

Yearbook 2022 International Labour Movement

Évkönyv 2022 A nemzetközi munkásmozgalom történetéből

XLVIII. évfolyam

TANULMÁNYOK

Majoros István: Szocializmus, szocialista gondolatok Franciaországban a 18. századtól a 19. század közepéig • *Bebesí György:* A bolsevizmus szellemi előfutárai: Pavel Pesztel • *Székely Gábor:* A három internacionálé berlini tárgyalásai 1921-1922 • *Pankovits József:* Emilia-Romagna az a munkásmozgalomban • *Percze Máté:* A Közel-Kelet a hidegháború utolsó évtizedeiben • *Antal Gábor:* A német Népi Tengerész Hadosztály Tengerészek a forradalom viharában • *Poór Péter:* Anarchoszindikalizmus és nemzetköziség

ESEMÉNYEK, ÉVFORDULÓK

Biró Dávid: Mustafa Suphi és a Török Kommunista Párt korai időszaka • *Droppa György:* Bolívar, Jókai, libertadorok • *Pankovits József:* A titkosszolgálatok diszkréciójának különösségeiről • *Lendvai Ildikó:* O, bella ciao...

SZOVJETUNIÓ

100 лет СССР • *Hajdu Tibor:* Az orosz forradalom Kerenskij szemével • *Majoros István:* A francia diplomácia bolsevik képe (1917 – 1919) • *Krausz Tamás:* Lenin és a lengyel-szovjet háború (részlet)

KÍNA

Rónki Péter: Bevezető – Százéves a Kínai Kommunista Párt • *Mao Ce-ung:* Ellenezd a könyvimádatot! • *Hu Jao-pang:* Nyitás a világ felé • *Hszi Csin-ping* beszéde a KKP kongresszusán (részletek)

VÁLASZTÁSOK

Julien Papp: Hogyan veszítette el a francia baloldal a társadalmi bázisát • *Zolcsák Attila:* Chile – szociális demokrácia, vagy konzervatív visszaút? • *Tarafás Imre:* Választások Németországban 2021 • *Kupi László:* 2021: Venezuela egy magyar választási megfigyelő szemével

ÉLETRAJZOK

Pankovits József: Száz éve született Enrico Berlinguer • *Garadnai Zoltán:* Jean Daniel, a francia újságírás doyenje (1920–2020) • *J. Nagy László:* Larbi Bouhali (1912–1992) • *Zalai Anita:* Salvador de Madariaga Rojo (1886–1978) • *Székely Gábor:* G. K. Ordzhonikidze, 1886-tól 1937-ig

BESZÁMOLÓK

Baloldali Szigetfesztivál: Horány 2021

KÖNYVISMERTETÉSEK

Szilágyi Ágnes Judit: Cláudia M. R. Viscardi: Tapasztalatok a társadalmi szolidaritásról • *Székely Gábor:* Otto Leichter: Tragédia vagy győzelem • *Percze Máté:* Az arab világ történeti és kulturális kislexikona.

INTERNATIONAL SUPPLEMENT

László Nagy: Algérie 1962 vue par les pays socialistes de l'Europe de l'Est • ITH . International Conference of Labor and Social History. 57th ITH Conference • IALH - The International Association of Labour History • Festival de la Izquierda. Apreciada Maite Mola • CIVICUS speaks with Alberto Precht, executive director of Chile Transparente

Évkönyv Repertórium 1974-2022

 Magyar Lajos Alapítvány

A nemzetközi munkásmozgalom történetéből

Évkönyv • 2022
XLVIII. évfolyam

Magyar Lajos Alapítvány
2022

Alapító szerkesztők: JEMNITZ JÁNOS és HARSÁNYI IVÁN

Szerkesztő bizottság:

Bebesi György

Csunderlik Péter

Ferwagner Péter Ákos

Horváth Jenő

Juhász József

J. Nagy László

Nagy Péter

Pál István

Pálfi László

Pankovits József

Székely Gábor szerkesztő

Szilágyi Ágnes Judit szerkesztő

A szerkesztők munkatársa: Antal Gábor

Levelezés: labour.yearbook2@gmail.com

A kötet megjelenését támogatta az *ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tan-
széke*, a *Munkásmozgalom-történészek Nemzetközi Egyesülete (ITH-Linz, Ausztria)*, a
Károlyi Mihály Társaság, a *Politikatörténeti Alapítvány*, a *Magyarországi Vas- és Fém-
munkások Központi Szervezete*

This volume was supported by *International Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung
(ITH)*, *Eötvös Lóránd University Faculti of Humanities Department of Modern History*,
Metallworker's Union Hungari, *Foundation Michael Károlyi*, *Foundation History of
Politics*

Az Évkönyv

**2004., 2005., 2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2013., 2014., 2015., 2016.,
2017., 2018., 2019., 2020., 2021. és 2022.
számának teljes szövege olvasható**

**You can find the whole text of Yearbooks 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010,
2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021 and 2022**

<http://yearbook2.hu> (<http://yearbook2.atw.hu>)

ISSN 0 133476 X

© Székely Gábor

Nyomás: Könyvpont Nyomda Kft. F.v.: Gembela Zsolt

Az Évkönyv nemzetközi tanácsadó testülete:

Agosti, Aldo (Torino)
Avineri, Shlomo (Jeruzsálem)
Buschak, Willy (Brüsszel)
Callesen, Gerd (Bécs)
Chakravarti, Sudeshna (Calcutta)
Degen, Bernhard (Basel)
Elorza, Antonio (Madrid)
Fülberth, Georg (Marburg)
Garscha, Winfried (Bécs)
Gianni, Emilio (Genova)
Grass, Martin (Stockholm)
Jazsborovszkaja, Inessza (Moszkva)
Halstead, John (Sheffield)
Hudson, Kate (London)
Kessler, Mario (Potsdam)
Kircheisen, Inge (Halle/Saale)
King, Francis (Norfolk, Anglia)
Kolomijec, Vjacseszlav (Moszkva)
Konrad, Helmut (Graz)

Maderthaner, Wolfgang (Bécs)
Morgan, Kevin (Manchester)
Panaccione, Andrea (Milano)
Parsons, Steve (Sonderborg, Dánia)
Pelz, William, A. (Chicago)
Rojahn, Jürgen (Amszterdam)
Schwarzmantel, John (Leeds)
Schneider, Michael –Bonn, Friedrich
Ebert Stiftung
Schrevel, Margret – Amszterdam,
Internationaal Instituut voor
Sociale Geschiedenis
Studer, Brigitte (Lausanne)
Sumrikova, Ljudmila
(Dnyepropetrovsk)
Sylvers, Malcolm (Velence)
Vuilleumier, Marc (Genf)
Weill, Claudie (Párizs)
Young, James D. (Stirling)

TARTALOM

TANULMÁNYOK

Majoros István

Szocializmus, szocialista gondolatok Franciaországban a 18. századtól a 19. század közepéig.....	11
---	----

Bebesi György

A bolsevizmus szellemi előfutárai.....	29
--	----

Székelly Gábor

A három internacionálé berlini tárgyalásai 1921–1922.....	47
--	----

Pankovits József

Emilia-Romagna az olasz politikában, a munkásmozgalomban	55
---	----

Percze Máté

A Közel-Kelet a hidegháború utolsó évtizedeiben.....	70
--	----

Poór Péter

Anarchoszindikalizmus és nemzetköziség, avagy egy méltatlanul elfeledett internacionálé születése.....	85
---	----

Antal Gábor

A német Népi Tengerész Hadosztály a forradalom viharában.....	111
---	-----

ESEMÉNYEK, ÉVFORDULÓK

Biró Dávid

Mustafa Suphi és a Török Kommunista Párt korai időszaka	125
---	-----

Droppa György

Bolívar, Jókai-libertadorok: a forradalom fényében és árnyékában	134
--	-----

Pankovits József

A titkosszolgálatok diszkréciójának különösségeiről	142
---	-----

Lendvai Ildikó

O, bella ciao.....	153
--------------------	-----

SZOVJETUNIÓ

Hajdu Tibor

Az orosz forradalom Kerenszkij szemével.....	161
--	-----

Majoros István

A francia diplomácia bolsevik képe 1917 – 1919.....	168
---	-----

Krausz Tamás

Lenin és a lengyel–szovjet háború	179
---	-----

KÍNA*Ránki Péter*

Százéves a Kínai Kommunista Párt.....	189
---------------------------------------	-----

Mao Ce-ung

Ellenezd a könyvimádatot!	191
---------------------------------	-----

Hu Jao-pang

Nyitás a külvilág felé	199
------------------------------	-----

Hszi Csin-ping

beszéde	204
---------------	-----

VÁLASZTÁSOK*Julien Papp*

Hogyan vesztette el a francia baloldal a társadalmi bázisát	208
---	-----

Zolcsák Attila

Chile – szociális demokrácia, vagy konzervatív visszaút?	219
--	-----

Tarafás Imre

Választások Németországban 2021.....	227
--------------------------------------	-----

Kupi László

A 2021-es venezuelai regionális és helyhatósági „megaválasztások” egy magyar választási megfigyelő szemével	231
--	-----

ÉLETRAJZOK*Pankovits József*

Száz éve született Enrico Berlinguer.....	241
---	-----

Garadnai Zoltán

Jean Daniel, a francia újságírás doyenje (1920–2020)	244
--	-----

J. Nagy László

Larbi Boukali (1912-1992)	254
---------------------------------	-----

Zalai Anita

Salvador de Madariaga Rojo (1886-1978).....	263
---	-----

Székelly Gábor

Grigorgij Konsztantyinovics Ordzhonikidze (1886-1937).....	269
---	-----

BESZÁMOLÓK

Baloldali Szigetfesztivál. Horány, 2021.....	272
--	-----

KÖNYVISMERTETÉSEK

Szilágyi Ágnes Judit

Cláudia M. R. Viscardi: Experiências de economia social: mutualismo, filantropia e corporativismo	281
---	-----

Székelgy Gábor

Ottó Leichter: Tragédia vagy győzelem. Ottó Bauer	284
---	-----

Percze Máté

Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar – Prantner Zoltán (szerk.): Az arab világ történeti és kulturális kislexikona	286
--	-----

INTERNATIONAL SUPPLEMENT

László Nagy

Naissance d'un nouvel État: Algérie 1962 vue par les pays socialistes del'Europe de l'Est.....	290
--	-----

International Conference of Labour and Social History	298
---	-----

The International Association of Labour History Institutions (IALHI)	301
--	-----

Estimados amigos presentes en este Festival de la Izquierda.....	308
--	-----

Chile: CIVIUS speaks with Alberto Prech	310
---	-----

E KÖTETÜNK MUNKATÁRSAI	316
-------------------------------------	------------

REPERTÓRIUM 1974-2022

A nemzetközi munkásmozgalom történetéből. Évkönyv.....	317
--	-----

CONTENTS

STUDIES

István Majoros

- Socialism, socialist ideas in France from the 18th century to the middle
of the 19th century 11

György Bebesi

- Spiritual forerunners of Bolshevism: Pavel Pesztyel 29

Gábor Székely

- Negotiations of the three internationals in Berlin 1921-1922. 47

József Pankovits

- Emilia-Romagna in the labor movement 55

Máté Percze

- Middle East in the last decades of the Cold War 70

Péter Poór

- Anarcho-syndicalism and internationalism 85

Gábor Antal

- The German People's Navy Division 111

EVENTS, ANNIVERSARIES

David Biró

- Mustafa Suphi and the early period of the Turkish Communist Party 125

György Droppa

- Bolívar, Jókai, - libertarians 134

József Pankovits

- On the peculiarities of the discretion of the secret services 142

Ildikó Lendvai

- Oh, bella ciao 153

SOVIET UNION

100 CCCP	161
<i>Tibor Hajdu</i>	
The Russian Revolution Kerensky's eyes	168
<i>Tamás Krausz</i>	
Lenin and the Polish-Soviet War (Detail)	179

CHINA

<i>Introduction by Péter Ránki.</i>	
100 years of the Communist Party	189
<i>Mao Zedong</i>	
Oppose book worship!	191
<i>Hu Jao-pang:</i>	
Opening to the outside world	191
<i>Hsi Qin-ping's</i>	
speech at the CCP's congress (Details)	204

ELECTIONS

<i>Julien Papp</i>	
How the French left lost its social base	208
<i>Attila Zolcsák</i>	
Chile - Social Democracy or the Return of the Conservatives?	219
<i>Imre Tarafás</i>	
Elections in Germany 2021	227
<i>László Kupi</i>	
Venezuela's 2021 regional and local elections - through the eyes of a Hungarian election observer	231

BIOGRAPHIES

<i>József Pankovits</i>	
Enrico Berlinguer was born a hundred years ago	241
<i>Zoltán Garadnai</i>	
A special life. Jean Daniel (1920-2020)	244
<i>J. Nagy László</i>	
Larbi Bouhali (1912-1992)	254
<i>Zalai Anita</i>	
Salvador de Madariaga Rojo (1886-1978)	263
<i>Gábor Székely</i>	
Grigorgia Konstantinovich Ordzhonikidze, from 1886 to 1937	269

REPORTS

Left Island Festival: Horány 2021	272
---	-----

BOOK REVIEWS

<i>Judit Ágnes Szilágyi</i>	
Cláudia M. R. Viscardi: Experiências de economia social	281
<i>Gábor Székely</i>	
Otto Leichter: Tragedy or victory. Otto Bauer	284
<i>Máté Percze</i>	
A minor historical and cultural lexicon of the Arab world.	286

INTERNATIONAL SUPPLEMENT

<i>László Nagy</i>	
Naissance d'un nouvel État: Algérie 1962 vue par les pays socialistes del'Europe de l'Est.....	290
International Conference of Labour and Social History	298
The International Association of Labour History Institutions (IALHI)	301
Estimados amigos presentes en este Festival de la Izquierda.....	308
Chile: CIVIUS speaks with Alberto Prech	310
REPERTORIUM 1974-2022	317

TANULMÁNYOK

MAJOROS ISTVÁN

Szocializmus, szocialista gondolatok Franciaországban a 18. századtól a 19. század közepéig

A szocialista gondolatok története szinte egyidős az emberiséggel, ezért a fogalom jelentése változásokon ment keresztül. Ezért „*a szocializmus fogalmának a meghatározása a legnehezebb feladatok egyike...*” – írja egy magyar szerzőpáros.¹ Igazuk van, mert számos definíció ismert. Platónnál, jóllehet ő kommunizmusról írt, már megjelent a magántulajdon eltörlésének a gondolata, de csak az államhatalmat gyakorlóknál.² Platón kommunizmusának azonban nem sok köze van ahhoz, amit a szocializmus, a szocialista fogalmak és a gyakorlat a 19-20. században jelentenek.

Néhány definíció

A szocializmus, a szocialista kifejezésekkel 1822-től találkozunk Angliában a Robert Owen köréhez tartozó szerzőknél. Franciaországban Charles Fourier lapjában – *La Réforme industrielle* – 1833. április 12-én olvasható egy hirdetés,

¹ Dr. Dános Árpád – Kovács Gábor: A szociális eszmék fejlődése a modern szocializmusig, Pantheon Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Budapest, 1925. 8.

² Ők voltak a köz ügyeit intéző állam őrei. A többi polgártól mindent meg kellett, hogy kapjanak, hogy ne szenvedjenek szükséget.

amelyben azt közlik, hogy egy összejövetelen a szocialisták és a gyárosok lesznek többségben. A két fogalom aztán a harmincas, negyvenes években terjedt el Angliában, Franciaországban, majd a kontinens többi részén.³ Anglia és a kontinens között azonban van egy alapvető különbség: míg a szigetországban a fogalom tartalmát az ipari forradalom, az ipari társadalom tapasztalatai formálták, addig a kontinensen úgy jelent meg, hogy még nem robbant be az ipari forradalom. A kontinensen és főleg Franciaországban a felvilágosodás gondolatai ismétlődnek meg e fogalmak alatt. Így találkozunk humanitárius utópiákkal, szentimentális ömlengésekkel, majd konkrét reformokkal, praktikus elképzelésekkel.

Visszatérve a definíciókhoz, a francia Proudhon azt írja, hogy a szocializmus a társadalom javítására irányuló valamennyi törekvést magában foglalja. S hozzáteszi, hogy a szocializmus a nyomor vallása.⁴ A német Adolf Held⁵ szerint a szocializmus az egyéni akaratot a közösségnek rendeli alá.⁶ A belga közgazdász, Laveleye⁷ viszont azt hangsúlyozza, hogy a szocializmus nagyobb egyenlőségre törekszik a társadalomban a jogrend és az állam segítségével. Földes Béla⁸ úgy véli, hogy a szocializmus kizárja az egyéni versenygazdaságot, jobb gazdasági szervezetet, így jobb társadalmat, teljesebb közösséget hoz létre.⁹ Werner Sombart szerint a szocialista mozgalom a proletárok felszabadítási törekvése.¹⁰ Engels pedig az újkori proletármozgalom tudományos kifejezésének tartja a fogalmat.¹¹

³ Michel Winock: *Le socialisme en France et en Europe XIXe-XXe siècle*, Seuil, Paris, 1992. 11.

⁴ Dános – Kovács: 28–29.

⁵ Adolf Held (1844– 1880), német közgazdász. 1868-tól a bonni egyetemen tanított, s diákkorában még II. Vilmos is járt az óráira.

⁶ Kirkup, Thomas: *A History of Socialisme*, Adam and Charles Back, London, Edinburgh, 1892. 3.

⁷ Laveleye, Emile Louis Victor (1822–1892), belga közgazdász, szocialista, a liège-i egyetem tanára.

⁸ Földes Béla (1848 – 1945), a Magyar Közgazdasági Társaság egyik alapítója (1894), dékán, rektor a Budapesti Tudományegyetemen, tanszékvezető (nemzetgazdaságtan, pénzügytan tanszék), országgyűlési képviselő (1906 – 1918). 1917–1918, átmenetgazdasági miniszter. Az MTA levelező (1893), majd rendes tagja (1903). 1945-ben éhen halt a budapesti gettóban.

⁹ Szociális Szemle, 1940. 1. évf. 9. szám. 353.

¹⁰ Werner Sombart: *A szocializmus és a szociális mozgalom*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1908. 7.

¹¹ Dános – Kovács: 30. Az 1848-ban Marx Károllyal közösen publikált kiáltvány címében nem a szocializmus, hanem a kommunizmus szerepel. Ennek okát Engels azzal magyarázza, hogy a 1847-ben a szocializmus burzsoámozgalmat, a kommunizmus pedig munkásmozgalmat jelentett. Az előbbi szalonképes volt, az utóbbi viszont nem. Marx és Engels viszont úgy vélte, hogy a „a munkásosztály felszabadítása magának a munkásosztálynak a műve kell, hogy legyen, egyetlen pillanatig sem lehetünk két-ségben afelől, hogy a két név közül melyiket válasszuk.” Marx – Engels: *A Kommunista Párt Kiáltványa*, Kossuth, Budapest, 1975. 26–27.

Összességében azt mondhatjuk, hogy a szocializmus a magántulajdon intézményének az átalakítására, eltörlésére törekszik, mert a magántulajdon mindig többszerezésre ösztönöz, s ez egyenlőtlen

elosztást eredményez a társadalomban, akadályozva ezzel az emberek közti egyenlőséget és így a boldogságot.¹² A szocializmus fogalma ezért absztrakció, a különböző szocialista irányzatok összefoglaló neve. A különbség az egyes nézetek között abban áll, hogy a magántulajdont mikor, hogyan és milyen mértékben akarják korlátozni, hogy aztán egy konfliktusmentes társadalmat teremthessenek.

A 18. századi szocializmus

E bevezető után megnézzük, hogy Franciaországban hogyan fejlődött a szocialista gondolkodás, a szocializmus eszméje a 18. századtól a 19. század közepéig. A 18. században még nem létezett nagyipar (még a 19. század első felében sem), így nem volt modern proletariátus. A 18. századi szocializmus ezért különbözik a modern változattól. Elméleti megközelítésekkel találkozunk, s a földtulajdonrendszer reformjában, illetve a kommunizmusban látták a társadalmi problémák megoldásának kulcsát. A 18. század első felében inkább egy indirekt társadalomkritikát találunk amikor a szerzők az emberek boldogsághoz való jogáról írnak. Ez a nemes vadember korszaka a politikai gondolkodásban. A század második felében jelenik meg a javak és a rangok egyenlőségén alapuló társadalom képe. Úgy vélik, hogy a földbirtokrendszer minden rossznak az oka. A francia forradalom előtti években aztán a szocialisták rámenősebbek lettek. Már a negyedik rend fogalma is megjelent a gondolkodásukban. Ennek ellenére nem találunk jól kidolgozott társadalmi doktrínát.

¹² Uo. 12. Haskó Katalin: *Utópista szocialista társadalomelméletek a XIX. század első felében*, Múltunk (Tanulmányok a szocializmus történetéről), 2001/2-3. 26–27.

A 18. században Franciaország mezőgazdasági társadalom volt, és csak agrárproletariátusról beszélhetünk. A kor gondolkodói a földbirtokkal, az ehhez kapcsolódó gazdagsággal foglalkoztak, illetve azzal a nyomorúsággal, amely a mezőgazdaságban dolgozókat sújtotta. A katolikus papok nem győzték hangsúlyozni prédikációikban, hogy a gazdagoknak kötelességük segíteni a szegényeken. „A vidék népe rettenetes nyomorban él” – írta Saint-Simon hercege (1675-1755) 1725-ben. Hozzáteszi, hogy az élelmet kénytelenek megvonni maguktól, családjuktól, hogy ki tudják fizetni az adót. Számos ehhez hasonló megállapítással találkozunk a 18. században, s azt a következtetést vonták le, hogy a földbirtokrendszer teljes reformjára van szükség ahhoz, hogy orvosolni tudják a mezőgazdaságban jelentkező súlyos problémákat.¹³ A kritikák azonban veszélyesesek voltak, mert például Fénelon cambrai érseket a Téli mákosz kalandjai című munkája miatt, melyben kritizálta XIV. Lajos rendszerét, száműzték az udvarból. A szerzők ezért fikciós történetekben mondtak kritikát és adtak tanácsot az ország vezetőinek. A francia Michel Winock szerint a 18. században megjelenő gondolatok utópikus elképzelések, de találunk bennük történetfilozófiai gondolatokat, amelyeknek tudományos, politikai és szociális bázisuk van.¹⁴

A 18. századi előfutárok

Az utópikus irodalom egyik fontos munkája volt az *Histoires des Sévarambes*¹⁵ (A szevarambik története) című regény, amely a déli féltekén élő népet a szevarambikat mutatja be. Szevarambiában a nők és a férfiak egyenrangúak, s választáson alapuló monarchiában élnek. A jóság a legfontosabb kategória náluk, mert csak ez ad előjogot megbecsülésre és a hivatalviselésre. A jóságot pedig neveléssel lehet elérni. Ideális társadalmukban mindennapjaikat három részre osztották: az elsőt a munkának szentelték, s általános munkakötelezettség volt szövetkezeti formában. Ez mintegy ezer ember társulása volt. A második a szórakozásé, az örömké, a harmadikat pedig a pihenésé volt. Ez volt a híres három nyolcas, amelyet majd a 19. század végén a CGT-nél

¹³ André Lecocq: *La question sociale au XVIIIe siècle*, Librairie Bloud et Cie, Paris, 1909. 15–16.

¹⁴ Winock: 13.

¹⁵ A mű szerzője: Denis Vairasse d'Allais (1630-1696). A munkája először angolul jelent meg 1675-ben. A protestáns származású író ugyanis a katolikus és protestáns ellentétek miatt arra kényszerült, hogy Angliába meneküljön. Franciára 1682-ben fordították le.

(Confédération Général du Travail) látunk viszont,¹⁶ majd elterjedt az európai szocialista gondolkodásban.

A szocializmus 18. századi előfutárai szívesen hivatkoztak a jezsuiták kommunisztikus kísérleteire Paraguayban, ahol Krisztus követőinek aranykorát próbálták felidézni. Úgy vélték, hogy az ottani törekvések modellként szolgálhatnak Franciaországban és egész Európában. Fontosnak tartották a társadalom megreformálását, hogy a társadalom minden tagja megkapja azt a boldogságot, melyhez joga van.¹⁷

A 18. században négy nevet emel ki a szakirodalom: Jean Meslier, Étienne-Gabrielle Morelly, Dom Deschamps és Gabriel Bonnot de Mably. Morelly kivételével mind egyházi emberek.

Meslier, a champagne-i Étrépigny plébánosa egy kéziratot hagyott híveire, amely Testamentum címen ismert. Ebből egy részletet 1790-ben publikált Sylvain Maréchal, a későbbi babeufista összeesküvés egyik résztvevője Catéchisme du curé Meslier (Meslier katékizmusa) címmel. A teljes szöveg azonban csak 1864-ben jelent meg. Meslier támadja a királyságot s főleg XIV. Lajost, akit a legnagyobb bűnösnek tart a társadalmi igazságtalanságokért. S támadja az abszolút rezsim valamennyi parazitáját, a nemeseket, az egyházat, a hivatalnokokat, mert ők működtetik a gazdagok rendszerét. Meslier könyvében nincs politikai program, de lázadásra buzdít, mert az emberek szerint csak erőszakkal szabadulhatnak meg az elnyomástól. S ebben a harcban a zsarnokok meggyilkolása is megengedett. Meslier egyházellenes, sőt ateista, de nem csak a katolikus egyház ellen lép fel, hanem valamennyi egyházat bírálja.¹⁸

Morelly nem volt pap, s nem kritizál olyan hevesen, mint Meslier. Írásaiban egy ártatlanságban és boldogságban élő társadalmat mutat be, s ezt szerinte azért tudták létrehozni, mert hiányzik a tulajdon, ami minden rossznak, bűnnek az eredete. Az ő társadalmában senki sem mondja, hogy ez az én mezőm, az én ökröm vagy az én házam. Az emberiség nagy bűne a birtoklási vágy. S ha eltűnik a tulajdon, akkor minden rossz megszűnik. Azt javasolja, hogy a termelés szövetkezeti formában történjen, a megtermelt javakat pedig egyéni szükségletek szerint osszák el. Az első keresztényeket dicséri, akik mindent megosztottak.¹⁹ A kereszténység azonban államvallás lett és elszakadt

¹⁶ Lecocq: 20. Dános – Kovács: 209–210.

¹⁷ Lecocq: 30.

¹⁸ Lecocq: 32. Winock: 15–16. Dános – Kovács: 243.

¹⁹ Lecocq: 39–44. Winock: 16–17. Dános – Kovács: 243.

a természettől. „A társadalomban semmi sem lehet magántulajdonban vagy egyetlen ember birtokában. Kivételt képeznek a mindennapos használati cikkek, vagyis azok a tárgyak, amelyekre minden egyes embernek szüksége van szükségleteinek kielégítéséhez, szórakozásához vagy napi munkája elvégzéséhez” – írja a *Code de la nature* (A természet törvénye) című munkájában.²⁰ Winock azonban megjegyzi, hogy Morelly és mások utópikus társadalmában van egy szükségszerű tekintélyelvűség, sőt totalitarizmus is.²¹ És bár Morelly munkásságának nem volt visszhangja a 18. században, a modern szocialisták hivatkoztak bírálataira.²²

Gabriel Bonnot de Mably abbé már a saját korában is népszerű volt és nagy hatással volt a kortársaira, annak ellenére, hogy a „balszerencse prófétája” nevet kapta tőlük. Ezt pesszimizmusával érdemelte ki. Az emberek szerint túl romlottak ahhoz, hogy okos politikát folytassanak. Kortársaihoz hasonlóan ő is a tulajdont tartja minden rossz forrásának. Elismeri, hogy az egyéni tulajdon sok rosszat eredményezhet, de az is igaz, hogy gazdagságot hoz. A gazdagság viszont az emberek közti egyenlőtlenséget erősíti. Ő viszont a teljes egyenlőségnek a híve. A boldogság azonban nem a bőségben van, hanem az erényekben és a javak közösségében. Mably a forradalmat is elfogadja, hogy véget vessenek a nyomornak és az egyenlőtlenségnek. Nézeteire az ókori gondolkodók hatottak, mindenekelőtt Lükurgosz spártai alkotmányával és Platon. Tőle vette azt a gondolatot, hogy az erény kifejlesztése az emberekben, az állam feladata. S azt is, hogy a magántulajdon a forrása az államokat megosztó háborúknak és a gyűlöletnek. E nézeteivel Mably Robespierre-re, Saint-Justre és Babeufre egyaránt hatott.²³

Dom Deschamps ugyancsak előfutára a francia szocializmusnak. Műveit azonban csak 1939-ben ismerhette meg a nagyközönség. Életében Voyer d'Argenson márki volt a mecénása és egyben a tanítványa. Rousseau, Voltaire, Diderot, d'Alembert egyaránt a levelező partnere volt. Egyik művében – *Le Vrai Système* (Az igazi rendszer) – leleplezi és bírálja a társadalmi egyenlőtlenséget, amelyet a magántulajdon okoz. Az egyház pedig menlevelet ad a zsarnokságnak. Ennek ellenére a vallásnak pozitív szerepet tulajdonít az egyetemes történelemben. Három korszakot különít el: a vadság korát, ami-

²⁰ Urs Bitterli: „Vadak” és „civilizáltak”. Az európai-tengerentúli érintkezés szellem- és kultúrtörténete, Gondolat, Budapest, 1982. 514.

²¹ Winock: 17.

²² Lecocq: 47.

²³ Uo. 61–70. Paul Janet: *Les origines du socialisme contemporaine*, Félix Alcan, Paris, 1893. 122. Dános – Kovács: 218.

kor még nincs igazi társadalom; a törvények korát, s az erkölcs korát, amikor eltörlik a tulajdont, s ez lesz a történelem vége. Ez lesz az egyenlőség kora, amelyet kis falusi közösségekben valósítanak meg az emberek. A várost a semmittevés és a bűn helyének tartja. Egy abszolút egyenlőségen alapuló társadalmat ír le, ahol a könyveket tanácsos lesz elégetni, hogy ne filozofáljanak, ne moralizáljanak.²⁴

A 18. század gondolkodói emberbaráti társadalmakban gondolkodtak, anélkül, hogy a szocializmus fogalmát ismerték volna. Kérdéseik, probléma felvetéseik hatottak a 19-20. századi gondolkodókra. S bár egy agrártársadalomban éltek, mégis volt egy közös vonás az ipari korszakkal: a nyomor, az elnyomás rendszere, és ezen akartak változtatni. Ezért megjelennek olyan fogalmak, amelyeket a későbbi szocialista gondolkodásban, sőt az un létező szocializmusban is megtalálunk. Ilyen az emberek közti egyenlőség, a magántulajdon elvetése, a férfiak és a nők egyenrangúsága, a nevelés, a munka szerepe, a javak elosztása egyéni szükségletek szerint vagy a három nyolcas fogalma.

Michel Winock szerint 1789-ig a kommunisztikus gondolatok álmodozások voltak, poétikus, elképzelt világról szóltak.

A forradalommal azonban az utópia valósággá vált. A francia forradalom teremtette meg a forradalmi hagyományt, s a 19. és a 20. század forradalmárai valamilyen módon ezt utánozták, bírálták vagy igyekeztek elkerülni a hibáit.²⁵ S még egy új mozzanat a 18. századi gondolkodáshoz képest: megszületett a hatalom megragadásának, és egy új, egyenlőségen alapuló kommunista társadalomnak a forradalmi programja. Ez Gracchus Bebeuf nevéhez fűződik.

Michel Winock

A Direktórium időszakában vagyunk, amikor a szegénység és a gazdagság ellentmondása kézzelfogható, s ehhez jött még 1795-1796 szokatlanul hideg tele, amely szegénylázadásokhoz vezetett. Ebben a helyzetben szerveződött meg az Egyenlők összeesküvése, amely a nyomorra, az éhségre válaszolt egy felkelési tervvel, s ebből nőtt ki az első kommunista hatalomátvételi és szervezési tervzet, ami már messze több, mint a felvilágosodás filozófusainak álmodozása. A 18. századi munkákban megjelenő gondolatok azonban még nála is fellelhetők: az Egyenlők Köztársaságát akarja megteremteni, ahol csak

²⁴ Winock: 17–18.

²⁵ Winock: 20–22.

a kor és a nem szerinti megkülönböztetés létezik, ahol a föld senkié, míg a gyümölcs mindenkié. Babeuf szerint a forradalom nincs befejezve, ezért minden vagyont a köztársaság kezében kell összpontosítani, s olyan társadalmat létrehozni, amelyben nincsenek se szegények, se gazdagok, hogy megvalósulhasson a tényleges egyenlőség. S megfogalmaz egy konkrét cselekvési programot is. A Levél a felkelésről című dokumentum leírja a felkelés lebonyolítását és a hatalom megragadásának lépéseit. Legfontosabb feladat az államkincstár, a posta, a kormányépületek, és valamennyi élelmiszer- és hadianyagraktár elfoglalása. Minden ellenállást erőszakkal kell elfojtani. Győzelem esetén az Öt-százak Tanácsát és az Öregek Tanácsát feloszlatják, tagjait bíróság elé állítják, hasonlóan a Direktóriumhoz, mellyel kapcsolatban az ítéletet is kimondja: e bűnös bandára halál vár. Babeuf azonban tudta, hogy szükség van egy átmeneti, diktatórikus időszakra, amely előkészíti az új társadalmat, s a lakosságot ennek szellemében neveli át. Az összeesküvést azonban felszámolták, Bebeuföt és egyik társát kivégezték, a többséget azonban szabadon engedték. Ezt az összeesküvést ekkor még nem tartották veszélyesnek. A bukás ellenére Babeuf módszerének (egy jól szervezett kisebbség hatalomátvételi törekvése), voltak követői: a 19. században Auguste Blanqui, a 20. században pedig Lenin és a bolsevikok.

A 19. század első fele

Franciaországban ezekben az évtizedekben megugrott a szocialista eszmékkel foglalkozó írások száma és megjelent a szocialista mozgalom. Különbséget kell azonban tenni a szocialista mozgalom és a munkásmozgalom fogalma között. És létezik munkásmozgalom szocialista cél nélkül és néha találkozunk munkások nélküli szocialista mozgalommal is. Az 1831-es lyoni felkelés például a munkásmozgalom része, de nem tartozik a szocialista mozgalomhoz. Ugyanígy az 1864-ben alapított I. Internacionálé a munkások életfeltételeinek javítására törekedett, így kezdetben ez nem szocialista terv volt. Később vált azzá, amikor Marx és mások hatására szocialista irányba fejlődött. Szocialista mozgalomról igazán 1889-től, a II. Internacionálé létrejöttétől beszélhetünk. Winock szerint ezért az 1830 körül kitalált, elképzelt szocializmus igazán a nyolcvanas évek végén ölt testet a Szocialista Pártban. Franciaországban azonban van olyan iskola, amelyik nem a párthoz, hanem a szakszervezethez rendeli a társadalom forradalmi átalakításának a feladatát. Egy biztos, a modern munkásosztály később született meg, mint a szocialista eszmék,

ahogy ezt láttuk a 18. században. S bár már bemutattam néhány definíciót a szocializmusról, Michel Winock véleményével adós maradtam. Szerinte a szocializmus a haladás gondolatára épül, s az a célja, hogy létrehozzon egy egyenlőségen alapuló rendszert, ahol a társadalmi tulajdon váltja fel az egyénit, a kapitalistát. Ezt az új társadalmat az osztályharc teremti meg úgy, hogy a kapitalizmus halálos ellentmondásait kihasználva mozgósítják és egyesítik az elnyomottakat a kizsákmányolók ellen. A szocializmus az igazi demokráciát is megteremti.²⁶

A szocialista cél megvalósításához munkásságra is szükség volt. Napóleon bukása után azonban a számuk még mindig szerény volt: kétmillióan voltak, s többségük Párizsban élt. Az 1840-es években változatlanul nem meghatározó a munkásság súlya, jóllehet számuk 4,4 millióra tehető. A munkások 60%-a textiliparban dolgozott, a többi pedig a fémiparban és a bányászatban. Sok munkás földdel is rendelkezett, így a mezőgazdaságban is dolgoztak. A munkásság létszámának a harmadát a nők alkották, akik jóval kevesebbet kerestek, mint a férfiak. Az iparban 6-7 éves kortól gyermekek is dolgoztak. A munkaidő 14-15 óra volt. A munkások helyzete nyomorúságos, s a felnőttek kétharmada nem érte meg a negyven éves kort. Csak a luxusiparban jobb a helyzetük. A munkások egy része városról városra vándorolt, külföldre is elmentek dolgozni (Spanyolország, Itália). Helyzetüket a gyakori munkanélküliség nehezítette.²⁷

A 19. század első felében a 18. századhoz hasonlóan elméleti munkákkal találkozunk, melyeknek szintén egy új társadalom létrehozása a témája. A szerzők azonban nemcsak elképzelésekkel jelentkeztek, hanem néhányan a gyakorlatban is megpróbálták megvalósítani az elméleti modelleket. S találkozunk már különböző, a munkások érdekeit képviselő szervezetekkel, titkos összeesküvésekkel és fegyveres felkelésekkel is. A kép tehát sokrétű, összetett, és van egy francia sajátosság is, miszerint igyekeznek meghaladni 1789 eszméit, az ipari forradalmat pedig eszköznek tekintik az új társadalom létrehozásához.²⁸ Ez utóbbinak Saint-Simon volt a képviselője.

A korszak gondolkodói

Claude-Henri de Rouvroy, azaz Saint-Simon grófja (1760 – Párizs, 1825) még a 18. század embere, amikor azt írja, hogy „a tulajdon változása nélkül

²⁶ Winock: 11–13. 32–33.

²⁷ Párizsban a bérek napi 2,5 és 8 frank között mozogtak. Francis Démier: *La France du XIXe siècle* 1814-1914, Seuil, Paris, 2000. 49. 181–184.

²⁸ Dimitri Georges Lavroff: *Histoires des idées politiques depuis le XIXe siècle*, Dalloz, Paris, 1991. 67.

nincs változás a társadalomban”.²⁹ Az ipari társadalom filozófusaként viszont átlépett a 19. századba. S bár a technokrácia atyjának tekintik, Marx és Engels a szocializmus előfutárai között jegyzik, mivel Saint-Simon a francia forradalmat az osztályharc szemüvegén nézte, egy új társadalom alapjának pedig a tudományt s az ipart tekintette. Szerinte a jövő társadalmában a tudósok és az ipar vezetői alkotják az új elitet.³⁰

Saint-Simon változatos életutat járt be. Részt vett az észak-amerikai függetlenségi háborúban. A francia forradalom idején szimpatizált a jakobinusokkal, s Claude Bonhomme néven látogatta a népi klubokat. 1790-ben lemondott grófi rangjáról, a nemzeti javakkal való spekulációinak köszönhetően nagy vagyonra tett szert. Emiatt 1793-ban letartóztatták, börtönbe zárták, s csak 1794 augusztusában, a jakobinusok bukása után szabadult. Vagyonát a tudósok, a művészek támogatására használta, de 1805-re nagy részét elvesztette. Egy ideig zálogházi tisztviselő volt, majd 1798-ban felvetette, újra kellene írni az Enciklopédiát, hogy a tudomány akkori eredményeit be lehessen mutatni. 1803-ban felvázolta a tudomány vallását a tudósok superkormányával. 1808-ban jelent meg a „Bevezetés a XIX. század tudományos műveihez” című munkája. 1814-ben publikálta „Az európai társadalom újjászervezése” című brosúráját, melyben az európai békét szorgalmazta, s ezt szerinte egy angol típusú parlament biztosíthatja minden országban, illetve egy európai parlament. Itt fogalmazza meg híres tézisé: „Az emberiség aranykora nem mögöttünk, hanem még előttünk van.” 1816-ban megindította a *l’Industrie* című folyóiratot, s munkatársai között volt Auguste Comte (Saint-Simon titkára), a pozitívizmus megalapítója. Egy 1819-ben írt brosúrában kimutatta, hogy Franciaországot semmiféle veszteség nem érné, ha a királyi család, az arisztokraták, a papok, a hivatalnoki réteg egyik pillanatról a másikra eltűnne. Emiatt bíróság elé került, de felmentették. Az 1820-as években a munkások helyzetével foglalkozott. 1824-ben jelent meg „Az iparosok kiskatéja” című munkája, s már dolgozott az „Új kereszténység” című könyvén, amelyben az iparosok társadalmának vallását fogalmazta meg. Munkássága hatással volt a szocialista eszmékre és a pozitívizmusra. S bár Marx és Engels a szocializmus előfutárai között tartják számon Saint-Simont és Jaurès³¹ is. Mégis felteszem a kérdést, hogy Saint-Simon valóban szocialista volt? Antidemokratikus nézetei miatt többen kételkednek ebben. Bár rendszere nem vezet etatizmushoz, de

²⁹ Lavroff: 67.

³⁰ Winock: 43.

³¹ J Jaurèsről lásd Jemnitz János írását lásd *Évkönyv* 1984. 216-218.

kizárja az egalitarizmust. Szociális gondolatai háttérbe szorulnak, amikor az ipari társadalomról van szó. Nem volt forradalmár, nem rombolni, hanem alkotni, szervezni akart. Winock szerint ideális társadalmának ez lehetne a jelszava: mindent a népért, de semmit a néppel.³²

Tanítványai, a saint-simonisták a korokban tapasztalható káoszt akarták megszüntetni. Egy megújított kereszténységgel organikus társadalmat akartak létrehozni, amely az ipari társadalom elnevezést viseli. Ebben a rendben a tudománynak kell utat mutatni, az iparnak ki kell elégíteni a társadalmi szükségleteket, a művészet feladatát pedig a lelkesítésben látták. Elvetették az egyéni tulajdont, s az állami, a központi tervezés fontosságát hangsúlyozták. A saint-simonisták, részt vettek a korszak politikai, gazdasági életének modernizálásában. A Pereire fivérek (Isaac és Emile) hozták létre 1852-ben a Crédit Mobilier nevű finanszírozó vagy beruházó bankot, amely nagy tőkeerejű volt, és hosszú lejáratú hitelműveleteket végzett. Nagy kockázatvállaló képessége volt, s Spanyolországtól Oroszországig vasutakat, kikötőket finanszíroztak, részt vettek bányák nyitásban és a városok modernizálásában. Saint-simonisták vetették fel a Szezei-csatornának, a Nilus gátjának a megépítését és a gyarmatosítást Algériában. A Szezei-csatorna megépítése végül a saint-simonista Lesseps Ferdinánd nevéhez fűződik. III. Napóleon tanácsadója, Michel Chevalier, ugyancsak saint-simonista volt, s ő hozta létre és írta alá az 1860-as angol-francia szabadkereskedelmi szerződést. S még megemlítem Enfantin és Bazard nevét, akik Saint-Simon halála után egy közösséget hoztak létre Párizs Ménilmontant nevű negyedében mesterük nézetei alapján. A közösségben, mások szerint szektában, a három legfontosabb funkciót a pap, a tudós és a gyáros töltötte be. E hierarchiára épülő rendszerben a nevelés a szolidaritást és a tekintély tiszteletét erősítette. A közösség egy arisztokratikus szocializmusra hasonlított, amely szerintük aztán a kommunizmus irányába fejlődik.³³

Az ideális társadalmat kereste Charles Fourier³⁴ is (1772-1837), aki szerint az ipari kapitalizmus a modern szolgáltatást jelenti. Ezt a világot a spekulá-

³² Winock: 43. Lavroff: 69. Félix Ponteil: *Histoire générale contemporaine du milieu du XVIIIe siècle à nos jours*, Dalloz, Paris, 1973. 261.

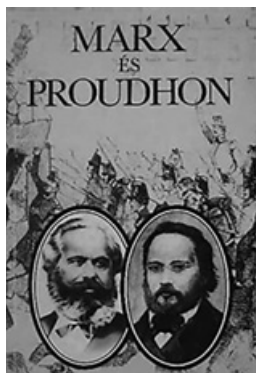
³³ Yves Guchet: *La pensée politique*, Armand Colin, Paris, 1992. 93–97. Ponteil: 261–262. Lavroff: 69. Dr. Csonka Rózsa – Harsányi Iván (szerk.): *A nemzetközi munkásmozgalom története 1830-1945*, Kosuth, Budapest, 1973. 9. Lásd még: Zsigmond László: *Claude-Henri Saint-Simon. A XIX. század politikai gondolkodásának történetéből*, Akadémiai, Budapest, 1977.

³⁴ Gazdag kereskedő családban született. A forradalom alatt kiforgatták vagyonából, s alig menekült meg a guillotinetől. Autodidakta módon képezte magát gazdasági, pénzügyi területen. Beutazta Nyugat-Európát. Sokáig Lyonban élt, s élete végén költözött Párizsba.

cio jellemzi, ebből gazdagodnak meg a paraziták, míg a dolgozó emberek a túlélésükért küzdenek. A burzsoá házasság szerinte a prostitúcióhoz hasonlít, mivel a házastársak egymást adják el közvetítők segítségével. A házasság feladata pedig az, hogy munkásokat és katonákat produkáljon. A civilizáció Fourier szerint maga a barbárság, ezért egy új, harmonikus civilizációt kell teremteni, amely figyelembe veszi az egyén különböző képességeit, s megteremti az emberi szenvedélyek harmóniáját, hogy létre jöjjön egy új egyensúly. Az industrializáció káoszából a mezőgazdaságban látta a kivezető utat. Fourier számára a mezőgazdaság a kertészetet jelentette, virágok, gyümölcsök termesztésével. Alulról szervezett társadalma falanszterekből épül fel, ahol kettőezernél kevesebb ember (1.620 fő vagy 405 család) dolgozik együtt. A falanszterben vannak étkezők, szobák a beszélgetők számára, könyvtárak, termek a gyerekeknek, s az épületeken kívül termőföldek, rétek, erdős részek. A közösség élén egy testület áll. Ebben a közösségben mindenkinek joga van a munkához. A nevelés fontos szerepet játszik, ezért kötelező és egységes. Nem ismerik a nemek, az osztályok vagy az országok szerinti megkülönböztetést. A nevelés feladata, hogy fejlessze a testet és a lelket, s felkészítse a gyerekeket az életre. A tanítóikat a gyerekek maguk választják meg. Igyekeznek elkerülni a specializációt, mert ez frusztráló hatású. A falanszter azonban nem kommunisztikus szisztéma, s az államra sem számít. A falanszterben eltörlik a bérezést, a tagok osztalékot kapnak tehetség és munka alapján. Winock szerint a falanszter egy öngazgatási rendszerhez hasonlít. A korabeli kommunisták elvetették a furierizmust, jóllehet elismerték, hogy ez az első tudományos jellegű társadalomkritika. S ettől szocialista Fourier rendszere. Egyébként nem, mert az egyéni tulajdont nem vitatja és a gazdasági egyenlőtlenséget is fenntartja a rendszere. S bár Fourier munkásságának nem volt akkora hatása, mint Saint-Simonnak, követői azért voltak, és falansztereket hoztak létre, még Fourier életében. Az elsőt Franciaországban, ez azonban tőkehiány miatt rövid életű volt. Alapítottak még falansztert Oroszországban és az Egyesült Államokban. Ez utóbbiban többet is, és az egyik 1848-tól 1880-ig működött. Fourierral kapcsolatban azt is el kell mondani, hogy a nők helyzetével is foglalkozott, és az volt a véleménye, hogy a nők jogainak kiterjesztésétől függ a társadalom fejlődése. És Fouriernak köszönhető a feminizmus kifejezés is (1837).³⁵

³⁵ Guchet: 105–108. Lavroff: 72–73. Ponteil: 262–265. Démier: 111–112. Winock: 47. Majoros István: Fejlődési utak a 19. századi Európában. III. A hétköznapi világ. Pécs, 2001. 135–136.

Fourier kortársa, Pierre Joseph Proudhon³⁶ (1809-1865) sem hirdette a politikai hatalom megszerzését. Gazdasági, társadalmi programjában a munkások társulása, a termelési szövetkezetek játszanak szerepet. Számára

a munkának van a legnagyobb értéke, és a szabadság is a munkában nyilvánul meg. S bár forradalmárnak tartotta magát, a gyakorlatban ellenezte a forradalmi erőszakot, a jakobinusok tekintélyelvűségét. Antiblanquista, és Winock szerint már akkor antileninista volt, amikor Lenin még meg sem született. A proudhonizmus egy másik szocializmus felé nyitott. A szocialisták szerint ilyen lett volna a szocializmus, ha a marxizmus nem téríti el. Kezdetben baráti volt a kapcsolata Marxszal, és éjszakákon keresztül vitáztak. E beszélgetések során azonban kiderült, mennyire különböznek a nézeteik. Marx a

forradalmi utat hirdette a burzsoáziával szemben, míg Proudhon elvetette az erőszakot. 1846-ban szakítottak, mert a marxizmusban egy intoleráns vallást látott, egy államkommunizmust. A marxisták viszont kispolgárt csináltak Proudhonból.³⁷

1840-ben publikált munkájának, „Mi a tulajdon” (Qu'est-ce que la propriété?), nagy visszhangja volt. A feltett kérdésre ugyanis azt válaszolta, hogy „A tulajdon lopás”. A magántulajdont igazságtalannak és botrányosnak tartotta, mivel a tulajdonos szerinte kizsákmányolja a nem tulajdonosokat. És kettős értelemben is lopás: a) mert erőszakkal hozzák létre; b) s azért, mert a magántulajdont az tartja fenn és az fejleszti, hogy a tulajdonos kisajátítja a bér munkás munkáját. A tulajdonos ezért munka nélkül jut jövedelemhez. Proudhonnak azonban nem minden tulajdonnal kapcsolatban volt ez a véleménye. Élete végén ugyanis elfogadta az egyéni kistulajdont, amelyet maga a tulajdonos használ és művel, így a tulajdon a munka eredménye. A független kistermelők érdekeit védte, és nem utópista, hanem igazi megoldásokat keresett a számukra. A kistermelők kölcsönösségét hirdette, nem a vallásban hitt, hanem a dolgozók világi társulásában, amely szemben áll a kialakult hierarchiával. Proudhon nemcsak a tulajdont, hanem az államot is támadta, mint

³⁶ Besançonban született, apja kádár volt, anyja pedig szakács. Gyerekkorában ökröket őrzött, felnőttként pedig nyomdász lett. 1838-ban megnyerte a besançoni akadémia pályázatát (1.500 frank évente három évre szólóan). Ezután Párizsba ment tanulni, s itt találkozott a szocialista tanokkal.

³⁷ Winock: 48–52.

intézményt, mert szerinte nem lehet összeegyeztetni az emberi szabadsággal. Minden kormányformát kritizált, s a demokráciát is, mert, a demokrácia egy álrúhá arisztokrácia. Különösen Rousseau nézeteit támadta, mert a legrosszabb centralizációt és a legtekintélyelvűbb kormány létrehozását sugallta az emberi szabadság nevében. A népszuverenitást ezért nonszensznek, ostobaságnak tartotta. Az általános választójog csak a hatalomban való részvétel látogatát kelti. Ez azonban félrevezetés, mert ez a legbiztosabb módja az emberek becsapásának. S mi a megoldás? Szerinte el kell törölni az államot, és létre kell hozni az egyetemes föderalizmust. Úgy vélte, hogy elképzeléseit a burzsoáziával való szakítással lehet megvalósítani, hogy aztán föderalizmust és szocializmust hoznak létre. A proletariátusnak egy ellentársadalmat kell létrehoznia a maga gazdasági és politikai szervezeteivel. Ennek érdekében bojkottálni kell a burzsoá intézményeket, nem kell részt venni a választásokon, s ez lesz a termelők forradalma. A munkások társaságai öngazgató termelési egységek lesznek, amelyek aztán nemzeti szövetségekbe tömörülnek. E társulások segítségével kivonják a dolgozókat a kapitalista kizsákmányolás és a bankokrácia befolyása alól. A társadalom alapjának a családot tartotta, melyről idillikus képet adott saját tapasztalatai alapján. A családok a falvakban csoportosulnak, s a falvak is csoportokat hoznak létre. A társadalmi szerveződés a kölcsönösség alapján megy végbe, s ez szerinte kompenzálja a magántulajdon eltörlését. Van azonban munkamegosztás és létezik az egyének specializációja is. A csere azonban szükségletek szerint valósul meg, s ezt egy népbank, az Egyetemes Cserebank segíti, amely kapcsolatot teremt a termelők és a fogyasztók között.³⁸

Az új társadalmat a proudhoni forradalom teremti meg az öntudatra ébredt munkásság segítségével. Az új társadalmat azonban nem lehet azonnal működésbe hozni. Egy átmeneti idő kell, amikor a nevelés segítségével felkészítik az embereket a változásra. Proudhonnak nagy befolyása volt kortársaira. Az I. Internacionáléban azonban hívei vereséget szenvedtek a marxistákkal szemben. A párizsi kommünben viszont fontos szerepet játszottak. A 20. században a baloldal újra felfedezte a proudhonizmust.³⁹

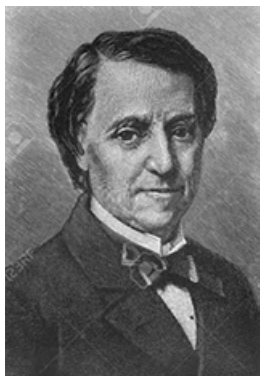
Több irányzat is magáénak vallja Proudhont. Az Action Française az ellenforradalom mesterét látta benne. Az anarchisták elődjüknek tekintik, s joggal, mert Proudhon bírálta az állami centralizációt, a bürokráciát, a tekintélyt, s ebből a kivezető utat az anarchista állam jelenti. Ez az állam, s általában az

³⁸ Lavroff: 70–71. Démier: 206, Winock: 49–51. Guchet: 110–112.

³⁹ Lavroff: 71.

anarchizmus⁴⁰ azonban nem jelent zűrzavart. Proudhon állama ugyanis csoportföderáció, amely kölcsönösségre, szolidaritásra épül. S osztályharc nélkül akarta megoldani a társadalmi problémákat.⁴¹

Igazságosabb társadalomban gondolkodott Louis Blanc (1811-1882). Nála is az volt a kiindulás, hogy a kapitalista társadalomban a munkás ki van szolgáltatva a kapitalista rendszernek, mert a munkanélküliség, a konkurencia-

Louis Blanc

harc ellen nincsenek eszközei. És szabadnak sem érezhette magát. Blanc szerint az államtól kaphat garanciákat a megélhetésre. Ennek eszköze pedig a társadalmi műhely. Ez gyűjtené össze a munkásokat, akik maguk irányítanák ezt a szervezetet. Segítségével új alapokra lehetne helyezni az egész gazdaságot és ki lehetne szorítani a kapitalista vállalatokat. Az állam beavatkozása, szerepe azonban nélkülözhetetlen, mert az állam hozná meg a munkásoknak kedvező szociális törvényeket, és anyagilag segítené a műhelyek létrehozását, fennmaradását.⁴²

Úgy tűnt, Louis Blanc elképzelése nem marad a tervezés szintjén. Az 1848-as februári forradalom győzelme után ő lett a nemzetgyűlés munkanélküliekkel foglalkozó bizottságának az elnöke. Február 25-én a munkanélküliek követelésére elismerték a munkához való jogot, február 26-án pedig nemzeti műhelyeket hoztak létre, mivel 184 ezer munkanélküli volt Párizsban. 1848 azt a kérdést vetette fel, hogy a politikai reform, az általános választójog, s az új nemzetgyűlés megoldja-e a társadalmi problémákat, vagy a politikának a szociális köztársaság irányába kell haladnia. Vörös zászló vagy trikolór?⁴³ A gyakorlatban azonban kiderült, hogy a műhelyek nem tudják eltartani magukat, sőt, költségessé váltak. A dolgozók napi 1,5 frank fizetést kaptak, ami a kormánynak naponta 180 ezer frankjába került (júniusban a műhelyekben dolgozók száma 118 ezer

⁴⁰ Az anarchizmust általában a zűrzavarral, erőszakkal, sőt, terrorizmussal társítják. Maga az anarchia görög szó, amely kormányzatnélküliséget, vezető nélküliséget jelent. Az anarchisták elutasítják a kormányzás, a hierarchia, az uralom minden formáját.

⁴¹ Pontoil: 270–271. Dr. Csonka Rózsa – Harsányi Iván (szerk.): 38. 45.

⁴² Lavroff: 73.

⁴³ Jacques Néré: *Pécis d'histoire contemporaine*, PUF, Paris, 1973. 110–113. Démier: 213–216. Serge Berstein – Pierre Milza: *Histoire du XIXe siècle*, Hatier, Paris, 1996. 123. Jean-Charles Asselain: *Histoire économique de la France du XVIIIe siècle à nos jours*. I. De l'Ancien Régime à la Première Guerre mondiale, Seuil, Paris, 1984. 138–142. Jean-Claude Caron – Michel Vernus: *L'Europe au XIXe siècle*. Des nations aux nationalismes 1815 - 1914. Armand Colin, Paris, 1996. 188–189.

volt). A pénzügyi bukás szélén álló kormány 45%-os kiegészítő adó kivetésére kényszerült, ami elsősorban a parasztokat sújtotta. A munkaidő csökkentése miatt - napi 10 óra Párizsban, 11 vidéken - viszont a munkáltatók voltak elégedetlenek. A helyzetet súlyosbította, hogy a műhelyek a politikai viták színhelyei, s így a forradalmi fenyegetés intézményei lettek, ráadásul állami pénzen. A kormány ezért június 21-én a nemzeti műhelyeket bezáratta, a munkásokat pedig kötelezte, hogy álljanak be a hadseregbe, vagy menjenek vidékre közmunkát végezni. Válaszul június 23-26 között egy spontán népi felkelés robbant ki Párizs munkásnegyedeiben, kb. 40-50 ezer felkelővel. Cavaignac tábornok hadügyminiszter a nemzetgyűlés felhatalmazásával 50 ezer katonájával felszámolta a felkelést. Úgy tűnt a zászló kérdése a trikolór javára oldódott meg.⁴⁴ A kortársak szerint a június végi összecsapás a *bourgeois* (polgár) és a *peuple* (nép) küzdelme volt, vagy, ahogy Marx fogalmaz: „A harc a polgári rend megtartásáért vagy elpusztításáért folyt”. A júniusi felkelés Tocqueville szerint is osztályháború volt. „Ezeket a szegény embereket meggyőzték arról, hogy a gazdagok jóléte valamilyen módon abból fakad, hogy őket meglopják.” – tette hozzá. A nemzeti műhelyek bukása Louis Blanc számára is vereség volt.⁴⁵

A fiatalon saint-simonista Auguste Blanqui (1805-1881) 1789 örökösének tartotta magát, de különösen Babeuf volt rá nagy hatással. Szocializmusban gondolkodó kortársaihoz hasonlóan maga is a munkásság ügyéért dolgozott. Fel akarta szabadítani őket az elnyomás, a kizsákmányolás alól. Meg akarta szüntetni a magántulajdont, a bérek közti egyenlőtlenségeket. Módszere azonban más volt, mint Proudhon, Blanc, Saint-Simon vagy Fourier esetében, mivel Blanqui Babeufhoz hasonlóan összeesküvésben, felkelésben gondolkodott. Nem hitt a társadalmi reformokban, a részmegoldásokban, nem volt bizalma az általános választójogban. Úgy vélte, egy maroknyi élcsapattal, egy forradalmi elittel fegyveresen, meglepetésszerűen kell megszerezni a hatalmat, s bevezetni a párizsi proletárdiktatúrát. Csapatában nem munkások, hanem elsősorban értelmiségiek voltak. S abban is biztos volt, hogy a sikeres hatalomátvétel nem teremti meg azonnal a kommunista társadalmat. Ehhez

⁴⁴ A felkelésnek 3 ezer halottja volt, 1.500 embert bírói ítélet nélkül kivégeztek, 15 ezer embert tartóztattak le, 4 ezret Algériába deportáltak.

⁴⁵ Maurice Agulhon: 1848 ou l'apprentissage de la république 1848 – 1852, Seuil, Paris, 1973. 73–74. Démier: 223–225. Price: 171. Poteil: 290–291. Bernstein – Milza: 207–208. René Girault: Peuples et nations d'Europe au XIXe siècle, Hachette, Paris 1996. 121–122. Caron – Vernus: 189 – 190. Jacques Bainville: Histoire de France, Fayard, Paris, 1924. 249–250. Karl Marx: Osztályharcok Franciaországban 1848-tól 1850-ig, Kossuth, Budapest, 1976. 71.

hosszú időre van szükség, s ebben az átmeneti időszakban az oktatásnak, a nevelésnek lesz fontos szerepe, hogy legyőzhessék a tudatlanság „rettenetes” bástyáját. A cselekvés embere volt. Részt vett forradalmi megmozdulásokban, s maga is szervezett felkeléseket. 1837-ben hozta létre az Évszakok Társaságát, s két év múlva sikertelen felkelést indított Párizsban. Elfogták, előbb halálra ítélték, majd kilenc évet kapott. A második császárság és a III. Köztársaság idején is indított ilyen akciókat, s ezek is sikertelenek voltak. Életének 76 évéből 43 évet és két hónapot börtönben vagy rendőri megfigyelés alatt töltött. Blanquival a hivatásos forradalmár jelent meg.⁴⁶

Blanqui megmozdulásai mellett még két munkásfelkelést kell megemlíteni a 19. század első feléből. Mindkettő Lyonhoz kapcsolódik, amely Párizs után a legjelentősebb ipari város, a selyemszövés központja volt. Az 1831. november 21-től december 3-áig tartó felkelést az robbantotta ki, hogy elutasították a takácsok bérköveteléseit. A munkások felkeléssel válaszoltak, s a várost is ellenőrzésük alá vonták. A hadsereg brutálisan számolta fel a megmozdulást. Az újabb megmozdulásra 1834 áprilisában került sor. Az Emberi Jogok Társasága április 9-én nagy tüntetést szervezett, amely fegyveres felkeléssé alakult át. Néhány nap alatt azonban elfojtották a felkelést. A lyoni események hatására Párizs Temple és Marais negyedeiben barikádok emelkedtek, de ezt a megmozdulást is elfojtották. Ennek leghírhedtebb eseménye a Transnonain utcai mészárlás volt, amelyet Daumier örökített meg egy könyomaton.⁴⁷

Tanulmányom végén meg kell említenem a korabeli katolicizmust, mert az ipari korszak első kritikái hozzá kapcsolódnak. S bár a társadalmi katolicizmus fogalma az 1890-es években jelent meg, eredete a század elejére tehető, s itt ki kell emelnem Robert Félicité de Lamennais (1782–1854) nevét.

Hosszú utat kellett megtennie, hogy a tradicionalizmustól, sőt az ultramontanizmustól (szélsőséges kiráypártiság) a szocializmusig eljusson. 1824-ben XII. Leó pápa még a tradicionalista Lamennais-vel találkozott, aki a megtisztított kereszténység elvein alapuló ancien rezsimet akart a forradalmakkal szemben. Elutasította a gallikán egyházat, s a pápa főségét hirdette. A galli-

Robert Félicité de Lamennais

⁴⁶ Lavroff: 74. Winock: 43–44.

⁴⁷ Démier: 126. 130. Munkásmozgalom Történeti Lexikon.

kán egyházzal ugyanis ismét egy államegyház jön létre, Lamennais viszont az állam és az egyház szétválasztását hirdette. Ezt az egyház érdekében akarta, nehogy az állammal az egyház is bukjon. Az ancien regime, amelyhez vissza akart térni, számára egy keresztény elveken alapuló társadalmat jelentett volna, ahol a társadalmi problémák is szóba kerülnek. Úgy vélte, az egyház érdeke, hogy a jövő ne nélküle formálódjon, ezért a szabadság mellé kell állnia, s el kell ismerni a nemzeti szabadságharcok jogosságát. A szemléletváltással szerinte a pápaság ismét a szegények és a tömegek egyháza lehet. 1831-ben XVI. Gergely pápa még fogadta őt és munkatársait, de nem sikerült a pápát meggyerni. A harmincas évek közepén aztán a pápa eretnekségnek minősíti Lamennais nézeteit, aki szakított Rómával. Nézetei a katolikus és szociális mozgalmak számára jelent forrást és ösztönzést. Lamennais az összekötő kapocs a tradicionalizmus, a liberalizmus és a szocializmus között, mivel mind-egyikhez közelít, de mindegyikkel szembe is kerül.⁴⁸

Látható mennyire gazdag Franciaország szocialista gondolatokban és gondolkodókban a 19. század első felében. S a névsor még így sem teljes. Csak jelzem Pierre Leroux nevét, aki szintén új társadalmat tervezett. Buchez már szocialista és keresztény pártot akart alapítani. Cabet kommunizmusban gondolkodott. A perui apától és francia anyától származó Flora Tristan pedig a modern feminizmus megalapítója. Az ipari forradalom azonban a második császárság idején robbant be Franciaországban. Így a modern ipari társadalomhoz kapcsolódó szocialista gondolatok, mozgalmak, pártok is ezt követően jöttek létre Franciaországban.

⁴⁸ Lavroff: 8. Démier: 104. 142. 203.

BEBESI GYÖRGY

A bolsevizmus szellemi előfutárai

Egy korai szocialisztikus – dekabrista - elgondolás az orosz társadalomról és államról: Pavel Pesztyel: Az Orosz Igazság⁴⁹

A dekabristák államelméleti, társadalmi és politikai elgondolásai több műben is testet öltöttek,⁵⁰ ezek közül jelen dolgozatban *Pavel Ivanovics Pesztyelnek* (1793-1826) a *Russzkaja Pravda – Az Orosz Igazság* című munkáját, a legradikálisabb elgondolást vesszük górcső alá, amely bizonyos értelemben a bolsevizmus egyik szellemi előzményének is tekinthető.

Pesztyel a szibériai főkormányzó fia részt vett az 1812-es Honvédő Háborúban, később Wittgensteinnek a 2. hadsereg parancsnokának a szárnysegédje lett, 1821-től pedig a Vjatkai gyalogezred parancsnoka, az első között csatlakozott 1816-ban létrejött Közjó Szövetséghez, aktívan részt vett programja kimunkálásában. Az Orosz Igazság⁵¹ lényegében a Déli Társaság politikai programjának tekinthető, de korántsem öleli fel Pesztyel valamennyi nézetét, így például nincs benne szó hatalom megragadásának módjáról, a cári csa-

⁴⁹ Az írás egy dekabristákkal, dekabrizmussal foglalkozó nagyobb tanulmány eszmetörténetileg az Évkönyv profiljába illeszkedő része.

⁵⁰ Az Északi Társaság vezetője N. M. Muravjov is nagyívű alkotmánytervezetet állított össze, Pesztyelénél lényegesen mérsékeltebb, és bizonyos kérdésekben, például az államforma tekintetében alapvetően eltérő elgondolásokkal. Lásd erről: MURAVJOV 2007, 97-107.

⁵¹ Magának dokumentumnak a szövege töredékesen maradt fenn, első magyar nyelvű kiadása még 1954-ben jelent meg, kritikai kiadására azóta sem került sem orosz, sem magyar nyelven sor. Elemzésünkhöz főként ezt a változatot használtuk fel, mert ez a programhoz készült előtanulmányt, valamint a *Besztuzsev-Ruminnak* diktált tömör kivonatot is tartalmazza, és ezt egészítettük ki a 2007-ben *Szergej Filippov* által publikált szövegrészekkel, de a teljes szöveg így sem áll rendelkezésünkre. *Pesztyel* több mint 10 évig dolgozott a kéziraton, kidolgozásakor számos dekabrista társa véleményét figyelembe vette, és az anyagot többször átdolgozta. 1823-ra készült el vele, ekkor fogadta el a Déli Társaság, mint programdokumentumot, 1824-ben adta Az „Orosz Igazság” címet neki.

lád likvidálásának szükségességéről, stb. Ezen elgondolásait részben a korábbi időszakban a Közjó Társaságban folytatott vitákban, részben a Déli Társaság Szervezeti Szabályzatában, illetve leveleiben fejtette ki, az utókor dekabrista társainak, például Besztuzsev-Ruminnak,⁵² Trubeckojnak⁵³ az emlékirataiból, visszaemlékezéseiből ismeri őket.

A Russzkaja Pravda első nagyobb, témánk szempontjából fontosabb egysége „az állami jólét”⁵⁴ fogalmát, és az ahhoz kapcsolódó kötelezettségeket tisztázza, Pesztyel elméletének kulcskategóriája a jólét. Leszögei, hogy az államban mindenkinek van kötelessége, ám a kötelességhez jog is tartozik. A köte-

Pavel Pesztyel

lességeknek az állam céljaiból kell következniük, az állam célja pedig az egyén számára biztosítandó jólét, a kötelezettségek tehát ennek elérésére irányulnak. Ezek a kötelezettségek meghatározhatók, ezeket Pesztyel *szabályokban* foglalja össze, ezek: a létrehozandó *polgári társadalomban*⁵⁵ a jólét elérése érdekében tett erőfeszítéseknek összhangban kell enniük a *hit* és a *természet törvénye*ivel. Ugyanakkor minden egyes állami rendeletnek a polgári társadalom jólétére kell törekednie. A társadalom jólétét mindig többre kell becsülni, mint az egyénét, a társadalom jólétét viszont alá kell rendelni a nép összessége jólétének. Ötödik szabályként említi, hogy az egyénnek, miközben

saját jóléte elérésére törekszik, nem szabad beavatkozni egy másik ember életébe, nem okozhat neki kárt, különösen pedig halált. Ezen szabályok együttes betartása garantálja a szerző szerint a leendő állam jólétét.

Mint az eddigiekből kiderül Pesztyel a legfontosabb kategóriának a *népet* tartja, ezért elméletileg is tisztázza a fogalmát, és meghatározza a kormányhoz való viszonyát. Definíciója szerint „A *nép* azon emberek összessége, akik egy-azon államhoz tartoznak, és polgári társadalmat alkotnak, amelynek célja az

⁵² BESZTUZSEV-RUMIN a következőket írta: „Délen Pesztyel tiltakozott a felosztatás ellen, és a Társaságot újjászervezte egy új terv szerint...A cél ugyanaz maradt, de Pesztyel a többséggel elfogadtatta a cári család kiirtását.”. BESZTUZSEV-RUMIN 1954/1, 128.

⁵³ TRUBECKOJ például a következőket írta még a Közjó Szövetségnek megalakítása kapcsán: „Pesztyel nagyon rokonszenvezett a szabadkőműves formákkal, és azt karta, hogy mi is valami hasonlót vezessünk be...[de] néhány tagban némi bizalmatlanságot keltett maga iránt...azt mondotta ugyanis, hogy Franciaország boldog volt a Közjóléti Bizottság kormányzata alatt.” TRUBECKOJ 1954, 121-122.

⁵⁴ PESZTYEL 2007, 107.

⁵⁵ PESZTYEL 2007, 107-108.

*egyén és a közösség legnagyobb jóléte.*⁵⁶ Kifejti, hogy minden állam népből és kormányból áll, mindkettőnek megvannak a maga sajátos kötelezettségei és jogai, „a kormány azonban a nép jólétéért van.”⁵⁷ Pesztyel hitet tesz a *törvény előtti egyenlőség* polgári eszméje mellett is. Mint kifejti, minden ember, aki az államhoz tartozik köteles viselni az állam működéséhez szükséges terheket. Ebből következik, hogy az állam minden polgárának azonos jogokkal kell rendelkeznie, és a *törvény előtt* feltétlenül és teljesen *egyenlőnek kell lenniük.*⁵⁸

Hogy mindezt el lehessen érni, Az Orosz Igazság következő nagyobb egysége Oroszország átalakításának és új törvények kiadásának szükségességéről szól, a szöveg paragrafusokra van tagolva, ezzel is jelezve, hogy azt a szerző egy majdani alkotmány alapjainak szánja. Bevezet egy új fogalmat, a „*jólrendezett államét*”, amely alatt azt érti, hogy az államnak olyan „*köztörvények*” uralma alatt kell állni, amelyek biztosítják, hogy rendszer „szabatosan” és igazságosan működjön. Nem hagy kétséget afelől, hogy az Orosz Birodalom jelenlegi államrendszere nem ilyen, hanem uralkodók szeszélyeinek van alávetve, amely nem teljesíti feladatát, tudniillik, hogy mindenkinek a legnagyobb jólétet biztosítsa, hanem személyi önkényével visszaél a hatalommal, sokak kárára és néhányak előnyére. Az orosz nép nincs és nem is lehet soha semmilyen személy tulajdonában, hanem rendezett *polgári társadalmat* kell alkotnia. Ebből következik, az a „*szükségesség*”, hogy Oroszország teljesen átalakítsa államrendszerét és államigazgatását, és adjon ki egy teljesen új törvénykönyvet, amely új alapokra helyezi az országot.

Az ország átalakításának feladata, mint a következő részben kifejti, az *Ideiglenes Legfőbb Kormányra* (ILK) *hárulna*, amely az Orosz Igazság közzétételével kezdené a munkáját, és ez alapján alakítaná át az államot és a társadalmat. Mivel ez óriási feladat, átmeneti rendszabályokra van szükség, hogy a káoszt, a zavargásokat el lehessen kerülni. Pesztyel leszögezi, hogy az átmenetet levezényelhetné egy *képviselői rendszer* is, „*ennek alapelvei azonban Oroszországban még nem ismeretesek.*”⁵⁹ Az átmeneti rendszer mint szükséges időszak közbeiktatásával a szerző talán elsőként veti fel a gondolatot, jóval Marx és más szerzők előtt, hogy egy össztársadalmi jóléti rendszer – bárhogy is képzeljük azt el - a jelenlegi államformából és társadalmi rendszerből közvetlenül, azonnal nem hozható létre, és mindenképpen egy átmeneti időszak-

⁵⁶ PESZTYEL 2007, 108.

⁵⁷ PESZTYEL 2007, 108.

⁵⁸ PESZTYEL 2007, 121-122.

⁵⁹ PESZTYEL 1954, 180.

ra van szükség, amelyben már a hatalom birtokában átalakítják a társadalmat és a közgondolkodást, későbbi korok ezt a periódust szocializmusnak nevezték.

Hogy a társadalmat az új hatalomnak hogyan kell átszerveznie, erre maga az Orosz Igazság szolgál útmutatóként, ez ugyanis „*Összorosz Alapokmányának*”, mai fogalmaink szerint Alkotmányának tekintendő. A Russzkaja Pravda vezérfonalként szolgál mind az új törvények meghozatala, mind az új államrendszer felépítése tekintetében, és tartalmazza a szükséges átmeneti rendszabályokat is. Mivel az átmenetet maga Pesztyel körülbelül 30 évre becsülte, és egyáltalán nem bízott abban, hogy az általa nagyon sokra tartott orosz nép azonnal fel fogja ismerni az új rendszer nagyszerűségét, és ebben a saját érdekeit, gondoskodott arról is, hogy ebben az időszakban a közigazgatás hatékony működjön és fenntartsa a rendet. Létre kívánt hozni egy rendőrminisztériumot, amit ő „*Közigazgatási Kormányshéknak*” nevezett, egy titkosszolgálatokra emlékeztető belső megfigyelési és felderítő rendszert, amit „*Titkos Nyomozati hatóságnak*” keresztelt el.⁶⁰ Mindenképpen említést érdemel, hogy a társadalom belső kontrolljának gondolata, a totális megfigyelés eszméje Nagy Péter után 100 évvel, és a bolsevikok előtt 100 évvel itt merült fel nagyon markáns formában. Szükségesnek tartotta bevezetni a *cenzúrát*, ezt a gondolatát majd I. Miklós fogja nemcsak átvenni, hanem össztársadalmi méretekben rendkívül hatékonyan alkalmazni.⁶¹ Az országot kormányzószagokra osztják, amelyeknek az élén generális-kormányzók állnak, akik katonai és közigazgatási hatalommal egyaránt rendelkeznek. A belső rendet egy felállítandó *csendőrhadtest* fogja majd biztosítani, ennek létszámát 50 000 főben határozták meg, kormányzóságokként 1000-1000-csendőrből, úgy gondolta, hogy ez összességében elegendő lesz majd az egész országra.⁶² A kormányzóságok járásokra tagolódnak, az egyes járásokat az ott élők engedély nélkül nem hagyhatják el. Az állam központosított formában fog működni a Russzkaja Pravda-ban kifejtett alapelvek szerint, az első sándori föderaliz-

⁶⁰ HELLER – NYEKRICS 1996, 449.

⁶¹ I. Miklós cár nyomon követte a dekabrista pereket, figyelmesen végigolvasta a dekabrista tanúvallomásokat, megjegyzéseit kézzel írta lap szélére, az orosz cárok szokása szerint. Mivel maga is katonaeMBER volt, és főként katonatisztek voltak a vádlottak, javaslatukra bűnösségük ellenére odafüggyelt, és számos intézkedést megvalósított belőle, csak éppen nem az ország demokratikus átalakítása vagy modernizálása, hanem saját autokratikus rendszerének fenntartása érdekében. Megbízta A. D. Borovkovot a vizsgálóbizottság vezetőjét, hogy készítsen számára összefoglalót a dekabristák Oroszország állapotára vonatkozó véleményéről. Főként azok az intézkedések voltak rokonszenvesek számára, amelyeket Pesztyel és társai az átmeneti időszak biztosítására dolgoztak ki. Lásd erről: BOROVKOV - TATYISCSEV 2007, 129-137.

⁶² HELLER – NYEKRICS 1996, 449.

mus gondolatát, amelyben a lengyel és finn területeknek bizonyos fokú alkotmányos önállóság jutott, Pesztyel elhibázott lépésnek tartotta, és a föderatív államberendezkedés Oroszországra nézve káros voltát hosszan taglalta.⁶³ Elképzelése szerint *a leendő köztársaságnak egységesnek, központosítottnak, egységes lakosságú és vallású államnak kell lennie*. A szerző szorgalmazta a lengyelkérdés megoldását is, a lengyelek támogatására ugyanis szüksége lett volna egy tervezett katonai felkelés idején, a lengyel szabadkőműves csoportoknak, amelyekkel felvették a kapcsolatot, Varsóban kellett volna egy párhuzamos felkelést kirobbantaniuk, és Konsztantyin nagyherceget, a varsói főkormányzót meggyilkolniuk. Mivel a lengyelek a támogatásért cserébe Lengyelország függetlenségének elismerését követelték, ebbe Pesztyel a hatalomátvétel után beleegyezett volna olyan feltételekkel, hogy csak azok a kormányzóságok csatlakozhatnak a majdani helyreállított lengyel államhoz, amelyek elfogadják, hogy abba beolvadnak.⁶⁴ A határokat az új orosz kormány állapítja meg, és a lengyel állam közigazgatási rendszerének és társadalmi berendezkedésének meg kell felelni a Ruszkaja Pravdában leírtaknak. Háború estén a lengyeleknek kötelezettséget kellett volna vállalniuk, hogy nemcsak, hogy támogatják az új orosz köztársaságot, hanem csapataik betagolódnak az orosz hadseregbe.⁶⁵ Bár az átmenetet 30 évre becsülte a szerző, maguknak a diktatórikus állapotoknak a fenntartását 10 évre tartotta szükségesnek, kimondva-kimondatlanul ebben a 10 évben Pesztyel lett volna diktátor.

A munka egy másik jelentősebb része az ország földterületeivel, nemzetiségeivel és az állam *„jólvédeltségével”* foglalkozik, ez utóbbival Pesztyel ismét új fogalmat alkotott. Alapgondolata, hogy nem feltétlenül a Birodalom területét kell mindenáron növelni, hanem a meglévő területeken a jólétet meghonosítani. Az orosz terjeszkedést érintve a szerző a Birodalom kifejezést tudatosan kerüli, annak ellenére, hogy nystadti békétől, amely a nagy észa-ki háborút zárta le, Nagy Péter kezdeményezésére az országot hivatalosan is „Ruszkaja Imperija”-nak, Orosz Birodalomnak nevezték. Felismeri, hogy azok a népek, amelyek az orosz állam keretei között élnek, természetüknél fogva *„függetlenséget és önálló politikai létet kívánnak maguknak,”*⁶⁶ ezt nevezi *„nemzetiségi jognak”*. Ugyanakkor Pesztyel mint katonatiszt egyetért a Birodalom gyarmatosító törekvéseivel, és kifejti, hogy az orosz terjeszkedést a

⁶³ PESZTYEL 2007, 115-116.

⁶⁴ PESZTYEL 2007, 113-114.

⁶⁵ HELLER – NYEKRICS 1996, 450.

⁶⁶ PESZTYEL 1954, 183.

nagyállami politika indokolja, amely arra törekszik, hogy jól védhető határai legyenek, és a környezetükben élő kis épek erőforrásai ne más szomszédos népeket gyarapítsanak. Így megállapítja, hogy nemzeti jólvédettség igénye, és a nemzetiségi jog ellentétesek egymással, és erre javasol egy megoldást. Ennek egyik eleme, hogy a területi terjeszkedés joga az orosz állam számára valóban csak biztonsági megfontolások alapján, a jólvédettség érdekében, s nem „*holmi hiúsági szempontok miatt*” vehető csak igénybe. Másik eleme, hogy nemzetiségi jog csak azokat a népeket illeti meg, amelyek e jogot élvezve nemzeti önállóságukat meg is tudják őrizni. Azok a kis népek, amelyek korábban sem rendelkeztek az önállóság jogával, mert gyengék, szükségképpen valamelyik szomszédos állam fennhatósága alatt kell élniük, így számukra a nemzetiségi jog a valóságban nem létezik. Pesztyel gondolkodását láthatólag áthatja a hadtudomány térségegyesítő funkciójáról valószínűleg a tisztiiskolában magába szívott gondolat, mely szerint egy-nagyobb politikai térségben, az ott élő államokat a legerősebb fogja össze, azaz hajtja uralma alá. Vagyis az erős népek, amelyek képesek a politikai önállóság megtartására nem kerülhetnek a Birodalom keretei közé, létezésüket az orosz állam elfogadja, a terjeszkedés során elfoglalt és leigázott kis népek azonban nem követelhetik a nemzetiségi jogot. Pesztyel meg is indokolja, hogy a meghódított kis népeknek „*nem pusztán az államhoz rosszul hozzátapadt részeknek kell lenniük, ...hanem ...tökéletesen be [kell] olvadjanak a közös népállományba...*”⁶⁷. Azaz a radikális szabadkőműves fiatal katonatiszt minden további nélkül egyetértett a birodalmi asszimiláció gondolatával, igaz hozzáteszi, hogy a beintegrált népek aztán maguk is rendelkezhetnek a jólvédettség jogával, persze ha „*örömmel elfogadják minden másnál fenségesebb új nemzetiségüket*”.⁶⁸ Amennyiben mégsem így tennének, úgy az ellenálló, engedetlen népcsoportokat, például a hegylakókat, az ország középső körzeteibe kell költöztetni. Látható, hogy Pesztyelt áthatotta a birodalmi szupremácia gondolata, a „*népállomány közösséget*” és a jólvédettséget kínálta fel a legyőzött kisebb népeknek, cserébe az örömmel vállalt asszimilációért, ennek keretében Moldvát, a Kaukázust⁶⁹, Közép-Ázsia egy részét, és Mongóliát a Birodalomhoz csatolandó területnek ítélte. Műve negyedik paragrafusában egyértelműen le is szögezte, hogy „*Oroszország egy-*

⁶⁷ PESZTYEL 1954, 184.

⁶⁸ PESZTYEL 1954, 184.

⁶⁹ A kaukázusi népekről Pesztyel külön paragrafusban nyilatkozott, két csoportjukat különítette el, a „*békéseket és a fékteleneket*”. Előbbiek maradhattak volna eredeti lakóhelyükön és Oroszországgal azonos kormányzatot és berendezkedést kaptak volna, utóbbiak azok, akiket az ország belső részébe erőszakkal áttelepítendőnek ítélt. PESZTYEL 2007, 117.

séges és oszthatatlan állam”.⁷⁰ Érdekes az álláspontja a zsidók tekintetében, számukra az asszimilációt ajánlotta, amely automatikusan véget vetett volna hátrányos megkülönböztetésüknek, vagy a Közel-Keletre távozás lehetőségét, ahol aztán megalapíthatják saját államukat.⁷¹ Megint csak figyelemre méltó, hogy Pesztyel mintegy 80 évvel a cionizmus megjelenése, és 150 évvel Izrael megszületése előtt már a zsidók új hazába költözését tekintette a kérdés egy lehetséges megoldásának, de a Birodalmon belül csak asszimilált módon tudta volna elképzelni őket. A leendő orosz államnak ugyanis egységesen pravoszláv vallásúnak és orosz nyelvűnek kell lennie.⁷² Pesztyel egyértelműen le is szögezte: „Minden törzset egyetlen néppé kell olvasztani.”⁷³

A dolgozat következő fejezetei az orosz társadalom különböző rétegeit, és azok problémáit veszik számba, ezeket Pesztyel rendeknek nevezi, annak ellenére, hogy nyugat-európai értelemben Oroszországban nem volt rendi fejlődés. Számvetését a vagyoni arisztokráciával kezdi. Liberális alapgondolata, hogy minden egyes embernek, persze amennyiben tisztességes és törvénytisz-

Pavel Pesztyel

telő, tökéletes szabadságot kell biztosítani, hogy olyan keresőfoglalkozást űzzön, amelyből leginkább hasznot remél. Ebből az alapvetésből a politikai gazdaságtanra hivatkozva írja, amely akkoriban volt kibontakozófélben lévő tudományterület, hogy a társadalomnak kizárólag földműves, iparúzéssel vagy kereskedelemmel foglalkozó rétegekre osztása elvetendő és hibás politika. Ilyen módon ugyanis kialakul a vagyoni arisztokrácia, amely csak az „ezüstöt nézi”⁷⁴, és minden törekvése csak saját vagyonának gyarapítására irányul, ennek révén pedig függőségbe tudják hozni a népet, a közvéleményt. Ezért ezt a réteget a szerző még a „feudális arisztokráciánál is sokkal károsabbnak” tartja.⁷⁵ A leendő kormánynak kötelessége lesz, hogy felszámolja az illetén történő elkülönülést, és megakadályozza annak újból kialakulását. Pesztyel erőteljesen kritikus gondolataiból egy a társadalomtól elkülönülő nyereszke-

⁷⁰ PESZTYEL 2007, 114.

⁷¹ PESZTYEL 2007 118-119.

⁷² HELLER – NYEKRICS 1996, 449.

⁷³ PESZTYEL 2007, 119.

⁷⁴ Az orosz állam akkoriban egy nemesfém fedezetére, az ezüstre épülő úgynevezett monometális pénzrendszerrel használt.

⁷⁵ Pesztyel itt a feudális kifejezést használja, mai tudásunk szerint Oroszországban a kifejezés nyugat-európai értelemben nem volt feudalizmus. PESZTYEL 1954, 186.

dő réteg képe bontakozik ki, amely nem a köz javára, hanem kizárólag saját hasznára ténykedik.

A következő réteg, amelynek helyzetére kitér a *nemesség*, amelyet szintén a „*népi tömegtől*” elkülönült rendnek tart, s amelynek kiváltságait 5 pontban foglalja össze. Az első, hogy más emberekkel saját tulajdonaként rendelkezik, a második, hogy semmiféle adót nem fizet, harmadik, hogy testi büntetést rájuk a bíróság nem szabhat ki, a negyedik, hogy nem terjed ki rájuk az újoncszedés kötelezettsége, ennek ellenére az összes fontos állami hivatalt ők töltik be, végül joguk van nemesi nevet és a hozzátartozó címet használni. Pesztyel kritikai alap gondolata, hogy ezek a jogok semmiféle előzetes kötelezettségen nem alapulnak, tehát úgy jogok, hogy előfeltételek nem kapcsolódnak hozzájuk, így gyakorlatilag *kiváltságoknak* tekinthetők. A továbbiakban szerző részletes indoklással bizonyítja, hogy ezek az előjogok miért nem tarthatók fent a továbbiakban: így például az a tény, hogy valaki más emberekkel, mint tulajdonukkal rendelkezik, „*ellentmond az emberiségnek, ellentmond a természeti törvénynek, ellentmond a szent keresztény hitnek*”⁷⁶. A második kiváltsággal szemben azt hozza fel, hogy a *polgári társadalomra* (!) jólét céljából van szükség, a jóléthez mindenkinek joga van, ehhez adók szükségesek, de ha a jólétből mindenki részesül, akkor a terheiből is mindenkinek ki kell vennie a részét, tehát a nemesi adómentesség ezen kristálytisztá, a *közteherviselés* gondolatát megfogalmazó gondolatmenet alapján nem tartható. A nemesi fizikai büntetés alóli mentessége ellen a legfontosabb, nyugati liberális indíttatású ellenérv, hogy ugyanazon bűnre ugyanazon büntetést kell kiszabni, függetlenül attól, hogy ki követi el. A büntetésnek nem az a célja, fejti ki Pesztyel, „*hogy bűnöst megkínózzuk, hanem hogy megjavítsuk, és másokat példaadás okán hasonló bűncselekményektől visszatartsunk*”⁷⁷ Ez a tézise a modern büntetőjog egyik alappillérenek tekinthető a mai napig. A nemesek negyedik kiváltsága ellen, hogy tudniillik nem vesznek részt az újoncozásban, Pesztyel azt hozza fel, hogy harcosok toborzása az állam biztonsága szempontjából elkerülhetetlen. Ezért ennek az erőnek a létrehozásában a társadalom valamennyi rendje köteles részt venni, a nemeséget ez alól mentesíteni nem lehet. Kivételként említi, ha a nemesek tisztí rangot szereznek, mert akkor ilyen módon szolgálják hazájukat. A hivatalviseléssel, mint nemesi kiváltsággal kapcsolatban pedig leszögezi, hogy azt mindenki csak ismereteivel, képességeivel és érdemeivel szerezheti meg, a hivatalok betöltésénél a rendi származás a leendő új államban

⁷⁶ PESZTYEL 1954 187.

⁷⁷ PESZTYEL 1954, 188.

majd nem lesz figyelembe vehető. A nemesi címek viselésével kapcsolatban a nyugati liberális filozófia, és a francia Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata optimista emberképéből indul ki: „*Minden ember jóra született*”⁷⁸, írja, mindannyian magasságos teremő gyermekei vagyunk, ezért igazságtalan csak ezt a kiváltságos rendet nemesnek nevezni. A címekkel és rangokkal kapcsolatban az a véleménye, hogy azok még azokból az időkől származnak, amikor azokhoz bizonyos konkrét tisztségek, vagy a hatalom bizonyos foka tapadt. Egy olyan államban, amelynek rendje a tiszta erkölcsön, a józan észen, értelmén fog alapulni, ilyenfajta címekkel történő megkülönböztetésnek nincs helye. Ezért ezekkel kapcsolatban két lehetőséget lát: a majdani Ideiglenes Legfőbb Kormányának örökre el kell tiltani ezeket, vagy pedig minden polgárnak meg kell engedni használatukat. Pesztyelnek az itt kifejtett nézetei még a Közös Szövetségének idealizmusán, naiv erkölcsiségén alapulnak. Magával a nemességgel az a teendő, hogy címüktől történő megfosztásuk után „*az orosz állampolgárok közös államanyába*” kell beléptetni őket, ahová minden orosz tartozik, és körzetenként kell őket bejegyezni. Pesztyel jószándékú naivitása tetten érhető abban is, hogy még ebben a fejezetben kifejti, hogy a jó nemesek, „*a haza hű fiai*” örömmel és boldogan fogják fogadni ezt a rendelkezést. Úgy gondolja, hogy a közbizalmat, a tiszteletet nem örökölt címmel, hanem *személyes érdemmel* lehet elnyerni.

A következő réteg, amelyről a szerző értekezik a *kereskedők* rendje, ahol szerinte nagy ellentmondások, igazságtalanságok fedezhetők fel, amelyek akár a kereskedelem pusztulását is okozhatják. Pesztyel gondolatmenete, hogy a kormányzat legfőbb feladata kell, hogy legyen, hogy a népet a „*kereső-foglalkozások*” felé tereljék, és így biztosítsák a nemzeti vagyon gyarapodását. Ahhoz, hogy a nép gyarapodhasson, szabadságot kell biztosítani a számára. Ez a szabadság három összetevőből kell, hogy álljon; minden egyes polgárnak joga legyen ahhoz, hogy olyan foglalkozást válasszon, amelyet jónak talál a maga számára; függetlenül attól, hogy ki milyen foglalkozást űz, meg kell engedni letelepedését nemcsak a városokban, hanem bármely helységben; magának a kereső foglalkozásnak az útjából el kell hárítani mindenféle akadályt. Ebből következnek az ILK teendői is: a gildéket meg kell szüntetni, tagjaikat a nemességhoz hasonlóan körzetenként szét kell osztani orosz polgárság közös államanyába, a kereskedelem jogát pedig ki kell terjeszteni minden oroszra, megengedve nekik, hogy bárhol üzletet vagy boltot nyissanak. Pesztyel kon-

⁷⁸ PESZTYEL 1954, 189.

cepciója itt nagyon szépen kirajzolódik: a kiváltságok megszüntetése után az adott réteget egyszerű polgárként be kell tagolni az orosz társadalomba, utána pedig korábbi kiváltságait, lehetőségeit a társadalom valamennyi tagja számára biztosítani kell.

A Ruszkaja Pravda következő része a *kispolgársággal* foglalkozik: e fogalom alatt Pesztyel a céhes polgárságot érti, amely köztudomásúlag csekély volt Oroszországban.⁷⁹ Velük kapcsolatban a szerző a következő problémákat látja: csak városokban vannak bejegyezve, csak kismértékben foglalkozhatnak földműveléssel, és számukra a kereskedés nagy nehézségekkel jár. A megoldási mechanizmus hasonló a kereskedőknél és a nemességnél leírtakhoz: a céheket fel kell számolni, a kispolgárokat az orosz állampolgárok közös állományába be kell jegyezni, bármely körzetben letelepedhetnek, nemcsak városokban, foglalkozást válthatnak, adózni pedig a minden orosz polgárra megállapítandó alapján kell majd. Itt ismét felbukkan közteherviselés eszméje, amely érdekes módon ötvöződik Pesztyelnél a vállalkozás szabadságának, és a szabad letelepedésnek a gondolatával.⁸⁰

Az Orosz Igazság következő paragrafusai a *földművelők* különböző csoportjainak helyzetét tekintik át, Pesztyel megkülönböztet *szabad földműveseket*⁸¹, *nemesi parasztokat*, *udvari cselédeket* és *üzemi parasztokat*. A szabad földműveseknél fejti elképzelt államrendszere egyik legfontosabb elgondolását, amelyre a munkában később többször is visszatér: először számbaveszi, hogy maga a szabad földművesréteg mennyire tagolt: köztük ténylegesen szabad parasztok, kisorosz kozákok, „páncélos nemesek”, egytelkesek, telepesek, és még mások is találhatók, valamennyiüknek különféle, de egymástól is eltérő jogaik vannak. A recept most is azonos a korábbiakkal: minden szabad földművelőnek, bármely réteghez tartozzék is, be kell lépnie az orosz polgárság közös állományába. Ami új és rendszerének lényege, a földek felosztása és használata, amelynek első lépése, hogy körzeteket kell alkotni a szabad földművesek által lakott falvakból. Utána a földeket két részre kell osztani; egyik részük az egész

⁷⁹ Pesztyel nem szól a *kusztáriparról*, amely még ebben a korban is, 19. század húszas éveiben is lényegesen jelentősebb volt a céhes iparnál, amely megkésve próbálta a nyugati munkaszervezeti formákat követni, míg a kusztáripár, ahol nevének megfelelően „bokrokban” dolgoztak különféle szakmák lépvi-selői lényegesen kevesebb szakmai és letelepedési korláttal, arányaiban és termelési volumenében jóval meghaladta az úgynevezett városi céhes ipart.

⁸⁰ Megjegyzendő, hogy a céhek, a limitáció vagyis hatósági árszabás eltörlése a reformkori magyar nemességnek is egyik legfőbb elgondolásává vált, alig néhány évvel később.

⁸¹ Magát a szabad földművesek rendjét első Sándor korai reformjai eredményeként kellett létrehozni, ugyanis a reformokat kidolgozó Titkos Bizottságban 1803-ban született egy önkéntes örökváltságnak megfelelő javaslat, és annak érdekében, hogy magukat megváltó parasztokat legyen hová besorolni, létrehozták a Szabad Földművelők Rendjét.

közösség, vagy falu tulajdonába kerül, a másik részét pedig magánszemélyek birtokolják. Ezért az ILK egyik legfontosabb feladata lesz, hogy minden egyes körzet földjét két egyenlő részre ossza, és egyik felét juttassa a közösség, másikat pedig magánosok tulajdonába. Erről okmányt kell majd kiállítani, hogy a későbbiekben a földek új tulajdonát senki se kérdőjelezhesse meg. Pesztyel részletes útmutatót is mellékel a fejezetben ahhoz, hogy mi a helyzet akkor, ha az összes helyi föld a közösség tulajdonában van, mi a teendő ott, ahol nincs elég föld a közösségi földek céljára, vagy ha valaki elveszti a rendezés során a földjét, akkor azt milyen módon kel kárpótolni. Valóságos végrehajtási utasítást ír, amit nem tekinthetünk túlzásnak, hiszen az 1820-as évek elején Oroszország lakosságának több mint 90%-a az agráriumban élt, és a leginkább égető rendezetlen probléma a földkérdés volt.

A következő réteg, amelynek helyzetét áttekinti, a nemesi parasztok, itt ütközik bele tulajdonképpen a jobbágyszabadítás problémájába. Lelkiismereti kérdésnek gondolja, és elvi alapon állítja, hogy senki nem rendelkezhet más emberekkel tulajdonképpen, ahogy erre már a tervezet korábbi részében is utalt. A jobbágyszabadítás pontos módját Az Orosz Igazság egy teljesen más részében fejt ki, itt annyit tart szükségesnek leszögezni, hogy ezt a kérdést majd a hatalomátvétel után a „*Művelt Nemesek Gyűléseinek*” kell megoldani, ezzel önellentmondásba keveredik, hiszen korábban éppen a nemesi rend megszüntetéséről értekezett. Feltehetőleg, bár nem fejt ki, a nemes kifejezést itt olyan értelemben használja, ahogy műve egyik korábbi paragrafusában fejtegette, azon polgárokat értheti alatta az egységesülő társadalomban, akik erényükkel, képességeikkel haza iránti elkötelezettségükkel, stb. tehát személyes érdemeikkel tűnnek ki. Mindenesetre anélkül, hogy itt a felszabadítás konkrét módszeréről bármit is írna,⁸² három alapelvet szükségesnek tart leszögezni: a parasztok rabszolgaság alóli felszabadítása ne fossza meg a nemeseket a birtokaik után élvezett jövedelemtől; hogy a felszabadítás folyamata ne vezessen lázadásokhoz, zavargásokhoz, és a folyamat eredményeképpen a

⁸² Mikor Pesztyel gondolatait a húszas évekelején papírra vetette, már ismert volt *Arakcsjev* tervezete a jobbágyszabadításról, amelyben a rossz hírű politikus egy zseniális módszert javasolt a parasztok megváltására. A nemesi birtokot bankbetétnek tekintette, és az utána a parasztok által befizetett adót kamatnak, és fordítva, a parasztok adóját egy összeg kamatlábának tekintette, és ebből „tőkésítette vissza” a megváltási összeget. Mivel banki kamatláb 5% volt akkoriban, ha a paraszt a példa kedvéért 5 rubel adót fizetett, akkor a megváltási összeget 100 rubelben kellett megállapítani. A kegyenc gondolatai kegyvesztettsége miatt akkor még nem kerültek át a gyakorlatba, mintegy 40 évvel később a második sándori jobbágyszabadításnak azonban ez lett az egyik elméleti alapja, a megváltási összeg meghatározása tekintetében.

kialakult helyzet a jobbágyság számára ténylegesen jobb legyen a mostaninál, ne csak látszólagos engedményeket kapjanak.

Magára a *földosztás metódusára*, mint említettük a program egy teljesen más fejezetében tér vissza. Eszerint, ha valakinek 1000 vagy annál több jobbága van, és lelkenként 10 vagy annál több gyeszjatyina föld esik rájuk, akkor a földbirtok egyik fele korábbi földesúré marad, a másik fele pedig a kialakítandó körzetbe olvasztódik be, ebben az esetben nem jár kártalanítás. Ha az egyes felszabadított jobbágyra 10-nél kevesebb, de ötnél több orosz hektárnyi föld esik, a nemes akkor is elveszti fele birtokát, de ebben az esetben kártalanításra tarthat igényt. A kártalanítás módja, hogy megmaradt földjeihez az állam annyi földet tesz hozzá, hogy a birtok területe az 5000 gyeszjatyinát elérje. A harmadik lehetőség, hogy a birtok parasztjaira öt hektárnál kevesebb föld jutott, akkor a volt tulajdonosnak pontosan annyi földet kell juttatni, amennyit elvettek tőle. Párhuzamosan a jobbágyság létszámára épülő kártalanítási rendszerrel Pesztyel egy másik, a *földtulajdon nagyságára* épülő szisztémát is kidolgozott, ezt együtt kellett alkalmazni, az adott esetben erősebb elv alkalmazása mellett. A másik metódus szerint, ha valakinek 10000 gyeszjatyina, vagy annál több földje van, akkor annak a felét minden további kártérítés nélkül elveszik tőle. Ha földbirtokosnak 10 ezer hektárnál kevesebb, de 5000-nél több földje van, akkor a felét elveszik tőle, de kártalanítást kap oly módon, hogy a birtok területe maximum 5000 gyeszjatyinát tegyen ki. Ha a nemesnek 5000 orosz hektárál kevesebb földje van, akkor a tőle elvett fél birtokért ugyanakkora kárpótlást kell kapnia, mint amekkorát tőle elvettek. A kártalanítást a földbirtokosnak az állami földalapból kell kiutalni, de kifizethető számára pénzben is, utóbbi esetben a föld értékét a helyi körzet bejelentése határozza meg. Látható, hogy Pesztyel bizonyos mértékben meg kívánja őrizni a nemesség birtokosi pozícióit, és kívánatos földterületnek az 5000 hektár körüli birtokméretet tartja.

A 12. §-ban a szerző folytatja a parasztság különböző rétegei helyzetének elemzését, a következő tárgyalt réteg az udvari cselédség, Pesztyel úgy látja, hogy ez „*a legszázalomraméltóbb állapot az egész Orosz Állam területén*”⁸³. A cselédek teljesen ki vannak szolgáltatva uruknak, és szolgálatuk sohasem telik le. Ismét csak a leendő Legfőbb Kormány és művelt nemesek gyűléseinek feladata lesz a helyzetük rendezése, amihez a szerző két szempontot ad; meg kell állapítani azon leszolgált évek számát, ami után a cseléd szabaddá válhat,

⁸³ PESZTYEL 1954, 200.

vagy meghatározni azt a pénzösszeget, amellyel megválthatja magát, és ezt a két módszert kombinálni is lehet. A 13. § az üzemi parasztokról szól, amelyek ipari üzemekben dolgoznak és részben állami részben nemesi tulajdonban vannak. Őket Pesztyel szerint vissza kell juttatni eredeti földművelő állapotukba, akár áttelepítés árán is. A politikai gazdaságtanra hivatkozva kifejti, hogy csak az a munka lehet hatékony, amely kényszer nélkül folyik, ezért a továbbiakban a manufaktúrákban *bérmunkásokat* kell alkalmazni szerződéssel, de elképzelhetőnek tartja, hogy *elítélt rabokkal* oldják meg az üzemek munkaerőszükségletét.

Egy meglepően rövid, szinte lakonikus bekezdésben rendelkezik csak a tervezet még ezen a fejezeten belül a *papságról*, amelyről leszögezi, hogy a továbbiakban „*nem lehet sem a nép külön rendjének, sem pedig az állami hivatalnoki kar sajátos ágának tekinteni*”.⁸⁴ A sorsuk ugyanaz, mint az elgondolás szerint az összes többi korábbi kiváltságos rétegnek; „*egyesülnek egymással és beolvadnak az orosz állampolgárok közös rendjébe*”,⁸⁵ ez a rend a *polgárság* nevet fogja viselni. Pesztyel politikai értelemben legfőbb mondanóját lezárásképpen a fejezet végén közli, miszerint *mivel most már mindenki polgárrá válik, mindenki ugyanazon törvények alá fog tartozni.*

„*A népről politikai vonatkozásban*” című paragrafusban fejti ki, hogy pontosan hogyan gondolja a földek újraelosztását, és az új földtípusoknak milyen funkciót kíván biztosítani. A korábbiaknak megfelelően a földeket két részre kell osztani, az egyik fele közösségi föld lesz, a másik pedig magánföld. Előbbi nevének megfelelően maga a helyi közösség birtokolja szabad tulajdonaként, azokat sem eladni sem jelzáloggal megterhelni nem lehet, rendeltetése, hogy a *szükségletek* kielégítését biztosítsa. A magántulajdonban lévő földeket magánszemélyek, vagy az állam fogják birtokolni, feladatuk a *bőség* biztosítása. A földek újrafelosztását fokozatosan, a korábban vázolt átmenetnek megfelelően, 15 év alatt kell végrehajtani. A közösségi földművelés is telekre bontva történik, egy-egy teleknek legalább akkorának kell lennie, hogy egy „*háznépet*” eltartson. Pesztyel kifejti, mit ért háznép alatt, férjet, feleséget három gyerekkel. Elgondolásai abból a szempontból is érdekesek, hogy nemcsak végrehajtási utasítást ír az általa elképzelt törvény mellé, hanem meghatározza, hogy pontosan mit ért az egyes fogalmak alatt, ezt mai kifejezéssel minőségbiztosításnak nevezzük, ennyiben Nagy Katalin törvényeihez hasonlíthatjuk, amelyek így nagyon kevés esélyt hagynak a végrehajtás során a törvény-

⁸⁴ PESZTYEL 1954, 202.

⁸⁵ PESZTYEL 1954, 202.

alkotó szándékaitól való eltérésre. A telket a családok művelés céljára egy évre kapják, utána új földet mérnek ki nekik, de a „körzeti helytartógyűlés” dönthet úgy is, hogy ugyanazon a telken folytatják a következő évben a munkát. Itt az obscsina telek újraelosztási mechanizmusát látjuk visszaköszönni, azzal a lazítással, hogy ha a helyi érdekek úgy kívánják, akkor a földek rotálása nem kötelező. Modern polgári gondolat, hogy minden egyes körzetben majd bankot kell alapítani, és biztosítóintézetet felállítani. A rendelkezésre álló földeket elsősorban a helyi közösség tagjai között kell kimérni, idegenek ebből csak akkor részesülhetnek, ha a helyi igényeket már maradéktalanul kielégítették.

Következő fejezetének 18. paragrafusa „*A népről polgári vonatkozásban*” címet viseli. Pesztyel polgári értékek alatt a szellemi szabadságot érti, ami abban a korban a könyvkiadásban, a hírlapokban, az időszaki kiadványokban, festményekben, metszetekben és a nyomdák felállításában nyilvánult meg, érdekes hogy a liberalizmus más alapértékeit nem tartja szükségesnek megemlíteni. (gyülekezés, szólás, vallás, stb.) Alapelv, hogy minden polgárnak joga van megírni és kinyomtatni amit akar, feltéve, ha a neve rajta van a művön, az „*nem személyeskedő gúnyirat*”⁸⁶ amelyet viszont soha nem szabad engedélyezni. A nyomdák felállításához már a név feltüntetésén túl szükséges a kormányzat előzetes értesítése is. Pesztyel bevezeti a szerzői felelősség elvét, amikor leszögezi, „*az egyes művekben kifejtett gondolatokért és elveikért mindenkor az író felel*”⁸⁷ Ez a rendszer az autokrácia korabeli gyakorlatánál lényegesen megengedőbb lett volna, de a cenzúra gondolata benne maradt.

Az Orosz Igazságnak egyik legfontosabb, és a későbbiek során legtöbbet idézett része, amely az új alkotmány alapelveit igyekszik megfogalmazni. Már a címben leszögezi, hogy az alkotmányt az új állam, a *köztársaság* érinthetetlen alaptörvényének tartja. A kormányzatot legfelsőbb hatalomra, s a tényleges kormányra osztja. A legfelsőbb hatalom a *Népi Vecséből* és az *Állami Dumából* áll, előbbi a törvényhozó, utóbbi a végrehajtásért felelős hatalmi szerv lesz. Szükségesnek látja még az úgynevezett felügyeleti hatalmat, a politikai kontrollt, amit a 120 fős *Legfelsőbb Szobor* fog ellátni. A Népi Vecse a nép által 5 évre megválasztott képviselőkől fog állni, ez egyfajta kollektív államfői testület, akik egyötödének minden évben lejár a mandátuma, és helyettük új képviselőket kell választani. Nem nehéz ebben észrevennünk az amerikai szenátus működési rendjét, az USA kongresszusának felsőházában a szenátorokat hat évre választják, és minden második évben egyharmaduk mandátuma

⁸⁶ PESZTYEL 1954, 205.

⁸⁷ PESZTYEL 1954, 206.

lejár, de újra választhatók, akárcsak a Vecse tagjai. A Vecse maga választja elnökét a ciklust legrégebben betöltő tagok közül, és maga állapítja meg ügyrendjét, nem oszlik táblákra, és dönt a háború és béke kérdésében, senki nem oszthatja fel. Amikor nem ülésezik, akkor egy „Ideiglenes Bizottság” látja el a feladatait. Ebben a majdani szovjet modellnek egyik érdekes előképét látjuk; amikor a „parlament” nem ülésezik, egy Elnöki Tanács nevű szerv gyakorolta helyette a hatalmat. Az Állami Duma a nép által öt évre választott öt tagból áll, minden évben egyikük leköszön, és más választanak helyette, elnöke a megbízatásának ötödik évét töltő tag. Itt sem nehéz a francia forradalom direktóriumát mint politikai ötletadót felfedeznünk, amely szintén öt tagból állt és gyakorlatilag a végrehajtó hatalmat képviselte a forradalom utáni Franciaországban, mint korábban utaltunk rá, Pesztyelnek erős vonzalma volt a francia forradalom iránt. A Dumába a tagokat a Népi Vecse delegálja, amely a kormányzóságok által jelölt polgárok közül választja ki a megfelelő embert. A minisztériumok és a kormányhivatalok a Duma irányítása alatt állnak, a Duma a külön kancelláriával rendelkezik. Maga a Legfelsőbb Szobor 120 főből áll, tagjait bojároknak nevezik, és megbízásuk élethossziglan szól. A jelöleteket itt is a kormányzóságok állítják, és a Vecse választja ki közülük a bojárokat. A Szobor nem vesz részt sem a törvényhozásban, sem a végrehajtásban, felügyeleti szervként tevékenykedik, a Vecse neki küldi meg a törvényeket kihirdetés előtti jóváhagyásra. A Szobor a beadványok tartalmát nem vizsgálja, hanem azt állapítja meg, hogy azok formailg megfelelnek a törvényeknek, az alkotmánynak. Itt sem nehéz az amerikai hatást kimutatnunk, ahol kilenctagú Legfelsőbb Bíróság működik egyben legfelsőbb jogi fellebbezési fórumként, másrészt alkotmánybírósággént, Pesztyel ez utóbbi funkciót fogalmazta bele a Szobor hatáskörébe. Túl ezen a Legfelsőbb Szobor ellenőrzési jogkörét gyakorolja a minisztériumokban és a kormányzóságokban, ahová egy-egy *főügyészt* küld ki, akiknek a feladata a törvényesség és a rend betartatása, jóváhagyásuk nélkül sem központi sem helyi intézkedések nem léphetnek hatályba. Itt az elképzelés nagy péteri gyökerekre nyúlik vissza, aki még a Szinódust helyezte egy oberprokurorral (főügyésszel) az állam ellenőrzése alá. A főügyészek (kormányzéki felügyelők, kerületi helytartók) felelősséggel tartoznak működükért, ha vétének az Állami Duma javaslatára a Legfelsőbb Szobor állítja bíróság elé magvádolt hivatalnokot.

Összegzés

Sajátos vízió Pavel Pesztyel Orosz Igazsága 1824-ből. Tetten érhetők benne saját kora nyugati eredetű liberális, szocialisztikus elgondolásai, főként az emberi szabadságjogok és az egyén boldogulása, törvény előtti egyenlősége, stb. tekintetében, és ezek keverednek az orosz birodalmi szupremácia gondolatiságával, a terjeszkedés-hódítás eszméjével. Pesztyel elképzelt Oroszországban mindenki egyenlőnek születik és mindenki boldogulása, jóléte nagyon fontos, ám ezt a jólétet a polgároknak szigorú állami felügyelet mellett, járásokba osztott elhagyhatatlan körzetekben, az állam által neki jutatott földeken kell elérniük. Az írás gondolatiságát áthatja egyfajta vallási alapú erkölcsiség keveredve a nyugati filozófia szabadságesszményével, ami az állam felé történő elkötelezettség orosz autokrácia gyakorlatából vett gondolataival ötvöződik. Mindenkinek joga van a boldogulásra, a szabad vállalkozásra, letelepedésre, még a meghódított nemzetiségeknek is, amennyiben beolvadnak a többségi orosz néptömegbe, ha feladják vallásukat, és akkor majd élvezhetik a minden orosz polgárnak juttatandó jogokat. Az orosz nép szupremáciájáról mélyen meg van győződve, ez a lengyel kérdéssel kifejtett álláspontjában is jól látszik, a lengyeleknek joguk van függetlenségre, feltéve, ha átveszik az orosz állammodell, ha az oroszok jelölik ki a határaikat, és amennyiben hadseregük Oroszországot támogatja konfliktusok idején.

Pesztyel társadalomfilozófiai logikája, hogy létre kell hozni egy egységes jogokkal és kötelezettségekkel rendelkező homogén polgárságot, a többi társadalmi rétegnek pedig ebbe kell beolvadnia feladva korábbi privilégiumait, vagy éppen szabadulva régi terheitől. Az új polgárság tagjaként azonban mindenki részesülni fog majd az egységes jogokból, persze ha az állam felé adófizetési, katonáskodási stb. köteleességeit teljesíti. Homogenizálna kívánja tehát az orosz társadalmat, ami egyrészt a kiváltságok megszüntetésével járna, másrészt a korábban függőségben élő társadalmi csoportok felszabadításával és az „orosz polgárság közös állományába” történő beolvasztással, ennek mikéntjéről azonban neki sincsenek minden esetben pontos elképzelései. Bár a cári család likvidálását szükségesnek tartja, a róla elterjedt vélekedésekkel ellentétben a nemesség földbirtokhoz való jogát egy bizonyos szintig meg kívánja őrizni, de gazdálkodásuk későbbi formájáról nem rendelkezik.

Azokat a problémákat, amelyeket nem tud teoretikusan megoldani, egy majdani Legfelsőbb Ideiglenes Kormányra, illetve a körzetekben felállítandó „Művelt Nemesek Gyűléseire” bízta. Tisztában van vele, hogy az általa elkép-

zelt társadalom és állam-modell létrehozása hosszabb időt vesz igénybe, egy 30 éves átmenetben gondolkodik, a sikeres levezénylése érdekében az első 10 évben katonai jellegű diktatúrát tart elengedhetetlennek bevezetni, tehát már nála megjelenik a szükségszerű társadalmi átmenetnek, és az ideiglenes (katonai) diktatúra szükségességének gondolata. Ez lenne az átmeneti korszak, mert biztos benne, hogy van, aki örömmel fogadná elgondolásait, de a tájékozatlan cártisztelő orosz népet erővel kellene átvinni az új rendszerbe, és itt ismét az Ideiglenes Kormány feladata lenne az átmenet levezénylése. Bár sehol nem mondja ki expressis verbis, de egész mondanivalójából és felépítéséből adódik, hogy ezt az időszakot maga szeretné irányítani diktátori minőségben, és ezzel forradalmár társai is tisztában voltak.

Pesztyel államideálja a köztársaság, mégpedig a központosított, egy centrumú, egy nyelvű, egy vallású köztársaság. Hogy ez hogyan működik, abban az amerikai állammodell és francia forradalom elgondolásai keverednek az orosz régmúltból vett elnevezésekkel és hagyományokkal, és egy összességében kétségtől demokratikusan működő állam képe bontakozik ki előttünk, a föderalizmus minden formáját azonban határozottan elutasítja.

Pesztyel sok tekintetben megelőzi korát, és ennyiben előfutár szerpe van. A hatalom katonai felkeléssel, puccsal történő megragadása, a cár és családja kiirtása, a nemesség és kiváltságos rétegek jogaitól történő részbeni vagy teljességgel történő megfosztása, a hatalom megszerzése után diktatórikus rendszer bevezetése az elképzelt ideális állammodell megvalósítása érdekében, az ország katonai körzetekre osztása, a társadalom totális megfigyelésének gondolata, a cenzúra sajátos formái – nos, ezek az eszmék későbbi korok diktatórikus rezsimeinek lesznek sajátjai. Némely elgondolását maga Miklós cár valószínűsíthette meg saját autokratikus hatalmának megszilárdítása érdekében, számos elgondolása viszont mintegy 100 évvel később a bolsevik hatalomátvitelben, és azt követő politikai gyakorlatban öltött testet. József nádor erkölcsi naivitása, jobbításra való törekvése, egy igazságosabb társadalom és egy hatékonyabban működő demokratikus állam felvázolása ugyanakkor elvitathatatlan történelmi érdeme, mint ahogy az is tény, hogy katonatisztként az orosz nemzeti nagyság és birodalmiság árnyékából nem tudott kilépni. Pesztyel kora gyermeke, és gondolatisága a kor terméke, a nyugati modern gondolkodás és az orosz hagyományok ötvözete, és minden eklekticizmusával és naivitásával, radikalizmusával és merészségével az orosz és egyetemes gondolkodástörténetnek egy figyelemre méltó, tanulmányozása érdemes darabja.

Források, szakirodalom:

BESZTUZSEV-RUMIN 1954/1 = BESZTUZSEV-RUMIN A. A. (MARLINSZKIJ): *Adatok a politikai társaságról*. In: TRÓCSÁNYI – NIEDERHAUSER 1954, 127-130.

BOROVKOV - TATYISCSEV 2007 = BOROVKOV A. D. *Összefoglalás a dekabristáknak az Orosz Birodalom állapotára vonatkozó vallomásai alapján*. In: SZVÁK – FILIPPOV 2007, 129-137. Az orosz eredeti: *Gyékabriszti. Szbornyik otrivkov i isztocsnnyikov*. Moszkva-Lenin-grád, 1926. 2-9.

MURAVJOV 2007 = Magyarul: MURAVJOV N. M. *Alkotmánytervezete*. In: SZVÁK – FILIPPOV 2007, 97-107.

PESZTYEL 1954 = P. I. PESZTYEL: *Az Orosz Igazság*. In: TRÓCSÁNYI – NIEDERHAUSER 1954, 178-208.

PESZTYEL 2007 = P. I. PESZTYEL: *Az Orosz Igazság*. In: SZVÁK-FILIPPOV 2007, 107-122. Az orosz eredeti: PESZTYEL P. I. *Russzkaja pravda. Konzstitucionnij projekt P. I. Pesztyelja*. In: *Konzstitucionnije projekti v Rosszii XVIII - nacsalo XX. v*. Moszkva, 2000. 481-501, 515-516, 526-527, 530-536, 538-540.

SZVÁK – FILIPPOV 2007 = SZVÁK Gyula – Szergej FILIPPOV (szerk.): *Az Újkori orosz történelem forrásai. XIX. század*. Pannonica, Budapest, 2007.

TRÓCSÁNYI – NIEDERHAUSER 1954 = TRÓCSÁNYI György (ford.) NIEDERHAUSER Emil (szerk.): *Dekabristák válogatott írásai*. Művelt Nép, Budapest, 1954.

TRUBECKOJ 1954 = TRUBECKOJ Sz. P. *Emlékirataiból*. In: TRÓCSÁNYI – NIEDERHAUSER 1954, 120-126.

25/30 évfordulóra. Szerk. SZVÁK Gyula. *Ruszisztikai Könyvek XLVIII. Russica Pannonicana*, Bp. 2020. 229-248.

HELLER - NYEKRICS 1996 = Mihail HELLER – Alexandr NYEKRICS: *Az Orosz Birodalom története*. Osiris – 2000, EUROPICA VARIETAS, Budapest, 1996.

SZÉKELY GÁBOR

A három internacionálé berlini tárgyalásai 1921–1922

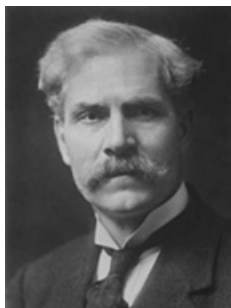
Az I. Világháború szétverte a nemzetközi munkásmozgalom egységes szervezetét, a II. internacionálét. A Karl Marx és Friedrich Engels által létre hozott I. internacionálénak (1864-1876) a Párizsi Kommün leverését követő kommunista üldöztetés vetett véget, illetve üzött Philadelphiába. Marx már nem élte meg az új internacionálé létre jöttét, azt munkatársai, mindenekelőtt Friedrich Engels hozták létre 1889-ben. Mindkét internacionáléra jellemző volt az egységes szervezet, de a viták is. A Nagy Háborúban szembe fordultak egymással a hadviselő felek szociáldemokrata pártjai, s attól függően csoportosultak, hogy melyik oldalon fogtak egymásra fegyvert. Csupán néhány kivétel volt: ilyenek Oroszországban a bolsevikok és a bolgár tesznyákok csoportjai, illetve még számos háborúellenes szocialista. A háború végén szinte azonnal megkezdődött az új nemzetközi munkásszervezet létrehozása. Az erőviszonyok azonban a világháborúhoz képest jelentősen megváltoztak. A háború előtt a II. Internacionálében a legbefolyásos párt a német párt, az SPD volt. A háború után a reformista oldalon a legbefolyásosabb a brit Munkáspárt volt, s ennek voltak a legjelentősebb nemzetközi kapcsolatai. A német párt, az SPD 1920-ig kormányt alakító párt volt, de a vesztesek oldalán. Vezetésében a brit munkáspártot követte, James Ramsay Macdonald irányvonalát.

James Ramsay Macdonald (1866 – 1937)

Elsőnek ő kezteményezte a Londonban jött léthozott Munkás- és a Szocialista Internacionálét, még 1919 februárjában. Nem sokkal később, majd 1919

márciusában a Kommunista Internacionálé. A két szervezet közül egyik sem tartotta magát a II. internacionálé utódjának, amit a nevükben is jeleztek. Viszont nem is sikerült lefedniük az egész nemzetközi munkásmozgalmat, bár erre törekedtek. Első sorban azok, akik 1921. februárjában létrehozták a centrista, vagyis a baloldaltól és a jobboldaltól egyaránt távolságot tartani kívánó, de az egyesülés mellett érvelő pártok a Szocialista Pártok Nemzetközi Munkaközösségét.

A nemzetközi irodalomban – már ahol említik – Két- és Feles internacionálénak nevezett szervezet alakuló kongresszusán mindösszesen 11 párt képviselői jelentek meg. Ezek a pártok azonban nem voltak jelentéktelenek. Vezetői között ott volt található Ausztriából Friedrich Adler, a svájci Robert Grimm, a francia Jean Longuet, az olasz Giacinto Menotti Serrati, Angliából Er.C.Wallhead, Oroszországból a mensevikek egyik legtekintélyesebbike Rafael Abramovics, de a szociálforradalmár (SZR) vezető Schreider Alexander.

J. R. Macdonald

Rafael Abramovics (1880-1963)

A szervezet nem tekintette magát internacionálénak, sőt az volt a célja, hogy létre hozza a munkáspártok olyan nemzetközi együttműködését, amely leginkább a II. internacionáléra hasonlított. Ennek megfelelően a szervezet Frankfurt am Main-ban tartott iroda-ülésén (1921. július 8-11)⁸⁸, amelyen „a tanácskozások középpontjában egy mindenkit átfogó internacionálé újjáépítése állott”. „a Komintern III. kongresszusa eredményeit” és az angol Munkáspárt javaslatát figyelembe véve foglaltak állást az egység kérdésében. Nézeteiket a Munkáspárt titkárságának címzett válaszlevelükben foglalták össze. Hivatkozva a bécsi konferencia szervezeti határozatának 6.§-ára. „A Munkásszövetség határozatai valamennyi tag számára kötelezőek, a

⁸⁸ Az ülésen részt vettek az ötagú iroda tagjain kívül VB tagok is (az Internacionálé vezető szerve, tagjai :Friedrich Adler /Ausztria/, Robert Grimm /Svájc/, Georg Ledebour /Németország/, Jean Longuet /Franciaország/, R.C. Wallhead /Anglia/ voltak); tanácskozási joggal: Rafael Abramovics /orosz mensevikek/, Graber /Svájc/, Arthur Crispin /Németország/, Locker /Poale.Zion/, Schreider /orosz szociálforradalmárok, Eszer/. Nachrichten der Internationalen Arbeitsgemeinschaft Sozialistischer Parteien / továbbiakban: Nachrichten.../. 3. sz. 1921. július 2. o. 1. o.

Munkásszövetséghez csatlakozott pártok különösképpen kötelezik magukat arra, hogy külön-külön semmiféle csatlakozásra vonatkozó tárgyalást más nemzetközi szervezettel nem folytatnak és általában nemzetközi politikájukat közösen határozzák meg”.

A nemzetközi helyzet, ha nem is volt olyan bonyolult, mint manapság, éppen azt a térséget érintette érzékenyen, amely a tárgyalások középpontjába került: Grúziában ugyanis az volt a helyzet, hogy 1921-ben, az első szovjet választások után mensevik kormány alakult. Ezt pedig Moszkvából nem nézték jó szemmel. A szovjet hatalmat támogatók megkezdték a mensevik vezetők letartóztatását és bíróság elé állítását. Ez váltott ki különösen éles tiltakozást a centrista internacionálé vezetőiből.⁸⁹

Ezt a tiltakozást támogatta a Londoni Internacionálé és természetesen, még a napirendre vételét is ellenezte a Komintern.

A centristák felhívták a brit Munkáspárt figyelmét arra, hogy a II. Két és Feles internacionáléhoz csatlakozott pártok nem dönthetnek az általuk tervezett konferencián való részvétel kérdésében. Bírálták a Munkáspártnak az egységes internacionálé politikájára vonatkozó álláspontját. „Egy közös internacionálé megteremtésének egyetlen és kizárólagos célja, a mi felfogásunk szerint, hogy a nemzetközi proletáriátus harckészségét és ütőerejét növelje a nemzetközi burzsoázia ellen, míg végül is valamennyi országban megdöntik a kapitalista osztályuralmat. Ebben a harcban nem arról van szó, hogy a demokratikus alapelveket absztrakt és hamis módon a diktatúra elvével állítsák szembe, mert a proletáriátus harci eszközeinek minden országban alkalmazkodnia kell a harc adott feltételeihez, ezek a feltételek azonban országonként mások.”⁹⁰ Véleményük szerint a két internacionálé alapelvei közötti ellentét alapja az osztályharc reformista, illetve forradalmi felfogása. Végül kijelentették, hogy egy mindenkit átfogó internacionálé létrehozásáról bármelyik internacionáléval, vagy munkásszervezettel hajlandók „tisztán informatív célból” tárgyalni.

Talán a három internacionálé megbeszélései közül a legfontosabb az a találkozó volt, amelyet 1921. október 19-én és 20-án tartottak Londonban. Ezen a találkozón a fő napirendi pont, annak ellenére, hogy a Londoni In-

⁸⁹ Az eseményekre visszatekintő Lenin a „nagyorosz” sovinizmusban marasztalta el Sztálint és az eseményekben közvetlenül részt vevő Ordzhonikidzét. Majd megismétli egyik utolsó írásában: „Kamenyev elvtárs! A nagyorosz sovinizmusnak hadat üzenek életre-halálra.” Lenin összes művei, Kossuth Könyvkiadó, 1981, 43. kötet, 118. o. Külön javasolta, hogy a szovjet kormányban felváltva elnököljenek nemzeti képviselők, külön kiemelve, Grúziát. Uo. 45. kötet 215. o.

⁹⁰ Nachrichten.../. 3. sz. 1921. július 2. o. 1. o.

ternacionálé vezetői előzetesen azt ígérték, hogy nem tűzik napirendre a két internacionálé egyesülését, mégis ez került tárgyalóasztalra. A fő referátumot Friedrich Adler, Jean Longuet és Lederbour, a reformisták részéről Jowett és Tom Shaw tartotta. A nézeteltérések természetesen jelentkeztek, aminek következtében a két delegáció külön-külön adott ki közleményt. Ebben a II. Két és Feles internacionáléhoz vezetői az eddigieknél konkrétabban vetették fel – vitatkozva a II. Internacionálé állásfoglalásával – a nemzetközi akcióegység megvalósításának problémáját. „A mi véleményünk, ellentétben a Munkáspárttal az, hogy a jelenlegi feltételek között nem lehet szó új szervezeti formákról, hanem a proletáriátus nemzetközi frontját mindenekelőtt közös akcióban, közös osztályharcban kell kialakítani. Ezért nem az a véleményünk, hogy egy általános konferenciának a közeljövőben való összehívása a nemzetközi kapcsolatok megerősítését szolgálná, hanem hogy útjában állna egy nemzetközi szervezet későbbi kialakításának. És még abban az esetben is, ha egy olyan konferencia, mint amelyet a Munkáspárt tervezett, időszerűvé válna – mivel a javasolt alapok túl szűkek – nem fogadhatjuk el. A Két és Feles internacionálé messzebbremenő mint az, amely a Munkáspárt tervében szerepel. Mi, az alkalmas időpontban, az osztálytudatos proletáriátus minden erejét össze kívánjuk fogni nemzetközi egységbe.”⁹¹

A megbeszélésen a reformista internacionálé küldöttei taktikát változtattak. Felajánlották, hogy mindenfajta megkülönböztetést mellőzve (rekriminalizáció) komolyan törekedjenek arra, „hogy egyesített mozgalmat alakítsanak ki, és ezzel olyan alapot teremtsenek, amelyen fel lehet építeni egy internacionálét”.⁹² Amikor pedig a centristák javasolták a tárgyalások kiszélesítését a kommunistákkal, akkor a tárgyalások bizonytalan időre történő elnapolását javasolta a brit Munkáspárt küldöttsége. Ezzel az újabb konferencia eredménytelenül zárult.

A tanácskozások tovább folytak: a II. Két és Feles internacionáléh többször kezdeményezett, de Londonból mindannyiszor kitérő válaszokat adtak. Az egyik utolsó tanácskozáson 1922 januárjában a munkáspárt azt a javaslatot tette, hogy ne az internacionálék, hanem az egyes baloldali pártok képviselői tartsanak tanácskozást. Első ízben csupán az Angol Munkáspártot és az Angol Független Munkáspártot, valamint a Francia Szocialista Pártot (SFIO) kívánták bevonni. A konferenciát a centristák annak érdekében kezdeményezték, hogy végre konkrét tárgyalásokra kerülhessen sor. Napirendre kíván-

⁹¹ Uo. 2. o.

⁹² Uo. 4. o.

ták tűzni a háborús jóvátételek ügyét, amelytől azt remélték, hogy a Londoni Internacionálé azt támogatni fogja. Valamint, azt remélték, hogy ezzel bevonható lesz a tárgylásokba a Komintern is.⁹³

A tárgyalások lényegében megrekedtek. Újabb dokumentum került azonban a tárgyaló asztalra. 1921. december 1-3. között elkészült „Írányelvek a munkások egységfrontjáról és II., a II. ½-es és az amszterdami internacionáléba tartozó munkásokhoz, valamint az anarcho-szindikalista szervezeteket támogató munkásokhoz való viszonyról.” című dokumentumot a Komintern és az OK/b/P december elején vitatta meg. A Komintern VB december 4-i ülésén mondta el Georgij Zinovjev a szociáldemokrata vezetők által oly sokszor idézett beszédét, amelyben az egységfront politikai lényegét ismertette és egyben szükségességét bizonyította: „Minthogy éppen a szakítások korában vagyunk és minthogy hatalommá váltunk, megengedhetjük magunknak, hogy bizonyos feltételek mellett együttműködjünk a II., és II. ½-es Internacionáléval, hogy a tömegeket áthozhassuk a kommunizmus oldalára. De ha mi a szakítást nem hajtottuk volna végre, akkor természetesen nem volnánk az a tényező, ami vagyunk, és ezt a manővert most nem hajthatnánk végre. És mégis a szocialistákhoz fogunk fordulni és ez mondjuk: Igen, mi egységet akarunk, egységet ennek a platformnak az alapján, kérem, minden szocialistát felkérünk, hogy ezt támogassa. Mi minden formai engedmény nek eleget teszünk, emellett azonban önálló pártok maradunk.”⁹⁴

A II. Internacionálé feltételeit Emile Vanderverde ismertette, meglehetősen indulatosan. Ellene volt annak, hogy a tervezet konferencia napirendjét korlátozzák. Kijelentette: „Elhiszik-e azonban, hogy még ha a napirendjét (ti. a konferenciának) úgy korlátoznák is, ahogy azt a Bécsi Munkásszövetség javasolja, elkerülhető volna, hogy bizonyos kérdések a kongresszuson felmerüljenek, amint azokról a módszerekről esne szó, amelyek a proletáriátus védelmének megszervezésére vonatkoznak?”⁹⁵

⁹³ Ebben az időben már folyt a kártérítések rendezésére összehívott genovai konferencia előkészítése, ahol elsősorban a német háborús jóvátételekről és a cári Oroszország adóságairól kívántak megállapodni. Székely Gábor: Hitler-Sztálin-Chamberlain, Az elkerülhetetlen II. világháború, Magyar Lajos Alapítvány-Vodos Kiadó, 2019. 75-77. o.

⁹⁴ Internationale Presse-Korrespondenz (továbbiakban: Inprekorr). I. évf. 40/41. sz. 1921. december 24. 353. o.

⁹⁵ Protokoll der internationalen Konferenz der drei Internationalen Exekutivkomitees in Berlin vom 2. bis 5. april 1922. Herausgegeben vom Neunerkomitee der Konferenz. Im Verlag des Neunerkomitees in Kommission bei der Wiener Volksbuchhandlung. 1922. (Továbbiakban: Protokoll...) 3. o. A konferencián szereplő személyek többségének életrajza megtalálható az Évkönyv, A nemzetközi munkásmozgalom történetéből, 2014. Életrajzok mutatója alapján 414-430. o.

A konferencia másnapján 1922. április 2-án került sor erre a konzultációra, egyben a három internacionálé konferenciájának megnyitására, amin Adler elnökölt. Adler utalt arra, hogy mindhárom internacionálé csak fenntartásokkal fogadta el a meghívást. Azt azonban nem említette, hogy feltételeket csak a II. Internacionálé szabott. Fő célnak azt tekintette, hogy a Genuai Konferencia feltételeivel szemben egységesen képviseljék a munkáspártok érdekeit, bár mint azt Paul Faure részletesebben kifejtette a centristák nevében „Meg kell kísérelni, hogy megvizsgáljuk vajon lehetséges-e létrehozni az összegyülekező kapitalista reakcióval szemben a különböző irányzatú proletár pártoknak egy szerény munkaközösségét, egy, még ha ideiglenesen sajnos szerény, akció lehetőségét megteremteni.”⁹⁶

A Komintern delegációi nyilatkozatát Clara Zetkin olvasta fel, aki a megosztottság ellen szólt.

Clara Zetkin (1857 – 1933)

Kifejtette, hogy a proletáriátus vagy egyesül most, hogy védekező harcot folytasson a „nemzetközi kapitalizmus támadása ellen”, Szovjet-Oroszország védelmében és a versailles-i béke ellen „vagy pedig csontjával-velejével, egészségével fizeti meg a béke költségeit, mint ahogyan meg kellett fizetnie a háború költségeit is”.⁹⁷ Zetkin kifejtette, hogy a Komintern a közös akciók érdekében semmiféle feltételt nem szabott. Javasolt azonban, hogy a genuai konferencia időpontjával egyidőben hívják össze a munkásszervezetek nemzetközi tanácskozását. Napirendre olyan kérdéseket javasolt, amelyek mindhárom internacionálé programjában szerepeltek: „1./ A kapitalista offenzíva elleni védelem. 2./ A reakció elleni harc. 3./ Az új imperialista háború elleni harc előkészítése. 4./ Az orosz szovjetköztársaság helyreállításához nyújtandó segély. 5./ versailles-i szerződés és az elpusztított területek újjáépítése.”⁹⁸

A kongresszussal kapcsolatos egyetértést megtörte Vandervelde felszólalása, amelyben „igen éles fenntartásainak adott hangot” a II. Internacionálé nevében. Elismerte, hogy a „tőke támadásának” fő iránya Oroszország ellen

⁹⁶ Protokoll 6. o.

⁹⁷ Uo. 8-9. o.

⁹⁸ Uo.

irányul és a kapitalizmus „leghatalmasabb és egyben legbrutálisabb, legcinikusabb” képviselője az amerikai imperializmus. Hangsúlyosan említette, hogy az internacionálé mind a Szovjet-Oroszország elleni lengyel intervenció idején, mind pedig a volgai éhínség leküzdése érdekében nem volt ellene a közös akcióknak.⁹⁹ A folytatás azonban koránt sem volt ilyen kompromisszum kész. Sőt éles követeléseket fogalmazott meg és garanciához kötötte a nemzetközi munkás kongresszus összehívását. „Garanciák a sejtképzés kísérletei ellen (t.i. a szakszervezetekben – Sz.G.), garanciák azoknak a népeknek szabad képviselőit, amelyeknek területét Önök megszállva tartják és végül garanciák a foglyok szabad védekezési jogára. Ezek a mi feltételeink: mert hiszen nem is képzelhetik el, hogy mi beleegyezhetnénk, hogy Önökkel együtt részt veszünk egy konferencián, amíg tudjuk, hogy Moszkvában a Butirka fogházban olyan emberek vannak továbbra is fogságban, akik a mi ügyünkért szenvedtek, (vagyis ellenforradalmi cselekedetekkel vádolt bebörtönzött eszközök és mensevikek. – Sz.G.) míg mi itt olya szabadon tárgyalunk egymással.”¹⁰⁰

A többnapos konferencián érdemi elmozdulás nem történt. A kiadott közös nyilatkozat felolvasása után a Komintern delegációja, Németország Szocialista Pártjának (SDP) képviselője, Otto Wels, majd Ceretelli és a II. 1/2-es Internacionálé delegációja külön nyilatkozatokat nyújtottak be, amelyek szövegét csatolták a jegyzőkönyvhöz.

Otto Wels (1873-1939)

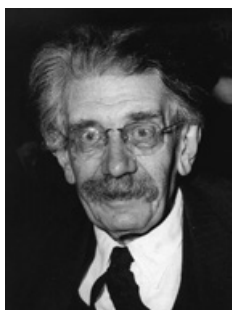
A Komintern nyilatkozatában kifejtették, hogy csak súlyos meggondolások után fogadták el a dokumentum szövegét, mivel az nem tartalmazta az általuk felvetett problémákat. Élesen elmarasztaláka a II. Internacionálé a konferencia időpontjának halogatásáért. Wels az SPD nevében a proletárdiktatúra veszélyére hivatkozva igyekezett indokolni az ellenforradalmi terrort: „... megragadjuk-e a konferencia alkalmát, hogy az egész világproletáriátus itt összegyűlt képviselőinek odakiáltsuk: Igen, annak idején kétségbeesetten és eredményesen harcoltunk az ellen a kísérlet ellen, hogy a köztársasági demokráciát megfojtsák, hogy a német alkotmányozó nemzet-

⁹⁹ Amszterdamban és Berlinben sikeresen tárgyaltak a Nemzetközi Munkássegély támogatásáról. Uo. 86. o.

¹⁰⁰ Uo. 86-87. o

gyűlési választásokat megakadályozzák, hogy egy kis embercsoport – akik közül messze nem valamennyit vezéreltek ideális szempontok – diktatúráját létrehozzák. Ezért ténylegesen viseljük a felelősséget, és ezt a felelősséget ép-penséggel büszkén viseljük a nép előtt, a nemzetközi munkásosztály és a történelem előtt. Tudjuk, hogy a nemzetközi proletáriátus, ha ugyan nem tanulta és nem értette már meg a magyar és a bajor példa alapján, hosszabb-rövidebb idő múltán a maga egészében be fogja látni, hogy mi voltunk azok, akik el-szánt védekezésünkkel, bátorságunkkal, amellyel a népszerűtlenséget vállaltuk, megmentettük a német demokratikus köztársaságot néhány heti fennál-lása után egy katonai reakciótól, egy német Horthy-tól.”¹⁰¹ – Wels fellépéséhez csatlakozott Ceretelli is, aki imperialista nagyhatalmi politikának minősítette Szovjet-Oroszország grúziai fellépését.¹⁰²

A konferencia jegyzőkönyve a II. ½-es Internacionálé nyilatkozatával zá-rult, amelyet Friedrich Adler olvasott fel.

Friedrich Adler (1879 – 1960)

Összegezve: az egyetlen konkrétum, amiben megál-la-podtak, az a Berlinben még napirenden levő munkás-vi-lághonkongresszus helyett csupán egy nemzetközi tüntetés volt. Ekkor több országban 1922. április 20-ára, „vagy, ahol ez nem lehetséges technikai, vagy szervezési okok-ból, ott május 1-ére” hirdettek összehangolt megmozdu-lást a tőke támadása ellen.¹⁰³

A három internacionálé berlini konferenciája ered-ménye, pontosabban egyik eredménye az lett, hogy 1923 májusában a két reformista internacionálé egyesült. A létrejött Szocialista Munkás-Internacionálénak több elnöke volt, állandó főtitkára a kezdetektől, egészen a szervezet csendes feloszlásáig Friedrich Adler volt.¹⁰⁴

¹⁰¹ Protokoll... 51. o.

¹⁰² Protokoll... 52. o.

¹⁰³ A közös nyilatkozatot lásd Protokoll 51-52. o.

¹⁰⁴ A szakszervezeti mozgalom rövid történetének áttekintését lásd e kötetünk szakszervezeti blokk-jában

PANKOVITS JÓZSEF

Emilia-Romagna az olasz politikában, a munkásmozgalomban

Földrajzában, tájaiban, lokális sajátosságokban változatos Itália jellegzetes régiója Emilia-Romagna – jellegzetes és különös jelentőségű munkásmozgalmi és politikai szempontokból. A regionalizmus, a lokalizmus fontos szerepet játszott az ország életében, ösztönözte az egyes térségek fejlődését, különböző decentralizációs tendenciákat szült, ezek kritikus vonásaiban az Északi vagy Lombard Liga mutatkozik meg, amely a vizsgálatunk geomorfológiai központjában levő Pó folyó menti vidékek Padania (Pó latinul Padus) néven a terület önállósítási igényével, az ország északi részének kiszakításával, szecessziójával fenyegetőzött pár éve. A Liga retorikája ebben az értelemben alábbhagyott, ám utórezgéseiben változatlanul problematikus a jelenlegi olasz belpolitikában. Itáliában a közigazgatási térségek markánsan elkülönülésében a városok és a kisebb települések karaktere is egyedi, az ország földrajzi, történelmi, gazdasági, politikai és kulturális artikulációjától, a tagoltságoktól és széttagoltságoktól kiforrva, amihez hozzájárult az állami egység késői létrejötte, a középkori városállamok urbanizációja, a kapcsolódó hagyományok és örökségek. Regionalizmusról, lokalizmusról beszélve – olasz kifejezéssel – végső fokon még a „campanilismo” érdemel említést a „campanile” (harangtorony) szóból eredeztetve. A városok, a települések lakói templomuk, dómjuk, netán katedrálisuk tornyából megkonduló harang hangját fogadják el mint az identitásuk komponensét, zengésének társadalmi és politikai mondanivalójú jelentést tulajdonítanak, vagyis a „lokalizmusba”, a lokálpatriotizmusba, amelybe lépten-nyomon belebotlunk, hatását figyelembe kell vennünk a társadalmi és politikai elemzésekben.

Bologna, a téglavörös város, Emilia-Romagna tartomány székhelye

Emilia-Romagnát illetően különböző oldalakról közelíthetjük meg a kérdést, itt a politikai és munkásmozgalmi szempontokat tesszük az első helyre, jelezve előljárójában, hogy a politikai hagyományok lerakódásában közrejátszottak a gazdaságföldrajzi, területi adottságok, mindenekelőtt az intenzív és magas színvonalú mezőgazdasági kultúra, a szorosan hozzá tartozó ipari és kereskedelmi tevékenységek. Úgy tűnhet, dominál az élelmiszeripar, miközben az előtérben áll a mezőgazdaságot szolgáló gépgyártás, valamint minden más gép és motor, az autók és bámulatosan gyors motorjaik iránti olthatatlan szenvedély: a Modenától kőhajításra levő Maranellóban gyártják a Forma-1 sokszoros győztesének, a Ferrarinak a kocsijait. A luxusautók kategóriájában modenai a Maserati, ferrarai a vetélytárs Lamborghini – a névadó iparos eredetileg traktorokra, mezőgazdasági gépekre specializálta magát, de versenyre kelt a neves konstruktőrrel, Enzo Ferrarival. Mindenekelőtt ezek a márkák, de valamennyi típus tüzetes ismeretének szakértelme húzóerőt gyakorolt az autóipar kiegészítő ágazataira, a design-ra, a karosszériák mesteri kidolgozására, az alkatrészgyártásra, a karbantartásra, a gépkocsik szervizelésére. Az autók mellett még a gasztronómiai élvezetek ragadják magukkal az itt élőket,

nem különben az ide látogatókat. Nevezetes a bőséges és „zsíros” vagy „kövér” bolognai konyha: a városra ragasztott állandó jelzőről van szó a „művelt” társaságában („Bologna grassa e dotta”), mivel 1114-ben alapították Itália első és legrégebbi egyetemét, bár a primátust a lombard Pavia elvitatja. De maradvai az emiliai kulináris kuriózumoknál, szót kell ejteni a térsztaféleségek variációiról, Parma és Reggio Emilia eldöntetlen vetélkedésében előállított, külföldön parmezánnak nevezett, valójában mindkét városra, mint a származás helyszínére veszekedve utaló „parmigiano-reggiano” sajtról. Nem lehet mellőzni a pármái sonka, a töltelékárúk, a szalámik, kolbászok, mortadellák gazdag választékát. Ételeik receptjei kifinomult ízlésre és érzékre vallanak.¹⁰⁵

A régió gazdasági életében, a mezőgazdaságában felbecsülhetetlen a gyümölcs és zöldségtermelés, de komoly kézzelfogható haszonnal jár a cukorrépa és a rizs is. Termékeik az emiliai ember munkaszeretetéről, szorgalmáról és az előállított termékek utolérhetetlen minőségéről tanúskodnak. Szólni kell a kultúra, a művészetek iránti odaadásról, elsősorban a zenét, az éneklést illetően. Giuseppe Verdi a Bussetto közeli Roncoléban (Parma provinciája) született, Luciano Pavarotti modenai, mindketten nagy becsben vannak, de a könnyű műfaj sztárjai közt is jegyezhetnénk jól hangzó neveket. Számos további művészi és kulturális kiválósággal büszkélkedhetnek: Giosué Carducci, az 1906-os Nobel díj költője, a nemzet nagysága toszkán származású, de Bolognában írta verseit és ott tanított az egyetemen; a szocialista Giovanni Pascoli Romagnában látta meg a napvilágot, csakúgy, mint Federico Fellini, ferrarai viszont a modern olasz film nagy lírikusa, Michelangelo Antonioni. Ferrara fasisztáinak kegyetlenségét vitte el a mozikba a másik helybéli filmrendező, Florestano Vancini (művének magyar címe: „Ferrara hosszú éjszákja”). Bernardo Bertolucci híre nem szárnyalt oly magasra, mint Fellinié, ám politikai és munkásmozgalmi narratívája „A huszadik század” c. filmjében a vidék társadalmi és politikai viszonyainak állít maradandó emléket – Emilia szülöttének, hiteles ismerőjének a tolmácsolásában. E néhány példa illusztrálja az itteni körülmények között fogant kulturális értékeket, amelyek funkcionális gyökeret vertek a munkásmozgalmi hagyományokban. Fellini az Amarcordban, Bertolucci hivatkozott művében híven és expresszív megjelenítésben ábrázolták a helyi mozgalmak felejthetetlen pillanatait: az Amarcord emlékeztető jelenetében meséli el az alkotó, hogy Riminiben a fasiszta ünnepet a város főterén levő campaniléről egy gramafonról az Internacionálé

¹⁰⁵ Guido Piovene ihletetten írt a régió gazdasági, kulturális és mindennemű más karakterisztikájáról „Utazás Itáliában” c. könyvében. Lásd a Gondolat kiadásában, Budapest, 1971. 159-209.

akkordjai zavarnak meg, és dühödt feketeingesek revolverlövésekkel némítják el a „tréfacsinálót”. Bertolucci pedig a feudális maradványok elleni lázongásoktól az antifasizmusig két estét betöltő filmtablón festi meg az osztályharci tanulságok átörökítését generációról generációra.

Megjegyzendő, hogy a régió kulturális érzékenysége és fogékonysága meglátszott a politika, a munkásmozgalom szereplőinek kommunikatív képességén: a kor – a XIX. század vége, a XX. század eleje – a kommunikáció, a propaganda növekedő jelentőségében telik-múlik, a kapitalizmussal párhuzamosan rohamosan fejlődtek a tömegkommunikációs eszközök, mint a rádió, majd a film, a sajtó és az újságírás. A kor több szereplőjét retorikai tehetsége, szóbeli és írásbeli kifejező készsége emelte ki a tömegből, ennek révén váltak történelmi tényezőkké; legyen szó Leninről vagy a vele egy lapra nem teendő Hitlerről, Mussoliniről; utóbbi nem mellékesen kiváló újságíró volt. Lenin háborúellenes propagandával és agitációval forradalmat csinált, melynek és a várt új rendnek halhatatlan művekben megírt stratégiájából az emberiség jobb jövőjének hajnalhasadása köszöntött be, hosszú ideig táplálva olasz proletárok millióinak forradalmi hitét; ezzel szemben Hitler a háborús propagandájával kirobbantotta a második világégést, a Mein Kampf pedig nem más, mint a pusztulás és a halál kódgyűjteménye, amiről a háborúban lassan, de biztosan senkit sem kellett gyözködni. Itália számot vetett azzal, hogy Mussolini csak százalmas másodhegedűsként asszisztált a háborús kalandban.

A propaganda, a retorika kérdésével foglalkozva egy tanulmány érdekes összefüggésre mutat rá: az emiliai városokban a műkedvelő színjátszás hallatlanul népszerű volt, és a színpadi mimika beidegződései, a mozgás- és a beszédkultúra, a színészi vagy a színészkedő hatáskeltés kellékei használhatók-ká váltak a politika szereplőinél. Az anarchista Andrea Costa szónoklataiban élt retorikai és színészi fordulatokkal, a fiatal Mussolininál szintén kimutatták a korabeli pantomimszínész, Emilio Ghione gesztusainak reprodukív ismétlődését, amit azután mint „duce” bohóckodva, olykor ripacskodva tökéletesített a róla szóló dokumentumfilmekben jól láthatóan begyakorolt fölényeskedő ajakbiggyesztéseivel és pózaival. A korai antifasizmus pármai hőse, Guido Picelli viszont fiatalon szintén a műkedvelő színjátszéki fellépéseivel hívta fel magára a figyelmet.¹⁰⁶ (Parma 1922-ben a vezetésével ellenállt a fasiszta támadásnak; Picelli a nemzetközi brigádok kommunista harcosaként a spanyol polgárháborúban esett el.)

¹⁰⁶ V.ö.: Renzo Renzi, *Una terra di cineasti*, in *Emilia Romagna*, TETI editore, Milano, 1974. 313-328. (A cím magyarul: „A filmművészek földje”, a filmen túl más művészeteket is tárgyal.)

Fölvetődhet a kérdés, miért pont Emilia-Romagna foglal el kiemelkedő helyet az olasz politikában és a munkásmozgalomban? Az eddigiekben vázolt és az alábbiakban még kiegészítésképpen ismertetendő feltételek együttesen determinálják a régió egyedülálló politikai jelentőségét.

Emilia-Romagna nagy részét, a szűkebben vett Emiliát Északról a Pó folyó határolja, Délen pedig az Appenninek gerince választja el Toscanától, illetve dél-keleti irányban Marchétól. A folyó és a hegyek vésték meg a táj természeti arculatát, a benne élők létformáit, alkalmazkodásukat a környezeti körülmények gazdasági adottságaihoz. A Pó Ferrara lapályain és attól Északra Veneto régiójában hömpölyögve több ágú deltában ömlik az Adriai-tengerbe. Ferrara vidékétől Délre terül el a régió másik tájegysége, a Marche régiójával szomszédos Romagna. Az emiliai provinciák tehát Nyugatról Keletre székhelyük szerint Piacenza, Parma, Reggio Emilia, Modena, Bologna – egyúttal a régió fővárosa – és Ferrara, míg Romagnában három provinciáról beszélhetünk: Ravenna, Forlí és Rimini városaitól uraltan.¹⁰⁷ A régió lakossága a XX. század végén négy milliónál mozgott, ebből 400 ezren laktak Bologna városában, míg a többi provincia székhely lakosainak száma a 100-170 ezres sávban található (összehasonlítául: Lombardiát több mint 8 millióan lakják, Veneto lakossága meghaladja a 4 milliót).

A legnagyobb olasz folyó mentén a mezőgazdaság tett szert különös fontosságra. A Po völgyében – amely a régió, a vele földrajzilag szimbiozist alkotó Veneto, sőt forrásvidékének, a piemonti hegylábak környékének, Lombardia déli területeinek gazdasági jellegét megszabja – alakult ki a fejlett olasz mezőgazdasági kultúra. A Pó-síkság 47.820 négyzetkilométerével megközelíti a jelen határainkon belüli magyar Alföld kiterjedését (52 ezer km²) és tipikusan a vízfolyások öntéstalajaira jellemző termőfölddel rendelkezik, amely azonban nem önmagától, és nem a folyam kezdetben szeszélyes áldásától lett olyan. Évezredes múltra tekint vissza a zabolátlan Pó ránca szedése, az előtött mocsaras ingoványok lecsapolása, majd a talaj gondos javítása (meliorációja). A források szerint már a IX-X. században hozzáfogtak a szabályozás munkálataihoz, melyek kezdetlegesen, de folyamatosan zajlottak, nagyobb ütemben, modern módszerekkel a XIX. század végén folytatódtak, és csak az 1950-es

¹⁰⁷ A provinciák a húsz olasz régió alacsonyabb közigazgatási egységei. A régió magyar fordításban gyakran tartomány, jóllehet a latin (és az olasz) provincia megfelel a tartománynak, ám – „magyarítva” olykor járásnak fordítják, ami azért is megtévesztő, mert olasz léptékben egy-egy provincia magyar megye méretű; továbbá a megye terminusa összekeveredik a régió és a provincia jelentéseivel. A terminológiai körképet az is bonyolítja, hogy Itáliában a regionális autonómiák bővülésével és a közigazgatási költségek megszorítása céljából vita folyik a provinciák létjogosultságáról, esetleges számuk csökkentéséről.

években teljesebben ki, lezárva ezt a gazdaságtörténetileg igen lényeges fejezetet. Korszerű vízelvezető és vízkiemelő technikát, öntöző berendezéseket rendszeresítettek, a talajt javítva és művelés alá fogva alakították ki a táj mai képét, amelynek gazdasági „alépítménye” már a XX. századelőn megvonta későbbi hosszú periódusok osztályviszonyainak erővonalait. A nagy terméshozamok földjei zömükben tehető gazdák, birtokosok kezére került, akik gátlástalanul kihasználták és kizsákmányolták a helyi földművelő nincstelen napszámos lakosság sokaságát, több százazres tömegét, a kevéske földet birtokló kistermelőket, bérlőket, felesbérlőket nem különben. A nagybirtokos réteg 1920-ra, az éles osztályharcok idejére szilárd bázisa lett az agrárfasiszmusnak; ferrarai az egyik elvetemült és rendkívül aktív fasiszta bandavezér, Italo Balbo, aki városát 40 ezer fasisztával terrorizálta 1922 tavaszán, továbbá a Marcia su Roma előtt, annak előjátékaként júliusban megrendezte a Marcia su Ravennát.¹⁰⁸ A dolgozó parasztok ellenállása tömegeket ölelt fel, de a fasiszmus a politikai hatalom, valamint a klérus támogatásával hengerelt. Az agrárproletár mentalitás és politikai alapállás megkülönböztető jegye ugyan a katolikus egyház politikai befolyásától való függetlenebb attitűd, csak a társadalmilag rögzült vallásos hitet, a vallás szokásrendjét tették magukévá, de ez elég volt, illetve hathatós támogatást jelentett a fasizmus győzelméhez. NB. A történelmi folyamatok menetében a regionális különbségek összevetésére a szomszédos Veneto régiójáról itt kell külön megjegyzéseket tennünk: Veneto parasztjai és relatíve a lombardiaiak hívóbbak, politikailag befolyásolhatóbbak, figyelmesebbek az egyház harangtornyainak fölfogható szavára, politikai kultúrájukat a „fehér” szín jobban jellemzi a vörösénél, noha körükben is hódított a szövetkezeti eszme és a gazdaságilag gyümölcsöző összefogás gyakorlata. Különben érdekes vonása a Pó vidékének az, hogy mindkét politikai kultúrában, a két régióban érvényt szereztek a világnézeti és politikai kölcsönhatások, plurális ideológiai versengés folyt. Filmvásznon megjelenített, nálunk is vetített élménye ennek egy Pó menti faluban a helyi plébános – Don Camillo – és ellenfele, a kommunista polgármester Peppone sorozatos vígjátéki döntetlenekben feloldott – politológiai frazeológiával: - kompromisszumokkal tompított párba, bár Terence Hill idealizált alakításában a vásznon (a képernyőn) Don Camillo felé billen a mérleg. Az eredeti feldolgozásban („Don Camillo Elvtárs”) Peppone szerepében a remek Gino Cervi és partne-

¹⁰⁸ V.ö.: Kis Aladár: Az olasz fasizmus története, Kossuth Könyvkiadó, 1970. 153-154.

re, mint Don Camillo a kitűnő francia Fernandel küzdelme kiegyensúlyozott tárgyalagos döntetlenben pereg le a szcenárió.¹⁰⁹

Nyilvánvaló, hogy a Pó völgyének mezőgazdasága, a gazdálkodó parasztok szorgalma, hozzáértése, produktivitásuk hatékonysága a minőségi mutatókban átlépi a régió határait. A romagnai születésű Mussolini jól ismerte szülőföldjének parasztjait – Emiliából és Venetóból „exportált” földműveseket a Rómától Délre elterülő, a fasiszta érában egyébként elismerést érdemlően lecsapolt pontinai mocsarak földjének megművelésére, akik tapasztalataikat és tudásukat ott meghonosítva virágzó mezőgazdaságot teremtettek az Agro Pontino területén.

A régióban élő parasztok, dolgozók azonban nem csak gazdasági tevékenységeik és eredményeik felől különböztethetők meg – politikai szerveztségük az olasz viszonyokban mindig élenjáró volt. A magyarázatot a mezőgazdasági munkában kovászolódtott társadalmi kohézióban, összetartásban, összetartozásban és szolidaritásban lelhetjük meg. A régió társadalmi élete, szoros társadalmi kötelékei természetes módon hozták létre a szövetkezeteket; nem egyedül a mezőgazdasági termelő szövetkezeteket szerveztek, fogyasztási, takarékpénztári és önszegélyező formák szintén életképesekké váltak, egyéb társulások is szép számban alakultak, külön hangsúlyozva a napszámosok és földműves parasztok kompakt érdekvédő szakszervezeteit, ezek nem egyszer véres ütközéseit, sztrájkjait, a karhatalommal történt összetűzéseiket, melyek megedzették az emiliai, romagnai osztálytudatot, és osztályharcit készséget.

A szövetkezeti mozgalom kiemelkedő alakja a szocialista párt reformista irányzatának egyik vezető képviselője, Camillo Prampolini (1857-1930). A reformizmus a politikailag megállapodott Prampolini világnézete és felfogása; többféle eszmei befolyással küszködve, köztársasági és demokratikus eszményekkel számot vetve kötött ki a pártot, illetve bizonyos periódusokban a párt többségére jellemző reformista áramlatnál. Prampolini a vörös régió lángolóan vörös provinciájának, Reggio Emiliának a földműveseivel értelmileg-érzelmileg összeforrt politikus, aki kezdetben még az ugyancsak környékbeli, romagnai fő-anarchista Andrea Costától sem tagadta meg a kapcsolat tartását. (Romagnában az anarchizmus vonzása számottevő irányzat, más kérdés, hogy vezető személyisége, Costa idővel részben revideálta nézeteit és egyezsége jutott a szocialista pártalapítókkal, megvetve velük együtt, Turatival is,

¹⁰⁹ Don Camillo és Peppone története közvetlenül a háború után, a '40-es évek végén keletkezett irodalmi műben ölt testet. Szerzője Giovanni Guareschi. Megfilmesítésére többen is vállalkoztak. A Cervi-Fernadel páros rendezője 1952-ben a francia Julien Duvivier.

mint a párt „atyjával” a modern olasz munkáspárt alapjait). Prampolinit minősíti, hogy igyekezett közös nevezőt találni a szocialista mozgalom radikális és mérsékelt szárnya között, környezetének paraszti tömegeit ebben a szellemben orientálta. Elgondolása szerint a radikális törekvések korlátokat emelnek a dolgozók számára adott legális és békés eszközök és módszerek lehetőségei elé. Elképzeléseit és kifejtett erőfeszítéseit sikerek koronázták: 1890-ben a radikális szocialisták listáján parlamenti képviselőnek választották, az általa befolyásolt társadalmi közegben évtizedeken keresztül a parlamenti tisztségén túl más politikai megbízatásokkal is felruházták – a személyét övező bizalom megnyilatkozásaként. Politikai stílusában fontos elem empátiája a parasztság vallási érzelmeit tekintve, sőt a vallásosság, a vallásos ideológiai tartalmak felhasználása a parasztok körében végzett ideológiai-politikai munkája során: a XIX. századi nagy francia vallástörténész tudós, Ernest Renan munkáiból merítve 1897-ben megírta saját laikus „karácsonyi prédikációját”, bírálva ebben az egyház félrevezető képmutatásától elmaszatolt, a szegények bőrére menő kizsákmányolást, visszaélést a vallásos hitükkel. Ideológiai munkálkodásában támasza volt „Lev Tolsztoj antimilitarizmusa, (az író) bémunkát elítélő erkölcsi kritikája a tulajdonról, mint a szolgaság új formájáról, mint a papok és az egyház hamis kereszténységének elutasításáról.”¹¹⁰ Prampolinivel Reggio Emilia provinciájában a szövetkezeti mozgalom kiterjedélyesedett: több mint 200 szövetkezet alakult és más paraszti társulásokkal, a szakszervezetekkel együtt legalább 60 ezer földműves szervezeti súlyával számolhattak. A szocialista párt ereje ugyancsak megsokszorozódott: 1919-re a provincia szavazatainak 65 százalékát nyerte el, 45 településből 38 került a párt irányítása alá. A különböző szakszervezeti típusú agrárharcokkal 1920-ban a munkafeltételekben, a munkaszerződésekben a dolgozók érdekeinek védelmében fontos vívmányokkal büszkélkedhettek - nem utolsósorban Prampolini tevékenységének köszönhetően; sikerült egységfrontba sorakoztatnia a napszámosokat, és a birtokkal rendelkező tulajdonosokkal szerződött, különféle művelési formákban tagozódott parasztokat.

¹¹⁰ Silvio Lanaro, *L'Italia Nuova, Identità e sviluppo 1861-1988*, Giulio Einaudi editore, Torino, 1988. 180. A szerző írja: Prampolini nyelvezete a „paraszti tömegek felé fordul, szándékoltan egyszerű közérthető alapelveit a mesékből, az apológiákból, a népi tradíciók régi történeteiből, a falusi tömeg ismeretanyagából származtatja.” Az „oroszlán apostol” rokonszenves írásmódja arra szolgál számára, hogy „a földművest megszabadítsa a pogány kereszténységtől, nem megsértve vallásos szubkultúráját, melyből a szeretet és a szimpátia impulzusai fakadnak, és erkölcsileg erősítik a szocializmushoz való csatlakozásukat.” (Uo.)

Nem véletlen, hogy épp Emilia-Romagna területén, látva a munkásmozgalom látványos fellendülését, elért eredményeit, agresszívvá vált a fasiszták rohama, rátámadtak a dolgozók szervezeteire és létesítményeire, közösségi összejöveteleikre. Szimbolikus jelentősége volt Bologna városházába (Palazzo d'Accursio) betörő fegyveres bandájuk provokációjának, véres atrocitásuknak 1920. november 21-én, ennek nyomán a szocialista városvezetés a rá nem hárítható felelősséget magára vállalva feloszlott, miután politikai tér nyílt a fasiszták újabb akcióinak. A fasizmus ellen a szocialista párt reformista áramlatának – Prampolini és társai, Turatiék – a taktikája kevésnek bizonyult, amint a politikai szakirodalom ezt kritikailag megállapítja. Egy 1962-es beszédében Palmiro Togliatti is kitért rá, soha nem hunyt szemet a reformisták politikai gyengesége fölött, amit a fasizmus jelentkezésekor tanúsítottak.¹¹¹ Az antifasiszta harcok kezdetétől, majd évtizedes küzdelemben az olasz munkásmozgalom forradalmi, kommunista szárnya fokozatosan megerősödött és a reformista, álforradalmár frakcióktól átvette a munkásság vezetését, a munkásmozgalom hegemonjává vált. A folyamatban Emilia-Romagna régiója az élvonalban helyezkedett el, a terület munkásmozgalma aranylapokat írt az olasz politikatörténetben.

Két periódust emelek ki. Az egyik a második világháború alatti fegyveres antifasiszta ellenállás, a másik a kommunista-szocialista munkásösszefogás fenntartása regionális szinten az 1960-as évtizedtől, amikor országosan az egység megbomlott, és többé nem is állt helyre, a politikai együttműködés részlegessé vált és szakszervezeti, valamint helyi szintekre korlátozódott, ám ezekben a formákban megőrizte hatékonyságát. Mindkét időszakban igazolást nyert a baloldal egységének semmivel nem helyettesíthető jelentősége.

Nem könnyű vállalkozás az olasz antifasiszta ellenállásról röviden beszélni, hiszen a partizán eposz Nápolytól Északra mindenütt bővében van legendás tetteknek. A nápolyiak 1943 őszén négy nap alatt elűzték városukból a német megszállókat, de a kényelmes, kispolgári, a külvárosokban vékonyka munkásréteggel rendelkező Rómában is – elszánt értelmiségi csoportokkal együtt – szemmel látható politikailag értékelhető akciókat vittek véghez az ellenállók. A szövetségesek előnyomulását megelőzve népi felkelések szabadítótak fel több nagyvárost és vidékét, Firenze, Bologna, Genova, Milánó, Torino mondhatják el ezt magukról.

¹¹¹ Palmiro Togliatti, *Opere* VI, 1956-1964. Editori Riuniti, Roma, 1984. 579-597.

A partizánok tipikus gerillataktikát követték, a hegyvidékeken rajtaütésekkel háborgatták a német alakulatokat. Több osztag szervezetteren és érett politikai tudatossággal harcolt. Példázza ezt a modenai provincia Montefiorino községében és a partizánok ellenőrzése alatti körzetben kikiáltott köztársaság 1944-ben, amelynek nem csupán a pusztaság léte, a működése, megszervezett adminisztrációja előre vetítette a provinciában és az egész régióban a monarchia-köztársaság alternatíváról a háború után kiírt referendumon a köztársaság egyértelmű győzelmét, megmászhatatlan ítéletet mondva a monarchofasiszta rezsim fölött. Az alternatíva kapitális és elfajult probléma volt Itália politikai sorsában, ami 1946-ban a köztársasági opcióban dőlt el, főleg az észak-olasz, és azon belül természetesen az emilia-romagnai régió szavazatainak köztársasági fölénye folytán. Az ország déli területein nem volt ennyire világos és egyértelmű a helyzet és a voksolás.

Az emiliai-romagnai antifasiszta ellenállás hatásfokát növelte többek között az, hogy egy katonailag képzett partizánparancsnok, Arrigo Boldrini taktikai elképzelésében a hegyvidékről a partizánharcra előnytelenebb síkságra is kiterjesztették a fegyveres csatározást, az ellenség folytonos nyugtalanítását, kiököztetését félelmetes harcmodorából. Amikor Boldrini fölvetette vakmerő javaslatát, egyik társa rászólt: „Bülownak képzeled magad?” (A porosz tábornok a Napoleon elleni csatákban szerezte a tekintélyét).¹¹² Ettől kezdve Boldrinire ragadt a név, s Bülowként vezette harcosait, akikkel a síkságon is csapásokat mért a németekre. Vezetői rátermettsége predesztinálta a háború utáni években haláláig az olasz partizánszövetség (ANPI)¹¹³ elnöki tisztére. Nem mellékesen az Olasz KP Központi Bizottságának szintén választott tagja lett és a parlamenti képviselői mandátumot is több ízben adományoztak neki a szavazói.

Bülow és parancsnoktársainak „irreguláris” alárendeltségében Emilia-Romagnában 20 ezer fegyveres partizán „reguláris” katonai bátorsággal harcolt, a háború végén többen kormányzati kitüntetésekért érdemelték ki. Az ellenállók egyedül 1944 nyári hónapjaiban nyilvántartásaik szerint 1450 német egyenruhást és 829 olasz fasisztát öltek meg, mintegy ezer ellenséges fegyveresnek okoztak sebesüléseket, harcképtelenséget, ezen kívül katonai szállítmányokkal megrakott vonatokat siklaltak ki, vasúti vágányokat rongáltak és számos egyéb szabotázsakciót hajtottak végre.¹¹⁴ Az ellenállást élelmezéssel és

¹¹² Lásd Wikipedia szócikkét Arrigo Boldriniről.

¹¹³ ANPI vagyis Associazione Nazionale dei Partigiani Italiani (Olasz Partizánok Nemzeti Szövetsége). Az ANPI mellett még az ANPPIA (Associazione Nazionale dei Perseguitati Politici e Antifascisti, azaz a politikai üldözöttek és antifasiszták szövetsége) tartja életben az ellenállási tradíciót.

¹¹⁴ V.ö. Roberto Battaglia, *Storia della Resistenza italiana*, Giulio Einaudi editore, Torino, 1953. 350.

más eszközökkel támogató lakosság, az ellenállást azzal is segítette, hogy befogadta, rejtegette a hadifogolytáborok szökevényeit, angol, amerikai és orosz katonákat, akik azután minden további nélkül csatlakoztak a partizánokhoz. A correggioi Cervi-család tanyája is menedéket nyújtott szövetséges katonáknak. Cerviék egyre élénkebb partizántevékenységükkel magukra haragították a fasisztákat: a tanyát bekerítve foglyul ejtették a családfőt és hét derék fiát. Megkínózták őket, a hét fivért kivégezték – meghagyták az apa életét, fiainak elvesztését elégnek vélték büntetésüként. Alcide Cervi családjának tragédiája az ellenállás szívbemarkoló drámája: Cervi papa kivételes életerőt bizonyítva túlélte a megpróbáltatást, hosszú időskort élt meg, de fiainak édesanyját korán elvitte a fájdalom, egyedül az öregedő családfőre hárult gondoskodni özvegy menyeiről, félárva unokáiról, óvni megcsonkított családjának maradékát.

Az emiliei ellenállás hevességét fokozta a németek és kiszolgáló olasz fegyvertársaik által foganatosított kegyetlen öldöklő megtorlások hulláma, amelynek egyik legszörnyűsebb epizódja Marzabottóban esett meg 1830 halottal, gyakorlatilag az egész falu lemészárlásával – a falu papját sem kímélve. Egyébként a liguriai La Speziától Riminiig húzódó ún. gót vonalon az elhúzó német védekezést több más helységben kísérték hasonló megtorlások, gyászbá borítva sok települést, próbára téve a lakosság részvételét az ellenállásban, a partizánok támogatását. Emilia-Romagnában azonban lehetetlen volt megtörni a város és falu, a partizánok és a paraszti lakosság rendíthetetlen szövetségét. A lakosság itt lankadatlanul a partizánok mellett állt, árnyék, árulás, cserbenhagyás csak ritkán vetült az antifasiszta ügy eszméiségre és cselekvésére.

A különböző leírásokat olvasva ép ésszel felfoghatatlan, hogy a történetek után, az antifasizmus elementáris felülkerekedésével az utóbbi évtizedekben Itália-szerte hogyan éledhetett fel úgyszólván kultikusan a fasizmus reminiscenciája, még a kivégzett, a holttestét leköpdösött Duce-t utólagosan fényező, nem kialudt – a jelek szerint – tetszhalálában alvó és feltámadó nosztalgia, az olasz társadalom szövetének rostjait belülről rágó férgek áskálódása, ami helyenként beszűrődik hazánk publicisztikájába, történettudományos kutatások programjaiba, a közvéleményben is érvényre juttatva bizonyos befolyásolási technikákat. Ép ésszel felfoghatatlan akkor is, ha az antifasiszta harc végső szakasza nem nélkülözte a túlkapásokat, az indokolatlan és törvényt sértő leszámolásokat részben jelentéktelenebb fasiszta korifeusokkal, részben a pártfogóikkal szemben, köztük néhány köztisztviselőben álló falusi lelkésszel, mint kárvallottakkal vagy fölösleges áldozatokkal szemben. Ezek az esetek többnyire a kommunista mozgalom válságával és 1990-es nemzetközi mértékű, Olasz-

országra nagy hatással levő összeomlásával bukkantak felszínre, többnyire az események résztvevőinek lelkiismereti coming out-jai révén, akik inogva a meggyőződésükben megfedkeztek arról, hogy a történetek nem lelkiismereti vagy erkölcsi problémákra vezethetők vissza, hanem a megszállók ellen vívott háború és az elkerülhetetlen velejáró polgárháború adok-kapok erőszakának az eszkalációja folytán következett be az ösztönös emberi reakciók dinamikájának produktumaként. A történelem és a kommunista mozgalom fekete foltjait, egész ellentmondásos paraboláját figyelembe és revízió alá véve is felfoghatatlan az antifasizmus átértékelése, a hamisítások „kibeszélése”, és ezzel egyidejűleg a fasizmus politikai jogaiba való visszahelyezésének morbid kísérlete. A fasizmusnak semmi keresnivalója nincs a politika és a közvélekedés olasz és más nemzeti terében, ebből a megfontolásból a munkásmozgalom egységét, ezen belül a kommunista komponens vállalható hagyományát a megfelelő helyére kell tenni, és mint adósságot törleszteni kell. Akik nem ebben a szellemben cselekszenek és gondolkodnak, azoknak a memóriája hiányos, tévelygő és rossz. Nem ismerik a történeti sorrendet. Azt, hogy a radikálisabb kommunisták által elkövetett erőszakosságok nagyobb részét kívülről és felülről indukálták a munkásmozgalom kezdeteinek megsínylett tapasztalatai: a 16-18 órás munkaidő kizsigerelő, az egyén szabadságát és fejlődésének kibontakozását ellehetetlenítő bérrabszolgaság és szenvedés, a sztrájkharcok és más megmozdulások elleni könyörtelen brutalitások, vérontások, a burzsoázia, a kizsákmányoló osztályok karhatalmának gyilkos sortüzei. Ezek szíttották fel a proletariátus bosszúvágyó haragját, természetes életérzését, miszerint a kizsákmányoltak, diszkrimináltak és marginalizáltak nevében a „kölcsonkenyér visszajár”, a sérelmekért meg kell fizetni. A történelem menete nem illogikus, és ha valaki nem a kiindulópontoktól vizsgálja azt, súlyos tévedésekbe esik. Féloldalas szemléletre megy vissza különben 1956 után az olasz munkásmozgalomban a szocialista-kommunista összefogás megbomlása. A két munkáspárt 1934-ben kötött akcióegysége megbonthatatlanul látszott az 1945 utáni évtizedben, bár „népfrontjuk” 1948-as választási kudarca már csírájában hordozta a későbbi vitákat, az álláspontok felülvizsgálatát, a két párt közötti elkeseredett pozíció-harcokat. Addig azonban a két párt harmonikusan együtt dolgozott, Emilia-Romagnában csaknem teljes egészében együttesen visszavették a helyi közigazgatást, és más formákban is érvényesítették az egységi politikát. Közösen visszaverték a jobboldal revans-próbálkozásait, még olyan áron is, hogy véráldozattól sem riadtak vissza, miként ez megtörtént Modenában, ahol Mario Scelba, a szicíliai kereszténydemokrata belügyminiszter

gyors bevetésű lövöldöző rendőrei („celeri”) öt tüntető munkás életét oltották ki. A politika felső szintjén nemzetközi dimenzióban is dokumentálható a két munkáspárt kiváló kapcsolata, a kölcsönös bizalom és egyetértés a főbb politikai elvekben: Pietro Nenni Sztálin díjban részesült, amit a békéért vívott harc elismeréseként kapott 1949-ben, Togliatti és Nenni rendszeresen egyeztettek a megállapodásaikról. Az együttműködés zavartalanul folyt 1956-ig.

Az emiliai-romagnai munkásmozgalmi fejlődés másik, és egy más jellegű hihetetlenül ellentmondásos fejezete az '50-es évek második felében íródott, amikor törés következett be a két párt kapcsolatrendszerében. A Sztálin halála utáni szituációban, az SZKP XX. kongresszusa, majd a magyarországi '56 hatására a szocialista párt Nenni vezetésével szakított a munkásegység politikájával és önálló („autonomista”) irányvonal felől határozott. Az autonomizmus Nenni gyakorlatában és a későbbi szocialista pártpolitikában azt képviselte, hogy a szocialista párt nem kívánt a munkásegység politikája szerint együtt dolgozni és együttműködni a kommunistákkal: ezzel az önállósuló politikai magatartással a szocialisták azt remélték, visszaszerezhetik a fasiszmus alatt és az antifasiszta harcban elvesztett hegemoniájukat a munkásmozgalomban, és nem utolsósorban magasabb pozíciókra törhetnek az olasz belpolitika konjunktúrájában. Számításuk a munkásmozgalom oldaláról téves volt, a szocialista párt évtizedeken keresztül követte autonomista politikáját, de jó szerivel csak ritkán jutott kedvezőbb választási eredményekhez, soha nem tudta kétségessé tenni a kommunista párt fölényét, viszont az újszített politikai attitűd kormányzati tisztségekben, gazdasági kulcspozíciókban, társadalmi előnyökben kamatozott számukra. A munkásmozgalmon belüli erőviszonyok nem változtak és ez jól látszott Emilia-Romagnában, ahol azonban a kommunista párt türelemes és belátó politikával a helyi közigazgatási szervekben, a szakszervezetekben, a szövetkezeti mozgalomban, más közösségi és társulási formákban fenn tudta tartani a két párt együttműködését; szerencsére az emiliai szocialisták sem igazodtak vakon pártközpontjuk utasításaihoz, és elfogadták a kommunisták ajánlatait. Az erőviszonyokat tekintve kedvezőbb helyzetben levő kommunisták vezető posztokat kínáltak a közigazgatásban, az irányításuk alatti más politikai és gazdasági intézményekben szocialista barátaiknak. E bevált módszernek köszönhetően Emilia-Romagna megőrizte baloldali irányultságát, sőt tovább erősítette a XX. század második felében, nagy részében féltőn őrzi a mai napig.

Emilia-Romagna baloldali volt és maradt, a baloldal történelmi léptékben vezeti a régiót, a régió provinciáit. Piacenza a kivétel – ahol hosszú éveken keresztül, 1945-től a '70-es évek közepéig a kereszténydemokrata párt kezén

volt a vezetés, szocialista támogatással mellesleg - a régió minden más provinciájában kommunista-szocialista összefogásban kormányoztak, miután a baloldal szilárdan élvezte az abszolút többséget. Egyedül a kommunista párt rendszerint meg tudta szerezni a szavazatok 40 százaléka fölötti arányát, és a szocialistákkal együtt az abszolút többséget halványan sem fenyegették jobbról a jelzett periódusokban, azaz az 1980-as évekig bezárólag.¹¹⁵ A '80-as évek végén bekövetkező politikai „földcsuszamlás” következményeként a régió székhelyén Bolognában – ahol 1945-től folyamatosan kommunista volt a polgármester - 1999-2004 között a jobb-közép tömörülés elhódította egy ciklusra a város vezetését, és polgármester-jelöltjük, Giorgio Guazzaloca¹¹⁶ állhatott a város élére, és persze a baloldal másutt is kénytelen volt szavazatvesztéseket elkönyvelni. Vannak jelek azonban arra, hogy a hagyományok erősebbek és a baloldal képes lehet kiheverni a visszaeséseket.

A tárgyalt periódusokban hosszabb távon a baloldalra leadott szavazatok nem csak a politikai elkötelezettséget demonstrálták, a helyi közigazgatás teljesítményét, a jó adminisztrációt értékelték a választók. Modenában például a '70-es évek energetikai válsága idején a város vezetése gazdasági erejének összpontosításával és bölcs áttekintésével megengedhette magának, hogy a csúcsgazdaság idején ingyenes tömegközlekedést biztosítson, ami osztatlan közmegelégedést váltott ki. Nagy nyugati (és amerikai) lapok elismerőleg írtak a regionális közigazgatás eredményeiről, az urbanizációs fejlesztésekről, a környezetvédelemről és a gazdasági élet sikereiről: az emiliai termékek exportja tetemes méretű, egyes termékek belföldi piaci dominanciájáról nem beszélve. Az emiliai városok előkelő helyeket foglaltak el az olasz városok életszínvonalát, a lakosok közérzetét értékelő besorolásokban, különféle más mutatókban. Az eredmények az Olasz Kommunista Párt politikáját

¹¹⁵ Néhány jellegzetes választási adat 1972-ben a kommunista-kereszténydemokrata arány szempontjából: Reggio Emilia 48,8-27%, Modena 48,7-27%, Bologna 46-24%, Ferrara 45-22%, Forlì 42-26%, Ravenna 44-23%. A kivételes Piacenzában 32-35% - a szoros eredmény nem zárta volna ki azt a megoldást sem a helyi közigazgatás vezetésére, hogy a szocialisták ne a kereszténydemokratákkal, hanem a kommunistákkal szövetezzenek. Az arányok kisebb eltérésekkel jellemzőek az egész korszakra, megjegyezve, hogy 1975-ben Piacenzában is a kp első számú párt lett.

¹¹⁶ G. Guazzaloca (1944-2017) egy bolognai hentes fia, aki eleinte a labdarúgáshoz vonzódott, majd apja mézárászékében segédkezett és politikai érzékét jobboldali pártfogóinak istápolásában különböző kereskedelmi kamarai és a kereskedők szövetségi szervezeteinek vezetői tisztségeiben fejlesztette ki, miután kandidálta magát Bologna polgármesterének és 50,6 százalékkal nyert. Egy ciklusban sikeresen látta el a feladatát, de 2004-ben nem tudott újrászerezni. A baloldal „erős” ellenjelöltjével, az országos szintű és első számú szakszervezeti vezető, Sergio Cofferati-val szemben alulmaradt. Guazzaloca elődei között kiemelkedett a háború után hosszú ideig Giuseppe Dozza, majd Guido Fanti, Renato Zangheri, Renzo Imbeni.

dícsérték – Emilia-Romagnában a helyiek tevékenysége nyomán, mi több munkájuk visszahatásában nőtt kedvezően országosan a párt népszerűsége, jutott valóságos expanzív szakaszba a fejlődése. Említésre méltó ebből a szempontból, hogy amikor az OKP szervezettsége – eltekintve az 1945 utáni fellendüléstől, az akkori 2,2 milliós taglétszámától – ismét magas fokon állt a '70-es évek közepén (taglétszáma 1 millió 700-800 ezerre volt tehető) csak Emilia-Romagnában közel 500 ezer párttagot regisztráltak. A régió aktivitása és mozgalmi struktúrájának szervezeti, nem utolsósorban gazdasági ereje (szövetkezeti forrásokból, a pártot támogató önálló gazdasági vállalkozásokból, önkéntes adományokból és önként vállalt „társadalmi” munkából származóan¹¹⁷) a párt egész működésének a legfontosabb és legmegbízhatóbb bázisa volt a múltban, és minden bizonnyal Emilia-Romagna a jövőben is reményekre jogosítón meg fogja tartani baloldali karakterét.

Köztudottan Emilia-Romagna Toscanával, Umbriával és Marchéval közösen az ország „vörös övezete” és mint régió, élesen elvált a „fehér” szomszédos Venetótól; a másik három „vörös” régióhoz képest is határozottabban és egysegebben vezető politikai tényező a baloldal. Ez kifejeződött a kommunista fölényben. Emilia-Romagnában a kisebb városokban és településeken – mint említettük - nem volt ritka a párt 50 százalék fölötti, de mindenképpen az 50 százalékhoz közeli választási eredménye az 1945-től az 1980-as évekig tartó periódusban. A „vörös övezetben” másutt is találkoztunk meggyőző baloldali szavazatmennyiségekkel, ám Emilia-Romagnában ezek sűrűbb előfordulása a régiót a közép-olasz övezetben is megkülönböztette, az olasz kommunista mozgalom történetében méltán vívott ki magának örök megbecsülést, ami indokoltta teszi a felsőfok használatát, egyúttal az egész olasz baloldal számára egyfajta garanciát jelenthet az eljövendő időkre nézve.

¹¹⁷ NB. A kommunista meggyőződésű emiliei és romagnai lakosok vállalkozó szellemére jellemző, hogy sok üzemi munkás az '50-es évek antikommunista kampányai idején, munkahelyét elbocsátások miatt elvesztve, nem esett kétségbe, megteremtette a kis és közép vállalatok hálózatát, családi vállalkozásokba fogtak, még elevebbé tették a szövetkezeti védekezés eszközeit. A nők, a feleségek az egész régióban bedolgozói rendszerben, rész-munkákban nagy szorgalommal dolgozva szintén hozzájárultak a helyi gazdasági élet talpon maradásához, az életszínvonal megemeléséhez. A régióban élő dolgozó társadalmi csoportok a pártjukat önzetlenül jelentős mértékben anyagilag is támogatni tudták. Carpi városka országos híré köztödei ezekben a formákban burjánoztak és működtek nagy haszonnal, de a régióban mindenütt minden más szolgáltatásban – az autószervezektől a kereskedelemig – kétkezi kommunista munkások bizonyítottak és kezük nyomát az olasz gazdaság válságkezelésén és fellendülésén hagyták rajta.

PERCZE MÁTÉ¹¹⁸

A Közel-Kelet a hidegháború utolsó évtizedeiben

Bevezetés

Az 1970-es években jelentős politikai és társadalmi változások kezdődtek a Közel-Kelet térségében. A korábban uralkodó ideológia, az arab nacionalizmus sokat veszített népszerűségéből, amelynek hatására újra megerősödött az iszlamizmus. A nacionalizmus kudarcai, mindenekelőtt az 1967-es háborús vereség miatt, az arab társadalom jelentős része az iszlám vallás felé fordult. Ez a társadalmi bázis tette lehetővé, hogy az iszlám aktív szereplőként a politikai életben is megjelenhetett, sőt Irán esetében az állam irányításában meghatározó szerephez jutott. Az iszlám előretörésével ismét megerősödtek az iszlamista mozgalmak, mint a Muzulmán Testvérek, amelyek egyre nagyobb politikai erőt képviseltek.

Ebben a változó politikai időszakban is történtek kísérletek az arab egység létrehozására, de nem tudtak sikeressé válni. Ennek ellenére fontosnak tartom bemutatni ezeket a próbálkozásokat, így jobban átláthatóvá válnak a térség államainak bonyolult viszonyai. Az arab térség helyzetét tovább nehezítette az Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti hidegháborús rivalizálás hatására jelentkező megosztottság. Az Egyesült Államok bizonyos esetekben ellentétesen viselkedett a reiszlamizációval szemben, míg Irán esetében elítélte és sah oldalára állt, addig Afganisztánban az iszlamista csoportokat támogatta a szovjet támadással szemben. A Szovjetunió továbbra is igyekezett fenntartani a jó viszonyt az arab államokkal, azonban a szovjetek 1979-es af-

¹¹⁸ Történész, PhD hallgató, ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék.

ganisztáni beavatkozása nagy felháborodást keltett az arab országok körében. Tanulmányomban részletesen is foglalkozom a két szuperhatalom közel-keleti politikájának hatásaival.

Esszémben bemutatom, hogyan reagáltak az arab államok az iszlamizmus megerősödésére, valamint a szuperhatalmak folyamatos gazdasági és politikai nyomására.

Az arab nacionalizmus hanyatlása, az iszlamizmus előretörése

A Közel-Keleten bekövetkezett politikai változásokat több fontos tényező is befolyásolta. Egyrészt az 1967-es arab-izraeli háború kudarca bizonyította, hogy az arab nacionalizmusra épülő államok, élükön Egyiptommal, képtelenek voltak legyőzni Izraelt. Ezt a megállapítást erősítette az 1973-as háború, amelyben Szaúd-Arábia az „olajfegyvernek” köszönhetően jelentősen emelte presztízsét az arab országok körében. A sivatagi királyság a hatalmas olajbevételeit a vahhabita iszlám terjesztésére használta fel, emellett támogatta a sajátjához hasonló iszlám értelmezésekre épülő iszlamista szervezeteket. Ez az arab társadalom jelentős részében azt a benyomást keltette, hogy a nacionalizmus nem megfelelő alternatíva az arab országok számára, mivel nem sikerült megakadályoznia az idegen hatalmak befolyását és a szegénység felszámolását. A társadalom elégedetlen rétegei így visszatértek az alapokhoz, azaz iszlám valláshoz és annak tanításához. Erre a társadalmi bázisra épült az iszlamizmus, avagy a politikai iszlám.

A politikai iszlám megerősödésének másik oka a Közel-Kelet politikai sajátosságaira vezethető vissza. A hidegháború alatt a térségben is megjelentek a baloldali ideológiák, azonban nem tudtak széleskörűen elterjedni. A baloldali ideológiák elsősorban az értelmiségiek és diákok szűk csoportjában és a munkások körében voltak népszerűek, de ez nem jelentett elég politikai erőt. Egyes államok vezetése már a kezdetektől fellépet a szocializmussal és a kommunizmussal szemben, mivel fenyegetésként értékelték őket saját hatalmukra és pozíciójukra nézve. Emiatt igazi politikai irányzatként csak az arab nacionalizmus és a politikai iszlamizmus tudott érvényesülni.

Az iszlamista fellendülés Egyiptomból indult. Nasszer szigorúan lépett fel a Muzulmán Testvérek iszlamista szervezettel szemben, amely az egyik legnagyobb és legszervezettebb volt Egyiptomban. Miután a testvériséget megvádolták a Nasszer ellen 1954-ben elkövetett sikertelen merénylettel, a szer-

vezetést feloszlatták, vezetőit kivégeztették.¹¹⁹ A Testvérek számos tagja Szaúd-Arábiában kapott menedéket.

Az 1970-ben hatalomra került Anvar Szadat a Testvérek számos vezetőjét szabadon engedte, akik megkezdték a szervezet újjáépítését. A Testvérek gyorsan megerősödtek, az évtized végére ismét jelentős politikai erővé váltak. Azonban a feléledő iszlamizmus sem volt egységes. A fiatalabb generáció sokkal gyorsabb és radikálisabb változásokat szeretett volna, mint a Testvérek idősebb, de mérsékeltabb tagjai, ezért új iszlamista csoportokat alakítottak. Ezek a szervezetek nem riadtak vissza a fegyveres erőszaktól sem céljaik elérésének érdekében. Ironikus módon magát Szadat elnököt is az egyik ilyen szervezet tagjai ölték meg egy katonai díszfelvonulás alkalmával, amiért békét akart kötni Izraellel.¹²⁰

Anvar Szadat meggyilkolása 1981. október 6-án.

Az Egyesült Arab Köztársaság (EAK) 1961-es felbomlása és az 1967-es sikertelen háború után az arab nacionalizmus sokat veszített népszerűségéből, ennek hatására egy rövid ideig visszaszorult az arab egység megteremtésének eszméje. Az 1970-es években jelentkező politikai változások miatt az arab

¹¹⁹ ROSTOVÁNYI (2011): 147-148.

¹²⁰ *Washingtonban aláírják az izraeli békét.* Rubicon online http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1979_marcius_26_washingtonban_alairjak_az_egyiptomi_izraeli_beket/ (Utolsó hozzáférés ideje: 2021. 11. 12.)

egység kérdése ismét napirendre került. Az arab egység megvalósításának élére ezúttal Moamer Kadhafi líbiai elnök állt. Kadhafi egy nasszerista katonatiszti csoport élén puccsot hajtott végre 1969-ben, ezzel véget vetve az ország monarchikus berendezkedésének, majd ő lett az új köztársaság első elnöke. Kadhafi politikájának alapja a pánarabizmus avagy az arab nacionalizmus volt. Hatalomra kerülése után nacionalizálta a Líbiában működő külföldi olajtársaságokat, betiltotta többpárt rendszert és a parlamentet. Külpolitikájában egyaránt elítélte a Nyugatot és a Keletet, ezek helyett egy harmadik opciót képviselt, az iszlám szellemére épülő, de modern Líbiát, amely biztosítja állampolgárai jó létét.¹²¹ Az életszínvonal növeléséhez Kadhafi az olajbevételeket használta fel, azonban éppen emiatt az általa kiépített rendszer érzékeny volt az olaj világpiaci árának ingadozásaira.

Kadhafi külpolitikájának másik fontos eleme valamilyen arab szövetség megteremtésének igénye volt. Nasszer 1970-ben következett halála után a líbiai vezető vált az arab egység legnagyobb támogatójává. 1972-ben sikerült megállapodni Anvar Szadat egyiptomi és Háfez al-Aszad szír elnökkel egy szövetség létrehozásáról, ennek eredményeként létrejött az Arab Köztársaságok Szövetsége. Valójában a Szövetség tagjai megőrizték teljes szuverenitásukat és inkább laza konföderatív módon működtek együtt. Az együtt működés leginkább az 1973-ban kitört arab-izraeli háború alkalmával mutatkozott meg. Egyiptom a hadseregének fejlesztéséhez szükséges költségek fedezésére felhasználhatta a líbiai olajbevételek egy részét is. A háború alatt Líbia, az arab országok közül elsőként hirdetett olajembargót az Izraelt támogató nagyhatalmak ellen. A konfliktus lezárása után gyorsan megromlott a tagországok közötti viszony. Kadhafi elítélte, hogy Szadat az Egyesült Államok felé fordult és békétárgyalásokba kezdett Izraellel, sőt kijelentette, hogy Szadat elárulta az arab ügyet.¹²² Emiatt Líbia 1977-es kilépésével a Szövetség felbomlott.

Nem Kadhafi volt az egyetlen arab vezető, akiben felvetődött az arab államok egységének szükségessége. 1972-ben Szaddam Huszein iraki elnök állt elő Irak, Szíria és Egyiptom uniójának tervével. Bár elméletben Irak és Szíria egyesülése nem lett volna elképzelhetetlen, hiszen mindkét országban a Baath Párt volt hatalmon, ugyanakkor a gyakorlatban Háfez al-Asszad a riválisának tekintette Szaddamot. Szíria tanulva az EAK bukásából nem zárkózott el egy esetleges egységes államalakulat létrehozásától, de nem is igyekezett létrehozni azt. A szír-iraki egyesülés esetében további problémaként jelentkeztek

¹²¹ J. NAGY (2006): 101.

¹²² POLLACK (2004): 132.

az eltérő bel és külpolitikai érdekek. Szíria igyekezett semleges maradni az iraki- iráni-kuvaiti határvitákban és jó viszonyt ápolni a gazdag Öböl-menti monarchiákkal, mivel ezek jelentős kölcsönöket biztosítottak számára.¹²³ Irak és az olajmonarchiák kapcsolata már közel sem volt ennyire kiegyensúlyozott.

Tovább nehezítette Szaddam tervét, hogy akkorra Egyiptom és Szíria már elköteleződtek egy Líbiával közös szövetség létrehozásában. A Kadhafi és Szaddam közötti politikai ellentét lehetetlenné tette az együttműködést vagy Irak csatlakozását.

A hidegháború utolsó évtizedeiben jelentkező arab egységtörekvések sikertelennek bizonyultak, nem tudtak stabil, működőképes államalakulatot létrehozni. Ennek egyik oka az arab világ megosztottsága, az egyes országok eltérő érdekei és az alapvető politikai-társadalmi struktúrák közötti különbség volt. Ezek lehetetlenné tették az arab egység hatékony megvalósítását, noha elméletben annak létrejöttét valamennyi ország támogatta. A másik probléma a dekolonizáció befejeződése volt. A pánarabizmus és az egységtörekvések leginkább a gyarmati időszakban voltak fontosak, amikor az arab országok úgy gondolták, hogy az összefogással hatékonyabban tudnak fellépni a gyarmattartó hatalmak ellen. Azonban az 1970-es évekre valamennyi arab ország elnyerte függetlenségét, így ez a faktor kevésbé vált meghatározóvá. Ebben az időszakban az egyes államok vezetőit a saját gazdasági és társadalmi problémái kötötték le, amelyekre sürgősen megoldást kellett találniuk.¹²⁴

A korszakban jelentkező arab egységtörekvések mögött az egyes országok vezetőinek személyes ambíciói mellett gazdasági érdekek álltak. Moamer Kadhafinak és Szaddam Huszeinnek is az egyik fontos célja volt, hogy az arab világ vezető alakjává váljon. Ebben hatalmas előrelépés lett volna egy valóban hatékony, a pánarabizmusra épülő államalakulat létrehozása. Mindazonáltal Líbia és Irak számára gazdaságilag sem lett volna elhanyagolható egy ilyen egyesülés, mivel így újabb gazdasági lehetőségek nyíltak volna meg, amely végső soron mindkét állam számára előnyössé vált volna.

Az iráni fordulat, az Iráni Iszlám Köztársaság létrejötte

Az iszlamizmus nem csupán egyiptomi jelenség volt, így hamarosan a térség számos államában megjelent, azonban a legnagyobb hatása Iránra volt. A Mohamed Rezah Pahlavi sah vezette Irán már az 1950-es években a nyu-

¹²³ J. NAGY – FERWAGNER (2004): 113-114.

¹²⁴ ROSTOVÁNYI (2011): 177-178.

gati hatalmak felé fordult, emiatt belépett a Bagdadi Paktumba¹²⁵, később ennek utódszervezetébe a Központi Szerződés Szervezetébe (Central Treaty Organization, CENTO) is. Az Egyesült Államok számára Irán stratégiailag rendkívül fontos volt a Szovjetunióval való határossága és a gazdag kőolaj lelőhelyei miatt, Washington jelentős gazdasági és katonai segítséget nyújtott az országnak.

A sah Iránt a régió meghatározó gazdasági és katonai hatalmává kívánta fejleszteni, ezért 1963-ban meghirdette a „fehér forradalmat”, ami egy erőteljes, kapitalizmuson alapuló modernizációs program volt.¹²⁶ A program fő célja volt, hogy Irán a térség vezető ipari hatalma legyen. Ugyanakkor a megindított modernizáció nem vette figyelembe az állam sajátos viszonyit és hagyományait, amely jelentős gazdasági és társadalmi feszültségeket eredményezett. Az egyik legnagyobb feszültséget a vallási vezetéssel való szembenállása okozta. A vallási vezetők, az ulemák, ellenezték, hogy a sah államosította az alapítványi földjeiket, valamint élesen bírálta az Egyesült Államokkal való szövetséget. A konfliktus eredményeképpen a vallási vezetők váltak a sah legnagyobb politikai ellenfelévé.

Bár a modernizációs program hatására fejlődött az infrastruktúra, új iskolák és gyárak épültek és jelentős építkezési hullám indult meg, de ezek az eredmények nem tudták megoldani az állam problémáit. Az 1970-es évekre hatalmasra nőtt a munkanélküliség, elterjedté vált a korrupció, az átlag életszínvonal pedig nem növekedett megfelelő mértékben. A helyzetet súlyosbította, hogy vidékről a parasztság jelentős része a nagyvárosokba özönlött a jobban fizető ipari munkák reményében, ez viszont a nagyobb városok, főként a főváros túlszűfoltóságát idézte elő.¹²⁷ Az olajválság után mérséklődő olajárak jelentős gazdasági lassulást, ezáltal szociális nehézségeket okoztak. A gazdasági és társadalmi elégedetlenség miatt gyakoribbá váltak a sah elleni megmozdulások, tüntetések, de ezeket a hatalom brutálisan leverte. Pahlavi könnyörtelenül lépett fel a hatalmát veszélyeztető személyekkel és megmozdulásokkal szemben, erre a célra használta fel a Titkosrendőrséget, a SAVAK-ot is.

¹²⁵ A Bagdadi Paktum alapját a MEDO (Middle Eastern Defence Organization) terv képezte. A tervet a britek és az amerikaiak dolgozták ki, azzal a céllal, hogy megvédjék a Nyugati érdekeket, biztosítsák a Csatorna övezetet, és ha szükséges támogassák az olajtermelő országokat. Az eredeti terv szerint a szervezet központja Kairó lett volna. A MEDO nem valósult meg, mert a Szabad Tisztek hatalomra jutása utáni egyiptomi politika és az Egyiptommal szomszédos arab államok, a nyugati országok imperialista szándékának tartották.

¹²⁶ GOLDSCHMIDT (1997): 374.

¹²⁷ NÉMETH (2006): 284.

Washington ismerte az iráni belpolitikai viszonyokat, ugyanakkor a sah ellenzékét nem tartotta veszélyesnek, ezért továbbra is támogatta Pahlavi rendszerét. Mivel az amerikai diplomácia Iránt tekintette az egyik legfontosabb szövetségésének a térségben támogatta a sah hadseregfejlesztését. Pahlavi az olajbevételekből származó jövedelemből jelentős mennyiségű amerikai fegyverzetet vásárolt, amivel országát a Közel-Kelet meghatározó katonai erejévé akarta fejleszteni. Ebben a tekintetben Irán legnagyobb ellenfele a hasonlóan gondolkodó Irak volt. Az USA számára az iráni fegyverkezés a szovjet fenyegetés miatt volt fontos, azt azonban figyelmen kívül hagyta, hogy egy esetleges támadás esetén Irán, a nagyszabású fegyverkezés ellenére sem lett volna képes eredményesen védekezni a szovjet erőfölénnyel szemben.

A síita főpapság által képviselt politikai iszlám jelentős támogatottságra talált a sah diktatórikus uralmát ellenző széles társadalmi rétegekben. 1978-ban a társadalmi feszültségek óriási tüntetésekből jelentek meg, amit a központi hatalom sortűzekkel próbált szétverni, de emiatt még többen csatlakoztak a tüntetőkhez. Miután a kivézenyelt katonaság az utcákon lévő tömeg oldalára állt a sah uralma tarthatatlannak bizonyult, ezért 1979. január 16-án elhagyta Iránt.¹²⁸ Az ulemák élére a száműzöttségéből hazatérő Ruholláh Múszávi al-Khomeini ajatollah állt, majd 1979. április elsején kikiáltották az Iráni Iszlám Köztársaságot.

A forradalom utáni államban a radikális síita vezetés egyeduralkodóvá vált, a kormány élén az ulemák álltak Khomeini vezetésével. Az új államot az iszlám köztársaság és egy modern állam sajátos keveréke jellemezte. Belpolitikájában az iszlám vallás meghatározóvá vált, így a törvénykezés alapja is az iszlám lett. A forradalmi Irán külpolitikája gyökeres változáson ment keresztül. Irán kijelentette, hogy nem ismeri el Izrael állam létezését és az iráni – amerikai kapcsolatok is mélypontra kerültek. Ennek egyik oka az volt, hogy az akkora beteg Pahlavi sahót beengedték az Egyesült Államokba, amely ellen az új iráni vezetés hevesen tiltakozott, sőt hiába kérték a sah kiadatását is. Tovább rontotta a két ország kapcsolatát, hogy 1979-ben az iráni diákok elfoglalták a teheráni amerikai nagykövetséget, és túsul ejtettek számos követségi alkalmazottat. A túsok több mint egy év és egy sikertelen mentőakció után térhettek haza. A túsok kiszabadítását célzó, kudarcba fulladt akció tovább rontotta az amerikai-iráni viszonyt. Az iráni túsügy az amerikai politikára

¹²⁸ ROSTOVÁNYI (2011): 196.

Az iráni diákok elfoglalják a teheráni amerikai nagykövetséget.

is nagy hatással volt, részben emiatt vesztette el Jimmy Carter elnök a soron következő elnökválasztást.¹²⁹

Az iráni forradalom győzelme felszította az arab világon belüli több évszázados ellentéteket is. A forradalom győzelmét a szunnita többségű államok az iráni síiták győzelmeként értelmezték, noha az új vezetés mindent megtett azért, hogy a forradalom győzelmét az általános iszlám győzelmeként állítsa be. Emiatt több országban is kiéleződtek a síita-szunnita ellentétek.

Khomeini külpolitikájának egyik fontos eleme volt a forradalom exportálása, ami aggodalmat keltett a síita kisebbséggel rendelkező országokban. Ezen országok közül kiemelkedett Irak, amely Szaddam Huszein vezetésével szintén a régió vezető hatalmának tekintette magát. A szunnita többségű arab államok a radikális iszlám terjedésének és az iráni fenyegetésének tekintették a mekkai Nagymecset elfoglalását 1979 novemberében.¹³⁰ A mecsetet radikális iszlamista zarándokok foglalták el, akik az akciójukkal az iráni forradalomhoz hasonló eszméket népszerűsítették volna. A szaúdi hatóságok csak

¹²⁹ Terrorizmus és diplomácia: harminc éve történt a teheráni túsdráma. Hozzáférés: https://mult-kor.hu/20091104_terrorizmus_es_diplomacia_harminc_eve_tortent_a_tetherani_tuszdrama (Utolsó hozzáférés ideje: 2021. 11. 12.)

¹³⁰ J. NAGY – FERWAGNER (2004): 137.

fegyverrel és számos halálos áldozat árán tudták visszafoglalni a muszlim világ legszentebb imahelyét.

A mecset elfoglalásának hatására Irak és Szaúd-Arábia biztonsági szerződést kötött egymással, noha korábban évtizedekig ellenfélként tekintettek egymásra. Az iráni politikai iszlám megjelenése különösen a Szaúd-Arábiára vált veszélyessé. Az 1930-as évektől a szaúdi monarchia a muszlim világ szent városainak Mekkának és Medinának őrzőjeként jelent meg az arab országok között, valamint részben ennek köszönhetten előkelő politikai helyzetét. Ugyanakkor az iráni iszlám forradalom eszméje éppen ezt a hatalmi pozíciót veszélyeztette, mivel az ajatollah szerint a szaúdiak a nyugati érdekeknek megfelelő iszlámot képviselnek, így nem méltók a szent helyek őrzésére. Erre válaszul Szaúd-Arábia az iráni forradalom síta és perzsa jellegét hangsúlyozta.¹³¹

Szaúd-Arábia számára nélkülözhetetlen volt az Egyesült Államok, mivel a két ország között kialakult gazdasági és politikai kapcsolat tette lehetővé a monarchia felvirágzását. Ezek a kapcsolatok olyan erősnek bizonyultak, hogy érdemileg az 1973-as olajválság alatt sem romlott meg a kapcsolat Rijád és Washington között. Ugyanakkor a válságból a szaúdi uralkodónak, Fejszál-nak sikerült politikai tőkét is kovácsolnia. Az 1973. november végén Algírban megtartott arab csúcson, mint az arab világ legtekintélyesebb vezetője jelent meg. Ennek oka, hogy az arabok úgy érezték csak Fejszál tudott érdemben fellépni Izrael és támogatói ellen. Az embargó meghirdetésével megnyerte az arabok szimpátiáját, akik Fejszálban arab egység megteremtőjét látták.

Az 1970-es évektől Szaúd-Arábia jelentős mennyiségű fegyvert vásárolt az Egyesült Államoktól, ugyanakkor az USA lett a szaúdi olaj legnagyobb felvásárlója. Ebből a gazdasági kapcsolatból egy új pénzügyi körforgás fejlődött ki. Az amerikaiak felvásárolják a szaúdi olajat, a szaúdiak pedig az ebből származó bevételekből vásárolnak amerikai fegyvereket. Ez a fajta kölcsönhatás a mai napig megfigyelhető a két ország kapcsolatában

Szaddam Huszein szinte azonnal ellenségként tekintett a forradalmi Irán-ra. Egyrészt Irakban volt az egyik legnagyobb síita közösség, akik fogékonyak lehettek a radikális iszlám ideológiára. Másrészt az iraki elnök és az ajatollah között személyes ellentétek is voltak, amelyek Khomeini száműzetésére vezethetőek vissza.¹³² Szaddam úgy gondolta, hogy csak úgy válhat regionális

¹³¹ ROSTOVÁNYI (2011): 199.

¹³² Miután a sah 1963-ban száműzte, Khomeini Irakba menekült és a síiták egyik szent városában Nedzsefben telepedett le, azonban továbbra is élesen bírálta Pahlavi rendszerét. Amikor 1975 körül Irán

hatalommá és vonhatja ellenőrzése alá a Perzsa-öböl térségét, ha gyors és döntő csapást mér a forradalomban meggyengült Iránra. A háború ügyeként Szaddam egy vitatott határszakaszt használt fel, majd 1980. szeptember 22-én megindította a háborút. Az iraki-iráni háború megosztotta az arab országokat. A gazdag Öböl-menti monarchiák kezdettől fogva Irakot támogatták, hiszen a radikális iszlám előretörése rájuk nézve is fenyegetést jelentett. A radikális iszlám ideológia elvetette a monarchikus berendezkedést és a nyugati kapcsolatokat is, éppen ezért ezen országok számára létkérdésnek számított, hogy őket ne érje el az iráni ideológia. Ennek megfelelően Szaúd-Arábia, Bahrein, Omán, Katar, Kuvait és az Egyesült Arab Emírátságok Irak mellé álltak és főleg pénzügyi segítséget nyújtottak számára.

Az arab országok közül csupán Szíria állt Irán mellé, ellehetetlenítve a területén áthaladó iraki kőolajszállítást. A szír vezető Háfez al-Asszad riválisának tekintette Szaddam Huszeint és az iraki Baasz pártot és Irán támogatásában nagyobb lehetőségeket látott. Egyrészt hozzáfért az olcsó iráni kőolajhoz, ami pozitív hatással volt a szír gazdaságra. Az iráni olajárak alacsonyak voltak miután az Egyesült Államok leállította az olajvásárlást, ugyanakkor Szíria magasabb áron adhatta el.¹³³ Másrészt az iráni támogatásának köszönhetően növelhette a befolyását a libanoni síiták körében.

A háború kezdetén a jobban szervezett és felfegyverzett iraki haderő ért el sikereket, de 1981-re álló háború alakult ki. Irak bízott a gyors győzelem kivívásában, de az elhúzódó háború rendkívüli terheket rótt a gazdaságára. A kőolaj világpiaci árának csökkenése negatívan érintette a nagy lakosság-számú Irakot, amely érzékeny volt a világpiaci árak legkisebb változásaira is. A háború alatt Szaddam folyamatosan fegyverkezett, emiatt az ország lassan eladósodott, hitelek felvételére kényszerült az őt támogató országoktól. Az iraki fegyveres erők minden eszközt, közöttük vegyi fegyvereket is bevetettek az irániak és az iraki kurd lakosság ellen. Irán a kezdeti nehézségek után eredményesen tudott védekezni az iraki erőkkel szemben. Pahlavi uralma idején hatalmas amerikai fegyverarzenál érkezett az országba, de ezek karbantartása és alkatrész ellátása jelentős problémákat okozott. Mivel egyik fél sem tudott döntő katonai győzelmet kivívni, ezért a háború második felétől egymás olajipari és szállítási rendszerét támadták. Az iraki erők szisztematikusan támadták az iráni kikötőket és olajfinomítókat. Erre válaszul Irán valamennyi

javítani igyekezett a kapcsolatait Irakkal az ajatollah személye egyre nagyobb problémát jelentett, ezért Szaddam Huszein kiutasította őt az országból.

¹³³ GOLDSCHMIDT (1997): 379.

tankerhajót megtámadott a Perzsa-öbölben.¹³⁴ A válságos helyzetben Kuvait az Egyesült Államok segítségét kérte, ezzel bevonva őt a konfliktusba.

Az iraki-iráni háborúba egyik szuperhatalom sem akart igazán beavatkozni, mivel az érdekeiknek jobban megfelelt a szemben álló felek küzdelme, de győzelem nélkül. Mivel a kőolaj kitermelésnek köszönhetően Irak és Irán is rendelkezett megfelelő tőkével, a szuperhatalmak hadiiparának fontos vásárlóivá váltak. Irak 1972. június 1-én barátsági és együttműködési szerződést kötött a Szovjetunióval, így ennek megfelelően főleg szovjet fegyverzettel szerelte fel hadseregét.¹³⁵

Iráni katona gázálarcban az iraki-iráni háború alatt

A háború kitörése után az amerikai diplomácia igyekezett nyitni Irak irányába, az iráni fenyegetés miatt. Emiatt az USA Irakot kezdte támogatni haditechnikával, műholdfelvételekkel, valamint hírszerzési adatokkal, ugyanakkor saját katonai erőt nem vetett be az érdekében.

A Washington és Moszkva passzivitását az iraki-iráni konfliktus második szakasza, vagyis a tankerhajók elleni támadások elszaporodása törte meg. Az olajellátás veszélybe kerülése miatt hirtelen fontossá vált a béke megteremtése. Ennek nyomán az ENSZ Biztonsági Tanácsának 598. számú határozata felszólította a feleket a tűzszünetre és a visszavonulásra az eredeti határoknak megfelelően.¹³⁶ A háborúban eladósodott és jelentős embervesztést elszenvedett Irak azonnal elfogadta a határozatot, míg Irán csak egy évvel később, így a háború 1988. július 18-án ért véget.

A szovjet beavatkozás Afganisztánban

Az 1979-es év másik fontos közel-keleti eseménye a Szovjetunió afganisztáni beavatkozása volt. Moszkva számára Afganisztán stratégiaiilag fontos állam volt. Egyrészt a közös határ miatt ütköző államként tekintett rá, másrészt

¹³⁴ J. NAGY – FERWAGNER (2004): 138.

¹³⁵ J. NAGY (2006): 99.

¹³⁶ Resolution 598 Iraq-Islamic Republic of Iran. <http://unscr.com/en/resolutions/598> (Utolsó hozzáférés ideje: 2021. 11. 12.)

a dél-afganisztáni repülőterekről a szovjet repülőgépek már képesek voltak elérni a Perzsa-öböl térségét, ezáltal szükség esetén megbéníthatták volna a nyugati hatalmaknak nélkülözhetetlen olajellátást. Emiatt a szovjet vezetés üdvözölte, amikor a szovjetbarát Mohammad Taraki állt az ország élére 1978-ban. Taraki jelentős modernizációs reformot indított meg, azonban nem vette figyelembe az ország sajátos törzsi hagyományait. A megkezdett földreform hatására elvesztette a vidék támogatását, míg a női emancipáció támogatása széleskörű társadalmi tiltakozást váltott ki. Az elégedetlenséget kihasználva Hafizullah Amin megdöntötte Taraki kormányát 1979. szeptember 17-én. Amin, aki Taraki politikai ellenfele volt inkább az Egyesült Államok, illetve Pakisztán felé nyitott.¹³⁷ Moszkva tartott attól, Afganisztánra is áterjedhet az iráni iszlám forradalom, ezáltal veszélyeztetve a Szovjetunió belüli élő iszlám lakosságot.

A szovjet haderő bevonulása 1979. december 24-én megdöntötte Amin kormányát, a helyére pedig a szovjetbarát Babrak Karmalt helyezték. Azonban a szovjet haderő ellen szinte azonnal fegyveres ellenállás kezdődött, amely egy nyolc évig tartó véres háborúba torkollott. Az afgánok a nyomasztó technikai és erőfölényben lévő szovjet hadsereggel szemben gerillaháborút alkalmaztak. Az erőfölény ellenére a szovjet haderő nem tudott döntő katonai győzelmet kivívni, ugyanakkor a háború egyre nagyobb katonai erőt kötött le és jelentős gazdasági veszteséggel járt. Az afgánokat támogatta az Egyesült Államok, Pakisztán, Kína és Irán is. A világ számos muszlim országból érkeztek önkéntesek is, akik az afgán ellenállók, mudzsahedinek mellett küzdöttek, közöttük szép számmal érkeztek az arab államokból is. Az arab országok nagy része elítélte a szovjet inváziót, amelynek hatására a Szovjetunió jelentősen veszített presztízséből.

Jimmy Carter amerikai elnök 1980-ban bejelentette, hogy: *„Bármely külső erő kísérletét arra, hogy megszerezze az ellenőrzést a Perzsa-öböl felett, az Egyesült Államok létérdekei ellen intézett támadásnak fogjuk tekinteni. Bármilyen szükséges eszközzel, akár katonai erő alkalmazásával is visszaverjük ezt.”*¹³⁸ A később Carter-doktrínaként elhíresült bejelentés az USA válasza volt az iráni iszlám forradalomra és a Szovjetunió afganisztáni megszállására. A doktrína alapján megerősítették a Közel-Keleten állomásozó amerikai flottát, és jelentős mennyiségű modern fegyverzetet, köztük Stinger kézi légvédelmi rakétákat is. Utóbbi nagymértékben hozzájárult a szovjet légi főlény

¹³⁷ CSICSIMANN (2010)

¹³⁸ ROSTOVÁNYI (2011): 199.

csökkentéséhez és az egyre nagyobb szovjet veszteségek miatt a háború befejezéséhez is.

Miután Moszkva belátta, hogy nem tudja rendezni az afganisztáni helyzetet, a háború pedig jelentős anyagi és emberi áldozatokkal jár, 1988-ban aláírta az afganisztáni helyzet rendezéséről szóló genfi nyilatkozatot.¹³⁹ 1989. februárjában az utolsó szovjet katona is elhagyta Afganisztánt, ezzel véget

Lelőtt szovjet katonai helikopter Afganisztánban

ért a sokak által csak a Szovjetunió „Vietnámjaként” emlegetett afganisztáni háború. A szovjet vezetés számára a háború egyértelmű kudarc volt. Egyrészt nem sikerült elérni elsődleges célját, vagyis egy szovjetbarát stabil afgán kormány megteremtését. Másrészt

jelentősen megterhelte a szovjet gazdaságot, a nagyszámú elesett katona pedig a társadalomban okozott feszültségeket. Az afgán konfliktus külpolitikailag is kudarc volt, mivel Moszkva elveszítette tekintélyét az arab világ országaiban, ezzel szemben az amerikai pozíciók erősödtek.

A Carter-adminisztráció és azt követő Reagan-kormány számára az 1979-es év rendkívül nagy kihívást jelentett, válaszolniuk kellett az iráni forradalomra és a Szovjetunió afganisztáni háborújára is. A Carter-doktrína meghirdetése önmagában nem volt elég, ezért Washington igyekezett olyan helyi erőket találni, akiket felhasználhatott az érdekeiben. Paradox módon az Iráni Iszlám Köztársasággal szemben a nyíltan szocialista irányultságú Irakot, míg az afgán válságban a radikális iszlamista mudzsahed harcosokat támogatta.¹⁴⁰ Ez az ellentmondás komoly hatással volt az Egyesült Államok Közel-Keleti politikájára. Talán az egyik legjobb példa erre az al-Kaida és Oszama bin Ládén esete. Az afganisztáni háborúban bin Ládén saját önkénteseivel harcolt a szovjetek csapatok ellen. Ekkor jelentős amerikai támogatásokat kapott, majd később ezekre alapozva hozta létre saját terrrorszervezetét, az al-Kaidát.

¹³⁹ NÉMETH (2006): 289.

¹⁴⁰ ROSTOVÁNYI (2011): 204.

Az afganisztáni háború befejezése után bin Ládén az Egyesült Államok ellen fordult és több rendkívül véres merényletet hajtott végre, köztük az 2001. szeptember 11-i World Trade Center elleni támadást is.

Összegzés

A Közel-Kelet államainak a hidegháború utolsó évtizedeiben számos kihívással kellett megbirkózniuk. Az 1970-es években jelentős ideológiai változás történt, a pánarabizmust felváltotta az iszlamizmus. Ez az ideológiai változás az egész régióra hatással volt, de a politikai iszlám előre törése leginkább Iránban erősödött meg. A síita vallási vezetők által képviselt radikális iszlamizmus kiegészülve a belső gazdasági és társadalmi problémákkal forradalmat indított el, amelynek eredményeként megszületett az Iráni Iszlám Köztársaság. A forradalmi Irán gyökeresen megváltoztatta a térség politikai viszonyait. Az Egyesült Államok elvesztette az egyik legfontosabb közel-keleti szövetségését, sőt szembe kellett néznie a radikális iszlamizmus által kialakult fenyegetésekkel. A síita kisebbséggel rendelkező arab országok és a gazdag olajmonarchiák szintén fenyegetést láttak az új iráni vezetésben. Tanulmányomban bemutattam az iráni forradalomhoz vezető folyamatokat, valamint az Egyesült Államok és az arab országok reakciót is.

Az 1979-es év másik nagyhorderejű eseménye a Szovjetunió Afganisztán elleni támadása volt. Az afganisztáni háború egyértelműen kudarc volt Moszkva számára, mivel elvesztette az évtizedek alatt megszerzett tekintélyét az arab országok körében. Igyekeztem bemutatni, hogy az amerikai diplomácia milyen paradox helyzetbe került az iráni forradalom és az afgán válság kitörését követően. Washington elsődleges célja az amerikai érdekek, mindekenélőtt a közel-keleti olajellátás biztosítása volt. Ennek érdekében hajlandó eltekinteni az ideológiai különbségektől is. Irán ellen a szocialista elfogultságú és vegyi fegyvereket használó Irakot, míg a Szovjetunió ellen a radikális iszlamista mudzsahedin mozgalmat támogatta.

Az arab nacionalizmus visszaszorulása ellenére a hidegháború utolsó két évtizedében is voltak kísérletek az arab egység megvalósítására. Esszémben részletesen is foglalkozta ezen törekvések okaival és dilemmáival. Az arab államok eltérő politikai és gazdasági érdekei, az egyes országokra jellemző sajátosságok és a nagyhatalmak befolyása ellehetetlenítette az arab egység létrehozását. Emiatt napjainkban is az Arab Liga tekinthető az arab egységtörekvések legnagyobb eredményének.

Felhasznált irodalmak:

CSICSMANN (2010)= Csicsmann László: *Szovjet intervenció Afganisztánban*. Grotius, 2010. Hozzáférés: http://www.grotius.hu/doc/pub/RHDILW/2010_188_csicsmann-laszlo_szovjet-intervencio_afganiszt%C3%A1nban.pdf (Utolsó hozzáférés ideje: 2021. 11. 12.)

GOLDSCHMIDT (1997)= Goldschmidt, Jr., Arthur 1997: *A Közel-Kelet rövid története*. Macenas, Budapest.

J. NAGY – FERWAGNER (2004)= J. Nagy László – Ferwagner Péter Ákos 2004: *Az Arab országok története 1913-2003*. JATEPress, Szeged.

J. NAGY (2006)= J. Nagy László 2006: *Magyarország és az arab térség*. JATEPress, Szeged.

NÉMETH (2006)= Németh István (szerk.) 2006: *20. századi egyetemes történet. Európán kívüli országok*. 2. kötet. Osiris Kiadó, Budapest.

POLLACK (2004)=Pollack, Kenneth Michael 2004: *Arabs at War: Military Effectiveness, 1948-1991*. University of Nebraska Press, Lincoln, Nebraska.

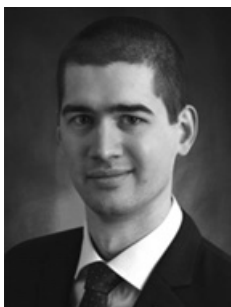
Resolution 598 Iraq-Islamic Republic of Iran. UNSRC. Hozzáférés: <http://unsr.com/en/resolutions/598> (Utolsó hozzáférés ideje: 2021. 11. 12.)

ROSTOVÁNYI (2011)=Rostoványi Zsolt 2011: *A Közel-Kelet története*. Kossuth Kiadó, Budapest

Terrorizmus és diplomácia: harminc éve történt a teheráni túszerzés. Hozzáférés: https://mult-kor.hu/20091104_terrorizmus_es_diplomacia_harminc_eve_tortent_a_teherani_tuszdruma (Utolsó hozzáférés ideje: 2021. 11. 12.)

Washingtonban aláírják az izraeli békét. Rubicon online http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1979_marcius_26_washingtonban_alairjak_az_egyiptomi_izraeli_beket/ (Utolsó hozzáférés ideje: 2021. 11. 12.)

POÓR PÉTER¹⁴¹

Anarchoszindikalizmus és nemzetköziség, avagy egy méltatlanul elfeledett internacionálé születése

Bevezetés

Idén 100 éve annak, hogy megalakult az anarchoszindikalista internacionálé. Noha Magyarországon a történeti irodalomban az I., a II. és a III. Internacionálé története meglehetősen feldolgozott, s hasonlóképp a Vörös Szakszervezeti Internacionáléről is részletes olvasnivalókat találhat az érdeklődő (még ha mindezek sokszor meglehetősen tendenciózusak is), addig ugyan-ez korántsem mondható el az anarchoszindikalista orientációjú Nemzetközi Munkásszövetségről (IWA/AIT). Általában kevés olyan munka született magyar nyelven, amely az anarchoszindikalizmus nemzetközi történetének bemutatására irányulna, egy kifejezetten az említett internacionáléra fókuszáló tanulmányt, netán annál hosszabb terjedelmű írást pedig teljesen nélkülöz a hazai kutatás. Ez annál is inkább meglepő, mivel a felsorolt többi internacionáléval ellentétben az IWA/AIT mind a mai napig létezik, s tevékenysége az elmúlt évszázadban folyamatos volt (bár ahogy az lenni szokott, ezalatt aktívabb periódusok és hullámvölgyek időről időre váltogatták egymást). A szervezet 27 rendes nemzetközi kongresszust tudhat maga mögött,¹⁴² eze-

¹⁴¹ Történész, PhD hallgató, ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék.

¹⁴² 1922-1923. Berlin (I., alapító kongresszus), 1925. Amszterdam (II.), 1928. Liége (III.), 1931. Madrid (IV.), 1935. Párizs (V.), 1938. Párizs (VI.), 1951. Toulouse (VII.), 1953. Puteaux (VIII.), 1956. Marseilles (IX.), 1958. Toulouse (X.), 1961. Bordeaux (XI.), 1963. Párizs (XII.), 1967. Bordeaux (XIII.), 1971. Montpellier (XIV.), 1976. Párizs (XV.), 1979. Párizs (XVI.), 1984. Madrid (XVII.), 1988. Bordeaux (XVIII.), 1992. Köln (XIX.), 1996. Madrid (XX.), 2000. Granada (XXI.), 2004. Granada (XXII.), 2006. Manchester (XXIII.), 2009. Porto Alegre (XXIV.), 2013. Valencia (XXV.), 2016. Varsó (XXVI.), 2019. Melbourne (XXVII.). Longmore, C.: *The IWA today. A short account of the International Workers'*

ken kívül azonban további rendkívüli kongresszusok is megemlíthetők még, melyek közül a legutóbbit 2021 júniusában rendezték meg (a Covid-19 világjárvány miatt rendhagyó módon online keretek között). A soron következő centenáriumi kongresszust pedig várhatóan az idei év folyamán Spanyolországban fogják megtartani. A helyszínválasztás nem véletlen: egyfelől az anarchoszindikalista mozgalom Spanyolországban rendelkezik az egyik legkomolyabb történelmi múlttal, másfelől a spanyol szekció napjainkban is a legnagyobbak közé tartozik, végül nem mellesleg (és az előzőekkel összefüggésben) a szervezet titkársága jelenleg Barcelonában székel. Az internacionálénak – nevéhez hűen – soknyelvű, rendszeresen frissülő honlapja van, amely részben az egyes szekciók tevékenységéről számol be, részben pedig az IWA/AIT felhívásait közli, melyek témái szolidaritási felhívásoktól háborúellenes deklarációkon és egyéb tiltakozó nyilatkozatokon át különböző általános forradalmi kinyilatkoztatásokig terjednek.¹⁴³ Az anarchoszindikalista internacionálé ráadásul napjainkban nem pusztán aktív, de éppen növekvő fázisát is éli, s jelenleg 21 tagszervezettel rendelkezik a világ öt kontinensének országaiból.¹⁴⁴ Tanulmányunkban a százéves évforduló apropóján arra vállalkozunk, hogy röviden ismertessük az IWA/AIT kialakulásának körülményeit, valamint az anarchoszindikalizmus szerveződési modelljét és deklarált alapelveit. Noha roppant fontosnak és bemutatásra kiváltképp érdemesnek tartjuk, az anarchoszindikalista internacionálé eszmetörténeti gyökereiről, gyakorlati tevékenységéről, napjainkig tartó fejlődési pályájáról, beleértve kongresszu-

Association and its sections. South London DAM-IWA, London, 1985. <https://libcom.org/library/iwa-today-south-london-dam-1985> (Utolsó letöltés dátuma itt és a továbbiakban: 2021. november 18.). Az IWA/AIT kongresszusait kezdettől fogva háromévente rendezték meg, a köztük levő időszakban pedig nemzetközi konferenciák (plénmok) szolgáltak a szekciók közötti kapcsolattartás terepéül. Guinchard, Francois: *The Birth of an International Anarcho-sindicalist Current.* [2014] <https://theanarchistlibrary.org/library/francois-guinchard-the-birth-of-an-international-anarcho-sindicalist-current> Ezt a hagyományos dinamikát a II. világháború kaotikussága megtörte, s bár kongresszusokra az 1950-es évektől ismételten sor került, azokat csak 2006-tól kezdődően tartották meg újfent háromévente.

¹⁴³ <https://www.iwa-ait.org/> A szervezet emellett naprakész módon a közösségi médiában is jelen van: <https://www.facebook.com/iwa.ait>

¹⁴⁴ A tagszervezeteket két kategóriára lehet osztani: az internacionálé szekcióira és a hozzá lazábban kapcsolódó, baráti státuszú szervezetekre. Előbbiek csoportját jelenleg a következő szervezetek alkotják: ASF (Ausztrália), ASI (Szerbia), BASF (Banglades), CNT-AIT (Franciaországban és Spanyolországban külön-külön működik), COB (Brazília), KRAS (Oroszország), NSF (Norvégia), ÖLS (Svédország), PPAS (Indonézia), PA (Szlovákia), SF (Egyesült Királyság), ULET (Kolumbia), WAS (Ausztria), ZSP (Lengyelország). Baráti státusszal pedig a következő szervezetek rendelkeznek: ARS (Bulgária), MEM (India), MK (Fülöp-szigetek), SO (Chile), WSA (USA), WSI (Pakisztán). Priama Akcia union: *Report of the first online Plenary and Extraordinary Congress of the International Workers' Association (IWA-AIT).* [2021] <https://priamaakcia.sk/Report-of-the-first-online-Plenary-and-Extraordinary-Congress-of-the-International-Workers-Association-IWA-AIT-.html>

sainak témáit és a szervezet belső vitáit, sajnos a téma terjedelméből és szerteágazó voltából kifolyólag most nem áll módunkban írni. Reményeink szerint ezekre a későbbiekben önálló tanulmányok keretében majd lesz lehetőségünk kitérni.

Az IWA/AIT napjainkban

Az anarchoszindikalista internacionálé megalakítása

A tőkés termelési mód kibontakozása a 19-20. század folyamán felgyorsult és a kapitalizmus minden korábbinál nagyobb méreteket öltött. Míg azonban fejlődése egyfelől óriási technikai fejlődést, illetve egyes személyek és csoportok számára jelentős anyagi gyarapodást hozott, addig másfelől széles társadalmi rétegek számára leginkább csak elnyomást és kizsákmányolást jelentett, ráadásul minden korábbinál pusztítóbb háborúkat hozott magával. Ez az ellentmondásos fejlődés a munkásmozgalom képében megszülette saját ellenpólusát, a tőkés gazdasági-társadalmi rendszer globalizálódása pedig felvetette a határokon átívelő antikapitalista összefogás szükségességét. Ennek köszönhetően a munkásmozgalom küzdelmei időről időre nemzetközi szint-

re emelkedtek, életre hívva internacionalista mozgalmakat és szervezeteket. Ezek egyike az anarchoszindikalista internacionálé volt.

Megalakítására – többlépcsős előkészítési fázist követően – végül egy 1922. december 25. és 1923. január 2. között megrendezett nemzetközi kongresszuson került sor. Az új nemzetközi szervezet az olasz Alibrando Giovannetti kezdeményezésére és az I. Internacionálé mintájára a Nemzetközi Munkásszövetség nevet vette fel,¹⁴⁵ közismert rövidítéseként pedig azóta angol és újlatin nyelvű elnevezéseinek névbetűi egyaránt használatosak (IWA/AIT¹⁴⁶). Mivel a korszakban létezett két másik szakszervezeti internacionálé is (az amszterdami Nemzetközi Szakszervezeti Föderáció és a moszkvai Profintern), az alapító kongresszus székhelye nyomán a szervezet egyértelmű megnevezésére a Berlini Internacionálé formulát is használták még.

Nevének megfelelően a szervezet valóban komoly nemzetközi összefogás eredményeként jött létre. Mintegy tucatnyi (döntően európai) országból több mint 30 küldött¹⁴⁷ gyűlt össze Berlinben, akik a következő munkásszervezetek delegáltjaiként mintegy másfél millió munkást képviseltek¹⁴⁸ (zárójelben, ahol tudtuk, a felsorolt szervezetek akkori taglétszámát is feltüntettük¹⁴⁹):

¹⁴⁵ Damier, Vadim: *Anarcho-syndicalism in the 20th Century*. Black Cat Press, Edmonton, 2009. 83.

¹⁴⁶ Megjegyzendő, hogy a szervezet az idők során egy kisebb és főképp szimbolikus névváltoztatáson esett át: az eredeti International Working Men's Association (IWMA) elnevezést ugyanis 1974-ben International Workers' Associationre (IWA) módosították. Andersson, John: [Ninety years ago: IWMA's founding congress twice interrupted by German police]. [1959] <https://iwa-ait.org/content/ninety-years-ago-iwmas-founding-congress-twice-interrupted-german-police> Ez mindenekelőtt a nők egyenjogúságát, s a közös célokért hozott közös erőfeszítéseket és áldozatokat volt hivatott kiemelni. A csatlakozó szervezetek eltérő nyelvhasználata miatt azonban a fentihez hasonló névváltoztatásra nem mindenhol került sor: spanyol nyelvterületen például kezdettől fogva az Asociación Internacional de los Trabajadores (AIT) elnevezés volt használatban, s hasonló trend érvényesült a többi újlatin nyelvű országban is. Ebből kifolyólag és az esetleges félreértések elkerülése végett jelen tanulmányban mindenhol következetesen az IWA/AIT rövidítést használtuk.

¹⁴⁷ A küldöttek névsorát és szervezetek szerinti hovatartozását lásd itt: Thorpe, Wayne: „The Workers Themselves”. *Revolutionary Syndicalism and International Labour, 1913-1923*. Kluwer Academic Publishers – International Institute of Social History, Dordrecht / Boston / London – Amsterdam, 1989. 244-245.

¹⁴⁸ A kongresszusról készült korabeli sajtóbeszámolóknál ennél lényegesen nagyobb együttes tagságról írnak (a *De Arbeid* 1923. január 13-i száma több mint 2,1 millió, az *Alarm* 1923. január 20-i száma több mint 2,3 millió főt említ), ezeket a becsléseket azonban – mint az a későbbi lábjegyzetekből is kitűnik majd – joggal tekinthetjük egyfelől elfogultaknak és optimistáknak, másfelől szimplán pontatlanoknak. Vö. Uo. 313. 13. j.

¹⁴⁹ A témával foglalkozó irodalmak közül több is lényegében ugyanazokat az adatokat közli, melyekkel már Rudolf Rocker 1938-as könyvében találkozhatunk. Részben az időbeliség, részben a szerző érintettsége nyomán így mi is alapvetően Rocker adatait vettük alapul, a helyenként hiányos adatsort azonban más forrásokat felhasználva kiegészítettük, illetve a pontatlannak tekintett számok helyett javasolt módosításokat és ezek forrásait lábjegyzetben közöltük. Vö. Rocker, Rudolf: *Anarcho-Syndicalism. Theory and Practice*. Pluto Press – Quicksilver Drive, London – Sterling, 1989. [1938] 141-142., Longmore 1985.

CGT (Mexikó, 30 000¹⁵⁰), FAUD (Németország, 120 000¹⁵¹), FORA (Argentína, 200 000¹⁵²), NAS (Hollandia, 22 500)¹⁵³, NSF (Norvégia 20 000¹⁵⁴), SAC (Svédország, 32 000), SPF (Dánia, 600), USI (Olaszország, 500 000¹⁵⁵). A felsorolt szervezetek képviselői szavazati joggal is rendelkeztek a kongresszuson, voltak ugyanakkor rajtuk kívül más küldöttek, akik csak megfigyelő és tanácsadó jogkörrel bírtak. Közéjük tartoztak a német Anarchoszindikalista Ifjúság, valamint a tanácskommunista AAU-E (75 000¹⁵⁶) delegáltjai, az orosz anarchoszindikalista emigráció tagjai, továbbá a csehszlovák Szabad Munkás-

¹⁵⁰ Bár az IWA/AIT brit szekciójának témával foglalkozó kiadványa pontos évszám megjelölése nélkül, általában az 1920-as évekre vonatkozóan ennél valamivel többre, mintegy 50 000 főre becsüli a mexikói CGT taglétszámát, 1922-1923 fordulójára vonatkozóan az alacsonyabb számadat reálisabbnak tűnik. Vö. Solidarity Federation – SelfEd Collective: *A History of Anarcho-syndicalism*. Manchester, 2001. 95.

¹⁵¹ A szervezet taglétszáma a korszakban nagy változásokon ment keresztül: 1919. decemberi megalakulásakor még valóban több mint 110 ezres tagságnak örvendett, mely 1921-ig még tovább is növekedett mintegy 150 ezerre. 1921 második felétől kezdve azonban – a németországi forradalmi hullám apadása és a fokozódó kormányzati represszió miatt – látványos csökkenés következett be. Ily módon a FAUD bázisa az 1922-ben megrendezett erfurti kongresszus idejére már csak 70 ezer fős volt, 1923-ra pedig – a gazdasági válsággal és munkanélküliséggel kiegészülő problémák következtében – mindössze 30 ezer főre apadt. A két kongresszus időbeli közelsége miatt valószínűleg a 70 ezres becsléssel járunk legközelebb az igazsághoz. Vö. Damier 2009. 49–51.

¹⁵² Noha az irodalom csak FORA-ként szokott utalni az anarchoszindikalista internacionáléhoz csatlakozó szervezetre, fontos megjegyezni, hogy a FORA 1915. áprilisi V. kongresszusán szakadásra került sor, melynek következtében a radikálisabb kisebbség kivált, s az „V. kongresszus FORA-ja” néven önállósult. Ez a szakadár szervezet volt aztán az, amely később delegációt küldött a berlini kongresszusra, s ennek megfelelően az általa képviselték száma is alacsonyabb volt, mint a FORA szakadás előtti tagságára vonatkozó 200 ezres érték. Vö. Thorpe 1989. 313. 13. j.

¹⁵³ A kongresszuson magukat képviseltető szervezetek közül egyedül a NAS delegációja volt az, amely egyértelműen nem támogatta egy új internacionálé létrehozását, és a Profinternen belüli szindikalista ellenzék kialakítására tett javaslatot. Ezt azonban a kongresszus többi résztvevője egyhangúlag elutasította, s a NAS küldöttek álláspontját és magatartását kemény kritikával illették. Ennek következtében a holland Dissel a további vitát értelmetlennek tartva távozott az ülésről, így módon a NAS végül is nem csatlakozott az anarchoszindikalista internacionáléhoz. A szervezet tagságából azonban nem osztotta mindenki a berlini delegáció nézeteit, s a fokozódó feszültségek következtében szakadásra került sor: a Profinternnel és általában a bolsevikokkal szembehelyezkedő kisebbség 1923. június 24-én Utrechtben tartott összejövetelén kimondta kiválását a NAS-ból, s egyúttal egy új országos szervezet, a Holland Szindikalista Szakszervezet (NSV, 8 000) létrejöttét, amely 1923 végén csatlakozott az IWA/AIT-hoz. Uo. 245–250, 256–259.

¹⁵⁴ Más források szerint a szervezet 1920-1921-re érte el taglétszáma csúcspontját, mely azonban mindösszesen 3100 fő volt. Vö. Fagerhaus, Harald: *Anarkismen og syndikalismen i Norge ca 1850-2000*. Oslo, 2005. http://www.fagerhus.no/a_Norge/

¹⁵⁵ Ez az adat is túlzónak tűnik, és sokkal inkább az 1920-as év gyár- és földfoglalásokról elhíresült időszakának viszonyait tükrözi. A fasiszta squadrák támadásai természetesen negatívan érintették Mussolini 1922. október végi hatalomra kerülése pedig végképp szabad utat engedett a különféle antifasiszta szervezetekkel és az azok képviselőivel szembeni represszióknak, melynek eredményeként az USI hamarosan illegálisbá vonult, számos aktivistáját pedig letartóztatták, megölték vagy emigrációba kényszerítették. Vö. Damier 2009. 51–53.

¹⁵⁶ A *De Arbeid* adatát idézi Thorpe 1989. 313. 13. j.

szövetség (1 000¹⁵⁷) egy küldötte. A német és holland Nemzetközi Szindikalista Tájékoztató Irodák képviselői szintén tiszteletüket tették a rendezvényen. Mivel a forradalmi szindikalizmust annak idején életre hívó, s már régóta komoly belső feszültségektől terhes francia CGT-ben nem sokkal korábban szakadásra került sor, Berlinben csak a szervezetből kivált kisebbség, a CDS (100.000) képviseltette magát. A kongresszuson részt vett továbbá két másik francia csoport, a párizsi Építőipari Munkások Föderációjának (32.000), valamint a Szajna Szindikalista Ifjúsága Föderációjának delegációja is.¹⁵⁸ A fentiek túl vendégként jelen voltak a holland Építőipari Dolgozók Szövetségének, a Fémmunkások Szövetségének és a Holland Szocialista Párt (valójában antimilitarista csoport) képviselői, a Nemzetközi Antimilitarista Iroda egy delegáltja,¹⁵⁹ továbbá olyan személyek is, akik nem valamely szervezet hivatalos képviselőjeként érkeztek. Egyes országok munkásszervezetei számára képviselőik kongresszusra való kiutazása belpolitikai vagy más egyéb okokból kifolyólag problémákba ütközött. Ebből fakadóan a CGT (Portugália, 150.000) csak írásban fejezte ki a kongresszus céljaival való egyetértését, deklarálva az új internacionáléhoz való csatlakozását, az IWW¹⁶⁰ (Chile, 20.000¹⁶¹) delegáltja pedig némi késéssel már csak a kongresszus befejezését¹⁶² követően érkezett Berlinbe.¹⁶³ Mind közül alighanem a CNT (Spanyolország)¹⁶⁴ esete a

¹⁵⁷ A *De Arbeid* adatát idézi uő. uo.

¹⁵⁸ Damier 2009. 82.

¹⁵⁹ Thorpe 1989. 244-245, 313. 13. j.

¹⁶⁰ Az IWW amerikai szekciója viszont a szervezet XIV. kongresszusának döntése értelmében a szigorú semlegesség platformján állt, és sem ekkor, sem később nem csatlakozott a Profinternhez vagy az anarchoszindikalista internacionáléhoz. Damier 2009. 82-83.

¹⁶¹ A *Der Syndikalist* 1923. évi 1. és a *De Arbeid* 1923. január 13-i száma ennek duplájáról tudósít, a többi vizsgált irodalomban szereplő 20 ezres adat viszont hihetőbbnek tűnik. Vö. Damier, Vadim: *Zabitij Internacional. Mezsdunarodnoje anarho-szindikalisztkoje dvizsenyje mezdsu dvumja mirovimi vojnami. Tom 1. Ot revolucionnogo szindikalizma k anarho-szindikalizmu 1918-1930*. Novoje Literaturnoje Obozrenyje. Moszkva, 2006. 259., Thorpe 1989. 313. 13. j.

¹⁶² Erre a befejezésre egyébként a rendőrség többszöri beavatkozásának következtében került sor. A kongresszust ugyanis titokban rendezték meg, s az ülések helyszíneit elővigyázatosságból folyamatosan váltogatták. Ennek ellenére sem sikerült elkerülni a rendőrség közbelépését: egy nagy felfordulással és a hatósággal való összetűzéssel járó razzia során a kongresszus 13 résztvevőjét – akik illegálisan tartózkodtak Németországban – végül letartóztatták, néhányukat pedig bebörtönözték a hírhedt Moabitba. Andersson 1959., Thorpe 1989. 252.

¹⁶³ Thorpe 1989. 244.

¹⁶⁴ 1919 végén, a CNT II. Országos Kongresszusának idején a szervezet tagsága még 715-750 000 fő között mozgott. Pontos taglétszámának megadása az IWA/AIT alapító kongresszusának időszakában azonban a hiányos statisztikák, valamint a szüntelen üldöztetésekből fakadó folyamatos változások miatt nem könnyű feladat. Példaképp megemlíthető, hogy a levantei régió tagsága az említett két kongresszus közti időszakban 130 000-ról nagyjából 40 000-re apadt. Vö. Christie, Stuart: *We, the anarchists! A study of the Iberian Anarchist Federation (FAI) 1927-1937*. AK Press, Edinburgh/Oakland, 2008. 12, 22-23. Ráadásul a „hivatalos” statisztikákra hivatkozni olykor félrevezető is lenne, mivel azok nem fel-

legérdekesebb, a hozzá kapcsolódó történelmi emlékezet pedig a legtöbb félreértéstől és ellentmondástól terhelt.¹⁶⁵ A szervezet 1922. júniusi zaragozai konferenciáján – jelentős részben Manuel Buenacasa kezdeményezésére – döntöttek az újonnan létrehozandó anarchoszindikalista internacionáléhoz való csatlakozás kérdésében, s e célból Avelino González Mallada és Galo Díez Fernández személyében rögvest útnak is indítottak egy delegációt, hogy részt vegyen az IWA/AIT alapító kongresszusát megelőző júniusi berlini előkészítő konferencián.¹⁶⁶ A Franciaországon és Belgiumon titokban átutazó küldöttség igen aktívnak bizonyult az előkészítő tárgyalások során,¹⁶⁷ fontos szerepet játszva az anarchoszindikalizmus alapelveinek lefektetésében. Azt azonban, hogy a CNT az internacionálé decemberi tényleges alapító kongresszusán is képviseltetni tudja magát, egy széleskörű spanyolországi letartóztatási hullám végül is megghiúsította,¹⁶⁸ s a delegáltak már csak a kongresszus berekesztése után értek Berlinbe.¹⁶⁹ Ettől függetlenül persze a CNT ugyanúgy teljes értékű tagja lett az anarchoszindikalista internacionálénak, mi több, a későbbiekben a legnagyobb támogatottságot élvező szakszervezeti föderációvá vált, tevékenysége pedig nemzetközi összehasonlításban is az egyik legaktívabb és legjelentősebb volt.

Az IWA/AIT megalakulását és a különböző anarchoszindikalista munkásszervezetek hozzá való csatlakozását később az egyes szekciók országos kongresszusai, illetve referendumai újfent megerősítették,¹⁷⁰ a következő években-évtizedekben pedig az említetteken túl számos más ország szakszervezeti

tétlenül a valóságnak megfelelően reprezentálják a CNT erejét. Hogy csak egy körülményre utaljunk: sokan a legszegényebbek közül például nem fizettek tagdíjat, ily módon nem is kerültek be ezekbe a statisztikákba, noha minden kétséget kizáróan a CNT aktív támogatóinak tekinthetők.

¹⁶⁵ A témával foglalkozó irodalomban helyenként találkozni olyan megállapításokkal, miszerint a CNT delegáltjai a Primo de Rivera diktatúra elnyomó intézkedései miatt nem tudtak kiutazni az IWA/AIT berlini alapító kongresszusára. Ez a magyarázat alighanem Rudolf Rocker *Anarchoszindikalizmus. Elmélet és gyakorlat* című könyvében jelent meg először, ugyanakkor minden kétséget kizáróan tévedés, tekintve, hogy a diktatúra Spanyolországban csak 1923 szeptemberében, hónapokkal a szóban forgó kongresszust követően létesült. Noha Rocker az alapító kongresszus egyik fő szervezője volt és a továbbiakban jó kapcsolatokat ápolott a spanyolországi CNT tagjaival, másfél évtized távlatából minden bizonnyal megcsalta őt az emlékezete. Vö. Rocker 1989. 141-142., Longmore 1985.

¹⁶⁶ Meaker, Gerald H.: *The Revolutionary Left in Spain, 1914-1923*. Stanford University Press, Stanford, 1974. 440-442, 445-446.

¹⁶⁷ Iníguez, Miguel: *Esbozo de una enciclopedia histórica del anarquismo español*. Fundación Anselmo Lorenzo, Madrid, 2001. 186, 279.

¹⁶⁸ Damier 2009. 82.

¹⁶⁹ Casas, Juan Gómez: *Historia del anarcosindicalismo español*. ZYX S. A. 1978. 234. https://www.solidaridadobrera.org/ateneo_nacho/libros/Juan%20G%C3%B3mez%20Casas%20-%20Historia%20del%20anarcosindicalismo%20espa%C3%B1ol.pdf

¹⁷⁰ Damier 2009. 84.

Az IWA/AIT berlini alapító kongresszusának néhány résztvevője. Balról jobbra a felső sorban Ritter, Schuster, Borghi, Lindstam, van Zelm és Dissel, középen Orlando, Souchy, Shapiro, Rocker, Giovannetti és ifj. Lansink, alul pedig Severin, D'Andrea és Abad de Santillán.

föderációi, helyi szakszervezetei és propagandacsoportjai is csatlakoztak az új internacionáléhoz, melynek karaktere ezáltal még inkább nemzetközivé, mi több valóban globálissá vált.

Az anarchoszindikalista internacionálé struktúrája

Az IWA/AIT szerveződési modelljét és elveit tekintve egyaránt nagyban különbözött a többi korabeli internacionálétól. Egyrészt tagjai között nem csak, hogy nem találunk politikai pártokat, de még csak olyan szakszervezeteket sem, amelyek közvetlen összefonódásban lettek volna országuk valamely pártjával, legyen az polgári vagy munkáspárt. Nem zárkóztak el ugyanakkor attól, hogy az egyes tagszervezetek alkalmi szövetségre lépjenek más, nem feltétlen anarchoszindikalista orientációjú szakszervezetekkel vagy más forradalmi szervezetekkel. Sőt, tagságuk számára még azt is engedélyezték, hogy részt vegyenek reformista szakszervezetek munkájában azzal a céllal,

hogy ezeket forradalmasítsák és megnyerjék a közös irányvonal számára.¹⁷¹ Másrészt az anarchoszindikalista internacionáléban érvényesült a csatlakozó szervezetek elvi egyenjogúsága¹⁷² és autonómiája (szemben akár a Kominternnel, akár a Profinternnel). Nem létezett továbbá olyan nagy befolyással bíró központi szervezet sem, amely az egész tagságra nézve kötelező érvényű határozatokat hozhatott volna (mint amilyen például az I. Internacionálé Főtanácsa volt). Ily módon az IWA/AIT nem volt jogosult beavatkozni semelyik országos tagszervezet belső működésébe, kivéve abban az esetben, hogyha ezt az adott szervezet maga kérte, vagy hogyha az szemmel láthatóan letért a kongresszuson közösen lefektetett irányelvektől.¹⁷³ Központi irányító szerv helyett egy nemzetközi titkárságot állítottak fel Berlinben,¹⁷⁴ amelynek szerepköre azonban limitált volt, s lényegében a szekciók közötti kapcsolattartásra, a nekik való esetleges segítségnyújtásra, valamint bizonyos szervezőfeladatok ellátására (pl. nemzetközi összejövetelek szervezése, szolidaritási kampányok lebonyolítása) korlátozódott. A titkárság feladatkörét az első periódusban a német Rudolf Rocker és Augustin Souchy, illetve az orosz emigráns Alekszandr Shapiro látták el, s mindhárman igen aktív szerepet játszottak az internacionálé életében. (Ez persze nem kisebbíti mindazon különböző származású mozgalmárok érdemét, akik az évek során hasonlóképpen számtalan formában tanúbizonyságot tettek az anarchoszindikalizmus elvei és a nemzetközi szintű szerveződés iránti elkötelezettségükről.) A titkárság mellett felállítottak még egy nemzetközi irodát is, amelynek munkájában – mely a titkársággal való kapcsolattartást, valamint az IWA/AIT sajtószolgálatának rendszeres tájékoztatását foglalta magában – paritásos alapon minden szekció egy-egy megbízottja vállalt szerepet.¹⁷⁵ Az internacionálé szerveződési modellje tehát messzemenően föderatív volt. Ugyanez a szemlélet érvényesült

¹⁷¹ Guinchard 2014.

¹⁷² Az egyenlőség elve többek között abban nyert kifejezést, hogy az IWA/AIT minden országos tagszervezete – tagságának létszámára való tekintet nélkül – egyaránt egy-egy szavazattal rendelkezett. A berlini kongresszus vitáinak konstruktivitását és a megjelent delegáltak bölcs belátását remekül példázza, hogy noha kezdetben az USI küldöttei, valamint a Nemzetközi Szindikalista Tájékoztató Irodát képviselő Lansink a tagszámon alapuló szavazati rendszert támogatták, az ellenérvek hatására hagyták magukat meggyőzni, s végül a kongresszus egyhangúlag fogadta el az országonkénti egy szavazat elvét. Thorpe 1989. 256.

¹⁷³ Uo.

¹⁷⁴ A forradalmi szindikalisták 1921 nyarán történt moszkvai találkozásán a létrehozandó internacionálé szimbolikus központjának még Párizst szánták, a CGT, a CTGU és általában a francia munkásmozgalom jelentős hányadának letérése a forradalmi szindikalizmus útjáról (részben a reformista, részben a bolsevik irányvonal elfogadása miatt) azonban másfél évvel később álláspontjuk revideálására készítette a nemzetközi szindikalista mozgalom prominens képviselőit. Damier 2009. 74.

¹⁷⁵ Guinchard 2014.

némiképp más vonatkozásban Shapiro egy későbbi írásában, melyet a IWA/AIT titkáráként az 1937. decemberi párizsi rendkívüli nemzetközi anarchista kongresszushoz kapcsolódóan tett közzé. Eszerint „egy Anarchista Internacionálé nemzetközi téren csak az országos anarchista föderációk tükörképe lehet. Az AIT ennek bástyája lesz, de nem válhat főparancsnokává.”¹⁷⁶ A nemzetköziség jegyében és a föderatív alapelvek fokozottabb érvényre juttatása céljából az anarchoszindikalista internacionálé az 1920-as években kísérletet tett országhatárokon átvívelő ipari föderációk felállítására is azokban a szektorokban, ahol nemzetközi szinten a legnagyobb támogatottsággal rendelkezett (fémipar, közlekedés, építőipar). E téren azonban csak igen korlátozott eredményeket sikerült elérnie,¹⁷⁷ részben a szakszervezetekkel és egyéb radikális munkásszervezetekkel szemben sok országban bekövetkező keményebb fellépések okán, részben pedig a gazdasági világválság kapcsán kibontakozó tömeges munkanélküliség miatt, amely értelemszerűen kedvezőtlenül hatott a munkások szerveződési hajlandóságára és főképp összehangolt nemzetközi akcióira nézve.

A föderalista szerveződési modell logikus módon alacsonyabb szinteken is érvényesült a nemzetközi anarchoszindikalista mozgalomban. A teljesség igénye nélkül itt most csak a spanyol szekció példáját említenénk, amely a CNT spanyolországi dominanciája folytán kellőképpen kifejelettnek és reprezentatívnek tekinthető. A föderáció alapegységeit a szakmai alapon szerveződő szakszervezetek jelentették, melyeket azonban további alegységekre, szakszervezeti szekciókra lehetett bontani.¹⁷⁸ Mind a szekciók, mind a szakszervezetek a tagok általános gyűlése révén hozták döntéseiket, valamint választották meg adminisztratív bizottságukat. Az egy településen működő adminisztratív bizottságok fórumául a helyi föderációk szolgáltak, míg magasabb szinten a tartományi föderáció fogta össze az adott tartomány minden szakszervezetét, melyek küldötteik útján, paritásos alapon képviseltethették itt magukat. A helyi és tartományi föderációk delegáltjai regionális plénumok keretében találkozhattak és cserélhettek eszmét egymással, míg a regionális kongresszusok közvetlenül az adott régió összes szakszervezetének küldötteit fogták egybe, ily módon ezek elvben magasabb rendűek voltak, mint a plénu-

¹⁷⁶ Shapiro, Alexandre: Préface. In: Besnard, Pierre: *L'anarcho-syndicalisme et l'anarchisme. Rapport de Pierre Besnard au Congrès Anarchiste International de 1937*. [1937] <https://fr.theanarchistlibrary.org/library/besnard-pierre-l-anarcho-syndicalisme-et-l-anarchisme>

¹⁷⁷ Guinchard 2014.

¹⁷⁸ Bookchin, Murray: *The Spanish Anarchists. The Heroic Years 1868-1936*. AK Press, Edinburgh, San Francisco, 1998. 160-161, 170.

mok. Létezett még ezenkívül egy regionális bizottság is, melynek összetételét azon település szakszervezeteinek képviselői alkották, ahol a bizottság aktuálisan székelt. A legmagasabbnak számító országos szinten nagyjából ugyanez a struktúra ismétlődött: az országos pléniumot a regionális bizottságok küldöttei alkották, míg az országos kongresszusra a CNT minden egyes szakszervezete jogosult volt delegáltat küldeni. Végül az országos bizottságot az országos kongresszus döntése alapján azon szakszervezetek egy-egy képviselője alkotta, akiket a bizottságnak éppen helyet adó település helyi föderációja kijelölt.¹⁷⁹ Mind az országos, mind a regionális bizottságok azonban pusztán adminisztratív testületek voltak, s tevékenységük a kongresszusi döntések végrehajtóiként lényegében kimerült a közös akciók összehangolásában.¹⁸⁰ Szerepük tehát összességében nagyon hasonló volt az IWA/AIT nemzetközi titkárságához, csak éppen alacsonyabb szintekre, szűkebb földrajzi dimenziókra korlátozódott.

A föderatív struktúra továbbá abban is megnyilvánult, hogy az internacionálé alapszabályzatának értelmében a nemzetközi kongresszusok határozatai nem számítottak kötelező érvényűnek egyetlen olyan tagszervezetre nézve sem, amelynek országos kongresszusa egyébként az adott döntést elutasította. Abban az esetben pedig, hogyha egy döntési javaslattal szemben legalább három delegált kifogással élt, a kérdést szavazásra lehetett bocsátani az IWA/AIT teljes tagsága számára,¹⁸¹ melynek lebonyolítása az egyes tagszervezetek országos kongresszusain keresztül történt.

Az anarchoszindikalizmus alapelvei, forradalom- és jövőképe

Az új internacionálé szerveződési modelljének megismerése után a továbbiakban érdemes kitérni az anarchoszindikalizmus forradalomképére és jövőről alkotott víziójára, melyek érthető módon nagyban befolyásolták az

¹⁷⁹ Association Internationale des Travailleurs [Schapiro, Alexandre]: *Rapport sur l'activité de la Confédération Nationale du Travail d'Espagne*. 16 décembre 1932 – 26 février 1933. Strictement Confidential. [1933] <http://www.fondation-besnard.org/spip.php?article87>

¹⁸⁰ Bookchin 1998, 161.

¹⁸¹ Thorpe 1989. 254.

irányzat szervezeteinek és képviselőinek gyakorlati tevékenységét. A mozgalom elméletét egyes képviselőinek, teoretikusainak írásai, valamint helyi, regionális és országos szervezeteinek állásfoglalásai mellett mindenekelőtt az anarchoszindikalista internacionálé kinyilatkoztatásaiból ismerhetjük meg, melyek alapvetően az irányzat nemzetközi szinten is közösnek tekinthető sajátosságaira helyezik a hangsúlyt. Ezek közül legfontosabb dokumentumként az előbb az 1922. júniusi berlini nemzetközi konferencián, majd később az IWA/AIT 1922-1923-as alapító kongresszusán elfogadott, tíz pontból álló deklaráció említhető meg, amely minden korábbinál világosabban és egyértelműbben fejezte ki az anarchoszindikalizmus alapelveit.¹⁸²

A szóban forgó dokumentumnak mindjárt a bevezetőjében rögzítették, hogy a kapitalizmus, melyet az I. világháború, majd a több országban is kirobbanó forradalmak megtépáztak, ismét támadásba lendült, s ez megköveteli a proletariátus nemzetközi összefogását és fellépését. Hangsúlyozták ugyanakkor, hogy ennek előmozdítására egyik akkortájt létező internacionálé sem alkalmas: az amszterdami székhelyű Nemzetközi Szakszervezeti Föderáció azért nem, mert belemerült a reformizmusba és az osztálykollaborációba, a moszkvai központú Profintern pedig azért nem, mert elfogadta a bolsevik párt felsőbbbségét, valamint a proletárdiktatúra elméletét és gyakorlatát, mely valójában „egy politikai klikk vasdiktatúráját jelenti a proletariátus fölött”.¹⁸³ Mindezekből fakadóan deklarálták egy új, „igazi” internacionálé létrehozásának szükségességét a következő alapelvek bázisán. Az első pont értelmében „a forradalmi szindikalizmus osztályharcon alapul, célja minden fizikai és szellemi munkást egyesíteni gazdasági harci szervezetekbe a bérabszolgaság és az állami elnyomás jármából való felszabadulás érdekében. [Az IWA/AIT] Célja a társadalmi élet újjászervezése a szabad kommunizmus alapján, magának a munkásosztálynak a forradalmi akciói révén.” A második pontban ezt mintegy kiegészítve és egyértelműbbé téve deklarálták, hogy „teljesen mentesek” kívánnak lenni „bármiféle kormányzatnak vagy politikai pártnak való alárendeltségtől”, valamint azt, hogy tevékenységük „nem a politikai hatalom meghódítására irányul, hanem minden állami funkció eltörlésére a társadalmi életben”. E pont tehát már kifejezetten a különféle szociáldemokrata

¹⁸² Maga az anarchoszindikalizmus kifejezés egyébként – melynek használata csak a későbbiek során terjedt el általánosan nemzetközileg – nem szerepelt a dokumentumban, helyette a nyilatkozat megszövegezői a forradalmi szindikalizmus terminust használták, jöllehet az IWA/AIT a klasszikus, franciaországi forradalmi szindikalizmuson néhány fontosabb kérdésben túllépett már és nála konkrétabb és radikálisabb álláspontot tett magáévá.

¹⁸³ Uo. 253. Kiemelés az eredetiben.

gyökerű áramlatok koncepciójára reflektált, kiegészítve ezt egy konkrétan a bolsevikoknak szánt üzenettel is, miszerint „a 'proletariátus diktatúrájának' minden formája mindig új monopóliumok és új privilégiumok létrehozója lesz”, ezért az „sohasem lehet a felszabadulás eszköze”. A továbbiakban felvázolták a szindikalista mozgalom kettős célját: a munkások mindennapi körülményeinek javítását a jelen társadalmi viszonyainak közepette, továbbá a tömegek felkészítését a végcélként meghatározott új rendszer forradalmi úton történő megteremtésére, melynek a munkások egyszerre lennének alkotói és fenntartói is. Ennek értelmében az új gazdasági rendszer alulról felfelé szerveződne meg a fizikai és szellemi dolgozók, valamint autonóm szervezeteik összefogása révén, – a tőkés magántulajdon kisajátítását követően pedig – a termelés és elosztás tervezett módon az egész közösség igényeinek kielégítésére irányulna. A negyedik pontban a centralizáció elutasítását és a föderatív szerveződési modell igenlését láthatjuk, részben megismételve az előző pontokban már kifejtett eszméket. Az ötödik pont – mintegy újfent nyomatékosítva a szociáldemokráciával való szembenállást – a politikai dimenzió elutasítását tartalmazza, mint amely csak elégtelen és tévútra vezető megoldásokat tartogat a munkások számára: „Az általános választójognak bármennyire is széleskörű a támogatottsága, képtelen elhozni a kirívó ellentmondások eltűnését, melyek a modern társadalom legbelső bugyraiban léteznek; a parlamentarista rendszernek csak egyetlen célja van, tudniillik az, hogy legális lehetőséget biztosítson a hazugságok és a társadalmi egyenlőtlenségek uralmának, rábírva a rabszolgákat arra, hogy a törvény pecsétjével erősítsék meg saját rabszolgasorba döntésüket.” A hatodik pontban a nacionalizmus elvetéséről olvashatunk, melyben a nyilatkozat szerzői nem látnak mást, „mint modern államvallást, amely maga mögé rejtí a tulajdonos osztályok gazdasági érdekeit.” Helyette az egyes csoportok önmeghatározáshoz való jogát és a szolidaritás értékét helyezik a középpontba. A hetes pontban a militarizmus minden formájának ellenzését deklarálják, és antimilitarista propagandára hívnak fel, mely „az egyik legfontosabb feladatot jelenti a jelen rendszerrel szembeni küzdelemben”, kifejezve, hogy támogatják a katonai szolgálatmegtagadást és a hadianyag-gyártás bojkottjára irányuló törekvéseket. A következő pont innen logikus módon továbbvisz a mozgalom által alkalmazott módszerek kérdéséhez, kinyilvánítva, hogy „a forradalmi szindikalizmus a direkt akció platformján áll, (...) eszközei a sztrájk, a bojkott, szabotázs stb.”, s hogy a mozgalom „legnyilvánvalóbb kifejeződését az általános sztrájkban találja meg”. Utóbbit azonban nem pusztán a munkások közvetlen törekvéseihez használatos eszköznek tekintik,

hanem egyben olyan fegyvernek is, mely a „társadalmi forradalom előjátékául” szolgálna. A kilences pont a forradalmi erőszak kérdésére reflektál, melyet szükséges rosszként ismer el a kapitalizmus (és kimondatlanul az állam) megdöntése és a jövő szabad kommunista társadalmának megteremtése céljából. Mivel a nyilatkozat megszövegezői tisztában voltak vele, hogy a forradalom nem fog (nem tud) konfliktusmentesen lezajlani, a munkások védelme és a forradalmi célok elérése érdekében jónak látták a forradalmi munkásszervezetek felkészülését akár a fegyveres összecsapásokra is. Ez a kitétel azonban nem állt ellentmondásban a hetes pontban vázolt antimilitarista attitűdjükkel. Egyfelől azért nem, mert a szervezett erőszakot a fennálló rendszer lényegi vonásának tekintették, ily módon annak felszámolásával magát a szervezett erőszakot kívánták megszüntetni. Ennek értelmében tehát harcuk részben önvédelmi jellegű lenne, részben egy magasabb szintű közjót szolgálna. Másfelől pedig az ellentmondás csak azért látszólagos, mert e folyamatot nem intézményesült katonai vagy más egyéb elkülönült erőszakszervezetek útján kívánták véghezvinni, hanem a munkások – gazdasági szervezeteik szoros ellenőrzése mellett megvalósuló – felfegyverzése révén.¹⁸⁴ Végül a deklaráció utolsó pontja ismételten hangsúlyozta a munkásosztály forradalmi gazdasági szervezeteinek – mint egyedül erre hivatott organizmusoknak – a szerepét a proletariátus emancipációja és a társadalom szabad kommunista újjászervezésének terén.¹⁸⁵

A fenti deklaráció mögött meghúzódó gondolati háttér, azaz az anarchoszindikalista eszme kikristályosodása hosszú, több mint fél évszázados történelmi folyamat eredménye volt. Ennek bemutatása azonban már jócskán meghaladná a terjedelmi korlátokat, ezért kifejtésére – legyen az bármily vázlatos is – itt most nem vállalkozhatunk, s majd csak egy következő írásunk keretében fogunk kitérni.

Az anarchoszindikalista gondolat fejlődéstörténeti vázlata

Az anarchoszindikalista eszme kikristályosodása éppúgy, mint az alapelvek kidolgozása és pontokba szedése hosszú fejlődési folyamat eredménye volt, melynek az IWA/AIT alapító kongresszusa csak végső (?) állomását jelentette. E gondolatok közül nem kevés felbukkant már az 1860-1870-es években az I. Internacionálé dokumentumaiban is, végső soron tehát az anarchoszin-

¹⁸⁴ Noha explicit módon a szövegben nincs rá utalás, a későbbiekben (mindenekelőtt a spanyol polgárháború és forradalom idején) a helyi anarchoszindikalista szakszervezetek ezeket az útmutatásokat egyértelműen munkásmiliciák felállítására való buzdításként értelmezték.

¹⁸⁵ *Principles of Revolutionary Syndicalism*. In: Solidarity Federation 2001. 192.

dikalizmus szellemi ősatyjának a Nemzetközi Munkásszövetség tekinthető. (Mint arra fentebb már utaltunk, nem véletlen hát, hogy ezt kifejezendő, az anarchoszindikalista internacionálé mintegy hatvan évvel később ugyanezt a nevet vette fel.) Noha az I. Internacionálé alapító üzenete mind műfaji sajátosságait, mind tartalmát tekintve nagyban különbözött az anarchoszindikalista internacionálé elvi deklarációjától, már ebben is tetten érhető a munkásosztály saját maga által létrehozott szervezetei, valamint a szolidaritás és a nemzetközi összefogás értékei iránt tanúsított tisztelet. A két Internacionálé alapelvbeli különbségei közül azonban kiemelendő a politikai pártokhoz való eltérő viszony (szükség van-e munkáspártok szervezésére vagy sem?), valamint a munkásosztály feladatának kérdése („a politikai hatalom meghódítása a munkásosztály nagy kötelessége” vs. nyílt politika- és államellenesség).¹⁸⁶ Még ennél is fontosabbak azonban azok a viták, melyek az I. Internacionálé berkein belül alakultak ki egy-egy kulcskérdés kapcsán a különféle irányzatok között. Témánk szempontjából különösen a Nemzetközi Munkásszövetség 1869 szeptemberében Bázelben megrendezett IV. kongresszusa érdemel figyelmet, mely többek között a munkások gazdasági szervezeteinek kérdésével foglalkozott, s egyben az első nyílt összecsapást jelentette a marxi és bakuynini irányvonal képviselői között. A belga föderációt képviselő Eugene Hins például kongresszusi beszámolójában vitatta a marxisták korlátolt álláspontját, miszerint a szakszervezetek ugyan képesek bizonyos javulások elérésére a kapitalista rendszeren belül, de szerepük nem is több ennél, s végső soron a kapitalizmus pusztulásával együtt ezek el is tűnnének. Szerinte ugyanis a munkások gazdasági szervezetei az eljövendő szocialista társadalom sejtjeiként fognak funkcionálni. Az ilyen és ehhez hasonló felszólalások viszonylag széles támogatottságra tettek szert, s nyomukban lényegében körvonalazódni látszott az anarchisták, militáns szakszervezetisek és szociálforradalmárok egyfajta koalíciója, amely jól láthatóan lemondott a marxisták által üdvöztötnek tekintett politikai akcióról.¹⁸⁷ A fejlemények eredményeképpen a marxista irányvonalat követő Főtanács határozatát a kongresszusi delegáltak többsége végül elutasította, előre vetítve az egyes irányzatok közti további konfliktusokat az Internacionálén belül.¹⁸⁸

¹⁸⁶ MARX 1964, 10.

¹⁸⁷ SALERNO 2014, 5.

¹⁸⁸ STEKLOFF 1928

Az anarchoszindikalista eszme fejlődése szempontjából ezt követően egyfelől az I. Internacionálé bakunyinista szárnyának tevékenysége,¹⁸⁹ majd pedig a Nemzetközi Munkásszövetségben (az 1872-es hágai kongresszuson) történt szakadást és a szervezet felbomlását követően az ennek pótlására szerveződő, anarchista-kommunista dominanciájú anarchista internacionálék és nemzetközi találkozók tekinthetők lényegesnek, mindenekelőtt antiautoriter, állam- és kapitalizmusellenes, forradalmi és internacionalista orientációjuk miatt.¹⁹⁰ A szakszervezetek szerepe és a bennük folytatott munka azonban ezzel párhuzamosan számos anarchista szemében leértékelődött, s csak a századfordulón, a forradalmi szindikalizmus felívelésével vált sokuk számára újra vonzóvá. Mint azt Pierre Besnard évekkel később megfogalmazta: „Az anarchoszindikalizmus (...) doktrínáját az anarchizmusból, szervezeti formáját pedig a forradalmi szindikalizmusból meríti.” Ez a szindikalizmus azonban „alapvetően különbözik a politikai és reformista szakszervezetiségtől”, mivel a párt helyett az osztályt helyezi a középpontba, s „a munkások mindennapi követeléseit összeköti jövőre vonatkozó aspirációikkal”.¹⁹¹

Közvetlenül a francia, közvetve viszont az egész nemzetközi forradalmi szindikalista mozgalom fejlődése szempontjából fontos lépést jelentett az ún. *Amiens-i Charta* elfogadása a CGT 1906-os kongresszusán. A dokumentum deklarálta, hogy a CGT nem ideológiai, hanem osztályalapon áll, s osztályharcot hirdetett a gazdaság területén az elnyomás és kizsákmányolás különböző formáival szemben. A francia szakszervezeti föderáció számára a munkásosztály közvetlen helyzetének javításával párhuzamosan forradalmi célokat jelölt ki, előírányozva, hogy a szakszervezetek lesznek a társadalmi újjászerveződés bázisai, melyek majd a termelésért és az elosztásért felelnek.¹⁹² Ugyanakkor a charta – bár egyesek máig az anarchoszindikalizmus alapítódokumentumá-

¹⁸⁹ Ugyanakkor érdemes utalni rá, hogy Bakunin és az anarchoszindikalisták elvei között is találhatók bizonyos tartalmi és hangsúlybeli eltérések. A Bakunin által előszeretettel követelt örökösödési jog eltörlése például az IWA/AIT deklarációjában már egyáltalán nem jelent meg. Vö. PROGRAMA DE ALIANZA 2005

¹⁹⁰ A II. Internacionálé megalapítását követően egyébként egyes anarchisták kísérletet tettek rá, hogy aktívan bekapcsolódjanak az új nemzetközi munkásszövetség munkájába is, hogy megnyerjék azt a saját irányvonaluk számára. Törekvésük azonban kudarcba fulladt: a szociáldemokrata többség elsőik között számolt le velük, olyan csatlakozási feltételeket állapítva meg, melyekről nyilvánvaló volt, hogy az anarchisták számára elfogadhatatlanok lesznek (a politikai küzdelem elismerése, munkáspártok szervezésének szükségessége). A későbbi években felbukkanó anarchista-szimpatizáns megnyilvánulásokat ugyanígy sorra letörték, s ezzel a II. Internacionálét a szociáldemokrácia teljesen kisajátította magának. Ezzel kapcsolatban lásd a II. Internacionálé 1893-as zürichi kongresszusának vonatkozó döntését, valamint az 1896-os londoni kongresszus további vitáit. JEMNITZ 1989, 114-120., 159-166.

¹⁹¹ BESNARD 1937

¹⁹² DAMIER 2009, 29-30.

nak tekintik – valójában a francia szindikalista mozgalomban akkortájt jelen levő különféle áramlatok közötti kompromisszumra épült, ennél fogva pedig – hogy ne riassza vissza az együttműködéstől a kevésbé radikális munkásokat – a politikai semlegesség álláspontjára helyezkedett, amellelt érvelve, hogy a szakszervezeteknek csak a gazdaság dimenziójával kellene foglalkozniuk. Ennek jegyében nem mondott semmit az állammal kapcsolatban, sem arra vonatkozóan, hogy a forradalom után mi történne a jelen fennálló politikai intézményeivel.¹⁹³ A következő évek eseményei mindazonáltal jól illusztrálták, hogy ez a fajta taktika hová vezet: a fentihez hasonló megengedő formulák és elvi kompromisszumok összességében a mérsékelt, reformista irányvonal megerősödéséhez és képviselőinek fokozatos pozíciószerzéséhez vezettek a CGT-n belül, amely ennek köszönhetően az I. világháború idejére lényegében teljesen letért a forradalmi szindikalizmus útvjáról,¹⁹⁴ azt mindössze csupán kisebb csoportjai képviselték, melyek idővel ki is váltak a föderációból¹⁹⁵ és önálló tevékenységbe kezdtek.¹⁹⁶

Az *Amiens-i Chartánál* számos tekintetben konkrétabb és radikálisabb, ennél fogva pedig az IWA/AIT majdani elveire nézve serkentőbb hatású volt az a nemzetközi szindikalista kongresszus, amely 1913. szeptember 27. és október 2. között ült össze Londonban, elvileg azzal a céllal, hogy lerakja egy új forradalmi internacionálé alapjait. A brit ISEL és a holland NAS által szervezett rendezvényen részt vevő 37 delegált 17 ország mintegy 60 szervezetét (anarchista csoportokat és nagyobb forradalmi szindikalista munkásszervezeteket egyaránt), s ezek összesen mintegy 220-300 ezer tagját képviselte.¹⁹⁷ Számos megvitatott témát követően – az anarchista elmélettől és taktikától kezdve a nemzetközi együttműködés lehetőségeiig – a kongresszus egy határozatot fogadott el, amely tartalmában és szellemiségében egyaránt nagy hasonlatosságot mutatott az IWA/AIT későbbi deklarációjával, s emiatt tulajdonképpen az anarchoszindikalista internacionálénak és magának az anarchoszindikalizmusnak egy közvetlenebb szellemi előfutáraként szolgált. A kongresszusi határozat elutasította a magántulajdont és osztályharcot hir-

¹⁹³ GUINCHARD 2014

¹⁹⁴ DAMIER 2009, 17., 38-39.

¹⁹⁵ DAMIER 2009, 42-43.

¹⁹⁶ DAMIER 2009, 56. A CGT felbomlásának és utódszervezetei frakcióharcokkal és újabb szakadásokkal teli történetének bemutatása itt most nem feladatunk, pusztán az állandó változások tényére hívni fel a figyelmet: CGT → CRS (1919-től belső ellenzékként a CGT-ben) → CGTU (1921-től) → CDS (1922-től belső ellenzékként a CGTU-ban) → UFSA (1924-től) → CGTSR (1926-tól). Lásd részletesebben: DAMIER 2009, 56., 80-81.; THORPE 1989, 259-265.

¹⁹⁷ SOLIDARITY FEDERATION 2001, 182.; GUINCHARD 2014

detett, melynek során a szakszervezetekre kettős feladat hárulna: rövid távon a munkások mindennapi szükségleteiért folytatott küzdelem, hosszú távon pedig a kapitalista rendszer megdöntése, melyet követően a tulajdont társadalmasítanák, a termelés irányítása pedig a szakszervezetek, s rajtuk keresztül maguknak a munkásoknak a kezébe kerülne. Éppen ezért sürgették olyan független ipari szakszervezetek létrehozását,¹⁹⁸ melyek értelemszerűen az ő programjuk talaján állnának. Ennél is fontosabb volt, hogy a határozat az *Amiens-i Charta* politikai semlegessége helyére a nyílt politikaellenességet állította. Harcot hirdetett az állam minden formájával szemben, leszögezve, hogy a szindikalista küzdelemnek szigorúan gazdaságinak kell lennie (azaz a szakszervezetek nem fonódhatnak össze a pártokkal és nem támogathatják a parlamentarizmust), noha programjuk valójában minden kétséget kizáróan a társadalom komplex és mélyreható átalakítására irányult. Ennek megfelelően pártolták a direkt akció különféle formáinak harci fegyverként való alkalmazását, továbbá megkísérelték egy új szindikalista internacionálé alapjainak a lerakását is.¹⁹⁹ A résztvevők között azonban véleménykülönbségek mutatkoztak,²⁰⁰ s ezért a tervbe vett internacionálé helyett csupán egy Nemzetközi Szindikalista Tájékoztató Iroda felállítását helyezték kilátásba, amely – többek között az általa kiadott többnyelvű lap útján – a nemzetközi mozgalom szervezetei közti kommunikáció fokozását és a kooperáció elősegítését lett volna hivatott szolgálni. Az Iroda munkatársai²⁰¹ 1914. január 1-jétől ugyan meg is kezdték ez irányú tevékenységüket, a háború kitörése azonban hamarosan ebben éppúgy megakadályozta őket, mint a különböző forradalmi szindikalista szervezeteket az új internacionálé létrehozásában egy soron következő nemzetközi kongresszuson.²⁰²

Az IWA/AIT-deklaráció hetedik pontjában hangsúlyozott antimilitarizmus gondolati előzményei sok más tartalmi elemhez hasonlóan szintén feltehetőek már a 19. századi anarchista mozgalom kiadványaiban is.²⁰³ A téma

¹⁹⁸ DAMIER 2009, 39-40.

¹⁹⁹ DAMIER 2009, 40.

²⁰⁰ Míg egyes munkásszervezetek (pl. FORA, FvG, NAS, SAC) képviselői maradéktalanul támogatták a javaslatot, mások ezt korainak és szervezetük egységére nézve veszélyesnek találták (pl. francia CGT, ISEL, USI), megint mások pedig megosztottak voltak és hezitáltak (pl. CNT). GUINCHARD 2014

²⁰¹ Gerrit van Erkel (elnök), Thomas Markmann (titkár), A. J. Hooze (pénztáros), M. A. van der Hagen és F. Drewes.

²⁰² DAMIER 2009, 40-41.

²⁰³ Lásd például Pjotr Kropotkin 1883-as *Háború* című cikkét a *Le Révolté* hasábjain, melyben az orosz forradalmár élesen elítélte a sovíniszta uszítást, a fiatalok sorozását, a hadsereg által megkövetelt vak engedelmséget, s a nemzetközi béke egyetlen valós garanciájaként a társadalmi forradalmat nevezte meg. KROPOTKIN 2007

az említett 1913-as londoni nemzetközi kongresszuson szintén felmerült,²⁰⁴ hogy aztán az első világháború kitörése és elhúzódó pusztításai újfent nyomatékot adjanak neki. Hasonlóképp felerősítették a forradalmi szindikalisták részéről az igényt az antimilitarizmus hangsúlyozására a munkásmozgalomban látott és megélt keserű tapasztalatok. Mindenekelőtt a II. Internacionálé pártjainak és a velük szorosan összefonódó szakszervezeteknek háború előtti kapitulálása,²⁰⁵ mi több támogató hozzájárulása említhető itt meg, ugyanakkor a deklaráció kimondatlanul reflektált az anarchista mozgalom egy kisebbsége részéről tapasztalt háború alatti antantpárti állásfoglalásokra is.²⁰⁶

A háború brutalitása döntő szerepet játszott az erőszak szélesebb körű társadalmi elfogadásában, valamint gyakoribb használatában konfliktusos problémák rendezésére még évekkel a háború katonai eseményeinek lezárását követően is. Míg a háború előtti időszakban a munkásoknak és szervezeteiknek csupán töredéke gondolkodott fegyveres forradalomban, addig a háború alatt a munkásmozgalom balszárnya Európa-szerte radikalizálódott, s 1917-től kezdődően éveken keresztül számos forradalmi jellegű megmozdulásra került sor a kontinensen (sőt, másutt is). A további katonai szolgálatot sorra megtagadó, vagy csak egyszerűen leszerelő fegyveres katonák tömeges hazatérése a háterszágba jelentősen megnövelte a közkézen forgó fegyverek számát, melyek szinte mindenhol a munkások fegyveres megmozdulásainak egyik fő gyakorlati feltételét jelentették. Hasonlóképpen fontos szerepet játszottak azok a katonai kiképzések és harci tapasztalatok, melyeken a forradalmi mozgalmak támogató bázisául szolgáló munkások és parasztok átestek. Az egyes államok, valamint katonai és rendőri karhatalmuk elnyomó gyakorlata ugyanakkor sem a háború alatt, sem azt követően nem hagyott kétséget afelől, hogy a társadalom elégedetlen csoportjai és szervezetei mire számíthatnak a hatalom részéről. Munkásszervezetek és sajtóorgánumaik betiltása, a legaktívabb szakszervezeti mozgalmárok és különösképp a forradalmárok letartóztatásai, bebörtönzései vagy épp kivégzései egymást érték a korszakban. Több

²⁰⁴ DAMIER 2009, 39–40.

²⁰⁵ Az I. világháború kitörésekor a francia CGT például javaslatot tett arra vonatkozóan, hogy a francia és német szakszervezetek szervezzenek közös háborúellenes akciókat, utóbbiak vezetői azonban – akik mindig is ódzkodtak a direkt akciótól – megvétőztak ezt. ROCKER 1989, 137–138.

²⁰⁶ Itt elsősorban a Kropotkin, Jean Grave és más elvtársaik által 1916 márciusában közzétett *Tizenhatok kiáltványára* utalunk, amely bár antimilitaristának nyilvánította magát, valójában a német militarizmust okolta a háború kirobbanásáért. A német győzelem ráadásul – a kiáltvány aláírói szerint – a reakció diadalát jelentené egész Európában, ennél fogva pedig a Németországgal szembeni katonai fellépés indokolt és szükséges, s ebben az anarchistáknak is szerepet kell vállalniuk. A „tizenhatok” állásfoglalását a nemzetközi anarchista mozgalom döntő hányada keményen bírálta és elutasította, s ennek nyomán Kropotkin egy időre el is szigetelődött. WOODCOCK 1950, 384–386.

országban az állam vezetői statárium bevezetésével próbáltak meg úrrá lenni a helyzeten, sőt helyenként a vagyonos osztályok képviselői és a hatóságok nem riadtak vissza nyilvánvalóan illegális eszközök igénybevételétől sem,²⁰⁷ csak hogy leszámoljanak a fennálló rendre (s egyben saját hatalmukra és tulajdonukra) nézve veszélyesnek ítélt irányzatok képviselőivel. Ebben a kontextusban kell értelmeznünk az IWA/AIT deklarációjának kilences pontját, az erőszak alkalmazásának elfogadását, mely ebben a formában mindenképpen fontos új elem volt a (forradalmi) szindikalizmus eszmetörténetében. Hasonlóképpen lényeges kiemelni azt is, hogy noha az 1913-as londoni nemzetközi kongresszuson elfogadott határozat számos vonatkozásában lényegi azonosságot mutat ezzel a dokumentummal, e kérdésben az IWA/AIT-deklaráció mindenképpen radikálisabb volt, s a direkt akció jól ismert módszerei mellett lényegében síkra szállt a munkások fegyveres forradalmi harca mellett gazdasági szervezeteik koordinálásának és ellenőrzésének örve alatt.

Végül szólni kell még egy tényezőről, ami az IWA/AIT által kinyilatkoztatt alapelvek szempontjából döntő fontosságúnak tekinthető: a bolsevizmusról és a Szovjet-Oroszországban 1922-1923 fordulójáig kifejlődött rendszerről. Noha az 1917-es forradalmat az anarchisták világszerte kitörő lelkesedéssel fogadták és nagy reményeket fűztek hozzá, a nagy távolság és a viszonylagos információhiány nem tették lehetővé, hogy pontos képet alkothassanak a Szovjet-Oroszországban végbemenő változásokról, s hogy kellő pontossággal átláthassák a különböző forradalmi irányzatok közti különbségeket, különösen a belső frakcióharcokat. Taktikai okokból egy ideig a bolsevikok helyi rivalisainak tekinthető különféle anarchista orientációjú mozgalmárok tartózkodtak is a bolsevikok nyilvános bírálattól, mivel tartottak tőle, hogy mindez az adott szituációban az ellenforradalmi erők malmára hajtaná a fizet. Csak mikor a polgárháború a vége felé közeledett, a bolsevikok hatalomcentralizációja pedig már kritikus méreteket öltött – amely egyben a pártállami terror fokozódásával is párosult, mely alól a különféle áramlatokhoz tartozó nem bolsevik forradalmárok sem mentesültek²⁰⁸ –, kezdtek el mindinkább beszi-

²⁰⁷ Ángel Pestañát, a spanyolországi CNT prominens vezetőjét például mintegy fél évvel az IWA/AIT alapító kongresszusa előtt, 1922 augusztusában sebesítették meg a barcelonai rendőrfőnök által felbérlet bérgyilkosok (pistolerók). Nem sokkal később, 1923 márciusában hasonló sorsa jutott egy szintén befolyásos szindikalista, Salvador Seguí, aki azonban – Pestañával ellentétben – nem is élte túl a támadást. Ironikus módon mindketten a CNT azon képviselői közé tartoztak, akik a szervezet militánsaival szemben nem támogatták sem az anarchista akciócsoportok fegyveres akcióit, sem az állam, a hatóságok vagy a burzsoázia képviselői ellen irányuló individuális merényletek taktikáját. HARSÁNYI 1989, 227; HARSÁNYI 1991, 269.

²⁰⁸ Lásd pl.: DAMIER 2009, 48.

vároggni a nemzetközi sajtóba az oroszországi anarchisták helyzetértékelései és kritikái. Egyesek azonban még ezt követően is illúzióik rabjai maradtak, egész egyszerűen azért, mert hinni akarták, hogy eljött a rég várt társadalmi forradalom, amely magától értetődő módon csak is a szabad kommunizmushoz vezethet. Időre és a valóság keserű tapasztalataira volt szükség ahhoz, hogy az álláspontok megváltozzanak, s hogy az anarchisták és anarchoszindikalisták bolsevizmustól való határozott és végleges elfordulása bekövetkezzék.

Ennek illusztrálására és az anarchoszindikalista eszme fejlődésére szemléletes példát kínál a német forradalmi szindikalisták esete. Az FVdG 1919 végén tartott XII. kongresszusa – amelyen egyébként a szervezet feloszlott, s nyomában megalakult a FAUD – ugyan még szolidaritását fejezte ki Szovjet-Oroszországgal, egyúttal azonban elfogadta Rudolf Rocker az anarchizmus és a forradalmi szindikalizmus szintetizálására irányuló, karakterét tekintve forradalmi és bolsevizmusellenes javaslatát is. Rocker gondolatai nem csupán a német szindikalista mozgalmon hagytak lenyomatot, de hatással voltak az anarchoszindikalizmus IWA/AIT által elfogadott alapelveinek kidolgozására is. A *Deklaráció a szindikalizmus alapelveiről* címet viselő programadó dokumentum a forradalmi szindikalisták nyomán fontos szerepet tulajdonított a szakszervezeteknek úgy a mindennapos munkaügyi harcokban, mind a forradalom után létrehozni kívánt új gazdasági rendszerben. Fontos elmozdulást jelentett ugyanakkor, hogy Rocker a forradalmat nem teljesen spontán jelenségként látta: szerinte azt a még létező kapitalista társadalom körülményei közepette megfelelően elő kell készíteni. Emiatt lényeges szerepet szánt a kitartó szakszervezeti munkának és általában az agitációnak és a tömegek nevelésének. Szerinte egy általános sztrájk csak ilyen előfeltételek mellett lehet sikeres, ugyanakkor pusztán önmagában véve még így sem elégséges, hogyha nem párosul a kapitalista magántulajdon (földbirtokok, gyárak, élelmiszerkészletek stb.) kisajátításával, a termelés, az elosztás és a társadalmi élet különféle területeinek munkáskézbe vételével a munkások különböző tanácsai, kommunái és szakszervezetei által.²⁰⁹ Rocker tehát ily módon kívánta áthidalni és feloldani a kropotkini anarchista kommunisták kommunalista társadalomszervezéséről vallott felfogása, valamint a forradalmi szindikalisták szakszervezetekre építő jövőképe közötti ellentéteket és – részben valós, részben látszólagos – ellentmondásokat. A kapitalizmussal való leszámolás részeként el kívánta törölni a pénzt és az árutermelést, s az I. Internacionálé

²⁰⁹ DAMIER 2009, 66-69.

idejéből is ismert „mindenkitől képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint” elvét kívánta érvényre juttatni a társadalomban. Ennek gyakorlati kivitelezésére valamiféle „munkaváltót” javasolt, a fogyasztás szabályozását pedig alapvetően a lakóhelyenként szerveződő tanácsok jog- és feladatkörébe utalta volna (kezdetben, átmeneti jelleggel az egy ember által igénybe vehető fogyasztási javak maximalizálásával, később a lakosság tényleges igényeinek megfelelően).²¹⁰ Ami a politika kérdését illeti, a deklaráció nem csupán a burzsoá államot, annak pártjait és parlamentarizmusát illetve kritikával, de a bolsevizmust is, mindenekelőtt annak központosító és államosító törekvései miatt, melyek szerinte nem a szocializmushoz, hanem államkapitalizmushoz²¹¹, vagyis a kizsákmányolás legrosszabb fajtájához vezethetnek csak. Utóbbi egy igen fontos és újszerű értékelés volt, melyet később részben vagy egészében véve a nemzetközi anarchoszindikalista mozgalom jelentős hányada is (és nem csak ők!²¹²) magáévá tett. Ennek ellenére azonban – és ez egyben jól jellemzi a korabeli európai forradalmi szituációt – Rocker ekkor még nem zárkózott el teljesen a kommunista pártokkal való kapcsolatfelvételtől és korlátozott együttműködéstől (noha magát a politikai részvételt természetesen ügleg elutasította). Ezen gondolatát a FAUD is magáévá tette, s ilyen alapon 1921 elején kezdeményezte a KPD Központi Bizottságával való kapcsolatfelvételt az akcióegység megvalósítása érdekében. A kooperáció tisztán taktikai lett volna, s a FAUD Végrehajtó Bizottsága azt mindenekelőtt a munkások közvetlen munkaügyi helyzetének javítása (pl. a darabmunka eltörlése és a 6 órás munkanap bevezetése) céljából, valamint általánosabb forradalmi okokból kifolyólag (pl. fegyvergyártás leállítás) tartotta elképzelhetőnek. Noha a gyakorlatban végül semmi ilyesmire nem került sor,²¹³ maga a szándék mindeképpen jelzi a helyzet átmenetiségét: alig egy-másfél évvel később mindez

²¹⁰ DAMIER 2009, 67-69.

²¹¹ Érdemes rámutatni arra, hogy Rocker fogalomhasználata nem volt teljesen következetes: 1921-ben megjelent könyvében például többnyire már az „államkommunizmus” terminust használta a bolsevik rendszer leírására, ezzel egyidőben ugyanakkor munkája utolsó bekezdésében alkalmazta az „államkapitalizmus” kifejezést is saját gondolatainak kifejezésére: „Szovjetizmust, ne bolsevizmust, szabadságot, ne diktatúrát, szocializmust, ne államkapitalizmust! Mindent a tanácsokon keresztül, semmilyen hatalmat a tanácsok felett! Ez a mi jelszavunk, mely a társadalmi forradalom jelszava is lesz.” ROCKER 1921. A szakszervezetek helyett a tanácsok szerepének hangsúlyozása e helyütt szintén figyelemreméltó, s egyben jól tükrözi a sajátos német viszonyokat, az anarchistákhoz számos tekintetben hasonlóképpen gondolkodó és a forradalmi akciókban velük vállvetve küzdő tanácskommunisták hatását.

²¹² A Szovjet-Oroszországbán kialakult bolsevik rendszer államkapitalizmusként való értelmezése alighanem a baloldali kommunista mozgalom, s mindenekelőtt a német-holland tanácskommunisták (pl. Otto Rühle, Anton Pannekoek) körében volt a legelterjedtebb. Mindezt persze nem szabad Rocker hatásának tulajdonítanunk: az irányzat egyes képviselői már nála korábban is használták e kifejezést.

²¹³ DAMIER 2009, 69-70.

már szinte elképzelhetetlen lett volna a bolsevikok és a szindikalisták között végbemenő szakadás kiteljesedésének következtében.

E végleges szakadáshoz vezető úton sok szindikalista számára az igazi hidegzuhanynak az jelentette, amikor saját szemükkel látták, s maguk tapasztalták meg a szovjet-oroszországi állapotokat.²¹⁴ A kiutazásra elsősorban a bolsevikok által életre hívott nemzetközi szervezetek kongresszusai kínáltak lehetőséget. Mivel Európában ekkorra még csak kevés helyen jöttek létre bolsevik mintát követő kommunista pártok, ráadásul ezek tagsága kezdetben jellemzően nem is volt túl számos, Leninék támogatták a szindikalisták részvételét is az 1919 tavaszán létrehozott III. (Kommunista) Internacionálé (Komintern) nemzetközi kongresszusain, s egyúttal remélték, hogy közülük mind többeket sikerül majd megnyerni a bolsevik irányvonal számára. Az (ideiglenesnek bizonyuló) közeledést elősegítette, hogy a forradalmi szindikalisták kísérletei egy kellően széles alapokon nyugvó, erős internacionalista szervezet létrehozására minduntalan zátonyra futottak, s ezt folyvást újabb nemzetközi kongresszusok számára tűzték ki megvalósítandó feladatként.²¹⁵ Mivel azonban a forradalmi szindikalisták döntő többsége továbbra is mereven elzárkózott a politika dimenziójától, a bolsevikok a továbbiakban más módon, egy nemzetközi szakszervezeti összefogás formájában kísérelték meg a szindikalisták támogatásának biztosítását a maguk számára. Ennek legfőbb eszköze az 1921 nyarán életre hívott Vörös Szakszervezeti Internacionálé (Profintern) volt. E szervezet azonban a gyakorlatban a Kominternnel szorosan összefonódva, s annak alárendelten működött, alig burkolt célja pedig az volt, hogy az európai szakszervezeteket becsatornázza, és az OK_(b) P irányvonalának külföldi követőivé, a párt akarátának végrehajtóivá tegye. A forradalmi szindikalisták nagy

²¹⁴ Souchy például ezzel kapcsolatban azt írta: „[a bolsevik metódust] nem szabadna követnünk, ha a forradalom megkezdődne a mi országunkban”. Ez lényegét tekintve egybevág Kropotkin az öt szovjet-oroszországi utazása során meglátogató Pestaňának mondott figyelmeztetésével: „Ha írsz egy könyvet Oroszországról, ez legyen a címe: 'Hogyan ne csinálj forradalmat?'” Vö. DAMIER 2009, 70.; POÓR 2018, 140.

²¹⁵ Az említett 1913-as londoni nemzetközi szindikalista kongresszus utáni közeledéseket kezdetben a háború hiúsította meg. 1918 végén aztán a szociáldemokrata befolyástól mentes német és holland szakszervezetek kilátásba helyezték egy új nemzetközi szindikalista találkozó megrendezését, de az 1919. februári koppenhágai konferencián végül is csak a skandináv munkásszervezetek képviseltették magukat, ily módon az nem váltotta be a szervezők előzetes várakozásait. Az 1919-re Hollandiába, valamint 1920-ra Svédországba tervezett újabb összejövetelek ellenben nem realizálódtak, jelentős részben a Komintern időközben történő megalapítása miatt, mely egy időre magára irányította Európa szinte összes munkásszervezetének a figyelmét, – a bolsevik várakozásoknak megfelelően – nagy reményeket ébresztve számos szindikalistában is. DAMIER 2009, 41., 65.

sokára, 1920 végén Berlinben megrendezett nemzetközi konferenciáján²¹⁶ a komoly belső megosztottságból fakadó viták után elfogadott határozat végül a Profinternhez való csatlakozást hét feltétel elfogadásához kötötte. Ezek közül

a legfontosabbakat a politikai pártoktól való teljes függetlenség, valamint az a kitétel jelentette, miszerint a társadalom szocialista újjászervezésének feladata csakis a dolgozó osztályok gazdasági szervezetei által lehetséges.²¹⁷ A bolsevikok, illetve szimpatizánsaik által dominált Profintern 1921-es moszkvai alapító kongresszusa azonban nem tette magáévá ezeket a pontokat,²¹⁸ előre vetítve ezzel a két forradalmi irányzat egymástól való eltávolodását.

A különféle külföldi munkásszervezetek képviselőinek ellátogatása ezen nemzetközi szervezetek kongresszusaira a téma szempontjából további két vonatkozásban érdemel figyelmet. Egyrészt

a delegáltak felháborodásának és erőteljes tiltakozásának hatására²¹⁹ a bolsevikok kénytelenek voltak bizonyos téren enyhíteni az általuk alkalmazott államterroron, s revideálni egyes letartóztatott forradalmárokkal kapcsolatos ítéleteket. Ilyen körülmények között került sor például Makszimov Volin és más anarchisták és anarchoszindikalisták szabadon engedésére 1922 elején.²²⁰

²¹⁶ Résztvevői a CRS, a FAUD, a FORA, az amerikai IWW, a NAS, a SAC, különböző brit üzemi megbízottak és munkásbizottságok, valamint egy bolsevik szimpatizáns oroszországi szakszervezeti delegáció képviselői voltak. Dánia, Norvégia és Portugália forradalmi szindikalista szervezetei – bár nem tudták magukat képviseltetni az eseményen – deklarációk útján fejezték ki egyértelmű támogatásukat. DAMIER 2009, 71-72.

²¹⁷ A berlini konferencia határozott továbbá egy olyan Nemzetközi Szindikalista Tájékoztató Iroda felállításáról is, mellyel már az 1913-as londoni nemzetközi kongresszust követően is kísérleteztek, de amely a háború kitörése miatt végül kénytelen volt beszüntetni a tevékenységét. Az új iroda Amszterdamban kapott helyet, munkatársai pedig Rocker, Jack Tanner, valamint a titkári tisztséget ellátó Bernard Lansink lettek. DAMIER 2009, 72.

²¹⁸ ROCKER 1989, 138-40.

²¹⁹ A kongresszusra érkező delegáltak tájékoztatásában és a bebörtönzött forradalmárok szabadon engedését célzó tiltakozások szervezésében mindenekelőtt az orosz származású, de emigrációban töltött éveiknek köszönhetően kiterjedt nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező Alekszandr Berkman, Emma Goldman és Alekszandr Shapiro játszottak kiemelkedő szerepet. Ilyen irányú tevékenységük egyébként ennyiben nem merült ki: magánleveleikben, nyugati munkásmozgalmi sajtóban közzétett cikkeikben, illetve Németországba csempészett és ott névtelenül kiadott pamfletjeikben egyaránt hangot adtak a bolsevikok intézkedéseivel szembeni tiltakozásuknak, sőt Kropotkin temetésének apropóján még egy anarchista tüntetés szervezésében is közreműködtek. THORPE 1989, 238-240.

²²⁰ DAMIER 2009, 48.

Közülük nem kevesen a (kényszer)emigrációt választották, idegen földön pedig már értelemszerűen könnyebben tudtak (és mertek) hangot adni kritikai nézeteiknek, s beszámolni saját kálváriájukról. Mindez nagy hatással és kijózanító erővel bírt a bolsevizmussal és a bolsevik rendszerrel szemben még ábrándokat dédelgető anarchistákra és forradalmi szindikalistákra. Másrészt a küldöttek személyes tapasztalatai és a kongresszusi viták sokakra hasonló hatást gyakoroltak. Aligha meglepő ezek után, hogy se a Komintern, se a Profintern nem bizonyult hosszú távon vonzónak a legtöbb forradalmi szindikalista szervezet számára, s még ha egyesek ideiglenesen csatlakoztak is hozzájuk, a legtöbben egy-két éven belül felmondták a velük való együttműködésüket,²²¹ egymást követő deklarációikban pedig sorra kifejezésre juttatták nemtetszésüket a bolsevikok ideológiáját, szervezeti modelljét és a szovjet rendszer egész gyakorlati működését illetően.

Azok az Európa különböző országaiból Szovjet-Oroszországba érkezett delegáltak, akik a Profintern 1921. júliusi kongresszusán a többségitől gyökeresen eltérő álláspontot képviseltek, s akiknek javaslatait ennek okán lesöpörték az asztalról, még ott Moszkvában összegyűltek egy külön találkozó keretében, s közös erővel kidolgozták és elfogadták az ellenzéki nézeteiket jól tükröző *A világ forradalmi szindikalistáinak kiáltványát*. Megegyezték továbbá, hogy a Profintern (és a Komintern) alternatívájaként létre fogják hozni „a világ forradalmi szindikalistáinak egyesületét”,²²² azaz egy új internacionálét. Ugyan ennek megalakulására ekkor még mindig nem került sor, a bolsevizmussal való szakítás ellenben ezzel sokak számára egyszer s mindenkorra véglegessé vált, a forradalmi szindikalisták többségének törekvése pedig ettől fogva egy új, autonóm nemzetközi szerveződési platform megteremtésére irányult. A terv megvalósulását azonban nagyban hátráltatták a különböző országok belső viszonyaiban bekövetkező kedvezőtlen változások, melyek per sze összhangban álltak a világforradalmi hullám apadásával is, akadályozva az egyes szindikalista munkásszervezetek munkáját éppúgy, mint a köztük való nemzetközi kapcsolatteremtést és az egységes cselekvést. Tovább nehezítették a helyzetet egyes szervezetek esetében azok a belső nézeteltérések, ame-

²²¹ Ilyen volt például a spanyolországi CNT, amely 1919. végi II. Országos Kongresszusán ideiglenes jelleggel elfogadta ugyan a Kominternhez való csatlakozást, 1922. júniusi zaragozai konferenciáján azonban már – Pestaña kezdeményezésére, s a bolsevizmussal és a Szovjet-Oroszországban kialakult rendszerrel kapcsolatban negatív irányba megváltozott közvélemény hatására – megszavazták a Kominternből és a Profinternből való kilépést, és egyúttal döntöttek az IWA/AIT alapító kongresszusán való részvételről. POÓR 2018, 129., 144-145. (Mint arra fentebb utaltunk, utóbbira a rendőri üldöztetésekből kifolyólag végül is nem került már sor.)

²²² DAMIER 2009, 74.

lyek a Szovjet-Oroszországhoz, illetve a Profinternhez való viszonyral álltak kapcsolatban. A szakítás folyamata ugyanis nem egységesen ment végbe mindenütt: a gyors és határozott kenyértörést választók mellett voltak olyanok is, akik megosztottabbak voltak e kérdésben, s emiatt több időre volt szükségük szervezetük végső álláspontjának kidolgozásához.

Jóllehet az IWA/AIT létrehozása minden kétséget kizáróan komoly nemzetközi összefogás eredménye volt, melyből minden érintett szindikalista munkásszervezet és további jó pár anarchista csoport aktívan kivette a részét, az internacionálé létrejöttében, elsősorban a megalakításához nélkülözhetetlen előzetes találkozók megszervezésében a német szindikalisták oroszán részt vállaltak. Az eddig már említettekén túl ők szerveztek meg 1921 októberében a FAUD XIII. kongresszusával együtt egy nemzetközi konferenciát is Düsseldorfban, ahol saját szervezetük képviselői mellett amerikai, csehszlovák, holland és svéd forradalmi szindikalisták egyaránt részt vettek. Bár a vágyott új internacionálé megalapítására még itt sem került sor, előirányozták, hogy az ügy érdekében a Nemzetközi Szindikalista Tájékoztató Iroda révén nemzetközi összejövetelt fognak tartani, alapul véve ehhez azokat az elveket, amelyeket már az 1920. decemberi berlini nemzetközi szindikalista konferencia is elfogadott.²²³ Az újabb találkozóra egy nemzetközi konferencia keretében 1922 júniusában²²⁴ szintén Berlinben²²⁵ került sor. Az eseményen Németország, Franciaország, Norvégia, Svédország, Spanyolország, valamint Szovjet-Oroszország forradalmi szindikalista szervezeteinek képviselői voltak jelen. A konferencia az IWA/AIT alapító kongresszusának közvetlen előkészítése céljából jött össze, s e tekintetben munkáját szerfölött eredményesnek értékelhetjük. Egyrészt azért, mivel sikerült végre megállapodni az alapító kongresszus helyéről és idejéről, s lebonyolítására nagyjából fél év múlva valóban sor is került. Másrészt pedig azért, mert a FAUD korábbi deklarációja nyomán itt született meg az a határozattervezet, amely fél évvel később az

²²³ DAMIER 2009, 74.

²²⁴ Könyvében Rocker tévesen 1922 júliusát jelöli meg a berlini nemzetközi szindikalista konferencia dátumaként. Vö. ROCKER 1989, 141.; DAMIER 2009, 79.

²²⁵ A konferencia helyszínéül először Párizst jelölték ki, de arra való hivatkozással, hogy az orosz munkásszervezetek könnyebben képviselthessék magukat, végül Berlin mellett döntöttek. Az már a sors iróniája, hogy a helyszínváltoztatást épp az a francia CGTU kezdeményezte, amely hamarosan a PCF uszályába került és teljesen eltávolodott a forradalmi szindikalizmus eszmeiségétől. Éppúgy ironikus, hogy a Szovjet-Oroszországból érkező munkásküldöttek egy része a bolsevik orientációjú Oroszország Szakszervezeteinek Központi Szövetségéhez tartozott, s ebből kifolyólag tevékenységük mindvégig a domináns szindikalista áramlattal ellentétes volt. Azt követően pedig, hogy nem sikerült elveiket és érdekeiket érvényesíteniük, el is hagyták a konferenciát, s az új internacionálé alapító kongresszusán már nem képviseltették magukat. DAMIER 2009, 79.

IWA/AIT alapító kongresszusán előterjesztésre és végül elfogadásra került,²²⁶ s ezzel a nemzetközi anarchoszindikalizmus elveit minden korábbinál világosabban összefoglaló alapdokumentummá vált.

A forradalmi szindikalisták nemzetközi szervezkedése ezzel – a vázolt hosszas előkészületek után – végső fázisba jutott, s munkájuk gyümölcse az új anarchoszindikalista internacionálé zászlóbontásában vált mindenki számára nyilvánvalóvá. Az anarchoszindikalizmus, melynek alapelvei immáron világos és egyértelmű megfogalmazást nyertek, a szocializmus új eszmei és a munkásmozgalom sajátos forradalmi irányzataként lépett a világ színe elé, s az elkövetkezendő időszakban tevékenysége jelentős nyomokat hagyott a világ számos országának történelmében.

ANTAL GÁBOR

A német Népi Tengerész Hadosztály a forradalom viharában

Az 1918 novembere és 1919 márciusa közötti időszakban a német belpolitikai helyzet meglehetősen képlékeny volt. A monarchiát megbuktató forradalmi megmozdulásokat követően hatalomra kerülő baloldali politikusok meglehetősen nehéz helyzetben találták magukat. Nemcsak a háborút kellett a lehető leghamarabb befejezniük és a rendkívül nehéz gazdasági és megélhetési körülményeken kellett sürgősen javítaniuk, hanem ki kellett dolgozniuk egy

²²⁶ ROCKER 1989, 141.

teljesen új államszervezeti struktúrát is, amely a monarchia helyére léphetett. Ennek mind formája, mind tartalma tekintetében meglehetősen eltérő nézeteket vallottak az egyes baloldali pártok és szervezetek vezetői, az eredetileg alkotmányos monarchiában gondolkodó Friedrich Eberttől a tanácsköztársaság létrehozására törekvő Karl Liebknechtig és Rosa Luxemburgig. Nem elégedtek meg csupán a szóbeli érvek felsorakoztatásával, hanem valamenynyí párt igyekezett fegyveres erővel nyomatékot adni saját elképzeléseinek. Emellett igyekeztek azt is megakadályozni, hogy az egykori császári hadsereg nagyvezérkara a hadseregre támaszkodva magához ragadja a hatalmat. Mivel a novemberi felkelés a Császári Haditengerészet északi- és balti-tengeri támaszpontjairól indult ki, a német tengerészeket általában radikálisoknak tekintették. A belőlük szervezett, néhány hónapig fennálló fegyveres alakulat, a Népi Tengerész Hadosztály (Volksmarinedivision) történetének áttekintésével kívánom bemutatni, hogy a fenti tétel mennyiben felelt meg a valóságnak.

Az általános politikai helyzet Németországban 1918 őszének végén

Amikor 1918. november 9-én az utolsó császári kabinet, Max von Baden herceg kormánya benyújtotta lemondását, a legjelentősebb német baloldali pártnak, Németország Szociáldemokrata Pártjának (SPD) a vezetősége a Reichstag épületében ült össze Friedrich Ebert és Philipp Scheidemann vezetésével, hogy eldöntsék, milyen államformát kívánnak támogatni. A pártvezetésben megoszlottak a vélemények erről a kérdésről, a helyzet megoldása azonban egyre kevésbé tűrt halasztást. Berlinben ekkor általános sztrájk volt, és a Reichstag épületétől nem messze, II. Vilmos császárnak az Unter den Linden álló egykori palotájában tevékenykedő Spartacus Liga vezetői, Liebknecht és Luxemburg orosz mintájú tanácsköztársaság azonnali kikiáltását tervezték. Amikor ennek híre eljutott a Reichstagban tanácskozó SPD-vezetőkhez, Scheidemann, megelőzendő a spartakistákat, hirtelen döntéssel a Königsplatzra néző ablakhoz lépett, és az ott összegyűlt tömeg előtt egyszerűen kikiáltotta a köztársaságot.²²⁷

Néhány órával később, már az este beálltával a Birodalmi Kancellárián, Ebert dolgozószobájában megcsörrent a telefon, amelyen a német szárazföldi haderőnek ekkor az Ardennek-beli Spa-ban székelő főparancsnoksággal tartották a kapcsolatot. Amikor Ebert felvette, a vonal másik végéről a

²²⁷ Shirer, William L.: *A Harmadik Birodalom felemelkedése és bukása*. Teleteacher, Budapest, 1996.

főszállásmester, Wilhelm Groener tábornok hangját hallotta. A tábornok a nagyvezérkar nevében felajánlotta Ebertnek, hogy amennyiben hajlandó megakadályozni a bolsevizmus vagy az anarchizmus hatalomra jutását, valamint ígéretet tesz a hadsereg kiváltságainak megőrzésére, hajlandó lesz támogatni az új kormányt céljai elérésében. Ebert beleegyezett.²²⁸

A Népi Tengerész Hadosztály megalakulása és szervezete

Másnap, november 10-én a korábban szerte Németországban létrehozott munkás- és katonatanácsok megválasztották a Népképviselők Tanácsát, melynek élére Ebert került, így gyakorlatilag az ő kezében összpontosult a legfelsőbb hatalom Németországban. A katonatanácsok fő célja a tábornoki kar elbocsátása és a reguláris fegyveres erők feloszlatása volt, amelyet egy polgárőrség-jellegű testülettel kívántak felváltani, a legénységi állományból választott tisztekkel, a politikai felügyeletet pedig a Tanácsra kívánták bízni. Az egyik legfontosabb katonatanács a november 11-én alakult Nagy-Berlini és Elővá-

A Népi Tengerész Hadosztály tagjainak felvonulása a Brandenburi kapunál, 1919 (Keletnémet képeslap, 1968).

rosi Népi Tengerész-tanács (Volksmarinerat von Gross-Berlin und Vororten) volt. Ennek irányításával hozták létre ugyanezen a napon a kezdetben körülbelül 600 főből, az egykori Császári Haditengerészet forradalmár tengeréseiből álló Népi Tengerész Hadosztályt, amelyet rendfenntartó erőként felajánlottak

Berlin rendőrfőnökének, a Független Szociáldemokrata Párthoz (USPD) tartozó Emil Eichhornnak. A testület élére Paul Wiczorek altisztet választották.²²⁹

²²⁸ Uo. 35.

²²⁹ Gietinger, Klaus: *Paul Wiczorek – Neues über den ersten Kommandanten der Volksmarinedivision*. In: *Arbeit-Bewegung-Geschichte* 2019/1. 41–60.

Az 1885-ben született Wieczorek eredeti szakmája vasmunkás volt. 1903-1906 között sorozottként szolgált a Császári Haditengerészetben, majd az első világháború 1914-es kitörésekor újra behívták. Egy aknaszedőn szolgált matrózként, ahol több alkalommal kapott megrovást engedetlenség miatt. Amikor megkezdtek a német haditengerészeti repülőerők fejlesztését, Wieczorek önként jelentkezett repülőgép-szerelői beosztásba. A repülés kiképzés után a Schleswig tartományban fekvő Tondern²³⁰ légítámaszpontra helyezték. Miután egy balesetben súlyos sérülést szenvedett, felépülése után áthelyezték a Berlin melletti Johannisthal repülőtérre. Ekkor már aktív szervezkedést folytatott, barátjával, Fritz Radtkével együtt tartotta a kapcsolatot a haditengerészeti repülőszemélyzet, valamint a johannisthali, valamint adlershofi repülőgépgyári munkások között. A forradalom kitörésekor ő irányította a johannisthali tengerészek zendülését, melynek során 1918. november 9-én letartóztatták a támaszpont parancsnokát és a tiszteket, átvették az irányítást, és egy csoporttal megindultak Berlin felé. Útközben, Niederschöneweide és Treptow mellett kisebb tűzharcokba keveredtek császárhű katonai egységekkel, de felülkerekedtek rajtuk, és nagy mennyiségű fegyvert és lőszert zsákmányoltak. Megérkezésük után, 9-én este Wieczorek és Radtke tárgyalta Liebkechtel, aki a berlini fegyveres alakulatokat szervező Heinrich Dorrenbachhoz irányította őket. Az ő szervezésével hozták létre két nappal később a Népi Tengerész Hadosztályt, melynek Wieczorek állt az élére. Azonban nem hosszú időre: november 13-án egy tengerésztiszt, Friedrich Brettschneider korvettkapitány lelőtte.²³¹ Utóda Otto Tost vasesztergályos, a Német Fém munkások Szabad Szakszervezete esztergályos szakosztályának helyettes vezetője, az USPD tagja lett.²³²

A testület létszáma dinamikusan emelkedett. Két nappal megalakulása után az eredeti, 600 fős létszám megduplázódott, november végére pedig meghaladta a 3000 főt, bár ezután gyors visszaesés következett, az év végére már csak körülbelül 1800-as létszámmal bírt. A hadosztályt három nagyobb egységre osztották. A legnagyobb, 1550 főből álló I. osztály (Abteilung I) a berlini Marstallban²³³ állomásozott. Feladataik közé tartozott a Birodalmi Kancellária, a Reichsbank, a Museuminsel és az Ullein Kiadó épületeinek vé-

²³⁰ Ma Tønder, Dánia.

²³¹ Schmitt, Günther: *Der revolutionäre Marineflieger Paul Wieczorek*. In: Schädel, Horst (szerk.): *Fliegerkalender der DDR 1988*. Militärverlag der DDR, Berlin, 1987. 41-45.

²³² Engel, Gerhard-Holz, Bärbel-Huch, Gaby-Materna, Ingo (szerk.): *Groß-Berliner Arbeiter- und Soldatenräte in der Revolution 1918/19*. Akademie Verlag, kiadás helye n. sz., 1997. 73.

²³³ Napjainkban a Berliner Stadtbibliothek épülete.

delme. A 800 fős II. osztály (Abteilung II) központja először az egykori császári palotában, majd a Kistenmarchelstrassén, végül a porosz képviselőház épületében volt. Ezen osztály feladatául a porosz Landtag védelmét jelölték ki. A Lehrterbahnhofon állomásozó, főleg cuxhaveni tengerészekből álló, 900 fős III. osztály (Abteilung III) pedig járőr- és készenléti alakulatként szolgált, valamint hozzájuk tartozott a vasútállomások védelme is. A logisztikai és egyéb háttérfeladatokat a hadosztály százfőnyi adminisztratív részlege látta el, amely kezdetben szintén a Marstallban tevékenykedett, később azonban átköltözött a Märkisches Ufer 48-50. szám alatti Marinehausba.²³⁴

Az 1918. december 6-i puccskísérlet és a hamburgi pontok

Egyes vezetők, Ebertet is beleértve, gyanakvással tekintettek a radikálisnak tartott tengerészekre. Igyekeztek minél jobban kézben tartani őket. Ebben leginkább a hadosztály vezetésének egy tagja, Hermann-Joseph Graf Wolff-Metternich zur Gracht volt segítségükre. Az 1887-es születésű Wolff-Metternich a háború kitörésekor a 4. vértesezred kötelékében szolgált főhadnagyként, majd átkerült a Külügyminisztérium hírszerzési osztályára, amelyet nagybátyja, Friedrich von Stumm irányított. A forradalom kitörésekor átvált a felkelők oldalára, és november 9-én felesküdt az új kormányra.²³⁵ Javasolta Ebertnek egy biztonsági erő megalakítását „a városközpont és a kormányzati épületek védelmére”, azonban mindössze 60 embert tudott nagy nehezen összetoborozni, bár ezek meglehetősen jól felszereltek voltak. Amikor 11-én megalakult a Népi Tengerész Hadosztály, embereivel együtt Wolff-Metternich is belépett, sőt a vezetésbe is beválasztották, ahol a kormánnyal való kapcsolattartást kapta feladatául. November 15-én az ő irányításával foglalták el az egykori császári palotát, az ott található műkincseket pedig „megóvandó a fosztogatóktól” tengerészeivel elszállíttatta.²³⁶

Mivel maga mögött tudta Ebert, valamint az SPD-tag berlini városparancsnok, Otto Wels támogatását, november 23-án átvette a Népi Tengerész Hadosztály irányítását Otto Tosttól, és megkísérelte a hadosztályt a kormány engedelmes eszközévé alakítani. Megtiltotta az állomány körében a Spartacus

²³⁴ Kluge, Ulrich: *Soldatenräte und Revolution. Studien zur Militärpolitik in Deutschland 1918/19. Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft* Band 14. Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen, 1975. 180.

²³⁵ *Beiträge zur Militär- und Kriegsgeschichte.* Band 23. Deutsche Verlags-Anstalt, kiadás helye n. sz., 1981. 403.

²³⁶ Petras, Renate: *Das Schloss in Berlin: von der Revolution 1918 bis zur Vernichtung 1950.* Verlag für Bauwesen, kiadás helye n. sz., 1992. 34.

Liga röpiratait, valamint a Die Rote Fähne és a Freiheit című lapok terjesztését, a spartakista tengerészeket letartóztatta, és a hadosztályt fel akarta esketni a Népképviselők Tanácsára. Az érintettek természetesen nem hagyták ezt szó nélkül, egyes vezetőségi tagok „ellenforradalmi előkészületekkel” vádolták meg Wolff-Metternichtet. Ezek a vádak nem nélkülöztek minden alapot. Wolff-Metternich ugyanis valóban szervezett egy puccsot nagybátyja, von Stumm, valamint a nagyvezérkar hadműveleti osztályának ezredese, Hans von Haeften segítségével. Céljuk a katonatanácsok eliminálása és a tisztek irányítási jogának visszaszerzése volt.²³⁷ A terv végrehajtásához Wolff-Metternich nagyjából 150 legmegbízhatóbbnak tartott emberét kiválogatta a hadosztály állományából, de még őket sem avatta be terveibe. 1918. december 6-án ezzel a különítménnyel a kancelláriához vonult, ahol megkísérelt nyomást gyakorolni Ebertre, hogy vegye át a diktátori hatalommal kibővített birodalmi elnöki posztot, tartóztassa le a Nagy-Berlini Munkás- és Katonatanácsok végrehajtó bizottságát, valamint írjon ki azonnali Reichstag-választásokat. Ebert ez elutasította, ezután a különítmény feldúlta a Die Rote Fähne szerkesztőségét, azonban a hamarosan megérkező reguláris csapatok szórványos tűzharc után legyűrték őket. Mivel a Népi Tengerész Hadosztály többsége nem támogatta a parancsnok terveit (nem is tudtak róla), Wolff-Metternichre hárították a teljes felelősséget, akinek végül el kellett menekülnie Berlinből, bár előtte újra figyelmeztette Ebertet a tengerészek radikalizmusára, és javasolta a hadosztály feloszlását és a vezetők letartóztatását is.²³⁸

A politikusok, így Ebert, továbbra sem bíztak meg a tengerészekben, és egyre inkább igyekeztek ellehetetleníteni a működésüket. Hugo Simon pénzügyminiszter december 12-én azzal vádolta a hadosztályt, hogy nagy értékű műkincseket loptak el a császári palotából (mint korábban írtam, ez Wolff-Metternich akciója volt). A potsdami helyőrség szintén követelte a Népi Tengerész Hadosztály eltávolítását Berlinből. Ebben támogatta őket Wels városparancsnok is. Az volt

²³⁷ Schmidt, Ernst-Heinrich: *Heimatheer und Revolution 1918: Die militärischen Gewalten im Heimatgebiet zwischen Oktoberreform und Novemberrevolution*. Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2017. 403.

²³⁸ Kluge: 224-231.

a terve, hogy a hadosztály általa megbízhatónak tartott részét integrálja az újonnan megalakuló Reichswehrbe, míg a radikális elemeket végkielégítés fizetése mellett elbocsátatja. Amikor a hadosztály ezt elutasította, Wels ultimátumot adott nekik, követelve, hogy december 16-ig hagyják el a császári palotát. A hadosztály nem reagált erre, viszont a vezetőség egyik legbefolyásosabb tagja, Heinrich Dorrenbach elérte, hogy a Nagy-Berlini Munkás- és Katonatanács december 17-én határozatban hirdesse ki az úgynevezett hamburgi pontokat²³⁹, amelyeket másnap, 18-án a Munkás- és Katonatanácsok I. Kongresszusa is elfogadott. Ezek a következők voltak²⁴⁰:

- A szárazföldi haderő és a haditengerészet irányítását a Népképviselők Tanácsának végrehajtó bizottsága gyakorolja, a Tanács felügyelete alatt
- A rendfokozati jelzések betiltása és a szolgálaton kívüli fegyverviselés tilalma
- A fegyelem fenntartásáért és az egyes egységek megbízhatóságáért a katonatanácsok felelősek, szolgálaton kívül nincsenek felettesek
- A katonatanácsok feladata mindenfajta rendfokozati jelzés, kitüntetés, rendjel stb. eltávolítása, a nemesi rangok eltörlése
- A katonák maguk választják meg előljáróikat
- A tisztek a leszerelés felgyorsítása érdekében helyükön maradhatnak, amennyiben nyilatkoznak arról, hogy semmit nem tesznek a forradalom ellenében
- Az állandó hadsereg megszüntetésének és néphadsereg felállításának felgyorsítása

A fentiekén kívül a kongresszus elfogadott egy indítványt is, amely felszólított „minden olyan intézkedés megtételére, amely az ellenforradalmi erők lefegyverzésére irányul”.²⁴¹

Ez már túl sok volt mind Ebert és az SPD, mind a nagyvezérkar számára. Mivel a kormány vonakodott érvényt szerezni a hamburgi pontokban foglaltaknak, a kormánykoalíciót alkotó két párt, az SPD és az USPD között annyira elmérgesedett a viszony, hogy a Revolutiöner Obleute²⁴² 1918. december 21-én felszólította az USPD-hez tartozó kormánytagokat, hogy mondjanak le posztjaikról. Ugyanezen a napon a Népképviselők Tanácsa utasította Wels városparancsnokot, gondoskodjon róla, hogy a Népi Tengerész Hadosztály

²³⁹ Azért nevezték el így, mert Walther Lamp'l hamburgi küldött terjesztette őket a kongresszus elé.

²⁴⁰ Müller, Richard: *Eine Geschichte der Novemberrevolution*. Die Buchmacherei, Berlin, 2018. 434.

²⁴¹ Uo. 435.

²⁴² A szakszervezetektől független üzemi megbízottak tanácsa.

hagyja el a császári palotát, és adja át a kulcsokat. Cserébe a hadosztály tagjainak meg kellett kapniuk közel 80 ezer márkányi elmaradt zsoldjukat, valamint elrendelték az állomány lecsökkentését 1919 januárjától kezdve. December 23-án a tengerészek kijelentették, hogy nem hajlandók átadni a kulcsokat a városparancsnoknak, hanem csakis a Népképviselők Tanácsa egyik USPD-s tagjának, Emil Barthnak. Egy előzőleg megkötött egyezségekre hivatkoztak, amiről azonban a Tanácsnak nem volt tudomása. Wels válaszul megtagadta az elmaradt zsold kifizetését, hogy nyomát gyakoroljon a tengerészekre karácsony előtt, és Eberttől kért utasítást. A tengerészek azt tervezték, hogy a városparancsnokság ellen vonulva kényszerítik Welst a zsoldjuk kifizetésére.²⁴³

A karácsonyi felkelés

Mielőtt rátérnénk az 1918-as karácsonyi felkelés eseményeinek áttekintésére, érdemes egy rövid kitérőt téve megvizsgálnunk, ki irányította ebben az időszakban a Népi Tengerész Hadosztályt. Wolff-Metternich bukása után a meggyilkolt Wiczolek barátját, Fritz Radtkét választották meg a hadosztály parancsnokául, a valódi befolyás sokkal inkább a már korábban említett vezetéségi tag, Heinrich Dorrenbach kezében volt. Dorrenbach 1888-ban született az észak-rajna-vesztfáliai Neussban. Itt végezte általános és középiskolai tanulmányait, majd titkárként dolgozott különböző kereskedelmi cégeknél és ügyvédi irodáknál Németországban, Belgiumban, Hollandiában és Franciaországban. 1910-ben belépett az SPD-be. Az első világháború kitörésekor önkéntesként harcolt a nyugati fronton, hamarosan hadnaggyá léptették elő, és megkapta a Vaskereszt II. osztályát is. 1917-ben Champagne-ban súlyosan megsebesült, ezután egyre inkább háborúellenessé vált. Egy dezertálási kísérlet után letartóztatták, majd több hónapnyi börtön után leszerelték. Ekkor Berlinbe utazott, ahol részt vett az 1918. januári sztrájkok megszervezésében és lebonyolításában. Novemberben Liebknechttel együttműködve javasolta a Népi Tengerész Hadosztály megalakítását, tevékeny részt vállalva a szervezési munkálatokban.²⁴⁴ Wolff-Metternich megbuktatásakor beválasztották a hadosztály öttagú vezetésébe. 1918. december 17-én ő vezette azt a küldöttséget, amely a tanácskongresszus elé terjesztette a berlini katonatanácsok követeléseit, amelyek nagyjából megfeleltek a hamburgi pontokban foglaltaknak.

²⁴³ Kluge: 262.

²⁴⁴ Winkler, Heinrich August: *Von der Revolution zur Stabilisierung. Arbeiter und Arbeiterbewegung in der Weimarer Republik 1918 bis 1924*. Dietz Verlag, Berlin, 1984. 103.

Mivel meglehetősen szoros kapcsolatot tartott fenn Liebknechttel, valamint Emil Eichhorn (USPD-tag) berlini rendőrfőnökkel, akiket többször meginvitált a hadosztály főhadiszállására, az SPD vezetői meglehetősen ellenszenvvel viszonyultak hozzá.²⁴⁵

1918. december 23-án Dorrenbach a birodalmi kancellárián megkísérelte átadni a császári palota kulcsait Emil Barthnak, azonban ő ezt elutasította, és Eberthez küldte Dorrenbachot. Ebert ragaszkodott ahhoz, hogy a városparancsnokságnak adják át a kulcsokat, erre válaszul Dorrenbach utasította a Népi Tengerész Hadosztályt, hogy zárja körül a kancellária épületét, és foglalja el a telefonközpontot. A városparancsnokság ellen vonuló tengerészek pedig letartóztatták és a Marstallba vitték Welst. Ezzel viszont megadta a lehetőséget arra, hogy a Népképviselők Tanácsa legitim módon felléphessen ellene erőszakkal. A tengerészek ugyanis nem tudtak arról a (feljebb már említett) telefonvonalról, amely Ebert dolgozósobáját összekötötte a szárazföldi haderő főhadiszállásával (amelyet ekkorra Kassalbe helyeztek át). Tájékoztatta Groener tábornokot a helyzetről, aki utasította a potsdami helyőrség parancsnokát, Arnold Lequis tábornokot, hogy 3000 katonájával²⁴⁶ induljon a lázadónak nyilvánított tengerészek ellen. Ebert eleinte igyekezett elkerülni a tűzharc kitörését, de amikor 24-én reggel tudomást szerzett Wels letartóztatásáról, egy újabb telefonhívással engedélyt adott Groener tábornoknak a támadás megindítására. Ebben támogatta őt a Népképviselők Tanácsának két másik SPD-s tagja, Scheidemann és Otto Landsberg is. Az engedély semmiféle korlátozást nem írt elő a csapatok számára, egy „biankó csekk” volt, amelyet a koalíciós partnerrel való egyeztetés nélkül adtak meg.²⁴⁷

Lequis tábornok a kapott utasításoknak megfelelően december 24-én este 1200 gyalogossal, több géppuskával, valamint négy és fél tábori tüzéreggél szabályszerű ostrom alá vette a Marstallt és a császári palotát. Bár a palota védői (elsősorban jó taktikai helyzetüknek köszönhetően) komoly veszteségeket okoztak a rohamozó kormánycsapatoknak, a Marstall védői pedig erősítést kaptak Eichhorn rendőrfőnöktől, a túlerő végül felülkerekedett. A tengerészeket kiszorították a császári palotából, és a Marstall is kénytelen volt megadni magát. Ebert végül parancsot adott a harc beszüntetésére. Az összecsapások során tizenegy tengerész, 56 katona és számos polgári lakos vesztette életét.

²⁴⁵ Müller, Hermann: *Die Novemberrevolution. Erinnerungen*. Verlag Der Bücherkreis GmbH, Berlin, 1928. 227.

²⁴⁶ A leszerelés megkezdése miatt nem állt rendelkezésre ennyi ember, végül körülbelül 1800 főnyi haderőt állítottak ki.

²⁴⁷ Kluge: 263.

A Népképviselők Tanácsa végül belegegyezett nemcsak a tengerészek elmaradt zsoldjának kifizetésébe, hanem Wels felmentésébe is.²⁴⁸

Bár a Népképviselők Tanácsa a nagyvezérkar segítségével képes volt úrrá lenni az eseményeken, politikai legitimációja nagy csapást szenvedett. A berlini munkások és katonák jelentős része meg volt győződve arról, hogy az SPD az ellenforradalmi erőkkkel szövetkezik. A harcok során elesett tengerészek temetése demonstrációvá vált, ahol Ebertet, Scheidemannt és Landsberget csak „a tengerészek gyilkosai”-ként emlegették.²⁴⁹ Ebben a helyzetben valóban nem volt más választás az SPD számára, mint a nagyvezérkarhoz fordulni, hiszen nem állt rendelkezésére más

A császári palota a karácsonyi felkelést követően, 1918. december 27. (Bundesarchiv-Militärarchiv Bild 183-18594-0020/ o.Ang.).

fegyveres erő. Ebert és Groener november 9-i „gentleman's agreement”-je karácsonyra szilárd és hivatalos szövetséggé vált. Ennek azonban megvoltak a maga következményei: karácsony után a Népképviselők Tanácsának ülésén az USPD-tagok bíralták a „biankó csekk” kiadását és a Marstall elleni támadást, azonban a többségi szociáldemokraták leszavazták őket. Amikor pedig az USPD-tagoknak feltették azt a kérdést, hogy a Spartacus Liga felkelése esetén hajlandóak lennének-e fellépni a hadsereg oldalán, kitérő választ adtak.²⁵⁰ Végül döntöttek: a december 28-ról 29-re virradó éjszakán az USPD bejelentette, hogy kilép a koalícióból. Ugyanezen a napon Ebert, akire ekkor már

²⁴⁸ Winkler, Heinrich August: *Weimar 1918–1933. Die Geschichte der ersten deutschen Demokratie*. Beck, München, 1993. 54.

²⁴⁹ Kluge: 265.

²⁵⁰ A kérdés aktuális volt: december 25-én a Spartacus Liga támadást kísérelt meg a birodalmi kancellária ellen, de egy Wels által gyorsan megszervezett szociáldemokrata ellentüntetés megakadályozta ezt. Schulze, Hagen: *Weimar. Deutschland 1917–1933. Die Deutschen und ihre Nation*. Band 4. Siedler, Berlin, 1994. 178.

erős nyomás nehezedett a nagyvezérkar részéről, Gustav Noskét²⁵¹ nevezte ki „nemzetvédelmi miniszterre”, aki a reguláris csapatok helyett egyre nagyobb hangsúlyt fektetett az országszerte gombamód szaporodó szabadcsapatok (Freikorps) bevetésére a felkelések elfojtásához.²⁵² December 30-án megalakult Németország Kommunista Pártja (KPD), amelynek a porosz képviselőház épületében lezajlott alakuló kongresszusán a Népi Tengerész Hadosztály biztosította az őrseget.²⁵³

Végjáték

Nem sokat kellett várni az újabb felkelést kirobbantó szikrára. 1919. január 4-én az SPD-hez tartozó porosz miniszterelnök, Paul Hirsch felmentette Emil Eichhorn berlini rendőrfőnököt. Ezt a radikális baloldal provokációnak tekintette, az USPD berlini szervezete és az Obleute bejelentette, hogy másnapra tüntetést szerveznek. Ez másnap le is zajlott, a nagysága pedig felülmúlta a szervezők legmerészebb elképzeléseit is. Azonban nem volt békés: a tüntetők elfoglalták a Vorwärts és a Berliner Tageblatt című lapok nyomdáit, több könyvkiadót és egy távíróhivatalt. 5-én este az USPD, a KPD és az Obleute vezetői összeültek a további lépések meghatározására. A megbeszélésen részt vett Dorrenbach is, aki biztosította a pártvezetőket arról, hogy nemcsak a Népi Tengerész Hadosztály, hanem minden Berlinben állomásozó katonai egység az ő oldalukra állt. Ez nagy hatással volt a jelenlévőkre, ezért már nemcsak a rendőrfőnök visszahelyezését tűzték ki célul, hanem a kormány megdöntésére irányuló fegyveres felkelést határozták el. Ideiglenes forradalmi bizottságot alakítottak, amelynek élére Karl Liebknechtet, Georg Ledebourt és Paul Scholzét állították.²⁵⁴

Dorrenbach állítása azonban nem felelt meg a valóságnak. Nemcsak a berlini csapatok zöme, hanem a Népi Tengerész Hadosztály is semleges magatar-

²⁵¹ Noskének a kiel-i tengerészek zendülésében játszott szerepével kapcsolatban lásd Antal Gábor: *Matrózlázadás Kielben. A német forradalom kirobbanásának előtörténetéhez*. In: *A nemzetközi munkásmozgalom történetéből. Évkönyv 2018*. Magyar Lajos Alapítvány, Budapest, 2018. 145.

²⁵² Shirer: 35.

²⁵³ Winkler 1984: 104.

²⁵⁴ Winkler 1993: 57.

tást tanúsított az elkövetkező napok során. A hadosztály nem is vett részt a harcokban, Berlin lakosságának nagy része szintén nem támogatta a felkelőket. Január 7-én Ebert a Berlinben és környékén állomásozó csapatokat Noske parancsnoksága alá rendelte, és felhívást tett közzé szabadcsapatok alakítására a fővárosban.²⁵⁵ A felkelés résztvevőinek megosztottsága, valamint a döntő

Az Eichhorn rendőrfőnök elbocsátása ellen tüntetők a Siegesallén, 1919. január 5. (Bundesarchiv-Militärarchiv Bil 183-R66463/ o. Ang.).

tömegbázis hiánya végül vereséghez vezetett. Január 10-én Wilhelm Reinhard ezredes egy dandárral megtámadta a Spartacus Liga spandaui központját, másnap pedig Noske elrendelte a támadást a Vorwärts visszafoglalására. A brutális összecsapások során a szabadcsapatok a géppuskák és a tüzérségi támogatás

mellett lángszórókat is bevetettek. A nyomdák és kiadók visszafoglalásakor a hadsereg sok civilt statáriálisan kivégezett. Január 13-ra mindenhol véget értek a harcok. A porosz Landtag későbbi vizsgálata során 156 halálos áldozat volt, ennek nagy része civil. A katonai erők és a szabadcsapatok vesztesége 13 halott és 20 sebesült volt.²⁵⁶ Január 19-én Walther Reinhard porosz hadügyminiszter „végrehajtási utasításokat” adott ki a hamburgi pontokhoz, amelyekkel gyakorlatilag hatályon kívül helyezte őket, visszaállítva a tisztek teljes korábbi parancsnoki jogkörét.²⁵⁷

A felkelés leverése után letartóztatási parancsot adtak ki Dorrenbach ellen. Először Kielbe menekült, majd rövid időre visszatért Berlinbe, majd februárban Posenben elfogták. Sikerült megszöknie, és Braunschweigbe menekült. Március elején felismerték, elfogták és megvádolták a császári palota kirab-

²⁵⁵ A csapatok közvetlen irányítását Walther von Lüttwitz tábornok végezte. Shirer: 36.

²⁵⁶ Wette, Wolfram: *Gustav Noske. Eine politische Biographie*. Droste Verlag, Düsseldorf, 1987. 308.

²⁵⁷ Hoffrogge, Ralf: Reich, Räte und Republik – die stenografischen Berichte des ersten Reichsrätekongresses 1918. In: *Labournet Germany*, 2018. november 6. Elérhető: https://www.labournet.de/wp-content/uploads/2018/11/raete_hoffrogge.pdf 2021. november 28.

lásával, a bíróság azonban felmentette. Itt Dorrenbach elismerte, hogy a KPD tagja, és a tavasz folyamán álnéven több munkásgyűlés szónokaként fellépett Tübingiában. Végül május közepén egy eisenachi kommunista lakásában elfogták, és Berlinbe szállították. Egy ügyészszégi kihallgatást követően állítólag szökés közben lelőtték.²⁵⁸

Mint láthattuk, a Népi Tengerész Hadosztály semlegesen viselkedett a januári felkelés idején. Amikor pár hónappal később, 1919 márciusának elején ismét harcok robbantak ki Berlinben, ugyanilyen semleges álláspontra helyezkedtek. Ezúttal azonban nem tudták elkerülni a harcot: március 5-én a rendőrkapitányságnál elsáncolt kormányerők megerősítésére küldték őket, amelyek azonban ellenségnek hitték a tengerészeket, és tüzet nyitottak rájuk. Ők visszalóttek, és csatlakoztak a felkelőkhöz. A győztes kormánycsapatok nem kegyelmeztek: az Otto Marloh főhadnagy vezette kivégzőosztag mintegy 30 tengerészt lőtt agyon. Másnap, 1919. március 6-án, miután a Weimarban összeült új nemzetgyűlés elfogadta a Reichswehr létrehozásáról szóló törvényt, és a Népi Tengerész Hadosztályt hamarosan feloszlatták, tagjainak nagy részét az új Reichsmarine kötelékébe integrálták.²⁵⁹

Összességében elmondható, hogy a Népi Tengerész Hadosztály, bár tagjai és vezetői között rengeteg politikai-ideológiai frakció híve jelen volt a többségi szociáldemokratáktól a spartakistákig és kommunistákig, alapvetően pártonkívüli tengerészekből állt.²⁶⁰ A különböző pártok valamennyien igyekeztek felhasználni őket saját érdekeiknek és céljaiknak megfelelően, azonban egyetlen alkalommal sem sikerült rábírnuk a tengerészek többségét arra, hogy bármilyen ideológiai alapon vonuljanak harcba. Semmiképpen nem tekinthetők a Spartacus Liga híveinek, hiszen ha a karácsonyi felkelés idején valamennyien megindulnak, nemcsak a kancelláriát vonhatták volna ellenőrzésük alá, hanem könnyen megbuktathatták volna a Népképviselők Tanácsát is. Azonban arra sem voltak hajlandók, hogy a radikális baloldallal szembeni puccsot hajtsanak végre, hiszen korábban, 1918. december 6-án nem követték parancsnokukat, Wolff-Metternichet, sőt hamarosan meg is buktatták. Az ezt követő balratolódásuk legfeljebb olyan szimbolikus cselekményekben merült ki, mint a KPD alakuló kongresszusán adott órség (bár ez sem tekinthető politikai vagy ideológiai állásfoglalásnak, hiszen a porosz Landtag épületeinek

²⁵⁸ Halála előtt azt állította ügyvédjének, hogy nem kísérelt meg szökést. Lange, Annemarie: *Berlin in der Weimarer Republik*. Dietz Verlag, Berlin, 1987. 218.

²⁵⁹ Winkler 1984: 180.

²⁶⁰ Uo. 124.

védelve amúgy is a feladataik közé tartozott). Ez a semlegesség ugyanakkor azzal a következménnyel járt, hogy egy idő után minden párt ellenségesen, de legalábbis bizalmatlanul tekintett rájuk, és végül, utolsó összecsapásukban utolsó összecsapásukban valóban „két oldalról kerültek tűz alá”. Bár később a Német Demokratikus Köztársaságban forradalmár hőökként tisztelték őket (a keletnémet haditengerészet az ő tiszteletükre vette fel a Volksmarine nevet), véleményem szerint a német spartakista/kommunista forradalom győzelme esetén a Népi Tengerész Hadosztály tagjai nagy valószínűséggel a kronstadti tengerészek sorsára jutottak volna.

ESEMÉNYEK, ÉVFORDULÓK

BIRÓ DÁVID

Mustafa Suphi és a Török Kommunista Párt korai időszaka

Bevezetés

Az Oszmán Birodalom utolsó időszakában számos eszmeáramlat született annak érdekében, hogy megoldást találjanak az iparosodottabb Európával szembeni elmaradottságra és a birodalom társadalmi problémáira. Ezek az új mozgalmak meglehetősen széles spektrumon mozogtak, az oszmanizmus ideológiájától a pántürkizmuson át egészen az iszlamizmusig, valamint megjelentek a baloldali eszmék is. Az alkotmányos monarchia 1908-as kikiáltásával a sajtó révén egy új vitakörnyezet is kialakulhatott és az oszmán értelmiség lehetőséget kapott arra, hogy bemutassa elképzeléseit a társadalmi és gazdasági fejlődés előmozdításához.

A marxista eszmék viszonylag későn, a 19. század végén jelentek meg a Török Birodalomban és elsősorban a nem muszlim csoportok révén kezdték azokat népszerűsíteni. Miután 1908-ban az Egység és Haladás Bizottsága átvette az irányítást már a muszlim közösségek körében is egyre nagyobb népszerűségnek örvendett a szocializmus ideológiája, amelyben e csoportok az ország problémáinak megoldását látták. A szocializmus és más baloldali eszmék tényleges térhódítása a muszlim közösségekben csak 1919-ben vált

meghatározóvá. Egyes baloldali mozgalmak ekkor már működtek Isztambulban, mégis az első meghatározó baloldali vezetőnek

Mustafa Suphi² kinthetjük, aki követőivel együtt korábban Oroszországba menekült és a bolsevik forradalom után a Török Birodalom problémáinak megoldását is a kommunizmus sikerében látta. Suphi és más török-muszlim kommunisták az általuk alapított Török Kommunista Párttal (Türkiye Komünist Partisi, - TKP), együtt azon dolgoztak, hogy a bolsevik forradalomhoz hasonló eredményeket érjenek el az Oszmán Birodalom különböző területein.

A TKP Törökország egyik legrégebbi politikai pártja és a Közel-Kelet legrégebbi kommunista pártjai közé tartozik, amely 1920 szeptemberében alakult meg Bakuban, majd az egypártrendszer időszakában betiltották.

Az Oszmán Birodalom, avagy „Európa beteg emberének” sorsát végleg megpecsételte a mudroszi fegyverletétel 1918 október 30-án. Ennek értelmében az egykori hatalmas birodalom területei feletti uralmat a britek és szövetségesei gyakorolták.³ Ez a folyamat tovább éltette az orosz területen működő török kommunisták tevékenységét. Európa különböző területein kibontakozó baloldali mozgalmak⁴ és az Atatürk vezette függetlenségi háború hatása további cselekvésre készítette Suphit és követőit.

Mustafa Suphi tevékenysége és a TKP megalakulása

Mustafa Suphi a Fekete-tenger partján Giresunban született 1882-ben.⁵ Isztambulban jogot, Párizsban politológiát tanult.⁶ A Párizsban működő Tanin

² Mehmed Mustafa Suphi (1882/1883-1921). Nevét többféle alakban is megtaláljuk (Subhi, Soubhy, Soubhi, Suphi), jelen tanulmányban a török szakirodalomban legelterjedtebb változatot (Suphi) használom.

³ Juhász Balázs: Trianon és az olasz diplomácia: Dokumentumok a békeszerződés előkészítéséről 1919-1920, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2018, p. 24.

⁴ Lásd például: Juhász Balázs: Magyar kommunisták Olaszországban - az olasz és a magyar hatóságok célkeresztjében, In: Búr Gábor – Pál István – Székely Gábor (szerk.) Az Eiffel-torony árnyékában: Majoros István 70 éves, ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest, 2019, pp. 341-355.

⁵ Ali Birinci: Mustafa Suphi Hakkında Yeni Belgeler ve Bilgiler, Tarih ve Toplum. 12 (71), Kasım, 1989, p. 38.

⁶ Hamit Erdem: Mustafa Suphi – Bir Yaşam Bir Ölüm, Sel Yayıncılık, İstanbul-Şubat, 2010, pp. 17-21.

Mustafa Suphi

elnevezésű török lap tudósítójaként dolgozott.⁷ 1910-ben visszatért Törökországba, és közgazdász tanárként kezdett dolgozni. 1912-ben az Ifham nevű újság szerkesztője lett, majd 1913-ban a Mahmud Şevket⁸ pasa meggyilkolása után az Egység és Haladás Bizottsága (Ittihat ve Terakki) kormánya letartóztatta. Sinopba (a Fekete-tenger partja) száműzték. 1914-ben Suphi Sinoból Oroszországba szökött.⁹

Az első világháború kitörésekor az orosz kormány letartóztatta. Ismét száműzték, először Kalugába, majd az Urál területére. Száműzetésében lehetősége nyílt a szocializmus tanulmányozására. A forradalmi marxizmus felé fordulva Suphi megtanult oroszul, kapcsolatba lépett a bolsevikokkal és forradalmi propagandát folytatott a hadifoglyok körében és csatlakozott az Orosz Szociáldemokrata Munkáspárthoz.¹⁰ Suphi és barátai a szocialista eszmény erősítését célozták meg a török hadifoglyok körében a Keleti Népek Kommunista Szervezeteinek Összoroszági Kongresszusán, majd Török küldöttként csatlakozott a 3. Internacionálé I. Kongresszusához, majd 1919-ben megalapította a „Yeni Dünya” (Új Világ) című kommunista újságot.¹¹ A legnagyobb eredmény a Török Kommunista Párt létrehozása volt, amelyre 1920. szeptember 10-én került sor Bakuban, nem sokkal a keleti népek kongresszusa (1920. szeptember 1-7.)¹² után a Török Kommunista I. Általános Kongresszusán.

Az a lehetőség, hogy Mustafa Suphi alternatív hatalmat hozzon létre Anatóliában a Szovjet-Oroszországtól kapott támogatással, érdekes fejlemény volt, amely növelte Mustafa Kemal aggodalmait. Mustafa Suphi külhoni szocialista szervezetét a fővárosban, Isztambulban is aggodalommal fogadták a

⁷ Ömer Faruk Huyugüzel: Tanin, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tanin> (Letöltve: 2021.10.30.)

⁸ Mahmud Şevket (1856-1913), oszmán államférfi. Szerepet játszott Abdülhamid trónfosztásában, és V. Mehmed uralkodása alatt négy hónapig nagyvezírként szolgált 1913. január 23. és 1913. június 11. között. 1913. június 11-én a Beyazit téren hivatali autójában meggyilkolták.

⁹ Erdem: i.m. p. 41.

¹⁰ Suphi ezen időszakáról részletesebben lásd: Erdem: i.m. pp. 49-88.

¹¹ Mete Tunçay: Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı, BDS Yayınları, 1995.

¹² J. Nagy László: A keleti népek kongresszusa: Baku, 1920. szeptember 1-7., A nemzetközi munkásmozgalom történetéből (Évkönyv), XLVI. évfolyam, Magyar Lajos Alapítvány, 2020, pp. 36-43.

hatóságok. Hamar elterjedt a hír, hogy 1918-ban Moszkvában muszlim török szocialisták társaságot alapítottak, az állam minden tartományt és kormányzóságot figyelmeztetett a szükséges intézkedések megtételére, hogy a mozgalom ne szivároгjon be az országba.¹³ Emiatt az isztambuli kormány aggodalommal követte Suphit és szervezetét. Kimondták, hogy az ilyen szocialista eszmék elterjedését az országban mindenképpen meg kell akadályozni, és kiadták az illetékes állami hatóságoknak, hogy figyeljék Suphi és követői tevékenységét.¹⁴

1920 szeptemberében, nem sokkal az alapítás után, a Török Kommunista Párt vezetése úgy döntött, hogy tevékenységének központját Törökországba helyezi át. 1920 végén Mustafa Suphi és a párt többi vezető tagja elhagyta Bakut, és Anatóliába indult. Noha Suphi az anatóliai nemzetgyűlés kormányának meghívására 1921-ben Karson keresztül lépett be Törökországba,¹⁵ 14 barátjával együtt január 28-ról 29-re virradó éjszaka Batumi közelében a tengeren meggyilkolták őket.¹⁶ Mustafa Kemál Pasával folytatott levelezése és Kazım Karabekir mérsékeltebb megközelítése által teremtett pozitív légkör megerősítette Suphi azon vágyát, hogy Anatóliában folytassa tevékenységét.¹⁷ Azonban az anatóliai Erzurumban és Trabzonban a tömegek tiltakozása fogadta, ahová Karson keresztül érkeztek meg. Az továbbra is vita tárgyát képezi, hogy voltaképpen kik szervezték a tömeges és a tiltakozásokat és különféle teóriák láttak napvilágot Suphi és barátai halálával kapcsolatban.¹⁸ A gyanút erősíti, hogy a gyilkosság gyanúsítottjai, a bűncselekmény súlya ellenére még az akkori Független Törvényszéki (istiklali) Bíróságokon sem kerültek felelősségre vonásra.¹⁹

¹³ TBMM GCZ, cilt: 1, s. 333.

¹⁴ TBMM GCZ, cilt: 1, s. 334.

¹⁵ Bülent Gökay: *The Turkish Communist Party: The Fate of the Founders*, Middle Eastern Studies, Vol. 29, No. 2, Apr., 1993, p. 228.

¹⁶ Kadir Yıldırım: *Osmanlı Sosyalist Hareketi İçinde Mustafa Suphi: Hayatı ve Fikirleri*, Sosyoloji Dergisi, 3. Dizi, 28. Sayı, 2014/1, p. 107.

¹⁷ 1920. szeptember 13-án Musztafa Kemal Suphinak küldött levelében kifejtette aggályait a török kommunisták Anatóliába történő visszatérése kapcsán. Bővebben lásd: Yıldırım Koç: *Kemalist devrim, CHP ve işçi sınıfı (1919-1946)*, İstanbul, Kaynak, 2013, pp. 155-163.

¹⁸ Emrah Cilasun: *Mustafa Suphi'yle Yoldaşlarını Kim öldürdü? Agora Kitaplığı, İstanbul-Ocak 2008.*

¹⁹ Yıldırım: i.m., 107.

Suphi és a Török Kommunista Párt elképzelései

Elmondhatjuk, hogy Suphi rövid tevékenységének legfontosabb eredménye az 1920-ban alapított Török Kommunista Párt volt. Az 1920-ban Bakuban tartott kongresszuson, két évnyi munka eredményeinek reprezentálása okán bejelentették a Török Kommunista Párt létrehozását. A párt legfontosabb célja a kommunizmus terjesztése volt a törökök között, valamint további kommunista csoportok létrehozásának elősegítése és újabb kongresszusok szervezése Oroszországban és Törökország különböző régióiban az ott alakult szervezetek és csoportok képviselőinek részvételével. A kongresszuson bemutatott kommunista pártprogramot Suphi természetesen marxista szemlélet mentén dolgozta ki. A kisebb változtatásokkal elfogadott programban egy 10 tételes bevezetőt és egy 49 tételes főprogramot dolgoztak ki.²⁰ E programban megjelent az államforma, a vallási és nemzetiségi viszonyok, a gazdasági ügyek, a falvak helyzet, a bankok, az adók, a lakhatási és megélhetési kérdések, a dolgozók és munkások jogai, a hadsereg és a rendőrség szerepe, bíróságok, oktatás, egészségügy kérdései.²¹

Az anatóliai társadalom problémáiról részletesen szó esett a pártprogramban. Suphi nézetei itt is azt mutatják, hogy a társadalmak igazi zsákutcája a magántulajdonból származó kizsákmányolás.²² Szó esett arról, hogy a világban a gyáripar térnyerésével és más országok megszállásával a kistermelők, a gazdálkodók, munkások és kisboltosok szenvedésre lettek ítélve. Ebben a folyamatban az állam is az uralkodó osztályok érdekeit hangoztató eszközzé vált. Suphi Törökország felszabadulása mellett Irán és India státuszát is figyelemmel kísérte, és félgyarmati államként definiálta azokat és ezen országok problémáinak megoldását a szocialista forradalom sikerében látta.²³ Suphi, a Török Kommunista Párt 1920-as első kongresszusán megnyitó beszédet mondott, ahol kifejtette a szocialista októberi forradalom fontosságát, mint üdvöztető eseményt, és hasonló célokat fogalmazott meg Törökország számára.²⁴

Suphi elnyomottnak látta a törökországi munkásokat és parasztokat, és kijelentette, hogy szabadságuk a földesurak, aghák, pasák, valamint a szo-

²⁰ Yavuz Aslan: Türkiye Komünist Fırkası'nın kuruluşu ve Mustafa Suphi, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997, p. 243.

²¹ Uo. 243.

²² Yıldırım: i.m., p. 112.

²³ Aslan: i.m., p. 244-247.

²⁴ Dimitir Şişmanov: Türkiye işçi ve sosyalist hareketi kısa tarih (1908-1965), Belge, İstanbul, 1978, pp. 99-100.

cialista forradalom megvalósulásától függ.²⁵ Fegyveres harcra hívta a megszállt Isztambul lakosságát és az Anatóliában a függetlenségért harcolókat. Elgondolásában ezek az újonnan létrehozandó fegyveres egységek képeznék a jövőben a török Vörös Hadsereg alapját.²⁶ Ebből a célból Anatólia különböző területeire is küldtek tagokat. Bár már az isztambuli iroda 1919 óta működött, 1920-ban Zonguldakban, Ereğliben, Trabzonban és Rizeben nyitottak pártirodákat.²⁷ Mindenképpen ki kell emelnünk, hogy az új irodák működése rendkívül korlátozott volt. Nem volt szervezeti felépítésük, a megalakulás kezdetén jártak, így csak minimális kapcsolat volt a különböző területeken, régiókban működő irodák között. Suphi 1921-es meggyilkolása után a regionális szervezetek meggyengültek, és nem volt további forrásuk arra, hogy olyan tevékenységeket végezzenek, amelyek támogathatták volna a törökországi kommunisták munkáját.

Suphi írásában tulajdonképpen fegyveres harcra szólította fel Anatólia lakosságát a szultán, az Egység és Haladás Bizottsága, valamint a gyarmatosító brit és francia erők ellen. Kijelentette, hogy szent kötelesség harcolni a görög hódítók, az európai és amerikai imperialisták ellen.²⁸ Anatólia függetlenségi és felszabadító harca ebben az időszakban Suphi írásaira is hatással volt, bár inkább az imperialista hatalmak elleni háború fényében volt ennek jelentősége, semmint a szocialista ideológia szempontjából.²⁹

Suphi száműzetése előtti szociológiai és gazdasági alapú nézeteit felváltotta az az orosz példa által ihletett imperialista harcra való felhívás. Ebben az időszakban írt írásában és felhívásaiban inkább antiimperialista, gazdasági függetlenségre épülő intenzitást látunk, mint a szocialista forradalomra kitűzött céljainak hatását. Ezért életének utolsó szakaszában az Oszmán Birodalom társadalmi problémáinak megoldását az erőszakon alapuló forradalmi hullámban látta, amelyről úgy gondolta, hogy gyors eredményeket fog hozni, ellenben egy hosszan elnyúló, tudományos alapokon nyugvó fejlődés és reformsorozattal.³⁰ A száműzetés előtti írásokban és fordításokban azt látjuk, hogy a társadalmi problémák megoldását, az oszmánok nehéz helyzetből való kilépését, a különböző etnikai és vallási csoportok problémáinak javítását

²⁵ Yıldırım: i.m., p. 112.

²⁶ Uo.

²⁷ Meral Bayülgen – Emel Seyhan Atasoy: Mustafa Suphi ve Yoldaşları: Sosyal Tarih Yayınları, Baskıya Hazırlık: Gönül Göner, İstanbul Şubat, 2021, pp. 105-106.

²⁸ Bayülgen – Atasoy: i.m., pp. 80-81.; Banu İşlet – Cemile Moraloğlu Kesim: Mustafa Suphi'ler (sahsi Dosyası-Degerlendirmeler-Anmalar), Sosyal Tarih Yayınlar, Eylül, İstanbul, 2020.

²⁹ Yıldırım: i.m., p. 113.

³⁰ Gökay: i.m., p. 225.

célzó szemlélet állt az élen. Az orosz forradalom és szocializmus hatása alatti száműzetés utáni éveiben egy gondolkodó és cselekvő ember képe kerül előtérbe, aki ismét meghajol a nép előtt, de társait fegyveres forradalomra hívja, amely során elfogadják a szocialista eszményt a problémák megoldásának kezelésére.³¹

Suphit értelmiségiként egyes baloldaliak alábecsülték. Ahmed Cevat³² szerint „*Mustafa Suphi olyan elvtárs volt, aki semmit sem értett a marxizusból*”, még Mustafa Nafi, a moszkvai Vörös Hadsereg Kommunista Katonai Akadémiájának török parancsnoka 1920-ban azt állította, hogy „*Mustafa Suphi nem igazi kommunista és nem érti a kommunizmus igazi gondolatát*.”³³ Mindezekről függetlenül kijelenthetjük, hogy Suphira nagy hatással volt az oroszországi forradalom, és a száműzetés utáni életét e gondolat terjesztésének szentelte, különösen a muszlim területeken. Úgy gondolta, hogy a szocialista Oroszország a világ összes népének és az elnyomott szenvedő közösségeknek a közös hazája, és kijelentette, hogy saját szervezete és tevékenysége is jelzi, hogy Törökország is elindult ezen az úton.³⁴ Eszméit és elképzeléseit sem korlátozza Törökországra. Kijelentette, hogy a tatárok, arabok és Irán hamarosan csatlakozni fognak a szocializmus karavánjához. Úgy vélte, hogy az iszlám világban a testvériség, az egység és a szabadság megteremtése csak így valósulhat meg.³⁵

Összegzés

Az Oszmán Birodalom utolsó periódusában és a köztársaság korai történetében létrejött valamennyi szocialista szervezet mind rövid életűek voltak, és nehezen találtak társadalmi bázist. Gazdasági nehézségek, politikai konfliktusok, intézményesülési és egyéni erőfeszítések nehézségei mind közrejátszottak a sikertelenségükben. Mustafa Suphi Török Kommunista Pártja két évnyi szerveződés után 1921-ben kezdte meg működését. Suphi életének korai szakaszában távolabb helyezkedett el a szocializmus gondolatától és sokszor bírálta a baloldali gondolatokat. Az Oszmán Birodalom problémáira politikai,

³¹ Uo. p. 224.

³² Ahmet Cevat Emre (1876–1961), török újságíró és nyelvész. Hosszú időn keresztül élt orosz területeken. A Moszkvai Egyetem Keleti Intézetének török nyelv professzorává is kinevezik. Szerkesztője a Yeni Dünya újságnak. Tagja volt a Török Nyelvi Egyesületnek (TDK), részt vett a török ábécé latinosításában.

³³ Mete Tunçay: Türkiye’de sol akımlar 1908-1925, C. 1, İletişim, İstanbul, 2009, p. 344, 474.

³⁴ Yıldırım: i.m., p. 114.

³⁵ Gökay: i.m., p. 222.

gazdasági és szociális téren keresett megoldást. Gondolkodásának megváltozásában jelentős szerepet játszott az Egység és Haladás Bizottságának hatalomra kerülése és az ezt követő emigrációban töltött időszak. Ezentúl meghatározó eseménynek tekinthetjük az 1917-es bolsevik forradalmat. Suphi ezután már egyértelműen kommunistának vallotta magát és a bolsevik forradalom sikerében látta a Török Birodalom és más muszlim népek, társadalmak megmentését. Mindezt figyelembe véve azt látjuk, hogy Suphi életének utolsó 3-4 évében játszott meghatározó szerepet a kommunizmus ideológiája. Ebben az időszakban azonban az általa vezetett Török Kommunista Párttal és szocialista kiadványaival egyaránt felkelésre és az Oroszországhoz hasonló forradalomra próbálta sarkallni az anatóliai népet.

Ez az aktív időszak egybe esett a Mustafa Kemál által vezetett török függetlenségi háborúval. Az anatóliai politikai és katonai instabilitás hatására a szocialista nézetei inkább antiimperialista és forradalomparti formát nyertek, mintsem elméleti irányvonalba fejlődtek volna. A forradalmi harc Anatóliában az ankarai kormány vezetése alatt folytatódott, de távolról sem volt szocialista és emiatt Suphi szembekerült Kemállal, amely az ő és 14 vezető kommunista társa életébe került.

Bülent Gökyay kutatásaiból kiderült, hogy az ankarai kormány jelentős szerepet játszott ebben az incidensben. A rendelkezésre álló dokumentumok alapján nyilvánvalóvá vált, hogy Musa Kâzım Karabekir,³⁶ az egyik legjelentősebb hadseregparancsnok és Hamit Bey, az ankarai kormány meghatározó helyi képviselője dolgozták ki azt a tervet, amely Suphi és társai életébe került.

³⁶ Musa Kâzım Karabekir (1882-1948), a török függetlenségi háború egyik meghatározó tábornoka.

A dokumentumokból az is egyértelműen kiderül, hogy Mustafa Kemal a kommunisták csoportjának megfékezését kérte tőlük, és áldását adta a Trabzonban készített „tervre”. Az azonban továbbra is rejtély, hogy a „tervben” gyilkosság szerepelt-e.³⁷

Érdekes, hogy ez az incidens nem gyakorolt komoly hatást a török-szovjet kapcsolatokra. Ugyan ez az esemény bizonyára dilemmát okozott a szovjet vezetés számára. Támogatni kell egy nemzeti felszabadító mozgalmat, amely az imperialista hatalmak ellen lép fel, és ezzel egyidejűleg támogatni a helyi kommunista csoportokat, szervezeteket az ország nacionalista vezetése ellen. Amikor a kemalista vezetés valamennyi kommunista szervezetet elkezdett nyíltan elkezde felszámolni Törökországban, tiltakozások hangzottak el a kommunista világtalálkozókon, de ez nem akadályozta Moszkva és Ankarra jó diplomáciai és gazdasági kapcsolatait. A szovjet kormány úgy döntött, hogy folytatja hivatalos együttműködési politikáját Ankarával, függetlenül a Moszkvához hű helyi kommunisták sorsától. Mindez megpecsételte a Török Kommunista Párt sorsát, amelyet hamarosan betiltottak. Illegálisban, titkos ellenzéki pártként folytatta tevékenységét a hidegháború időszakában, amelyet a különböző katonai rezsimek üldöztek. Sok értelmiségi, például Nâzım Hikmet³⁸ is csatlakozott a párthoz, majd 1988-ban a párt beolvadt a Törökországi Egyesült Kommunista Pártba.

³⁷ Bülent Gökay: Communist Party of Turkey and Soviet Foreign Policy, *Journal of Global Faultlines*, Vol. 4, No. 2, 2018, p. 141.

³⁸ Nâzım Hikmet (1902-1963), ismert török költő, moszkvai száműzetése során halt meg.

Dロッパ György

Bolívar, Jókai-libertadorok: a forradalom fényében és árnyékában

A forradalmak forradalma

Az 1789-ben kitört a francia forradalom hatása, eszmeisége feltartóztathatatlannul terjedt a világban. Claude Joseph Rouget de Lisle szabadsághimnuszából megalkotta dalát, a Marseillaise-t, amely hamarosan francia himnusszá vált. A nép ledöntötte a királyok szobraikat, a királyt perbe fogták, és az új kivégző-eszközzel, a guillotine-nal lefejezték. A világban terjedt a forradalom példája:

nincs olyan hatalom, amit a nép forradalma ne tudna legyőzni.

Nyolcezer kilométerre
Franciaországtól megszületett a
Libertador, Simón Bolívar

1783-ban születik meg a későbbi *Libertador*, teljes néven: *Simon José Antonio de la Santísima Trinidad Bolívar Placios Blanco* (1783–1830), a Felszabadító. Hároméves, mikor elveszti baszk származású apját. A francia forradalom kitörésekor még csak hatéves. 1792-ben édesanyja is meghal, de vagyonos családja gondoskodik színvonalas neveltetéséről. 1797-ben, 14 évesen, kadétként katonai pályára lép; kitűnő tanulmányi eredménye és lelkes hozzáállása eredményeként már egy éven belül alhadnaggyá léptetik elő. Tizenhat éves korában madridi nagybátyjához utazik, ahol további kitűnő nevelők oktatják, köztük

lánglelkű tanára, Simón Rodríguez. 1801-ben lép az azóta is folyamatosan szabadságharcot vívó baszkok földjére, egy évet Bilbaóban tölt. Ezt követően Párizsba utazik, azután visszatér Madridba, ahol megházasodik. Átkelnek az óceánon Venezuelába, de felesége egy éven belül meghal.

1804-ben már ismét Európában van, Párizsban telepedik le. Lenyűgözi a forrongó Európa és a szellemileg is pezsgő párizsi élet. Olyan személyekkel találkozik, mint Alexander von Humboldt német természettudós és Aimé Bonpland francia felfedező és botanikus. Párizsi színházakba, szalonokba, tanfolyamokra, előadá-

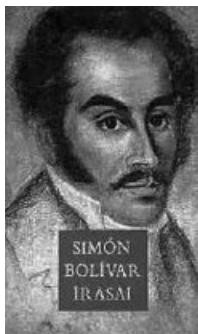

sokra jár. Tizennyolc éves, mikor újra találkozik korábbi nevelőjével, Simón Rodríguezszel, vele még inkább kiteljesedik a szabadság iránti vágya. Gyalogosan bejárta Savoyát. Egy Róma melletti dombon Bolívar esküt tesz, hogy addig nem nyugszik, míg fel nem szabadítja Amerikát a spanyol uralom alól. 1804-ben, 21 éves korában, egy évig újra Párizsban él, ekkor már Bonaparte az első konzul, de egy évvel később örökös konzullá választják. Párizsban belép a szabadkőműves-páholyba, és tudomást szerez arról, hogy Francisco de Miranda már elkezdte Latin-Amerikát felszabadító harcát.

Hogy további tapasztalatokat és szövetségeseket szerezzen – egy kitérővel –, beutazza az Egyesült Államok keleti államait, és visszatér Caracasba. Tagja lesz a caracasi Hazafias Társaságnak. 1809-ben bekövetkezik egy lényegi változás. Napóleon hadai bevonultak Spanyolországba. A társaság megbízásából, 1810-ben, eléri, hogy két társával, Luis López Mendezzel és András Belióval fogadja őket a spanyol királyság legnagyobb ellensége, az angol miniszterelnök. A találkozó nem hivatalos, mert a caracasi Hazafias Tanács küldöttségét a miniszterelnök otthonában fogadja, de így is megtapasztalja a nagyhatalmi politizálás bürokratikus útvesztőit. Hazatérve, Francisco de Miranda parancsnoksága alatt, 1811-ben – ezredesi rangban beáll katonának. – Részt vesz Valencia bevételében, és 1811-ben kikiáltják az első Venezuelai Köztársaságot.

Az elfoglalt területeket persze meg is kell tartani. A spanyol király gyaratati csapatai még így is komoly erőt képviselnek, és a Bolívar által parancsnokolt Puerto Cabellót 1812-ben elveszti. Gyanakszik, és rájön, hogy elárulták. Bolívar menekülésre kényszerül. de nem adja fel. Hamis papírokkal jut el a

Kis-Antillába, Curacaóba, a Holland Nyugat-indiai Társaság rabszolga-kereskedelmi központjába. A sziget státusza a napóleoni háborúk hatására állandóan változik, hol angol, hol francia, hol holland kézre kerül, sőt a meggyengült hatalmi helyzetet kihasználva rabszolgázadások is bonyolítják a képet. Bolívar Curacaóból a Karib-tenger parti Cartagena de Indiasba megy. A város 1811 novemberétől független, de teljes szabadságáért még évekig harcolnia kell. Bolívar itt írja meg az „Egy caracasi polgár szózata Új-Granada polgáraihoz” című alapvető írását, amelyben nemcsak a politikai helyzetet, hanem állásfoglalását is taglalja.

Simon Bolívar írásai.
Európa Könyvkiadó
1976.

1811 tragikus év. Domingo de Monteverdénél, Miranda csapatai is kénytelenek letenni a fegyvert.

Bolívar szüntelenül szervez, tárgyal, társakat toboroz, kitűnő fegyverforgató, katonai stratég, korának egyik legnagyobb szónoka, vezére, népvezére, államférfija, szüntelenül utazik a karibi térségben, megmássza az Andokot, többször jár Európában is.

Egy kis sereg élén újraindítja a felszabadító harcot. Felszabadítja a kolumbiai bővizű Madalena folyó keleti partvidékét, megvívja a „csodálatos hadjáratot”. 1813-ban négyszáz emberével egy nap alatt beveszi a nyolcszáz fővel védekező Cúcuta városát, és még ugyanezen év októberében bevonul Caracasba. Ekkor kapja a Felszabadító, a Libertador nevet.

1814-ben a spanyol birodalom csapatai visszafoglalják Caracast. Győzelmüket Bolívar a „zsarnokok győzelmének” nevezi. Ismét menekül, ezúttal a brit gyarmatra, Jamaicába. Ott megpróbál támogatást szerezni függetlenségi mozgalmához. Levelet ír, feltételezhetően a kormányzóhoz „Egy dél-amerikai válasz e sziget úriemberének” címmel. Bolívar társadalmi reformerként élharcosa a feudális, abszolutista iga lerázásának, de hiába katonai zseni, honfitársaival többször vereséget szenved. Ám ők azok a forradalmárok, akik nem adják fel. Levele újra hitet adott a függetlenség ügyét képviselőinek. Élesen bírálta a spanyol gyarmatosítást, reménykedve tekintett a jövőbe. „Megszakadtak azok a kötelek, amelyek Spanyolországhoz kötöttek minket.” „Egy szabadságot szerető nép végül szabad lesz – mondja –, és azok mi vagyunk. Nem vagyunk sem indiánok, sem európaiak, mégis mindegyiknek részei vagyunk.”

Bolívar számára az egyetlen út egy autonóm, republikánus kormány létrehozása. Terve olyan alkotmányos köztársaság létrehozása, amely végighúzó-

dik Chilén, Argentínán és magában foglalja Mexikót is. „Amerikának olyan-ná kell válnia, mint a Korinthuszi-szoros a görögök számára.” A szigeten túlél egy merényletet, és újra csapatokat toboroz.

Bolívar tudta – és kihasználta –, hogy a spanyol csapatokat akkor kell megtámadni, mikor katonai erőiket lefoglalják a napóleoni háborúk, de 1815-ben Napóleon végleg vereséget szenved Waterloonál. A spanyol király nem késlekedik, és megtorló csapatokat küld az amerikai kontinensre. A felszabadító partizánháborúban, hogy a spanyol fegyverek túlerejét ellensúlyozza, Bolívar a rabszolgák által felszabadított, korábbi francia gyarmatra, a haiti független szigetállamba utazik, ahol az áttörés sikeres volt. Haiti rabszolgák a kiváltságos vegyes rasszúakkal és néhány fehér lakossal a jakobinusok egyenruháit magukra öltve játszották ki egymás ellen a különböző hatalmakat: Spanyolországot, Nagy-Britanniát és Franciaországot. Sikerüket elősegítette, hogy 1794-ben a párizsi Nemzeti Konvent minden gyarmaton véget vetett a rabszolgaságnak, és egy évtizeddel később, 1804-ben Haiti független országgá vált. 1815-ben Bolívar, a rabszolgaságból felszabadított szigetállamban kér és kap segítséget. Keresi a kormányzót, üzletembereket, mindenkit, kitől segítséget remél.

Kapcsolatot épített ki Robert Sutherlanddel, egy Haitin élő brit kereskedővel, valamint más forradalmi száműzöttekkel, akiknek pártfogást ígért. Bolívar Haitin tárgyal egy Pierre Louis Brion nevű gazdag holland kereskedővel is, akit a függetlenségi háborúban fregattkapitányi rangba emel. (1815-ben Brion Angliába ment, ahol megszerezte a 24 ágyús Dardo korvetet, amellyel a Cartagena de Indias-i lázadókat akarta segíteni, hogy segítséget nyújtson a forradalmároknak. Brion saját költségén Londonból Cartagenába hajózott, 14 ezer lőfegyverrel és nagy mennyiségű hadianyaggal. Sajnos túlkésőn érkezett, mert Cartagena addigra elesett. Így a haiti Les Cayes-ben, szálltak partra, más emigráns hazafiakkal és ott telepedtek le.)

Találkozik Alexandre Pétionnal, a haiti forradalom azon vezetőjével, aki Jean-Jacques Dessalines (a független Haiti első elnöke) és a halála után a kettészakadt ország déli felének köztársasági elnöke lett. Pétion melegen fogadta Bolívert. Ezer puskát, lőszert, ellátmányt, nyomdát, valamint több száz haiti tengerészt és katonát ígért, egy feltétellel: Bolívar eltörli a rabszolgaságot az általa alapítani kívánt új köztársaságban. Bolívar elfogadta az ajánlatot, és nem felejtette el, hogy amikor nem a tervei szerint alakultak a dolgok, ismét menedéket kapott. Persze Bolívar, aki a pártfogás előtt sok saját rabszolgáját is felszabadította, mindent megtett, hogy hű maradjon a szavához. Sajnos

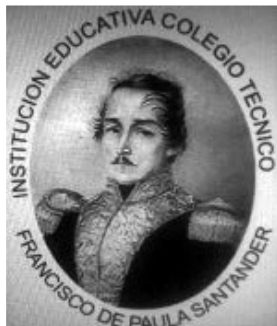
Pétion már nem élhette meg, mikor 1819-ben a venezuelai Angostura városában (ma: Ciudad Bolívar) tartott kongresszusán Bolívar, betartva szavát, megszüntette a rabszolga-kereskedelmet. Talán lassan mozdult el a liberális kreol úri felfogástól a liberális demokratizmus felé, de bizonyosan átlépte saját árnyékát.

1819. augusztus 7-én a kolumbiai Boyacánál Simón Bolívar és a kolumbiai Francisco de Paula Santander tábornokok csapatai megrendítő vereséget mérnek a spanyol hadsereg-re. A katonai győzelemre alapozva Angosturában a függetlenségpártiak kongresszust hívtak össze, ahol megalapították Nagy-Kolumbiát, a későbbi Kolumbiai Köztársaságot.

1821-ben ismét Bolívar volt, aki meggyőzte a kolumbiai Cúcuta kongresszusát, hogy fogadjon el egy „szabadméh-törvényt”, amely elrendelte, hogy minden rabszolganyától született gyermeket tizennyolc éves korában emancipálni kell. E döntés következtében a felszabadító hadsereg egységeiben egyharmad, máshol fele arányban szolgáltak feketék.

Újonnan verbuvált csapataival Bolívar visszamegy Venezuelába, és amerre jár, felszabadítja a rabszolgákat. Sorra adják vissza a városok és tartományok függetlenségét, sikerek és kudarcok váltogatják egymást. Bolívar felszabadító mozgalma fogalommá válik. Az Egyesült Államok diplomáciai megbízottat küld, hogy tájékozódjon, de európai önkéntes csapatok is érkeznek. Bolívar csapataival átkel az Andokon, és bevonul Bogotába. A spanyol tábornokok tűzszünetet és békét akarnak kötni a köztársaságokkal, de a fegyverszünet lejártával.

Bolívar seregei ismét megindulnak, és a carabobói csatában szétverik a király seregeit; a Libertador ismét bevonul az ünneplő fővárosba. 1822-ben a köztársaságpárti csapatok még felszabadítják Ecuadort, majd 1823-ban a spanyol király csapatainak maradványait kiűzi Porto Cabellóból. Így Ecuador is csatlakozik Nagy-Kolumbiához. A köztársaságpártiak már uralják Venezuelát, Kolumbiát, Ecuadort és Panamát. A több mint tízéves felszabadító harcnak nem Bolívar egyedüli vezetője. A világraszóló kollektív győzelem, sok híressé és nemzeti hőssé vált tábornok és a harcokban öntudatára ébredt nép együttes érdeme. A venezuelaiak a felszabadító harcok legfőbb eseményének

a most kétszáz éves évfordulóját ünneplő carabobóit a legnagyobb csatát tartják.

Bolívar tábornokai harcostársai megnyerték a csatákat és a függetlenségi háborút. Tehetségük azonban önzéssel párosult, a kicsi államok mindenféle határviták miatt egymással is háborúzni kezdtek. Az igazán jó vezér nemcsak a háborúban sikeres, hanem a békét is meg kell nyernie. Így történhetett, hogy kicsinyes hatalomféltések miatt a Libertador elhagyatva halt meg 1830-ban.

Bolívar ma nemzeti hős, családnéve két országnak is névadója: Bolíviának és a Venezuelai Bolívari Köztársaságnak. Szobrai Latin-Amerika talán minden országában megtalálhatók. Dél-Amerikán kívül van szobra San Franciscóban, Washingtonban és Budapesten is.

A Bolívari országok: Bolívia, Columbia, Ecuador, Panama, Peru, Venezuela. Ezen országok együttes területe meghaladja az Európai Unió mai területét.

Az európai forradalmak

Simon Bolívarékhoz hasonlóan Kossuth és Jókai is a függetlenségért, a feudális abszolutizmustól való megszabadulásért küzdöttek. A magyar és a latin-amerikai jelszavak ugyanazok voltak 1810-ben, mint a magyar reformkorban: haza és haladás.

Simon Bolívarról nemcsak 1848 előzményeként beszélhetünk, de alakja megjelenik a korabeli irodalomban is.

Simon José Antonio de la Santísima Trinidad Bolívar Placios Blanco.

Jókai Mór

Az 1848-as forradalom és a Bolívari forradalmak összefüggésében ki más írt volna Simon Bolívarról, mint a hihetetlenül művelt és tájékozott Ásvai Jókay Mór, írói nevén Jókai Mór a nagy magyar elbeszélő és mesemondó. (Jókaynak először író társa, Tóth Lőrinc írt Jókai Mór néven levelet. Petőfi Sándor, a forradalom költőjének unszolására 1848. március 15-től kezdte az irodalmi életben használni az új nevet. Az, hogy Jókai az y-t i-re cserélte, azt is jelentette, hogy nem kívánt élni a nemesi származás előnyeivel.

Regényei ezután Jókai Mór néven jelennek meg.)

Jókai Mórt egy közzvádló, 34 íróval együtt, halálbüntetésre jelölte, de egy másik szerencsére megvédte mindnyájukat. Így történhetett, hogy Jókai évekig nem tudott írni saját nevén, a Sajó álnevet használta.

Jókai célja nyilvánvaló volt. 1849 utáni bujdosását 1851-ben Egy bujdosó naplója, című könyvében írta le. Bolívarról szóló könyvében azt bizonygatja, hogy kellő eltökéltséggel és határozottsággal a forradalom, az önkénnytől való szabadulás és a függetlenség elérhető. Jonathan Swift Gulliver kalandos utazásai című könyvének módszerét használja, de főhősét nem Liliputiba, hanem Dél-Amerikába, a sikeres forradalmárok földjére repíti. Úgy tesz, mintha a történelmi bizonyosságot szerzett csodáról írna, mikor számára nemcsak a példaadás a fontos, hanem a sajnos sikertelen magyar szabadság áthallása is.

Jókai nem csak a sikerekről számol be. Elmondja, milyen sokat jelentett a földosztás ígérete, ami megegyezik magyar szabadságharcok fő ígéretével. Ír arról, hogy José Antonio Páez mikor csatlakozott Bolívarhoz; ő is megígérte, hogy harcosai földet kapnak. Páez azonban egyszerre volt bandita és hős, és az első között árulta el a bolívari egységes Amerikát. Jókai llanero hadurat is megemlíti, akit saját szülőföldje felszabadítása sokkal jobban érdekelt, mint a többi amerikai gyarmat sorsa.

Jókainak a magyar hazafiaknak szánt üzenete, hogy kellő kitartással és elszántsággal a szabadság és a függetlenség nem pusztán álom, hanem valóság. Ha sikerült Latin-Amerikában elérni, Magyarországon is sikerülhet. Jókainak elég volt bujdosnia, különleges tehetsége és tengernyi pártfogója eredményeként bujkálnia sem kellett sokat. A forradalom és szabadságharc vezérének, Kossuth Lajosnak ellenben a száműzetés jutott.

Kossuth a levert szabadságharc után száműzetésbe kényszerült: Bulgárián, Szerbián, Törökországon keresztül 1851-ben jut el Angliába. Kevés idegent ünnepeltek úgy angol földön, mint a magyar szabadság bajnokát, írta az angol sajtó. Nemcsak hírével, személyes megjelenésével ragadta meg a hideg angolokat, hanem főleg a klasszikus angol nyelv mesteri kezelésével is. Sok hívet szerzett, de ünnepléstől távol maradt a hivatalos világ. Az Amerikai Egyesült Államokban viszont, ahová 1851 végén érkezett, a köztársaság kormánya, országgyűlése és népe vetekedett egymással a tisztelet és bámulat zajos kifejezésében. 1851-ben Millard Fillmore amerikai elnök fogadta Kossuthot, 1852 januárjában a szenátus, majd a kongresszus. A washingtoni ünnepelés után hét és fél hónapos országos körútra indult, eljutott Cincinnati-be, ahol felvették a helyi szabadkőműves páholyba. Utazásainak megvolt az eredménye, eszközöket szerzett a Magyarorszáért lelkesedés megújítására, és a világ nem feledte el a magyar függetlenségi törekvéseket. Talán nincs olyan település Magyarországon, ahol nem neveztek el teret vagy utcát – általában mindkettőt – Kossuth Lajosról. Kossuth, ahogy Magyarország oly sok kiváló személyisége, száműzetésben hunyt el.

Jókai úgy ír Bolívarról, hogy Kossuthot és a magyar szabadságharcot is mellé képzei.

Regénye, a Dekameron I. – Száz novella 1882-ben íródott. Jókai novelláját, A megölt ország címűt Peru meghódításáról 1858-ban írta, a Bolívar című novellát pedig a Dekameron (Történeti beszély) részeként 1858-ban adták ki. A 1854 és 1860 között publikált, nagyjából Dél-Amerikában játszódó Tízmillió dollár című könyv a pénz ronda hatalmáról szól. Érdeemes megfigyelnünk a Simón Bolívarról szóló résznél azt, miként ábrázolta Jókai Bolívar alakját.

PANKOVITS JÓZSEF

A titkosszolgálatok diszkréciójának különösségeiről

Mióta a titkosszolgálatok iránt megnőtt a kíváncsiság, megalapozott és nem helyénvaló kritikák is érik a struktúráikat, a diszkréciójuk sérülékenyebb és sok valós, valamint valótlan találgatás roppen fel róluk. A kényes és többnyire ismeretlen tematikát illetően, mindenekelőtt a rend kedvéért, meg kell különböztetni titkosszolgálatoknak az állami apparátusban betöltött kétféle funkcióját függetlenül az államhatalom politikai berendezkedésétől, a hatalmat delegáló társadalmi erők összetételétől. Egyik ezek közül az állam és hatalmi-politikai berendezkedésének belső biztonságát igyekszik grantálni a maga diszkrecionális eszközeivel – főleg az állammal szemben álló vagy annak gyanúja alá eső állampolgárok csoportjainak, e csoportok számára kétségtelenül ellenszenves, általuk gyűlölt megvetett és elutasított ellenőrzésével, noha, tegyük hozzá, a szolgálat funkciója, bizalmas kizárólagossága minden egyes állami entitás sajátja szintén teljesen függetlenül a politikai hatalom jellegétől. Titkosszolgálati eszközeiket az államhatalmak kivétel nélkül használják, maximálisan kihasználják, mert mind a bel-, mind a külpolitikában előnyökhöz juttathatják a megszerzett információk gazdait, a hatalom birtokosait.

Belevághatnánk az államok belbiztonságának működésébe, első helyen, mondjuk, a politikailag kifűjt „proletárdiktatúrás” rendszerek politikai rendőrségeinek (Cseka, KGB és utódai, az utódok társszervei, ÁVH és utódai stb.) visszas, törvénytelen eljárásaiba, de a vájkálás olcsó fogás lenne azzal a jelenleg divatos hozzáadott értékkel, hogy mellőznénk az 1917 és 1945 előtti politikai rendőrségek elnyomó és a törvényességet kijátszó módszereinek leírását. Jelenünket is meghatározza a közismert tétel: a győztesek „írják a történelmet”, egyúttal tetszésükre átírják, újraírják, minden dolgok origójának tekintve magukat, mintha előttük nem történt volna semmi, a történelem

Csipkerózsika álmát aludta, nem csinált semmit, ezért csak fenntartással fogadható el a győztesek módszere a történelmi folyamatok megértéséhez, a történelmi emlékezet karbantartásához, a módszer csak hozzávetőleges eredményeket hozhat.

A győztesek „szervei” új lapot nyitva a rájuk jellemző lendülettel dolgoznak, munkájuk felülvizsgálata csak kiszolgált rendszerük megváltozásával válik aktuálissá. E „szervek” buzgalma arról is felismerhető, hogy olykor, nem ritkán, önjárókká válnak, önállósulnak a politikai hatalomtól, a hatáskörükörüket túllépik, de hiába, a társadalmi mozgást és fejlődést, a társadalmi élet minden rezdülését nem képesek átfogni, a társadalmi totalitást nem tarthatják a kezükben, folytassanak akár elképesztő méretű ellenőrzést a hatalommal szembenálló csoportokra nézve; mindenkit nem tudnak megfigyelni, az emberek lelkébe és szívébe nem tudnak belelátni, minden telefont nem tudnak lehallgatni, minden levelet nem tudnak fölbontani, az eljárásaik sosem száz százalékosak, viszont az önállósodási hajlamukkal együtt ezt szeretnék elhiteni a politikai hatalommal, igazolni akarják a nélkülözhetetlenségüket, nem utolsósorban kiadásaik fedezetére még jobban megcsapolnák vagy meg is csapolják a költségvetést. Az önállósodási hajlam különben adott lehet az állami intézmények bármely szegletében, bármely képviselőjénél – akár egy falusi előljárónál, helyi „kiskirálynál” is –, a hatalom szempontjából kétségtelenül fontos titkosszolgálatoknál szinte betegessé fajulhat. Torzulásokra bőven vannak példák, foglalkozni fogunk ezekkel.

Az államok külső biztonságáért felelős hírszerzést és kémelhárítást – a szolgálatok másik alapvető funkcióját – elvégző részlegek lényegében a belső biztonsági szervezetekkel párhuzamosan, azokra hasonlítóan és hasonló módszerekkel dolgoznak, ám a kétféle (belső és külső) funkció betöltésének gyakorlatában és megítélésükben jelentősek a különbségek. A külbiztonsági szerveket – ellentétben a belbiztonságiakkal – a jelenlegi kurzus egyik kedvenc szakértője és médiasztárja, Földi László általában véve, politikai rendszerektől függetlenül „nemzeti” intézményeknek, nemzeti funkciót betöltő intézményeknek minősítette, felmentve ezeket minden kritika alól, bár nyilván csak a saját nemzeti hírszerzőinkre és a kívülről jövő támadások, azaz a nemzetünket, országunkat megcélzó idegen hatalmaktól jövő kémtevékenységek elhárítóira, a szolgálataikra gondolhatott.³⁹ Földi László kijelentésében tulajdonképpen nincs újdonság, praktikus és köztudott igazságot állapított

³⁹ www.vasarnap.hu/2021/02/13. Letöltés 2021.02.14.

meg egyáltalában nem személyes vélekedésből: szakmájának művelése során elsajátított ismeretekre, illetve a tapasztalataira épülő, levonható következtést osztott meg a nyilvánossággal. Történeti szemléletű és szemléletformáló tudományos értékű munkával járul hozzá a tematika értelmezéséhez kutatók, egyetemi oktatók szerzői kollektívája a „Hírszerzés története az ókortól napjainkig” című tanulmánykötetével.⁴⁰ Összeállításuk nem térhet ki a titkos-szolgálatok összes ismert vagy ismeretlen és homályos ügyeire, momentuma-ira „az ókortól napjainkig” terjedő irdatlan nagy távlatban, különösen nem a közelmúltunkat és a jelenünket érintő, még ismeretlenebb, feltáratlanabb, következőképp egyelőre kódosított összefüggéseinek tekintetében.

Ízelítő történelmi tallózás a tematikában

Már a kora újkorban, a 15. század végétől, azután a 16. században nemzetközileg befolyásos hatalmak a kölcsönös előnyök biztosítására, ügynökeik védettsége érdekében megvetették a modern diplomácia alapjait, ezen belül a legális és illegális hírszerzés későbbiekben sokszor szétválaszthatatlan ket-tősségét, szavatolva először a követek, majd a munkatársaik immunitását, bevezették a követségek területenkívüliségének elvét, és különböző egyéb intézkedésekkel óvták az illegális ügynökök sérthetetlenségét is. Kémkedés tettenérése esetén sem vették már a fejét a szerencsétlennek, amint az újkor előtti időkben nem egyszer megtörtént. Érdekes történeti tény, hogy a diplomácia fejlődésében olasz diplomaták - a Mediterráneumban uralmi pozíciókra törő Velencei Köztársaságnak, nem különben a katolikus világvallás központjának, a római Szent Széknek a képviselői - kiemelkedtek a nemzetközi kapcsolatok kezelésének szakmájában, az államok közötti kapcsolatok megteremtésében, megtartásában, szövetséges kötelek szorosra fonásában, megerősítésében vagy bomlasztásában, ahogyan az akkreditáló fél érdeke megkívánta. Olaszokról szólva említést érdemel, hogy a több kisebb és egymással politikailag, gazdaságilag, a kereskedelemben vetélkedő, olykor konfliktusba, sőt háborúba keveredő államban szétszabdalt Itália az államiságukat és hatalmukat féltőn őrző uralkodóival, ráadásul az egész félszigettel és szigeteivel falánk külső hatalmak – franciák, spanyolok, a Habsburgok - étvágyának kitéve, kulturális modelljénél fogva (lásd Toszkána jelentőségét a Reneszánszban) rendkívül vonzó célpont volt, és e sajátságosan bonyolult

⁴⁰ A hírszerzés története az ókortól napjainkig Boda József és Regényi Kund szerkesztésében, Dialóg Campus, Budapest, 2019.

körülmények között az olaszok ügyes rátermett diplomatákat produkáltak. A Vatikánt szolgálók és a velenceiek mellett „ősi” mesterségük (csak a hetéraké ősibb) „szakmaiságának” jóhírért keltették a milánóiak, a firenzeiek, továbbá más olasz vidékek főnemesi származású fiai és egyházi méltóságai, gyakran külföldön is alkalmaztak közülük jónéhányat. Diplomáciai tehetségüket tárgyalópartnereik az „oratori” (szónokok) szóval fejezték ki, látva érvelési és meggyőzési képességüket, hallgatólagosan érzékeltetve ravasz körmönfont észjárásukat.⁴¹ A bevált olasz diplomaták példáját követve a nagyhatalmak – a franciák és az angolok – szintén kiképezték saját külszolgálati embereiket, tekintettel a diplomácia bizalmas jellegére.

Ebben az időszakban a nemzetközi kapcsolatokban domináns közvetlen dinasztikus személyi és a házasságkötésekkel létrehozott családi kapcsolatokat összehozó közvetítőket kezdték felváltani rendkívüli felhatalmazású követségek (legációk) vezetőikkel, a követekkel. A királyi házak misszióikra rendelt hercegekre vagy főpapokra bízta képviselőiket, még később gyakorta társadalmilag szerényebb állású, ám professzionalizálódó „rezidens” diplomaták látták el a feladatokat, speciálisan szövetségek kovácsolását, szerződések révbe juttatását, hivatalos politikai kapcsolattartást a fogadó ország uralkodójával és vezető köreivel, a küldő ország uralkodója megbízatásainak teljesítését, determinálva az államok és nemzetek csoportosulását, szövetségesi, partneri vagy ellenséges viszonyát. A missziókat vezető rezidens diplomaták fogták össze közvetlen beosztott munkatársaik, titkáraik, az utazó kereskedők, a megbízott és „beszervezett” ügynökök bizalmasan kezelt információit. Tapasztalataikról és benyomásaikról rendszeres jelentésekben referáltak uralkodóiknak, az uralkodói hivatalvezetőknek, és a királyi ház döntéshozói belátásuk szerint, később a különféle információk összevetéséből kialakított következtetések alapján bíralták el a jelentéseket, illetve határoztak a külpolitikai lépésekről. Nagyjából ez a mechanizmus korszerűsítve – modern technikai eszközök alkalmazásával – a mai napig érvényben van, és működésében a titkos információknak, ezeket szállító szolgálatoknak olajozó, gördülékenységet elősegítő szerepe nem elhanyagolható.

⁴¹ V.ö.: *Storia del Mondo Moderno*, Volume primo, *Il Rinascimento* (1493-1520), Garzanti Editore, Milano, 1982. 11. (A kötetet George Richard Potter, a Cambridge University professzora gondozta angliai, amerikai és francia egyetemi kutatók írásai alapján.) Lásd még a Cambridge-i Egyetem 12 kötetes összeállításából a második kötet 13. oldalán ugyanennek a gondolatmenetnek a részletezését. Gramsci is állítja: „olaszok teremtették meg a modern diplomáciát. Lásd Antonio Gramsci, *Quaderni del carcere*, Giulio Einaudi editore, Torino, 1975. 904.

A 15/16. századforduló időszakában szerveződnek meg a jelentősebb országok nemzeti hadseregei, mint a külpolitika, a diplomácia napjainkig legfontosabb nyomásgyakorló eszköze. Hadseregekről beszélve magától értetődő a katonai titkosszolgálatok léte és szorgoskodása ugyancsak a külpolitikai céloknak alárendelve. Az államok egészen más nyomatékot adhattak külpolitikájuknak, ha azt közvetve megfelelő fegyveres erő támogatta, nem beszélve a fegyveres erők közvetlen támogatásáról, ami az esetek többségében háborút jelentett. A hadseregek szervezeti és műszaki, hadászati fejlődése már az újkor hajnalán lenyűgöző, hogy még nagyobb lendületet vegyen a későbbiekben. Niccoló Machiavelli, a kor kiváló politikai gondolkodója, franciaországi kiküldetésében – ahol mint a katonailag gyenge Firenze képviselőjét lenézték, neve után a franciák Firenzét és Machiavellit „ser Nihilo”, „messer Niente” (a „Semmi mestere”) fittymálós titulussal illették – értette meg, hogy egy országot csak akkor félnek, ha erős hadsereggel rendelkezik.⁴² Felfogása megerősödött az erőszakos, spanyol és vatikáni érdekeltségű az aragóniai Borjából származó olasz Cesare Borgiaival való találkozásakor, aki a spanyolokkal, franciákkal, pisaiakkal egyetemben fenyegette Firenzét. Machiavelli városa dilemmázott, harcoljon-e vagy tárgyaljon. Machiavelli az utóbbit ajánlotta, mivel – állította - fegyverek nélkül a városok elvesznek. (A „városok” alatt Firenzét és a környékén levő felfegyverzéséről - felrója városának, hogy „fegyverei egyáltalán nincsenek”⁴³, ami tarthatatlan, mert régi módon nem óvható meg a firenzeiek szabadsága, a régi elvek, elavult szerződések és barátságok mit sem érnek fegyverek nélkül.

A hadseregek, a katonai tényezők, a hadseregeket és a politikai hatalmat kiszolgáló apparátusok fontossága sokszorosan bebizonyosodott a 19. század második felétől. 1870-1900 közötti nyugalmi időszakban „soha nem látott méretű” háborús készülődés figyelhető meg – írták a Cambridge University professzorai.⁴⁴ A periódusban a fenyegetettség kölcsönös, az államok versenyeztek a véderő fejlesztésében, „az európai vezérkarok történettudományi intézeteket kreáltak, a múlt háborúit vizsgálták,

Niccolò Machiavelli

⁴² V.ö.: Storia del Mondo Moderno, Vol. primo, id. kiadás, 380.

⁴³ Niccolò Machiavelli Művei, Európa Könyvkiadó, 1978. II. kötet 430.

⁴⁴ Storia del Mondo Moderno id. kiadás Vol. undicesimo, 255-256.

információs és földrajzi szolgálatok gyűjtötték az adatokat szövetségeikről és a lehetséges ellenségeikről.”⁴⁵ A nemzetközi kapcsolatok egyre szövevényesebbé váltak a szintén megjelenő két új számottevő állami entitással, a némettel és az olasszal, mindkettő állami egységének megteremtése a 19. század második felére tehető. Velük, mint nem jelentéktelen államokkal, számolni kellett az európai hatalmi viszonyokban. Mind Németország, mind Olaszország törekvése arra irányult, hogy a nemzetközi életbe, a velejáró ambíciók kiélésébe bekapcsolódjék, részt vegyen a gazdasági, kereskedelmi vetélkedésben, részesüljenek a külpiaci előnyökből, vagyis a külpolitikai pozíciókból, idegen területekre is rátéve kezüket, magyarán gyarmati területeket hódítsanak meg. A német és olasz törekvések tovább komplikálták az eleve bonyolult nemzetközi viszonyokat és a nagy európai nemzetek körében növelték a katonai tényezők jelentőségét, szükségszerűen a titkosszolgálati – a belbiztonsági és hírszerzési - tevékenységek kiterjesztését. Különösen Németország népessége, területe, gazdasági ereje – összefoglalóan a potenciálja – kényszerítette ki a felismerést, miszerint friss új államként nemzetközileg Angliához és Franciaországhoz mérten másodrendű hatalom, és ez tűrhetetlen volt a számára. Itália – kisebb potenciállal a birtokában nagy igényekkel lépett fel - a Mediterráneumban és a Balkánon követelt pozíciókat, hatalmi hivatásra jelölte magát, a meggyengült Törökország területeire vágyott Észak-Afrikában, a Földközi tenger keleti medencéjében, beavatkozott a krími háborúba. Más módon is értésre adta elképzeléseit: szövetkezett Németországgal és az Osztrák-Magyar Monarchiával, az első világháborúban azután érdekeit felfogva, külpolitikáját átértékelve az antantot választotta. A második világháborúban is faképnél hagyták német szövetségesüket és néhány bátor reguláris katonai alakulattal, felkelő partizánjaikkal (akikhez szórványokban csatlakoztak katonák is) kivették részüket a fasiszta hordák elűzéséből. Ezt a második világháborús metamorfózisukat a neorealista film egyik zseniális rendezőjének, Roberto Rossellininek a „Rómában éjszaka volt” című (1960-as) alkotásában az ellenálló partizánok és a szökevény angol, amerikai, orosz hadifoglyok (Leo Genn, Peter Baldwin és Szergej Bondarczuk alakításában) párbeszéde (emlékezetből rekonstruálva) tükrözi: a szökevények kérdezik olasz társukat, hogy lehetséges az, egyszer Hitlerrel vagytok, azután ellene fordultok? A válasz: mert hajladozunk, mint a gyenge nádszál a szélben...

⁴⁵ Uo.

A nemzetközi életben jelentkező új tendenciákat nem hagyták szó nélkül az előző időszakokban már nagyhatalmi rutint szerzett angolok és franciák. A despotikus cári Oroszország is reagált a maga módján, ám rendszerének korhadtsága, gazdasági gyengesége miatt nem volt kellő tekintélye, ennek ellenére külpolitikailag a lehetőségeihez képest hiperaktív, nagylétszámú hadsereggel bír, bekapcsolódik az elburjánzó viszálykodásokba.

Ezt a hitleri Németország kezdeményezte, bár nem alaptalan a feltételezés, mely szerint a nyugati hatalmaknak nem volt ellenére, nem lett volna ellenére, ha egy újabb háborúban a szocialista szovjethatalom megdőlné, és példája nem kísért többé sehol, elmúlik a szovjet veszély. Az intervenció háború, majd a második világháború és előzményei készítették a Szovjetuniót, hogy erősítse haderejét, elszigeteltségében is védekezzék a vele ellenséges környezettel szemben és erősítse meg a titkosszolgálatait, amit igen jó hatásokkal elvégzett. Azt mondhatnók, Dzserszinszkij, a Cseka első számú szervezője nem tréfált a rettegett szervezet felállításával. A Cseka és utód-szervei tevékenységének eklatáns epizódjait nem soroljuk. A háború előtt és alatt eredményes hírszerzők hasznos információkkal voltak (Richard Sorge, a magyar földrajztudós, Radó Sándor⁴⁶ közreműködésével megszervezett svájci hálózatai például), a híres „Ábel ezredes”, aki a második világháború után hosszú időn keresztül tevékenykedett a Szovjetunió javára, akárcsak az „oxfordi egyetemisták” különítménye. Részletezésektől eltekintve említjük azt a KGB módszerét fémjelző esetet, amely a Vatikán 1979-1990 közötti államtitkáranak, Agostino Casarolinak az unokaöccsét, Marco Torrettát kompromittálta: összeházasították a cseh arisztokrata származású, KGB-szolgálatában álló Irene Trollerovával, hogy kettejük hálózatosai társalgásaik és Casaroli irodájában elhelyezett „poloskák” révén bizalmas vatikáni információkat szerezzenek meg.⁴⁷ Megállapítható, persze, a KGB-nek, a GRU-nak (a katonai operatív szerv nevének betűszava) méltó és ugyanolyan hatékony ellenfelei támadtak az angol és amerikai „007” irodalmiasított kódjelű ügynökeinek személyében.

A második világháború antifasiszta szövetségi rendszerében részt véve a Szovjetunió győztes államként csapatokat állomásoztatott nyugati határain messze túl Bécsig, Berlinig és a kapitalista országok politikai, katonai veze-

⁴⁶ Fedőnéven „Dóra”, miként sikeres „Dóra jelenti” c. könyvében megírta kalandjait.

⁴⁷ Roberto Bartali egyetemi diplomamunkájának adaléka („L'ombra di Yalta negli anni di piombo”=„Jalta árnyéka a terrorizmus éveiben”, eredeti fogalmazásban: az „ólom-években” – az olasz szaknyelv kifejezése a terrorizmus időszakára). A disszertáció elérhető az interneten. Letöltés: 2021. március.

tői körében elhatalmasodott érzület szerint a Szovjet Hadsereg lerohanhatja Nyugat-Európát és bevezetheti politikai rendszerét a nyugati régiókban is, ahogyan ellentmondást nem tűrve megtette a közép-kelet-európai országokban. A nyomasztó létszámú szovjet haderő előrenyomulása Berlinig érhető aggodalmat, az óvatosságot meghaladó ellenségeskedést keltett a nyugati világban. A Szovjetunióra 1945 után már nem szövetségesként tekintettek, hanem a kapitalista szisztémával szembeszálló félelmetes és agresszív ellenfélként tartották számon. A szovjet-probléma politikai, pregnánsan külpolitikai lényegét George F. Kennan 1946. februári Moszkvából, diplomáciai állomáshelyéről küldött „hosszú távirata”⁴⁸ foglalta össze, megvetve egyszersmind a szovjet terjeszkedés feltartóztatása (containment) stratégiájának alapelveit, mint amelyek meghatározták a nyugati világ kapitalista hatalmainak szovjetellenes magatartási normarendszerét. Fölvetődik a kérdés, megalapozott volt-e ez a magatartás és stratégia különösen annak fényénél, hogy Sztálin következetes reálpolitikusként nem tért el az antifasiszta szövetségesek jaltai megállapodásától, sérthetetlennek tartotta a krimi városban kijelölt befolyási övezetek határait, tehát nem bizonyult olyan vezetőnek, aki Nyugat felé fenyegetőn hódításokra vágyna. Sztálin – a belpolitikájában kegyetlen diktátor – reálpolitikusként tisztelte, érintetlenül hagyta a Churchill által propagandisztikusan „vasfüggönynek” nevezett limitációs vonalat a Balti tengertől Triesztig: épp Trieszt, többek között, a bizonyíték erre. Sztálin nem támogatta Tito marsall 1945. májusi akcióját, az olasz város délszláv megszállását, realizmusát bizonyítja az is, hogy kisujjának mozdításával sem reagált az angol katonai lépésére, a görög kommunista antifasiszta ellenállók hatalomszerzési kísérletének könyörtelen és véres elfojtására (Jaltában Görögországot a nyugati övezet részének jelölték és a szovjet vezető fennhatóságán kívül úgymond illetéktelenül avatkozhatott volna be a konfliktusba). Sztálin hosszú időtartamban gondolta fenntartani a jaltai világrendet, míg pont a nyugatiak gondolták átmeneti képződménynek, a megváltoztatásában reménykedtek, amint későbbi fejlemények megteremtették ennek a lehetőségét.

Kennan álmában sem gondolhatta, hogy az oroszok háborúellenességére vonatkozó megállapításai részben és bizonyos értelemben rácsafolnak Antall József kijelentéseire, melyeket a rendszerváltozás utáni első választott miniszterelnökként katonai kiképzéséről mesélt római látogatásakor, 1990 decemberében, olasz vendéglátó tárgyalópartnereinek, a miniszterelnök Giulio

⁴⁸ A távirat teljes szövegét lásd Mezei Géza (szerk.): Európa kettészakítása és a kétpólusú nemzetközi rend születése (1945-1949), Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001. 214-224.

Andreottinak, a köztársasági elnök Francesco Cossigának⁴⁹, mondván, hogy kiképzése közben gyakoroltatták vele a Po-síkságra való betörést, északolaszországi területek elfoglalását. Tény és való, a Varsói Szerződésben ki voltak jelölve a katonai „munkamegosztás” feladatai és ezen belül a magyar hadseregnek Itáliában vagy más hadszíntéren olaszokkal lett volna dolga egy esetleges konfliktusban; természetesen nem Magyarország indította volna a háborút Olaszország és általában a Nyugat ellen, minden bizonnyal a VSZ vezető ereje, a Szovjetunióra várt volna „munka” dandárja. Antall József római elbeszélésében – véleményem szerint – nincs igazán használható történelmi információ, noha nem kizárhatóan léteztek a katonai vezérkaroknál tervezetek különféle Nyugat-Európát célzó hadműveletekről, azonban ezek operatív végrehajtására sem a reálpolitikus Sztálin, sem a rapszodikus Hruscsov, sem a még világos elméjű, majd szenilis Brezsnyev, se a KGB-s múltú Andropov nem adott politikai utasítást, Gorbacsov idején pedig a VSZ szétesett, a szovjet csapatokat visszarendelték a szovjet határok mögé. A VSZ Politikai Tanácskozó Testülete (a legfelsőbb vezetők döntéshozó fóruma) már 1987-ben állást foglalt abban, ha a semleges Ausztria NATO-erőket fogadna be a területén, a VSZ nem venné magára nézve fenyegetésnek.⁵⁰ Tehát a VSZ kivénhedt haditervei szépen elfeküdtek az íróasztalok fiókjaiban, új támadó haditervek elkészítése sem volt napirenden; a katonai egységeket anno csak zárt irodáik terepasztalain mozgatták a tábornokok, és csak ügybuzgó kiképzőtisztek ragadtatták el magukat fantáziájukban addig, hogy eljátszadozzanak az alárendeltségükre bízott kisebb egységekkel, ezek közül egyikben Antall József is „kiképzést” kapott. Az ügybuzgalom egyébként a közel fél évszázados békés periódus katonai tétlenségében sok-sok főembert a hadseregeknél, a titkosszolgálatoknál indított arra, hogy elrugaszkodjon a valóságtól, és a realiztikus politikai irányvonal valódi döntéseit felcserélje az álmaival. A jelenség nyilvánvaló veszélyeket hordozott, rejtélyeket szült, melyek közül nem egy máig megoldatlan.

⁴⁹ Antall 1990 decemberében járt Olaszországban és hangulatkeltőnek tűnő „entree”-ja a római politika szentélyeibe, a társalgásaiba szőtt beszámolója katonai kiképzésének olaszellenes éléről érthetően széleskörű sajtóvisszhangot váltott ki, miután Andreotti frissiben egy televíziós interjújában konkrétan esetleg ismertette azt a nagyközönséggel. (Lásd in *Il Popolo*, 12 dicembre 1990.) A magyar miniszterelnök római tárgyalásainak erre a részére kitért a hazai sajtó is. Damó László (1975-85 között hadseregünk vezérkari főnök helyettese) a *Népszabadság* 1990. december 15-iki számában a Rómában szóba került kiképzési elemekről írta, nem „éles hadművelési terveket, hanem gyakorlatokon lejátszott elgondolásokat” gyakoroltak a katonák. Damó cikkéből különféle passzusokat poentírozottan, „késpénzként” átvettek olasz lapok, és csak mellékesen hozták szóba a kiképzési tervek „elméleti szintjét”.

⁵⁰ A *Népszabadság*ban közölt Damó-írás hivatkozása.

A közelmúlt olasz politikai csatározásainak titkosszolgálati hátterre

Az eddigiek előljáró jelleggel röviden utalnak a két világrendszer határán található Itália különleges helyzetére: geopolitikai, külpolitikai és egyben belpolitikai helyzetéből fakadóan kiélezett politikai küzdelmek helyszíne, mivel az európai kontinens nyugati felének legerősebb kommunista pártja itt szerveződött meg, amely más baloldali tényezőkkel együtt sakkban tartotta a politikai jobboldalt, a kormányzó kereszténydemokratákat és szövetségeseiket. A továbbiakban konkrétan és sajátosan bemutatjuk ebből a szempontból az olasz terepet. A 20. század utolsó harmadában olyan események zajlottak le Olaszországban és olasz kontextusban részben az országon kívül, amelyekben különböző mértékben és formákban egyfelől a nemzetközi dimenziójú terrorizmusra, másfelől több vonatkozásban nem egy titkosszolgálat érdeklődő jelenlétére, befolyására, manipulációira figyelt fel a közvélemény.

Az első ilyen esemény 1973. október 3-án Enrico Berlinguer, az Olasz Kommunista Párt (PCI) főtitkára által elszenvedett közlekedési baleset a bolgár főváros, Szófia közelében, a repülőtérre vivő autóúton.⁵¹ A baleset halálos áldozatot is követelt, Berlinguer súlyosan megsérült, és később, 1990 után interjúk, sajtóanyagok – a baleset különösségéből kiindulva – azt feltételezték, hogy a baleset merénylet lett volna. Ebben az értelemben nyilatkozott az időközben, 1984-ben elhunyt Berlinguer felesége, Letizia asszony és a bizalmát életében élvező munkatársai közül néhányan, így a bulgáriai útjára vezetőjüket elkísérő szemtanúi – Gastone Gensini, Angelo Oliva, illetve a párt egy másik volt vezetője Emanuele Macaluso, aki magára Berlinguerre hivatkozva adta elő a verzióját, a feltételezett merényletről, ugyanis állítólag Berlinguer is gyanúsna találta a históriát. Feleségét is beleértve, akinek annak idején, persze, valami hihetőt kellett mondania a sebesüléséről, miután a baráti bolgár elvtársaktól érkezett vissza a lakására. Magánbeszélgetésekben – Macaluso szerint - került a történetek, feltehetően szürreálisnak, abszurdnak vélhette, hogy a gyászos, a '30-as évek sztálini terrorja után évtizedekkel a Kreml a nemzetközi kommunista mozgalmon belül politikai gyilkossághoz folyamodjék. Berlinguert mind Szófiában, mind későbbi moszkvai vagy más külföldi utazásai alkalmával, ha valóban meg akarták volna ölni, akadálytalanul megtehették volna, de újabb merényletre nem került sor. Berlinguer – a jelek szerint - fátylat borított a kellemetlen epizódra: 1975. júniusban Todor

⁵¹ Berlinguer életútját lásd e kötetben.

Zsivkov hivatalos római látogatásakor találkozott vele. A figyelmeztető jellegű cselekmény elképzelhető, mivel a VSZ 1968-as csehszlovákiai beavatkozását a PCI nyíltan, élesen kritizálta. Berlinguer személy szerint élen járt ebben otthon, külföldön, a kommunista pártok nemzetközi tanácskozásain, nyilvános szerepléseiben kihívást intézett a szovjet párt ideológiai monopóliuma ellen, önálló útra vitte a pártját, magára vonva a szovjet vezetők kezdeti neheztelését, majd a türelmetlenségét és haragját. A „szocialista tábor” vezetői köréből is csehszlovák és bolgár részről heves támadások érték a PCI politikáját, 1973-ban Szófiában Zsivkov és Berlinguer megbeszélései, a visszaemlékezések szerint „viharosán” folytak le, ezt szintén a merényletkísérlet körülményeibe foglalva a bolgárok terhére írták.⁵² Mindez még sem magyarázza egészében, nem támasztja alá a szófia merénylet vagy merényletkísérlet végrehajtásának minden körülményét és diszkrét politikai hátterét.

A szófia merényletkísérlet politikai hátterét kiegyensúlyozottan írja le Silvio Pons, hangsúlyozva elsősorban a „szocialista közösségen” belüli differenciálódást a PCI politikájával kapcsolatban. Irattári dokumentumokra hivatkozva állítja, keletnémet, lengyel, magyar és román, valamint a közösségen kívüli jugoszláv részről „pozitív figyelmet” tanúsítottak az olasz párt politikája iránt. Pons szerint a szófia eset mögött a szocialista országokon belüli vitákban kell keresni a mozgató rugókat, nem pedig önkényesen „összeszekötni azt egy kommunista állam legfelsőbb szintjén szőtt összeesküvéssel, alaptalanul előre hozva olyan politika fejleményeket, amelyek legjobb esetben öt év múlva fognak bekövetkezni,”⁵³ ugyanis számos találgatás fonta össze egyazon füzérbe a '70-es évtized, majd a későbbiek Itália destabilizálására beindított folyamatokat.

Öt évvel később a Moro-ügy volt az a fejlemény, amely összetettebben és egyszerre több titkosszolgálatra árnyékot vetve destabilizálóan megrázkódtatta Itáliát, rávilágítva az ország belpolitikai válságára, nem utolsósorban igen kényes külpolitikai elhelyezzettségére: NATO-országként a Földközi tenger közepén, nyolc ezer kilométeres nehezen ellenőrizhető tengerparttal egyrészt átjárható ország, másfelől belpolitikai feszültségei folytán „eldorádói” terepnek bizonyult a titkosszolgálatok számára is. Hozzá kell tennünk, hogy

⁵² Lásd az epizód részleteit Giovanni Fasanella-Corrado Incerti: Berlinguer deve morire, Il piano dei servizi segreti dell'Est per uccidere il leader del PCI, Sperling and Kupfer, Roma, 2014. (Berlinguernek meg kell halnia, A Kelet titkos szolgálatainak terve a PCI vezetőjének meggyilkolására). (A címből kivethető a zsurnalisztikai blickfang, de a két felkészült újságíró bulldog szorgalmú adat- és információ-gyűjtő; ha valamire kivetik a horgukat, zsákmány nélkül nem hagyják el a helyszínt.)

⁵³ Silvio Pons, Berlinguer e la fine del comunismo, Giulio Einaudi editore, Torino, 2006. 39.

Rómában hemzsegték a diplomaták, azaz a legális és illegális hírszerzők. A köztársasági elnökhöz, a Vatikánhoz akkreditáltak, a Máltai Lovagrend és az ENSZ Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Szervezetének (FAO) képviselői, egyéb missziók, összesen 430 000 diplomatával mind az információkat vadászták. Vadásztak egymásra mint hírforrásokra és vadászták az olasz hírforrásokat, a politikusokat, a hivatalok funkcionáriusait, az újságírókat, a sajtóügynökségeket, minden rendű és rangú értelmiségit, bárkit, aki hajlandó volt szóba állni velük. És igen sok olasz közlékeny, beszél, véleményt mond, vagy legalábbis rávehető erre. A Moro-ügyben fel lehet ismerni a nagy nyugati és keleti, közel-keleti szolgálatok jelenlétét, amelyek így vagy úgy belefolytak az események menetébe, de elsősorban maguknak az olasz titkosszolgálatoknak a szerepe nagyonis vitás, és végül, de nem utolsósorban a nemzetközi és olasz terrorizmus több szálon kapcsolódott, kommunista párttai tárgyaló Moro elrablásába és likvidálásába, ugyanakkor nem feledhető a szervezett bűnözés (maffiák és az alvilág) részvétele sem.

LENDVAI ILDIKÓ

O, bella ciao...

Egy dal járja be Európát. Sőt, a világot. Reneszánszát éli az olasz ellenállók partizándala, a Bella ciao. Persze, nálunk is ismerik a partizán búcsúját szép kedvesétől:

„Ha meghalok ma, mint annyi társam, / Légy te az, ki eltemet!” Legalább a refrénjét biztosan: „O, bella ciao, bella ciao, bella ciao, ciao, ciao...”

De ma már nem csak a szerelemről, a halálról és a partizánokról szól. Mindenfajta szabadságküzdelem nemzetközi himnuszává lett. Egy szaklap azok közé a zenék közé sorolta, amelyek megváltoztatták a világot. Megmozdulásaikon ezt énekelték a Brexitet ellenző britek, a „Je suis Charlie”-jelvényt viselő franciák, az Erdoğan ellen lázadó isztambuliak. A brazil nők, tiltakozva Bolsonaro pöffeszkedő macsósága ellen, aki sorra leringyózta nőnemű ellenfeleit, és „Magát soha nem erőszakolnám meg, mert nem érdemi meg!”-felkiáltással alázott egy politikusnőt. Szólt a dal a „Stop homofóbia!” táblák alatt, de legtöbbször a „Freedom!”, „Szabadság!”-transzparenszek mellől. Amikor az Egyesült Államokban egész zenei albumot adtak ki a trumpizmus ellen, a fő szám azon is a Bella ciao volt, a különleges, füstös hangú világ-sztár, Tom Waits előadásában.

Nem lehet nem látni, hogy a dal új jelentéstartalmat szívott fel, ettől lett korszerű és népszerű. Őrzi antifasiszta eredetét, amellyel annak idején a nagyon sokféle ideológiát követő, de egyként Mussolini-ellenes olasz ellenállók érzelmi összekovácsolásához, majd a háború után az olasz megújuláshoz járult hozzá. De alkalmas lett a tekintélyelvű, önkényes hatalmak újfajta vezetői ellen tiltakozásra, divatos szóval az antipopulizmusra is. Eleven bizonyítékaul annak, hogy nem igaz, hogy tömeges érzelmi mozgósításra csak az álhazafias nacionalizmus, a radikális jobboldal képes.

A dal új értelme is Olaszországból ered. Úgy látszik, a Pó melletti rizsföldeken dolgozó asszonyok egykori munkadalából partizándallá lett akkor-doknak sok életük van. A Berlusconi elleni tiltakozások élesztették újjá őket – érdemes megnézni a Youtube-on, ahogy a szegényeket, kallódó fiatalokat segítő híres pap, Don Andrea Gallo vezényletével a templomban énekli a lelkes gyülekezet –, innen természetes módon vették át a Salvini elleni tömeg-megmozdulások. Véletlenül a magyar miniszterelnök két barátja ösztökelte új életre a dalt.

Nem csoda, hogy a kormányhű sajtó gyorsan pozicionálta magát „Ó, bella ciao”-ügyben. Egyikük nagy egyetértéssel idézi a Mussoliniért és Orbánért egyaránt rajongó Olasz Testvérek nevű párt elnöknőjét, aki azon háborog, hogy az új európai biztosok egy csoportja ezt énekli vidáman. A lap rögtön „marxistának” bélyegzi a dalt – csak tudnám, hol fedezték fel a marxizmust a szerelmi búcsú szövegében...

De ma a Bella ciao szívdobogásszerűen szaggatott ritmusa Trump, Erdoğan, Bolsonaro, Salvini vagy Boris Johnson Brexitje ellen szólít utcára. Mi Orbán rendszere ellen még keressük a közös dalt, a közös ritmust, a közös

tömegmozgalmat. De nekünk is meg kell találnunk – nem csupán a zenét, hanem a mozgalmatszervező érzelmeket. Enélkül nem fog menni. A baloldal, de tágabban a demokratikus és békemozgalmak mindig többet jelentettek, mint mégoly fontos politikai programpontokat. Ethoszt adtak, és közösséget, öntudatot és hitet az igazunkban. Ezeknek a láthatatlan érzelmi és kulturális szálaknak a köteléke különösen fontos olyankor, amikor az ellenállás sokfajta politikai erőből, világnézetből, hagyományból tevődik össze. Hiszen ezért járunk tüntetni, ezért levelezünk a Facebook-csoportokban – nemcsak a konkrét célért, hanem azért is, hogy átéljük az összetartozás élményét.

Ahogy a Bella ciao aktualizálódott, meg is fiatalodott. Már nem a nosztalgizáló egykori úttörők, a tábortúzi „mozgalmi” nótázásokra emlékező idősök dala. Még punk változata is van. Amikor a világhírű, félig szerb, félig horvát énekes, a Kusturica-filmek zeneszerzője, (aki nem mellesleg a belgrádi

Goran Bregović

tüntetések himnuszává vált dalok szerzője is)

A Sziget Fesztiválon járt, fiatalok tömegei énekelték vele a Bella ciaót. Mert kell egy dal. Persze lehet más is. Kell egy csapat. Egy köztársaságpárti szabadságmozgalom. A politikai verseny a mélyben a jelképek, kultúrák, elkötelező ér-

zések, emlékezetpolitikák versenye is. Ebben a baloldal nálunk hagyományosan gyengébb, tán le is nézi a szimbolikus politizálás eszköztárát. Ideje búcsúzni a régi merev, érzelemszegény gyakorlattól, az elitek parlamentbe zárt döntéshozatalától, eljárt fölötté az idő. A világban zeng az „O, bella ciao..”.

(A népdalnak több nagysikerű feldolgozása ismert, egyik koncert-bemutatója megtekinthető itt: <https://www.youtube.com/watch?v=4CI3lhyNKfo>.)

SZOVJETUNIÓ

100 лет
СССР

1922-ben, több mint félévszázaddal az első proletár állam a Párizsi Kommün¹ kikiáltása után jött létre a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége, röviden Szovjetunió (oroszul: Союз Советских Социалистических Республик, СССР). Kommunista jellegű állam- 1934-től, a hitleri Németország és Japán kilépését követően lett tagja a Nemzetek Szövetségének (majd miután a Molotov-Ribbentropp paktum aláírása után onnan kizárták) 1945-ben alapító tagja lett az Egyesült Nemzetek Szervezetének. Majd egy szűkebb szövetség, az úgynevezett szocialista országokat egyesítő Varsói Szerződés Szervezetének vezető ereje volt.

Megalkotói, az 1917-ben hatalomra jutott bolsevikok szándéka egy kommunista jellegű világrend létrehozása volt, a Karl Marx és Friedrich Engels által kimunkált elmélet, a kommunizmus és a proletárinternacionalizmus alapján. 1917-18-ban a háborús vereség és a forradalmi győzelmek hatására a program a hadikommunizmus bevezetése volt, amely egy lépcsőben kívánta megvalósítani az átmenetet a kapitalista gazdaságból a szocialista gazdaságba. Ennek sikertelensége után 1920-21-ben vezették be, az „Új Gazdaságpolitikát” (NEP), amely a közösségi tulajdon mellett teret engedett volna a magán tőkének is. E vegyes gazdaság azonban nem valósult meg, annak ellenére, hogy 1926-28 között jelentős sikereket ért el.

Az ország vezető ereje 1922-től 1936-ig a bolsevik párt volt, amelynek vezetője rövid ideig Vlagyimir Iljics Lenin, a NEP kezdeményezője volt. 1923-tól, Lenin súlyos betegsége, majd halála után a párt vezetését Joszif Viszárjonovics

¹ A Párizsi Kommünről az Évkönyvben több szócikk is szerepel, legutóbb az 2021-es számban Julien Papp tollából (71-75. o.)

Sztálin, Grigorij Jevszejevics Zinovjev és Lev Davidovics Trockij látta el. 1928-tól Sztálin már egyedüli vezetője lett a pártnak, személyi kultuszával megbénította a demokratikus centralizmus intézményét.

Szovjet-Oroszország, a Szovjetunió elődje a kezdetektől igyekezett nemzetközi szinten is népszerűsíteni a kommunizmus eszméit. Ennek során azonban több kudarc is érte. Az 1918-1920-as polgárháború és az antant támogatata intervenció utolsó szakaszában az első súlyos vereséget Lengyelországgal szemben szenvedte el (erről közlünk tanulmány-részletet Krausz Tamás tollából, e fejezetet követően). A volt Oroszország területeinek megtartása ekkor nem járt sikerrel.² A Szovjetunió azonban a vereségek ellenére is a világ legnagyobb kiterjedésű országa maradt.

A Szovjetunió a 30-as években katonai nagyhatalommá vált, azonban nem sikerült szövetségi rendszert kiépítenie. Bár ennek voltak sikeres lépései. A weimari Németország 1922. április 16-án kötötte meg az első átfogó szerződést, egyezményt, ebben lemondtak a háborús jóvátételi követelésekről, továbbá megállapodtak a diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatok helyreállításáról. Nagy-Britannia, Olaszország, Ausztria és Franciaország 1924-ben ismerte el az uniót. Abban az évben Magyarország is kötött megállapodásokat, ezeket azonban – az októberi brit választásokon hatalomra került konzervatívok hatására – nem ratifikálták. Az elismerés második hulláma 1934-ben folytatódott: Magyarország (február 4.), Románia, Csehszlovákia (június) majd ezt követően Bulgária.

Hitler hatalomra jutása után, a fasiszta veszélyre való tekintettel a Szovjetunió katonailag is támogatta a Németország és Olaszország által támadott Spanyol Köztársaságot. Támogatta a francia népfrontot és kormányát egészen 1938-ig, a szocialista Blum-kormány lemondása után (1938) azonban elszigetelődött.

Miután 1939. augusztusában sikertelenül végződtek a brit-francia-szovjet katonai tárgyalások, a Szovjetunió megkötötte Németországgal a „Ribbentrop-Molotov” paktumot. Miután 1944-ben a paktum ellenére Németország megtámadta a Szovjetuniót, Sztálin csatlakozott az antifasiszta koalícióhoz, majd az Amerikai Egyesült Államok hadba lépése után hadat üzent Japánnak is.

1940-ben öt újabb köztársaság alakult, de ezek már nem – illetve nem kizárólag – a meglévő területek újrafelosztásával, hanem a második világhá-

² Lásd lábjegyzetben a csatolt mellékletet.

ború kezdetén a Molotov–Ribbentrop-paktum következtében megszerzett új területeken jöttek létre. Az Észt, a Lett és a Litván SZSZK-t a megszállt balti köztársaságokból hozták létre, a Moldáv SZSZK-t a Romániától megszerzett Besszarábiával kiegészített, addig Ukrajnához tartozott Moldáv SZSZK-ból, a Karél-Finn SZSZK-t pedig a Finnországtól megszerzett területek egy részének az addig Oroszországhoz tartozott Karél Autonóm SZSZK-val való egyesítésével. A Szovjetunió ekkor, 1940-től 16 köztársaságból állt.

1944-ben az Oroszországi SZSZSZK-hoz csatolták a Szovjetunió által bekebelezett Tuvát. A második világháború végén a Szovjetunió katonai erővel visszavette Szahalin déli részét és a Kurili-szigeteket, de Japán fenntartja követelését a négy legdélebbi szigetre, Kunasirira, Itoropura, Sikotanra és a Habomai sziklákra, ezeket együttesen „északi területeknek” nevezik. Ezen területi követelések miatt nem került máig sor békeszerződésre a két ország között.

A Szovjetunió tehát 1940-től 16 köztársaságból állt. 1944-ben az Oroszországi SZSZSZK-hoz csatolták a Szovjetunió által bekebelezett Tuvát. 1945. június 29-én a Szovjetunióhoz csatolták Kárpátalját. Az 1947-es párizsi békeszerződés a Szovjetuniónak juttatta a Kígyó-szigetet. 1956-ban a Karél-Finn SZSZK-t ismét beolvasztották az OSZSZSZK-ba Karél ASZSZK-ként, így végül a Szovjetuniót 1956 és 1991 között 15 köztársaság alkotta.

A II. világháború után a Szovjetunió a világ második legerősebb katonai hatalma lett, és ezt a hatalmát a hatalmát érvényesítette első sorban a politikában, de igyekezett gazdaságával is terjeszkedni. Az 1945 után kialakult helyzetben elérte a „szocialista országok” csoportjának létrejöttét, amely Európán kívül (Lengyelország, balti államok, Csehszlovákia, Magyarország, Románia, Bulgária és Kelet-Németország, Mongolia). Külön csoportot képezett a Kínai Népköztársaság, Jugoszlávia, Vietnam, Észak-Korea és Kuba, valamint időlegesen és részlegesen néhány ország a „harmadik világból”, így Egyiptom, Szíria, afrikai országok. Vagyis Szovjetunió jelentősen tudta növelni hatókörét első sorban ENSZ tagsága következtében, az Amerikai Egyesült Államok befolyásának ellensúlyozására. E sikerek azonban csak részlegesek voltak, mára egyedül Kuba és a Kínai Népköztársaság vallja ideológiájának a marxizmust, Észak-Korea ideológiája, a „dzsucse” sajátos képlet. Mindez azonban már túlmutat a Szovjetunió történetén, illetve a mai Orosz Föderáción.

A mai Oroszország, az Orosz Föderáció különbözik mind területileg, mind pedig politikailag a Szovjetuniótól. Örökösének a cári Oroszországot tartja, s annak jelképeit használja.

A Szovjetunió vált a világ szocialista államainak elsődleges mintájává. A kormányt és a politikai szervezeteket egyetlen párt, a Szovjetunió Kommunista Pártja irányította.

Sztálin halála után (1953) a Szovjetuniónak gazdasági, politikai és külpolitikai nehézségekkel kellett szembe néznie. A párt vezetője Nyikita Szergejevics Hruscsov lett és rövid időre szét váltak a különféle állami- és pártvezetői funkciók. Miután Hruscsov ismét egyesítette az irányító hatalmat, megkezdte a Szovjetunió reformját. Ez első sorban a mezőgazdaságra és a külpolitikára vonatkozott, de egyik sem járt a várt sikerrel. Bár újra felvette a kapcsolatot az Egyesült Államokkal és jelentős szerepet töltött be az Egyesült Nemzetek Szervezetében, illetve kiterjesztette befolyását a „harmadik világban”. S csak részlegesen járt sikerrel az olyan külpolitikai problémák megoldása, mint az 1956-os magyarországi forradalom utáni helyzet békés konszolidálása, a személyi kultusz felszámolása (desztalinizáció). Sikeres volt ugyanakkor az űrprogram és részlegesen az Egyesült Államokkal kötött kompromisszum, a kubai rakétaválság idején. Mindezek közre játszottak abban, hogy ellenlábasai elérjék leváltását. 1964-től Leonid Iljics Brezsnyev lett a párt főtitkára, akivel ha nem is tért vissza a korábbi személyi kultusz, de véget vetett Hruscsov időszakának a reformjainak is, egyre jobban elhatalmasodott a korrupció. Brezsnyev 1982-ben bekövetkezett haláláig maradt a párt vezetője – ezeket az éveket a Szovjetunió történetében a pangás éveinek nevezik. Halála után a Szovjetunió szétesése megállíthatatlanul folytatódott. Brezsnyev utódja Jurij Vlagyimirovics Andropov (1954-1957-ig Budapesten volt nagykövet, majd a KGB főnöke lett) 1982-től haláláig 1984-ig töltötte be a tisztséget, s igyekezett fékteni a káoszt – sikertelenül. Őt váltotta Konsztantyin Usztinovics Csernyenkó, aki haláláig, alig egy évig, töltötte be a tisztséget. Vele zárult az idős első titkárok sora. 1985-től őt követte a Szovjetunió utolsó elnöke, a nála 20 évvel fiatalabb Mihail Szergejevics Gorbacsov. Gorbacsov igyekezett végre hajtani a Szovjetunió átalakítását, modernizálását, ezt azonban jórészt a belső politikai ellenállás megakadályozta. Tevékenységének legmaradandóbb eredménye a Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok közötti hidegháború vége volt. Ez azonban egyet jelentett a Szovjetunió gadsági és emzeteközi pozícióinak gyegülésével is.

A Szovjetunió alapító tagja volt a Varsói Szerződésnek, az Egyesült Nemzetek Szervezete Biztonsági Tanácsának (ENSZ BT), az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetnek (OSCE) és a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának (KGST).

Rörténetével egy olyan szakasza zárult le, amely, ha rövid időre is, de kísérletet jelentett a kapitalizmustól eltérő, szocialista társadalmi modell megvalósítására.

Ezzel azonban meggyengítette gazdaságát, amelyet továbbra is a hadsereg kiszolgálására alapozott. Ez ugyan lehetővé tette a II. világháború után kiépített „szocialista országok” feletti befolyást, de a végsőkig lerombolta a Szovjetunó gazdaságát. Az olyan sikerekkel, mint amelyekkel úrprogramjával elért, csak kozmetikázta az egyre növekvő gondokat, amely végül egy Afganisztán elleni háborúban elszenvedett vereség következtében az unió széthullásához vezetett. Gorbacsov 1991. december 25-én lemondott elnöki tisztségéről, ami egyet jelentett a Szovjetunió megszűnésével.

A Szovjetunió megszűnését követően a tagállamok önállósultak, kapcsolatuk a Szovjetuniót felváltó Oroszországgal destabilizálta a térséget. A Szovjetunió nagyhatalmi helyére, az Amerikai Egyesült Államok mellett, gazdasági és politikai hatalomként a Kínai Népköztársaság lépett.

A Szovjetunió utódállamai:

1. Örményország
2. Azerbajdzsán
3. Fehéroroszország
4. Észtország
5. Grúzia

6. Kazahsztán
7. Kirgizisztán
8. Lettország
9. Litvánia
10. Moldova
11. Oroszország
12. Tádzsikisztán
13. Türkmenisztán
14. Ukrajna
15. Üzbegisztán

Glóbuszunk legnagyobb területét azonban továbbra is az utód, az **Oroszországi Föderáció** (oroszul: Российская Федерация) foglalja el, amely 22 köztársaságból áll - ebből a Krími Köztársaságot kevés állam ismeri el.

Áttekintésünket három írással zárjuk: Hajdu Tibor Kerenszkij izgalmas emlékiratait felidézve emlékezik, Majoros István a kezdetekről ír, Krausz Tamás a lengyel-szovjet háborút elemzi.

HAJDU TIBOR

Az orosz forradalom Kerenszkij szemével

Alekszandr Fjodorovics Kerenszkij (1881–1970), a februári forradalom igazságügy-minisztere, majd miniszterelnöke, nem volt politikus, csak lazán tartozott egy politikai párthoz (NSz, “népi szocialisták” – sz.) Védőügyvéd volt, főleg ellenzéki, baloldali politikai szereplők kiváló és bátor védője. Ennek köszönhette kivételes népszerűségét éppen baloldali körökben, bár maga nem volt kimondottan baloldali. Mint írja, valamiféle szocialista voltam, de

semmiképpen sem marxista. Demokratikus gondolkodású, a cárizmusnak nem éppen elvi ellensége, hiszen szerinte voltak jó cárok is, de II. Miklós a legrosszabbak egyike, aki gyenge egyéniségével vissza akarta fordítani a történelmet.

A februári forradalom után rögtön megválasztották a pétervári munkástanács elnökségének tagjává. Mikor meghívták az Ideiglenes Kormány igazságügy-miniszterének, ezt azzal a feltétellel vállalta el, ha a Pétervári Szovjet hozzájárul. Politikai helyzetét tehát nem egyszerű meghatározni. Az 1963-as szovjet lexikon szerint Szociálforradalmár (ESZR), a burzsoá Ideiglenes Kormány feje, aki november 7-i forradalom után megszökött Pétervárról, és Krasznov tábornokkal együtt szovjetellenes felkelést kezdett. A Who is Who szerint "mérsékelt szocialista és polgári politikus. kormánya azonban nem tudott megfelelni a társadalmi elvárásoknak és fokozatosan elvesztette népszerűségét."

Alekszandr Fjodorovics Kerenszkij

Az 1912 es országgyűlési, Duma-választás előtt a nem túl jelentős, kispolgári-szocialista "Népi Szocialista Párt", hogy népszerű, biztos befutó képviselőt szerezzen, felkérte Kerenszkijt, hogy a párt jelöltjeként induljon a választáson. Így lett Duma-képviselő. Bátor fellépése a politikai üldözöttek védelmében növelte tekintélyét. Az első világháború kitörésekor azonban "patrióta", a háborút támogató álláspontot foglalt el, nem mintha valami vad háborús uszító lett volna, de mindvégig úgy vélte, hogy a háborút az antant nyeri meg, és a csatlakozás előnyös lesz Oroszország számára. Mint jó hazafi a Központi Hatalmakat tette felelőssé az Első Világháborúért. E mellett voltak még illúziói a nyugati demokráciáról. A könyv egyik legérdekesebb része ezek elfogyásának leírása - főleg 1918-ban.

Emellett a másik fő érdekesség, hogyan látja magát a forradalmat, minden esetre nagyon eredeti, a kommunista és antikommunista narratíváktól egészen eltérő módon. Szemlélete azért is eredeti, mert nem volt pártpolitikus, nem képviselt kimondott osztályt vagy irányzatot, világnézetet - sajátos jógász-szemmel nézte a világot.

Szerinte kezdetben általános volt a háborús lelkesedés, a munkások között is. Ekkor még a bolsevikok és más háború-ellenes baloldaliak propagandája hatástalan volt. Pedig Kamenyev és a száműzött bolsevik Duma-képviselők sem képviseltek kifejezett "porazsényec", vereségpárti álláspontot. 1915 folyamán még tartott szerinte a háborús hangulat, de nőtt az elégedetlenség a cárral és udvarával szemben, főleg a hadseregben, ahol már a cár leváltásáról, vagy éppen megöléséről beszéltek. Mihail Alekszandrovics nagyherceg 1915 őszén közvetítő útján kérdést intézett Kerenszkijhez, mint a munkásság ismerőjéhez, mit szólnának, ha ő venné át a hatalmat? Különösen nagy volt a gyűlölet a cárné, a "nyemka" és kegyence, Raszputyin, a "szent ember" iránt. A belügyminiszter már lépéseket tett volna Raszputyin elfogatására, miután megtudta, hogy környezetében nyüzsögnek a német ügynökök, de a rendőrség felsőbb utasításra útjába állt. Raszputyint nem annyira botrányos életmódja miatt ölték meg az előkelő összeesküvők, hanem mert környezetében bántatlanul mozoghattak a német ügynökök és találkozhattak a különbéke befolyásos konzervatív híveivel (Protopopov és mások.) A cárt a vezérkarban, ahol gyakran tartózkodott, akarták felszólítani, hogy mondjon le kiskorú fia javára. Volt egy ilyen tábornoki lobb: 1917 januárban Krimov tábornok felszólította Rodzjankot, a Duma elnökét, hogy detronizálják a cárt, amíg nem késő. Egyébként német ügynökök szép számmal voltak, sőt Kerenszkijnek 1915 őszén Bokharába kellett mennie, kivizsgálni a török ügynökök tevékenységét, akik ott mohamedán lázadást robbantottak ki.

Kerenszkijre különös hatással volt, hogy a cár, mint ember, milyen közönyösen, emóciók nélkül fogadta detronizálását.

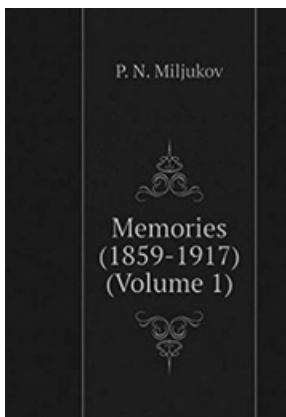
A februári forradalomról Kerenszkij az ismert tényeken kívül a következőket írja. Az Irodalomban a februári forradalom mint kevésbé véres, simább esemény szerepel, mint például az októberi. Szerinte viszont az első hetekben a kaszárnyákban olyan vérengzés folyt a tisztekkel szemben, hogy azok néhány hétig csak nagy rábeszélésre mertek belépni saját kaszárnyájukba.

A februári forradalmat tulajdonképpen a parlamentenben, Dumában kezítették elő az antantbarát demokratikus erők, Kerenszkij aktív, nyilvános részvételével, ami fokozta népszerűségét. Mikor azt mondta a Duma február 15-i ülésén: eljött a tettek ideje, valaki megkérdezte: „Milyen tettekre gondol?” Kerenszkij azt felelte: „Brutus tettére gondolok.” Később ő adta elő a Dumában a sztrájkba lépett Putyilov-gyári munkások követeléseit. A cár közölte a Duma elnökével, ha így folytatják, feloszlatja a Dumát. A Duma elnök vála-

szában közölte a cárral: ha erre az útra lép, helyett, hogy a Dumának felelős kormányt nevezne ki, 3 héten belül kitör a forradalom.

A nyugati, és a szovjet irodalom szerint szintén, a nyugati hatalmak és Oroszország viszonyának hosszú évtizedekig tartó megromlása a tanácsok, a szovjetek hatalomra jutásával és a németekkel Bresztben megkötött békével vette kezdetét. Kerenszkij szerint bár titokban, de már a februári forradalommal. Nyugaton természetesen nem a demokratikus változásokat kifogásolták,

hanem az Ideiglenes Kormány deklarációját a nemzetek szabadságáról, nagyjából a wilsoni pontok szellemében.

Miljukov, a KD párt elnöke, az Id. kormány első külügyminsztere bizalmasan informálta a kormányt, hogy az antant már megállapodott az európai határok önkényes átrendezéséről a győzelem után. Franciaország igényt tartott Németország Rajnán túli részére, Olaszország az Adria túlsó partján található Dalmáciára és a mögötte elterülő szlávok lakta területekre. Oroszországnak kompenzációként felajánlották Galíciát és Német-Lengyelországot (Posen), továbbá a Dardanellákat és nagy kisázsiai területeket. Miljukov lényegében

elfogadta volna ezt, a kormány azonban hallani sem akart ilyen imperialista békéről, a vitába Miljukov májusban belebukott. Mikor a Szovjet értesült ezekről a tervekről, rögtön tiltakozott.

Kerenszkij szerint a kormány és a Szovjet viszonya a februári forradalom első hónapjaiban kifejezetten jó, együttműködő volt. Elveti a kettőshatalom ismert téziséét. A Szovjet nemhogy nem törekedett hatalomra, de sok tekintetben támogatta az Ideiglenes Kormányt. Sőt még arról is vita folyt a Szovjetben, hogy tagai - Kerenszkij és a mensevik Csheidze tagjai lehetnek az Id. Kormánynak. Ami a bolsevikokat illeti, bár ők formálisan még az egységes Szociáldemokrata Munkáspárt tagjai voltak, a Munkástanácsban sem akartak részt venni a mensevikekkel együtt és csak némi vita után engedtek a hívásnak, és jelölték ki saját Szovjet-frakciójukat Molotov és Sljapnyikov vezetésével. (A Szovjet végrehajtó bizottságának 44 tagja közül 12 lett bolsevik).

A pétervári szovjet sok segítséget nyújtott a kormánynak az első hónapokban. Talán a legtöbbet a rend helyreállítása terén a kaszárnnyákban és tengerészeti bázisokon. (Kerenszkijnek is legveszélyesebb feladata volt kiszállni

Kronstadtba és más forró helyekre, valamennyire harcképessé tenni a hadsereget és flottát.) Szó sincs róla, hogy a bolsevikok uszították volna a katonákat és matrózokat - nem kellett azokat uszítani.

Lvov herceg miniszterelnök Kerenszkij támogatásával mielőbb el akarta érni, hogy a cár és családja Angliába távozzon. A pétervári szovjet baloldala viszont a cár letartóztatását és bíróság elé állítását követelte. Végül kompromisszum született: a cári családot Szibériába szállították és 1918 nyaráig nem bántották.

Kerenszkij komolytalannak tartja az ismert vádat, hogy Lenin német ügynök lett volna; szerinte Lenin céljai mások voltak, mint a német vezérkaré, csak az eredmény ugyanaz: az orosz hadsereg bomlása. Lenin környezetében is akadtak német ügynökök, de ezt nem tartja rendkívülinek - Csheidze tárgyalta a német többségi szocialistákkal, még Kerenszkijt is megkereste egy német különbéke-ügynök, bár nála határozott visszautasításra talált.

Májusban Kerenszkij hadügyminiszter is lett; nem volt soha katona, de a katonák bíztak benne, így eleinte eredményeket ért el a hadsereg talpra állításában, visszaállította a tisztek fegyelmezési jogkörét, a legalkalmasabbat: Bruszilov tábornokot nevezte ki főparancsnoknak. Kerenszkij június elején részt vett a szovjetek kongresszusán, amely bizalmat szavazott az Ideiglenes kormánynak, de csak nagy vita után adott ki felhívást a készülő Bruszilov-offenzíva támogatására, a bolsevikok és az ebben őket támogató baloldali eszerek és "internacionalista" mensevikek ellenzése mellett. (A kongresszus 825 delegátusából ekkor még csak 105 volt bolsevik, támogatóikkal együtt is csak mintegy kétszázan szavaztak az offenzíva ellen).

Kerenszkij minden igyekezete ellenére július elején a Bruszilov-offenzíva kudarccal végződött, mert a német hadsereg harci szelleme jobb volt. Az új főparancsnok a szélső konzervatív Kornyilov tábornok lett, aki megpróbálta visszatérni a régi fegyelmezési módszerekhez és negligálta a szovjet komisszárijait, ezzel a bolsevikok malmára hajtva a vizet. A radikális bolsevikok egy elsietett felkelést próbáltak kirobbantani, sikertelenül és azt az utolsó percben lefűjták, mégis alkalmat adtak a kormánynak, hogy fellépjen a bolsevikok ellen. A kormány helyzete valamit javult: a puccs kudarca ellensúlyozta az offenzíva kudarcát.

Ebben a hangulatban került sor Kornyilov ugyancsak sikertelen augusztus 27-i puccskísérletére. A legtöbb memoárnak van egy pontja, ahol a szerző a saját hibáját próbálja letagadni, vagy legalább kisebbiteni. Így míg Lenin és mások azt állították, hogy Kerenszkij benne volt a puccsban, az ő verziója,

hogy "csak" tudott róla és figyelmeztette Kornyilovot, hogy tartózkodjon a kormányellenes fellépéstől és felszólította, hogy adja át a főparancsnokságot. Kornyilov, aki Kerenszkij szerint az antant követei és a nagytőke támogatását is élvezte, - míg az USA követe tartózkodott -mégis megpróbálkozott, de kudarcot vallott. Kerenszkij az utolsó percben a sarkára állt és maga vette át a főparancsnokságot.

Kornyilov sikertelensége alkalmat adott az addig defenzívában levő Leninnek, hogy a törvényes kormány támogatásának jelszavával maga mellé állítsa a megijedt baloldali SzR-eket és "internacionalista" mensevikeket és így többséget szerezzen a pétervári szovjetben, amely a bolsevik Trockijjt választotta elnökévé. Trockij offenzív politikájával egyelőre ellenőrzése alá vonta a kormányt.

Kerenszkij szerint nem november 7-én, hanem ekkor történt az igazi fordulat; szeptembertől 1918 nyaráig a háborút megalégelt közkatonákra támaszkodó bolsevik-baloldali mensevik-SzR szövetség kezében volt a reális hatalom. Ami magát Kerenszkijt illeti, ő új alternatíva elé került: pártja, igazi hatalma nem lévén választhatott, hogy Lenin mellé áll Kornyilov ellen vagy Kornyilov mellé Lenin ellen. Számára ez az alternatíva elfogadhatatlan volt.

Miután a hadsereg összeomlásával a "Kerenszkij-offenzíva" vereséget szenvedett, a közben folyó parlamenti választási előkészületek eredménye már nem érdekelte Trockijt: megszállva a kormány székhelyét kikiáltotta a szovjethatalmat (Kerenszkij ekkor a főhadiszálláson tartózkodott, nem sokat foglalkozott már saját kormányával.) Néhány hónapig illegalitásban próbálta szervezni a parlamenti demokráciához hű erőket. November hetediké után Pszkovba ment az Északi Front parancsnokságára, azzal, hogy ott csapatokat szervezzen és Pétervár ellen vonuljon velük. Az olyan meséket, hogy ő női ruhában menekült nevetéségesként cáfolja, végig szolgálati autón, szárnysegédek kíséretében közlekedett, bár ellenfelei elterjesztették, hogy lemondott a főparancsnokságról; nem mondott le, csak nem volt kire támaszkodnia.

A tisztikar megosztott volt, Kornyilov hívei ellenforradalmi terveket szöttek, Duhonyin frontparancsnok és mások kitartottak Kornyilov mellett, de az kevés volt. Meglepődve kellett látnia, hogy a tisztikar milyen nagy része állt rögtön az új hatalom mellé, nem mintha szocialisták lettek volna, hanem részben karrierizmusból, részben azon az alapon, hogy a mindenkori kormány szolgálatában védik a hazát,

Mintegy 40 napig egy erdő mélyén levő parasztházban rejtőzködött, ott találták meg hívei és biztosabb búvóhelyre vitték. Akkor még a politika ak-

tív szereplőjének hitte magát: november 22-én cikket jelentetett meg a még legális Gyelo Narodá-ban, amelyben a Szovjet híveit a forradalom árulóinak nevezte. Újévkor visszatért Pétervárra, hogy fellépjen az Alkotmányozó Gyűlés megnyitásán, de erről hívei lebeszéltek. Pár hónapra Finnországba ment, majd 1918 márciusban visszatért a fővárosba. Ott megjelentetett egy kis könyvet a Kornyilov ügyről - nyilván tisztázni akarta a saját szerepét.

Az akkor még elég élénk ellenzéki politikában már a jobboldali SzR-ekhez tartozott, akik felszólították, menjen Nyugatra és ott képviselje a szerintük legális Oroszországot a szövetségesek tárgyalásain. 1918 júniusában érkezett Londonba, ahol Lloyd George miniszterelnök szívélyesen, de tartózkodóan fogadta. Clemenceau francia miniszterelnökre hagyta, hogy felvilágosítsa Kerenszkijt megváltozott helyzetéről.

Clemenceau július 10-én fogadta Kerenszkijt és kertelés nélkül közölte vele: az antant nem kíván hivatalos kapcsolatba lépni a szerveződő orosz ellenkormánnyal, tehát ő nem képvisel senkit. Lansing amerikai külügyi államtitkár egyidejűleg megüzente: nem tartja kívánatosnak Kerenszkij amerikai útját. A Direktórium, az Ideiglenes kormány politikai utóda 1918 szeptemberében a szovjetek által még meg nem szállott Ufában alakult meg, de Kerenszkij már ahhoz sem kapott támogatást a volt szövetségesektől, hogy visszatérjen hazájába. A 2. világháború kitöréséig Párizsban élt, akkor az USA-ba távozott.

Magánlátogatást tett nála Albert Thomas francia szocialista miniszter, és bizalmasan közölte vele azt, amiről hivatalosan nem értesítették: a brit és a francia kormány 1917 decemberében titkos megállapodást kötött a *volt* Orosz Birodalom nem-orosz tartományainak felosztásáról. Kerenszkij nehezen viselte az egymást érő csapásokat, de megértette: politikai szerepe véget ért. Angol liberális körökkel maradtak még jó kapcsolatai. 1970-ben halt meg New Yorkban, brit állampolgárként.

Könyve végén röviden áttekinti a következő évtizedek tanulságait. Konklúziója: a nyugati politikusok közül soha senki sem tanult semmiből. A bolsevizmust speciális orosz jelenségnek tekintették, így nemcsak a forradalmakat, de a faszizmust sem értették meg idejében.

Kerenszkij könyvét 1966-ban az USA-ban jelentette meg, de az általam felhasznált példány már ennek rendszerváltás utáni oroszországi kiadása. Tehát ha maga Kerenszkij nem is, könyve, önéletírása hazatérhetett.

MAJOROS ISTVÁN

A francia diplomácia bolsevik képe 1917 – 1919

„A kormány úgy véli, hogy az Ön kapcsolatai a cárral megnehezítik a jelenlegi kormány mellett ellátandó feladatainak végrehajtását. Ön is belátja, az új helyzet új embert kíván.” – Ribot francia külügyminiszter 1917. április 13-án kelt levelében ezekkel a mondatokkal érvelve hívta haza a petrográdi nagykövetet, Maurice Paléologue-ot.³ A diplomata egyetértett a levél tartalmával, hiszen 1914-ben történt kinevezése óta minden kapcsolata a régi rendszerhez kötötte. A februári forradalommal hatalomra került erőkhöz nagyon vékony szálak fűzték, elsősorban amiatt, hogy Paléologue Oroszország tartópillérének a cárizmust tartotta, ezért diplomáciai tevékenységével ezt a rendszert támogatta. Paléologue azért sem volt már jó a francia vezetésnek, mert a februári forradalom utáni Oroszországban semmi jót nem látott a francia érdekek számára. S bár ebben a diplomata jóslata helyesnek bizonyult, Párizsban az adott helyzetben a reménysugarakat, tehát azokat az embereket kellett keresnie, akiktől a francia, illetve az antant érdekeknek megfelelő politikát lehetett várni. Ez persze nem volt könnyű, mert az orosz és antant érdekek egyre inkább távolodtak, s azért sem, mert az orosz politikai élet egyre bonyolultabb lett, különösen a bolsevikok hatalomra kerülése után. Ilyen körülmények között a jó és részletes információ szerepe az időtényezővel együtt a korábbiakhoz képest is fontosabbá vált a politikai döntéshozók számára.

Az információ szempontjából nézve, Párizst az októberi forradalom felkészületlenül érte, jóllehet a franciák még az Ideiglenes kormány működése

³ Paléologue, Maurice: A cárok Oroszországa az első világháború alatt. Franciaország nagyköveteinek naplójából. Európa, Budapest 1982. 436. Paléologue május közepén hagyta el Oroszországot, s nagykövetnek 1917 májusában Joseph Noulens-t nevezték ki, aki állomáshelyére július 15-én érkezett meg.

idején megpróbálták javítani az oroszországi információs és propaganda hálózatukat. Ez elsősorban rölapok és propagandaanyagok készítését jelentette a frontok számára, melyekben bemutatták a németek elleni harc szükségességét. Erre a célra az április 22-én Oroszországba érkezett Albert Thomas lőszergyűi és fegyverkezési miniszter 1 millió rubellel rendelkezett. A délnyugati fronton tett látogatása során azonban személyesen is megállapíthatta, hogy az oroszok nem akarnak háborút, s azt is, hogy a lenini békepropaganda mindenütt terjed.⁴ Ez utóbbi persze nem volt új Párizsnak, mivel Paléologue 1917. március 24-i jelentésében már jelezte, hogy a petrográdi szovjet központi bizottsága békefelhívást intézett a világ dolgozóihoz.⁵ Paléologue április elején arról is tudósított, hogy Miljukov külügyminiszter szerint az Ideiglenes Kormány nem mer fellépni a szovjet ellen, mert a petrográdi helyőrség a szovjetet támogatja.⁶ A francia katonai misszió vezetője, Janin tábornok is hasonló tartalmú levelet küldött Párizsba.⁷ S megemlíthető még Perchenet ezredes, az oroszországi francia katonai misszió tagjának június 18-i jelentése az orosz hadseregről a tervezett offenzíva előtt, melyben a maximalistákról, azaz a bolsevikokról is ír, akik szerint nincsenek nagy számban a hadseregben, de ellenzik a háborút, s természetesen az offenzívát is.⁸ Az októberi forradalomig a francia diplomácia tehát csak annyit tudott, hogy Oroszországban van egy politikai erő, amely békét akar, s a békevágý terjed. Az Ideiglenes Kormány időszakában azonban ez az információ egy volt a sok közül, amire természetesen figyelni kellett, hiszen az áprilisban Petrográdra érkezett szocialista képviselők – Marcel Cachin, Ernst Lafont és Marius Moutet – is az orosz békevágý hírért vitték haza. A már említett Albert Thomas azonban Kerenszkij és környezetére alapozva úgy ítélte meg a helyzetet, hogy Oroszország benntartható a háborúban. Ez a politika kétségtelenül hozott eredményeket, hiszen az oroszokat végül sikerült rávenni egy offenzívára, így késleltették kilépésüket a háborúból, ezzel pedig német erőket kötöttek le keleten. A bolsevikok győzelmével azonban a helyzet alapvetően megváltozott, s Paléologue-hoz hasonlóan az Albert Thomas által kiépített kapcsolatokkal sem lehetett mit kezdeni.

⁴ Szolovjov, O.F.: Imperialiszticeszkje derzsávü protiv revoljucii v Rossii, mart - oktyabr 1917, Novaja i Novejsaja Isztorija 1987/január-február/157.

⁵ Kalervo Hovi: Cordon sanitaire or barriere de l'Est? The Emergence of the New French Eastern European Alliance Policy, 1917 – 1919. Annales Universitatis Turkiensis, tom. 135. Turku 1975. 47.

⁶ Paléologue: 429-430.; Carley, Michale Jobara: Revolution and Intervention. The French Government and the Russian Civil War 1917 – 1919. McGill-Queen's University Press, Kingston and Montreal 1983. 6.

⁷ Carley: 6.

⁸ Nicot, Jean – Schillinger, Philippe: La mission d'Albert Thomas en Russie: Problèmes et incertitudes de l'alliance russe, mai – juin 1917, Revue historique de l'armée (Paris) 1973 N° 29. 80.

Párizs annyit persze tudott, hogy erőteljes balratolódás megy végbe az orosz politikai életben, s ez érdekeinek egyáltalán nem jó, de arról, hogy valójában kik a hatalom új birtokosai, nem sokat tudott. Információkra pedig szüksége volt, mivel európai politikájának, azaz Németország ellensúlyozásának legfontosabb pillére Oroszország volt. Párizs az új helyzetben is a régi információs bázisait igyekezett felhasználni, hogy a változásokról valamilyen képe legyen, s ez alapján alakíthassa oroszországi, illetve kelet-európai politikáját.

Az oroszországi információk két forrásból táplálkoztak: a) a petrográdi nagykövetség a hozzá tartozó intézményekkel; b) a francia katonai misszió. A nagykövetség Petrográdon volt, ahol egy konzulátus is működött. A konzuli hálózat az egész országot átfogta. Így Moszkvában, Varsóban főkonzulátus, Harkovban, Irkutszkban, Odesszában, Omszkban, Rigában, Taskentben, Tifliszben és Vlagyivosztkban konzulátus, illetve konzuli megbízott működött.⁹ A nagykövetség információit a francia külügyminisztérium fogadta, ahol az orosz ügyeket Philippe Berthelot irányította, mint az európai, valamint a kereskedelmi és a politikai ügyek aligazgatója. Orosz területen a segítője Kammerer volt, aki egy három, majd négyfős csoportot irányított, melynek tagjai oroszországi tapasztalatokkal, s orosz nyelvi ismeretekkel is rendelkeztek.¹⁰

A francia katonai misszió tevékenysége Oroszországban elsősorban a katonai ügyekre terjedt ki, de a háborús helyzet miatt a katonák politikai és diplomáciai ügyekkel is foglalkoztak, s ez a polgárháború és az intervenció időszakában különösen érvényes volt. Foch marsall ezt úgy fogalmazta meg, hogy háborúban a katona és a politikus tevékenysége nem választható szét.¹¹ A civileknek azonban ez az álláspont nem igazán tetszett, ezért többször találkozunk civil – katona ellentéttel, főleg a nagykövet, Noulens és a katonai misszió vezetője, Niessel tábornok között. A misszió parancsnoki posztjára Niessel 1918. augusztus 2-án került, mert a februári forradalom után itt is váltani kellett a vezetésben, mivel a missziót 1916 óta vezető Janin tábornok, Paléologue-hoz hasonlóan a régi rendszerhez kötődött. A misszió új vezetője orosz ügyekben szakértőnek számított, hiszen tudott oroszul, s tanulmányai

⁹ Annuaire diplomatique et consulaire de la République française. Édition réduite pour 1918. Corps diplomatique et consulat français en Russie

¹⁰ Carley: 52; Hogenhuis-Séliverstoff, Anne: Les relations franco-soviétiques, 1917 – 1924, Publications de la Sorbonne, Série Internationale – 17. Paris 1981. 92.; Labry, Raoul: Notre politique en Russie. Les méthodes, les hommes, Mercure de France 15/II/1920/7-12.

¹¹ Delmas, Jean: L'État-major français et le front oriental...novembre 1917 – 11 novembre 1918, Thèse de troisième cycle, Paris-Vincennes 1965. III.

jelentek meg orosz katonai kérdésekről. A missziónak széles információs hálózata volt, amely Petrográdból kiindulva valamennyi frontra kiterjedt. Az októberi forradalom után a francia katonai misszió nehéz helyzetbe került, mivel Niessel és természetesen Párizs is fontosnak tartotta fenntartását, hogy segítségével szervezze az un. "egészséges" elemeket, azokat tehát, akik ellenezték a bolsevikok hatalomra kerülését. A missziónak az is feladata volt, hogy ameddig lehet, tartsa a kapcsolatot az új rezsimmel. A franciák helyzete 1918 nyarán, a bolsevik vezetők ellen elkövetett merényletek és az eszerek lázadása miatt súlyossá vált. A misszió Oroszországban maradt tagjai ezt követően vagy elhagyták az országot, vagy szétszóródtak a szovjetellenes erőknél, s ez érvényes a diplomáciai testületre is.¹² Témánk szempontjából ez azért fontos, mert a polgárháború és az intervenció időszakában az Oroszországban maradt diplomaták és katonák szállították azokat az információkat, amelyekből Párizs valamilyen képet alkothatott magának az országról, s amelyekre orosz-országi politikáját építhette.¹³

A francia diplomácia képe a szovjethatalomról és a bolsevik vezetésről 1917 végétől kezdődően az információk hatására fokozatos átalakuláson ment keresztül. A párizsi vezetés közvetlenül az októberi forradalom után a bolsevik hatalmat átmeneti jellegűnek¹⁴ tekintette, ezért nem ismerte el, de a kapcsolatokat sem szakította meg. 1918 végére, 1919 elejére azonban a bolsevikok hatalmát tényként kénytelen elismerni, s nem csupán az Oroszországból érkező információk, hanem azon tényező hatására, hogy a déloroszországi akcióban a világháború győztes hatalma kudarcot szenvedett. S bár az *átmeneti* jelző még 1920-ban, Millerand kormányzása idején is előfordult, mert a francia miniszterelnöknek változatlanul az volt a véleménye, hogy a szovjethatalom külső támogatás nélkül hamarosan összeomlik,¹⁵ ez a nézet mégis kivétel számba ment, hiszen a tények épp az ellenkezőjét mutatták.

Az októberi forradalmat követően, sőt később is, a francia katonai misszió tagjai jobb és több információt szállítottak a szovjethatalomról és vezetőiről.

¹² A katonai misszió nagy része 1918 áprilisában Murmanszknál hagyta el az országot. Az Oroszországban maradt misszió parancsnokságát Lavergne tábornok kapta meg. A francia nagykövetség 1918 február végén Vologdába, majd július végén Arhangelszkbe költözött.

¹³ Tabouis tábornokot Kiebbe küldték, Rampont tábornok Minszkbe a lengyel hadsereghez került, a doni kozákokhoz Paris alezredes és François őrnagy ment, Tifliszbe Chardigny ezredest, Pszkovba Perchenet ezredest, Irkutszkba Pichon őrnagyot, Moszkvába a csehekhez Vergé őrnagyot küldték.

¹⁴ Service Historique de l'Armée de Terre (továbbiakban SHAT) 7 N 812 c/2454 d/4. 1 mars 1918. La reconstruction de la Russie et les intérêts français; Lengyel István: Forradalom és diplomácia, Budapest 1987. 19.

¹⁵ Kalervo Hovi: Alliance de revers. Stabilization of France's Alliance Policies in East Central Europe, 1919 – 1921, Turku 1984. 37.

A missziónak ugyanis már a kezdet kezdetén volt kapcsolata a bolsevikokkal. Igaz, a franciák az amerikaikhoz és az angolokhoz képest le voltak maradva, mivel november 7-én és 8-án az angol és az amerikai sajtó legalább egy tucat újságíróval képviseltette magát a Szmolnijban, míg francia újságírók nem lehetett látni.¹⁶ A francia katonai misszió egyik tagja, Jacques Sadoul kapitány¹⁷ azonban ott volt, s Leninnel, Trockijjal személyesen is megismerkedett. Később, Niessel tábornok megbízásából Trockijjal tartotta a kapcsolatot. Sadoulnak már az októberi forradalom után az volt a véleménye, hogy a bolsevizmus tény, s nincs olyan erő Oroszországban, amely képes lenne megdönteni.¹⁸ A kapitány ezért a bolsevikokkal való együttműködést javasolta, ellenkező esetben egy orosz-német béke jön létre.¹⁹ A breszti béke előtt az együttműködésnek valóban volt néhány pillanata, s ebben Sadoulnak meghatározó szerepe volt. Párizs magatartását az új rezsimmel azonban nem a kapitány levelei befolyásolták, hanem a misszió összefoglaló jelentései.

A bolsevikvezetőről szóló első részletes jellemzést 1917. december 11-i keltezéssel Niessel tábornok készítette el, s ezt a dokumentumot a miniszterelnök és a külügyminiszter egyaránt megkapta.²⁰ A francia katonai misszió vezetője Lenin és Trockij környezetében három kategóriát különböztet meg: a) a fanatikusok; b) a német ügynökök; c) a monarchisták. Ezt követően a két vezető személyiséget jellemzi. Lenint Niessel olyan személynek tartja, aki *“a világ legbaloldaliabb embere akar lenni”*, s olyan fanatikusnak, aki világforradalmat akar. Megemlíti aztán hogy Svájcban Grimm német ügynök segítségével érkezett Oroszországba, s azt is, hogy szoros kapcsolatban állt Fürstenberggel és Kozlovskijjal, akik ugyancsak német kapcsolatokkal rendelkeztek. A német kapcsolatot Trockijnál is kiemeli Niessel, s azt vizsgálja, hogy német ügynöknek tekinthető vagy nem. Végül arra a megállapításra jut, hogy bár cselekedeteinek nagy része német érdekeket szolgált, s Parvus, Fürstenberg és Radek útján Németországtól pénzt kapott, Niessel mégsem hiszi, hogy német ügynök, mert Leninhez hasonlóan Trockij is a világforra-

¹⁶ Sadoul, Jacques: Notes sur la révolution bolchévique, octobre 1917 – janvier 1919, Paris 1971. 58.

¹⁷ 1881. május 22 – 1956. november 18. Jogász, a szocialista eszmék híve. Albert Thomas barátja, s az ő megbízásából 1917 október elsején érkezett Petrográdra. Hetente kétszer küldött levelet elsősorban Thomas számára, de néhány levele a kormányhoz is eljutott. A Vörös Hadsereg oldalán részt vett a polgárháborúban, s 1919 novemberében szökés és az ellenséggel való összejárás vádjával távollétében halálra ítélték, s csak 1926-ban mentették fel. Hazatérte után részt vett a francia kommunista mozgalomban.

¹⁸ Sadoul: 65.

¹⁹ Uo.213.

²⁰ Bradley, J.N.F.: France, Lenin and the Bolsheviks in 1917 – 1918. The English Historical Review, october 1971. 783 – 789.

dalomról álmodik. A fanatikusok között említi még Lunacsarszkijt, akinek régi álma a tömegoktatás megvalósítása, valamint Szpiridonova asszonyt, a baloldali eszerek egyik vezetőjét, akit a cárizmus alatt terrorista akciói tettek ismertté. A dokumentum a német ügynökök között említi többek között Fürstenberget vagy más néven Ganyeckijt, Kozlovszkijt, Zinovjevet, Radeket, Szpirot, Rjazanovot, Kraszint, Kollontaj asszonyt. A monarchista címszó alatt pedig Krilenko, Muravjev, Kamkov (azaz Katz) és von Schneuhr nevét találjuk. Ebben a dokumentumban megjelentek azok a témák, amelyek a későbbi jelentésekben is előfordultak a bolsevik hatalomról és vezetőikről, mindenekelőtt Leninről és Trockijról. Az egyik gyakran előforduló téma a németek és a bolsevikok kapcsolata.

A francia külügyminisztérium egyik dátum nélküli jelentése, melyet Foch marsall is megkapott, azt hangsúlyozza, hogy a holnap Oroszországa németbarát lesz, tehát francia, illetve antant szempontból ellenséges ország. A bolsevizmust pedig a dokumentum német gyártmányúnak (made in Germany) tartja.²¹ Leninnel és Trockijjal kapcsolatban pedig más dokumentumok is foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogy valóban német ügynöknek tekinthetők vagy sem. Egy 1918. május 8-i jelentés²² szerint a bolsevikok, azaz a dokumentum szóhasználatával élve a *“banda”* teoretikusa Lenin, aki nagy tiszteletnek örvend, elsősorban tanácsokat ad, s a végrehajtás részleteivel nem foglalkozik. Az igazi végrehajtó, a főszereplő, a cselekvés embere a jelentés szerint Trockij, akit kivételes munkaképesség jellemez, s emellett nagyon intelligens, de ugyanakkor, makacs, konok, nyers, valamint ravasz politikus. A két embert a fanatizmus köti össze, s az is közös jellemzőjük, hogy semmi luxus nincs az életükben. A jelentés szerzője, Niessel tábornok biztos abban, hogy nem német ügynökök, jóllehet Trockij elismerte, hogy korábban kapott pénzt a németektől, sőt más kormányoktól is. Niessel azt is biztosra veszi, hogy több más sorstársához hasonlóan az Ohrana is pénzelte őt. Ezeket a pénzeket azonban a szocialista forradalom győzelme érdekében használták fel, mert Oroszországot olyan eszköznek tekintették, amely alkalmas arra, hogy segítse a világorradalom győzelmét. *“Röviden, azt hiszem, – összegez Niessel - Lenin és Trockij nem megvásárolható, hogy elárulják hazájukat, még kevésbé eszméiket, de Németország malmára hajtották a vizet, amelyik kihasználta őket, hogy lerombolja, legalábbis ideiglenesen Oroszországot, s aztán kizsákmányolja.”*

²¹ Archives du ministère des Affaires Étrangères (továbbiakban: MAE) Europe 1918-1940. Russie vol. 316. La Russie, l'Entente et l'Allemagne. A dokumentum feltehetően 1919 nyarán keletkezett.

²² SHAT 4 N 40, Paris, 8 mai 1918. Rapport d'ensemble N° 12 du Général Niessel.

A Niessel tábornok február 2-i jelentéseiből készült elemzés 1918. március 16-i dátummal ugyancsak a bolsevikvezetőkkel foglalkozik.²³ Az előbbiekhöz hasonlóan fanatikus és idealista internacionalistáknak tartja őket, akiket csak az osztályharc és a nemzetközi proletariátus győzelme érdekel. A dokumentum szerint a németekkel akkor is megkötik a békét, ha az szégyenletes lesz, mert ezt propagandaeszköznek tekintik. Hajlíthatatlan ideológusok, akikkel úgysem lehet megegyezni. Illetve egy esetben lehet, ahogy ezt a már említett május 8-i dokumentum megfogalmazza: az ügy érdekében. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a breszti béke aláírása után is sor került egy rövid francia – bolsevik együttműködésre, melyet nagyon is gyakorlatias szempontok mozgattak. Arról volt szó, hogy még lehetett tartani további német előrenyomulástól Oroszországban, emiatt veszélybe került a Petrográdon található hadianyagkészlet. Niessel ezt 300 ezer tonnára becsülte. E készlet elszállításaiban, illetve a megmaradó mennyiség megsemmisítésének előkészítésében francia tisztek is részt vettek. Ugyancsak a francia katonai misszió néhány tagja segített abban, hogy a Pszkov – Petrográd közti vasútvonal megrongálását előkészítsék, hogy a német előrenyomulást ezzel is késleltessék.²⁴ Együttműködésre ezt követően is nyílt lehetőség, az ügy érdekében. Az ügyet ezúttal a Vörös Hadsereg szervezése jelentette. Grenard moszkvai főkonzul március 21-én arról tudósított, hogy Trockij a francia katonai misszió segítségét kérte a hadsereg újjászervezéséhez.²⁵ Március 22-én Lavergne tábornok arról küldött jelentést, hogy Trockij 2 – 3 hónapon belül 300 – 500 ezer fős hadsereget akar létrehozni. Lavergne az együttműködésbe beleegyezett, mert ezt a németek elleni harc egyik eszközének tekintette.²⁶ Az együttműködésből azonban semmi sem lett, mivel a francia fővezérkar főnöke, Alby tábornok veszélyesnek ítélte ezt az együttműködést, mert a francia, illetve szövetséges támogatással megszervezett új hadsereget a bolsevikok azok ellen fogják felhasználni Oroszországban, akik a nyugati szövetségesek segítségét kérték, sőt maguk a szövetséges erők ellen is, ha beavatkoznak a szovjethatalom ellen.²⁷

A francia dokumentumok szerzőit természetesen az is foglalkoztatta, hogy mi lehet a bolsevik sikerek oka, s milyen a rendszer állapota, ereje éppen akkor, amikor a jelentés készült. Egy 1917 december elején keletkezett

²³ SHAT 4 N 40. Analyse du rapport N° 10 du 2 février du Général Niessel

²⁴ Général Niessel: Le triomphe des bolchéviks et la paix de Brest-Litovsk. Souvenir 1917-1918, Plon, Paris 1940. 298-299.

²⁵ SHAT 4 N 41. D/2. N° 4553, Carley: 37.

²⁶ SHAT 4 N 41. Moscou, 22 mars 1918.

²⁷ SHAT 4 N 40. Action de la France en Russie. Paris, 5 avril 1918. Carley: 42.

dokumentum a sikerek okát az Ideiglenes Kormány autoritásának hiányával, valamint ügytelenségével magyarázza, s azzal, hogy a bolsevikok szisztematikus kampányt folytattak az antant hatalmak ellen, ez pedig a németek folyását tükrözi.²⁸ Niessel 1918. január 15-én érkezett jelentése szerint az általános békevágy a bolsevik sikerek oka. Emiatt szerinte még azok is örömmel látták őket hatalmon, akik egyébként az ellenfeleik voltak.²⁹ A békevágy miatt pedig a munkások és a parasztok vakon követik a bolsevikokat. Egy január végi oroszországi helyzetelemzés pedig már azt állapítja meg, hogy a bolsevik kormány Oroszország északi részén viszonylag stabil, az ország többi részén pedig erősödik a befolyása.³⁰ Panouse tábornok, londoni francia katonai attasé pedig a nemrég hazaérkezett Lockhardt, moszkvai brit konzul tapasztalatait összegzi, amely szerint Oroszországban a bolsevikok jelentik az egyedüli erőt. Lockhardt azt is megjegyzi, hogy Trockijnak nincs más választása, mint a békétárgyalás, s ezt a szövetségesek csak egy módon tudják megakadályozni, ha elismerik a bolsevik kormányt.³¹ Niessel február végi jelentésének elemzése³² azt emeli ki, hogy a közvélemény kedvező a bolsevik hatalom számára, május 8-i jelentésében³³ pedig Sadoulhoz és Lockhardthoz hasonlóan azt hangsúlyozza a tábornok, hogy a hatalom a bolsevikok kezében van, s külföldi segítség nélkül egyetlen párt sem képes ellenük felkelni, mivel nincs komoly támaszuk az országban. A különböző oroszországi politikai csoportok egyöntetű véleménye az, hogy a bolsevikok megdöntésére vállalkozni reménytelen kaland, mert a németek úgyszólván helyreállítanák hatalmukat, hogy destruktív művüket befejezhessék.

A bolsevikok győzelmére van egy másik magyarázata is a francia diplomáciának. Egy március elsején keletkezett dokumentum³⁴ bár megállapítja, hogy Oroszország belsejében nincs olyan erő, amely a bolsevikokkal szembeállhatna, mégis átmenetinek tekinti hatalmukat, mivel *krízis rezsimnek* nevezi. Clemenceau a Legfelső haditanács 1918. november elseji ülésén egyenesen *vereségbetegségnek*³⁵ nevezte a bolsevizmust, mivel Oroszország veresége nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy hatalomra kerüljenek. A krízis re-

²⁸ SHAT 4 N 40. Analyse du rapport d'ensemble N° 5 de la Mission militaire française du 8 décembre 1917.

²⁹ SHAT 4 N 40. N° 2504.

³⁰ SHAT 4 N 40. Paris, 30 janvier 1918. N° 16.

³¹ SHAT 4 N 41. 6 février 1918.

³² SHAT 4 N 40. Analyse du rapport N° 11 du 23 février du Général Niessel.

³³ SHAT 4 N 40. Paris, 8 mai 1918. Rapport d'ensemble N° 12 du Général Niessel.

³⁴ SHAT 7 N 812, c/2454 d/4. 1 mars 1918. La reconstruction de la Russie et les intérêts français.

³⁵ Kalervo Hovi: Cordon sanitair or barriere de l'Est? id. m. 143-144.

zsim fogalom mellett pedig megjelenik a dokumentumokban az, hogy a bolsevikokat a monarchia restaurálása fogja követni. A francia diplomáciát ez a mozzanat azért érdekelte, mert szerintük ezt a németek fogják végrehajtani, egy német cárt, pl. Mecklenburgi Albertet emelve a trónra. Párizs, illetve a szövetségesek feladata ezért ennek megakadályozása.

A breszti béke aláírása, illetve ratifikálása után a francia jelentések szerint a bolsevikok hatalma gyengült.³⁶ Ennek okát azzal magyarázzák, hogy a bolsevizmus nem homogén erő, s ezért a béke megkötésével belső ellentétek kiújultak. Másik okként a kormány ellenzékének a növekedését hozzák fel. Pontosabban a kommunista anarchisták erejének emelkedéséről számolnak be, akiknek már pártjuk van, sőt csapatokkal, főleg tengerészekkel rendelkeznek. Megjegyzik azt is, hogy a bolsevik hatalom legfontosabb erőszakszerve – a franciák szerint a bolsevizmust az erőszak teremtette meg –, a hadsereg meggyengült, mivel a magját alkotó parasztok a béke megkötése után visszatértek falvaikba, a tengerészek pedig az anarchistákat erősítették. De megemlítik a jobboldali ellenzék aktivizálódását is. A bolsevizmus gyengüléséről szóló jelentések 1918 őszétől eltűntek, s az Oroszországból származó, s továbbra is elsősorban a katonák által küldött információk a bolsevizmus erősödéséről tudósítanak. Párizsnak ezek az értesülések azért voltak fontosak, mert készült a déloroszországi intervenció.

Lavergne tábornok október 10-én, Stockholmban kelt levele³⁷ arról értesíti a vezérkart, hogy a bolsevikok hadereje növekszik. Igaz, az operatív létszám szeptember végén csak 230 ezer fő, de a tábornok szerint számításba kell venni mintegy 300 ezer fős tartalékállományt is. Hivatkozik Lenin október 2-i bejelentésére, mely szerint a hadsereg létszámát legalább 1 millióra, de ha kell 3 millióra akarják növelni. A tábornok ehhez hozzáteszi, hogy a szovjethatalom világforradalmi céljai változatlanok, a bolsevizmus egy fertőző vírus, amely 1 éven belül egész Európára kisugározza majd hatását. Mindebből Lavergne szerint az következik, hogy egy oroszországi intervencióhoz legalább 500 ezer katona kell, s ebben a szovjetellenes erők nincsenek benne. Noulens, Lavergne elképzeléseit a külügyminisztériumnak is elküldte, s egyetértett a gyors és nagy erőkkel történő beavatkozás elvével.³⁸ A Lavergne által küldött jelentés aztán beépült Clemenceau 1918. október 23-i levelébe,³⁹

³⁶ SHAT 4 N 40. Paris, 30 mars 1918. La Russie au lendemain de la paix.

³⁷ SHAT 4 N 41. Doss. 3.

³⁸ MAE Europe 1918 – 1940. Russie vol. 885. Stockholm, 10 octobre 1918.

³⁹ SHAT 4 N 47 c/53. d/1/1. N° 13.530 BS/3.

amely a déloroszországi francia katonai intervenció egyik meghatározó dokumentuma. Ebben Clemenceau megismétli a tábornok adatait, kihangsúlyozva, hogy a bolsevik veszéllyel számolni kell, ráadásul akkor, amikor a háború végén minden ország gazdasági, szociális krízist él át. A francia miniszterelnök mindebből arra a következtetésre jut, hogy az európai egyensúly érdekében a bolsevik hatalmat meg kell dönteni. Hamarosan aztán kiderült, hogy Párizsnak nincs elegendő katonai ereje a Lavergne által javasolt, s a Clemenceau által felvázolt nagyszabású terv megvalósításához, a szovjethatalom megdöntéséhez, s már azzal is megelégedett volna, ha a francia katonai intervenció eléri azt, hogy lehetőséget teremtsen a szovjetellenes erőknél a fölény megszerzésére, a bolsevikokat pedig elzárja a délorosz térség nyújtotta gazdasági lehetőségektől. Mint ismert, ez a terv sem valósult meg, mert a francia intervenció 1919 áprilisában kudarccal végződött.

Az 1919-es esztendőben kevés az információ Oroszországról, a bolsevikokról a blokádnak miatt. A francia vezérkar 1919 márciusában kapott egy hosszú jelentést Chapouillytól, a moszkvai francia katonai különítmény parancsnokától.⁴⁰ Ez a különítmény ekkor természetesen már nem működött, Chapouilly pedig éppen a börtönből szabadult, ahová az eszerek 1918-as felkelését követő letartóztatások következtében került. Jelentése ezért a börtönben szerzett személyes élményein alapszik, amelyeket a szabadulását követően Moszkvában és Petrográdon beszélgetésekből és a sajtóból szerzett információkkal egészített ki. Híradása a szovjethatalomról éppen a személyes jelleg miatt érdekes.

A korábbi dokumentumokban többször előfordult a bolsevikok világhírhatalomra való törekvése, s ezt Chapouilly is leírja. Kihangsúlyozza, hogy Lenin és Trockij között nincs ellentét, s azt is, hogy a bolsevik rendőrség sokat fejlődött. Megállapítja, hogy a társadalomban az utóbbi hónapokban egy új osztály, a funkcionáriusoké jött létre, amelyik arrogáns és elégedett a helyzetével. Ami pedig a proletariátust illeti, szerinte haldoklik, s ezt az Izvesztyijából származó adatokkal támasztja alá. Eszerint Petrográdon a februári forradalom előtt 400 ezer munkás volt, 1918 júliusára ez a szám 70 %-kal csökkent. Hasonló folyamat zajlott le Moszkvában is. A létszámcsökkenést az magyarázza, hogy a munkások vagy a Vörös Hadseregbe álltak, vagy vidékre mentek. A parasztokról azt állapítja meg, hogy bolsevikellenesek, amikor a Vörös Hadsereg számára rekvirálnak, de ismét bolsevikok lesznek, ha valaki meg akarja fosztani őket az utóbbi időben szerzett előnyöktől. Összegző meg-

⁴⁰ SHAT 4 N 41. Doss. 3. Paris, 1 mars 1919. Rapport sur la situation en Russie à la date du 5 février 1919.

állapítása az, hogy a bolsevikok által ellenőrzött területeken ellenforradalmi reakció nem várható az előbbieket miatt, illetve azért, mert bár a tömegek politikailag közömbösek, de egy burzsoá rezsimet biztosan nem támogatnak, ez pedig a bolsevikok hatalmát erősíti.

Chapouilly a Vörös Hadsereggel is foglalkozik jelentésében. A hadsereg létszámát 700 ezer főre teszi, hozzátéve, hogy a parancsnokság és a vezérkar hiányos és közepes. A puskák száma kevés, s ezt az is magyarázza, hogy vidéken a katonák eladják fegyvereiket. Ebből következően a fegyelem is változó. Vannak azonban olyan csapatok, ahol rendkívül szilárd fegyelem uralkodik, mint pl. a nemzetköziéknél. A jelentés a Vörös Hadsereget szeszélyesnek és ázsiaiinak tartja, és sikereit az ellenfél közepszerűségének és a propagandának köszönheti. Ez utóbbiról a szerző azt írja, hogy *“veszélyesebb, mint maga a Vörös Hadsereg, aktívabb, koordináltabb, jobban irányított, s jelenleg ez a rezsim legfélelmetesebb fegyvere”*. A szerző végkövetkeztetésként azt emeli ki, hogy a bolsevizmus világviszonylatban jelentkező veszély, mert elmélete vonzó az elégedetlen tömegek körében. Franciaországra nézve azt tartotta veszélyesnek, hogy a Kreml Németországból szocialista államot akar létrehozni, s *“Moszkva Berlin és München támogatásával reméli Washington, Londont és Párizst a bolsevizmusra rákényszeríteni”*. Ez a veszély, mint tudjuk, sem Washingtonban, sem Londonban, sem Párizsban nem lett valóság. A bolsevizmus azonban Oroszországban Kolcsak és Wrangel legyőzésével 1920-ra még a kételkedők számára is vitathatatlan tényné vált. A bemutatott dokumentumok pedig azért érdekesek, mert jól tükrözik bolsevik hatalom erősödését, s azt is, hogy hatalmuk nem a levegőben lógott, hanem társadalmi bázisuk volt. S mindezt olyan francia szerzők közlik, akiket sok mindennel lehet vádolni, de a bolsevikok iránti elfogultsággal semmiképpen sem.

KRAUSZ TAMÁS

Lenin és a lengyel–szovjet háború

(Részlet)

Lenin és a lengyel–szovjet háború A lengyel–szovjet háború politikatörténetét viszonylag jól feltárta a szakirodalom, ám éppen Lenin vonatkozásában számos új dokumentum látott napvilágot a 90-es években, amelyeknek elemzését a nyugati Lenin-kutatás egyik szerzője is csak hevenyészve foglalta össze. Ismert, az oroszországi polgárháború több síkon, szociális és osztály-, politikai, nemzeti-nemzetiségi, nagyhatalmi és üzleti érdekektől hajtva folyt egyidejűleg. Amikor Piłsudski – az ukrán nacionalista politikussal, Petljurával „egyeztetve” – 1920. május elején elfoglalta Kijevet, Lenin számára egyértelmű volt, hogy a háború az itt említett összefüggés mindegyikében különös jelentéssel bír.⁴¹

Lenin az április végén indult, Piłsudski vezette lengyel támadást ezen összeurópai, sőt, egyetemes összefüggés részeként tekintette, s így is értékelte. Lenin, aki még 1917 decemberében elismerte a független lengyel állam létjogát, a lengyel támadás után úgy látta, hogy Lengyelország az egyszer már

⁴¹ A szovjet historiográfia sematikus ábrázolását megtalálhatjuk A polgárháború rövid története című munkában, amely adós a probléma többoldalú bemutatásával. Ma is nagyon jól használható szakmunka: Davies, Norman (1972): *White Eagle, Red Star: The Polish–Soviet War 1919–1920 and The Miracle on the Vistula*. London, Macdonald. Magyarul is jelentek meg a témakörben tanulmányok, például: Sipos Péter (1979): A nemzetközi Szakszervezeti Szövetség és az 1920 évi lengyel–szovjet háború. In Jemnitz János et al. szerk.: *El a kezekkel Szovjet-Oroszországtól*. Budapest, Kossuth; Somogyi Erika (1986): Magyarország részvételi kísérlete az 1920- as lengyel–szovjet háborúban. *Történelmi Szemle*, 29. évf. 2. sz. 313–324.; Majoros István (2001): A lengyel–szovjet háború. Wrangel és a francia külpolitika 1920-ban. *Századok*, 135. évf. 3. sz. 533–568. 2 Service, Robert (1995): *Lenin: A Political Life*. Vol. III. London, MacMillan. 117–121.

Oroszországban katonai vereséget szenvedett antant meghosszabbított keze, a versailles-i békerendszer agresszív megtestesülése volt, ami nem jelentette azt, hogy Lenin ne értette volna meg a lengyel birodalmi ábrándok jelentőségét, de annak nem tulajdonított önálló jelentőséget. Kétségtelen: egy olyan beállítás, amely a lengyel–szovjet háborút egyoldalúan, csupán valamiféle „határháborúként” fogja fel, leegyszerűsítőnek tűnik. Piłsudski és a lengyel propaganda valóban a nemzeti újraegyesítés, Nagy-Lengyelország nacionalista bódulatában indította meg a háborút, de az antant, mindenekelőtt Franciaország potenciális (majd valóságos) támogatása nélkül aligha kezdett volna bele a kétépítéses hadjáratba. 1920 tavaszán a bolsevik vezetők körében ismét felébredtek a nemzetközi forradalmi remények: Németországban a munkások támogatásával sikerült leverni a Kapp-puccsot, sokfelé Európában a szociáldemokrácia balszárnyán a Komintern és a szovjetek iránti határozott szimpátia nyilvánult meg, s a nemzetközi kommunista vezérkar új forradalmi perspektívákat látott maga előtt. Lenin tavasszal még az óvatosabb álláspontot képviselte, a közvetlen „támadás” helyett a „felkészülés” irányába tájékozódott. Kun Béla, egy korábban nem ismert levélben, 1920 márciusában ezt szövé is tette. A magyar kommunista vezető egyenesen arról írt, hogy Lenin óvatos kijelentéseit „a kommunista pártokon belül az opportunisták” használják Lenin és a lengyel–szovjet háború 211 fel céljaira. Ezért – írta Kun – „kérem Önt ne gátolja, hogy a bolsevizmus orosz módszerét használják Nyugat-Európában az Ön tekintélyére hivatkozva [...]”. Ám a Komintern szinte egész vezetőségén, Lenint is beleértve, fokozatosan az optimista hangulatok uralkodtak el. 1920 júliusában–augusztusában a Komintern II. kongresszusának periódusában már egy ellentámadás lehetősége körvonalazódott. Pontosán ez az euforisztikus hangulat fejeződött ki egy 1920. július 23-i keltezésű (ezen a napon kapott Tuhacsevszkij utasítást, hogy lépje át a Bug folyót, és foglalja el Varsót) sifírozott táviratában, amelyet Lenin a Harkovban tartózkodó Sztálinnak írt a Komintern II. kongresszusáról: „A helyzet a Kominternben nagyszerű. Zinovjev, Buharin és én is úgy gondoljuk, hogy ösztönözni kellene a forradalmat Olaszországban éppen most. Az a személyes véleményem, hogy ehhez szovjetizálni kell Magyarországot, s lehet, hogy Csehországot és Romániát is. Figyelmesen végig kell gondolni. Közölje az Ön részletes következtetését. A német kommunisták úgy gondolják, hogy Németország képes ellenünk felállítani egy háromezáz ezres hadsereget lumpenekből.” Ekkor fogalmazódott meg a bolsevik vezetőségnek az az álláspontja is, hogy „a világforradalom ösztönzése” jegyében fel kell készülni Örményország és Grúzia szovjetizálására, amit a

párt Kaukázusi irodája már augusztus elején követelt, sőt, van dokumentum, egy Szmilgának írt távirat, amely bizonyítja, hogy Lenin ekkor még Litvánia szovjetizálásának gondolatát sem adta fel.⁴²

Annak ellenére, hogy a hadügyi népbiztos, Lev Trockij igen szkeptikusan foglalt állást a kifulladás lengyel támadást követően egy Varsó elleni nagy szovjet katonai akció tekintetében, az azonnali ellencsapás hívei kerekedtek felül. S bár Curzon brit külügyminiszter – Piłsudski támadásának kifulladását követő gyors szovjet ellentámadásra reagálva – július 11-én jegyzékben figyelmeztetett arra, hogy a vörös csapatok tartsák tiszteletben a Curzon-vonalat, morálisan már nem szólt emellett semmi. (Más kérdés persze annak megítélése, hogy a Vörös Hadsereg részéről célszerű volt-e egyáltalán túllépni e határvonalat vagy sem.) Lenint nem hatotta meg a hirtelen feltámadt „békevágy”. Ő ugyanis, a szovjethatalom megszilárdulását látva, az ellene irányuló katonai akciókat úgy tekintette, mint amelyek módot adnak a nyugati tőkés hatalmak elleni katonai visszavágásra. Tehát az „ellentámadás” koncepcióját Lengyelország Szovjet-Oroszország elleni katonai támadása kapcsán fogalmazta meg. Lenin a Varsó elleni visszacsapás során fogalmazta meg elhíresült tézisé, hogy „szuronnal puhatolják ki”, vajon „készen áll-e a lengyel proletariátus a világforradalom támogatására”, vagy legalábbis Lengyelország szovjetizálására. Ennek hatalmi-szervezeti alapját egy olyan „ideiglenes lengyel forradalmi bizottságban” találták meg, amely lengyel nemzetiségű bolsevik vezetőkből állt, a híres forradalmárral, Marchlewskivel az élen, méghozzá lényegében azzal a programmal, amelyet a bolsevik párt képviselt 1917-ben. Lenin csak a Varsó alatti súlyos vereség (augusztus közepén) nyomán ismerte fel az OKP(b) IX. kongresszusán (1920. szeptember), hogy hibás diplomáciai, katonai vagy politikai számítások következtében végül is „katasztrofális vereséget”, „óriási vereséget” szenvedtek, aminek tapasztalataiból személyesen is „tanulni” kívánt. Ugyanakkor elméleti-stratégiai megfontolásait, vagyis azt az alapvető értékelését, hogy az ellentámadást mint lehetséges választ a lengyel agresszióra, nem vette.⁴³

⁴² Kun idézett levelét ld. a Komintern i ügyeja mirovoj revolucii című, levéltári forrásokat publikáló kötetben, amely Moszkvában jelent meg a Nauka kiadó gondozásában 1998-ban (168–169. o.). Komintern i ügyeja mirovoj revolucii 1998, 186. 6 Vö.: Komintern i ügyeja mirovoj revolucii 1998, 187–188. Ld. még az OKP KB mellett működő lengyel propaganda és agitációs iroda titkárságnak 1920. április 21-ei jelentését: Komintern i ügyeja mirovoj revolucii 1998, 172–175. Ezt a pozíciót a hivatalos szovjet történetírás sok éven át „államérdekből” igyekezett elhallgatni, sőt, egyes időszakokban némely politikusok és történészek meg is hamisították. 212 HÁBORÚK ÉS FORRADALMAK: TÉNYEK ÉS ANALÓGIÁK

⁴³ Vö.: Service 1995, 119.; Davies 1972, 169–170.

Lenin és a lengyel–szovjet háború 213 le a napirendről, sőt, továbbra is a világforradalmi kurzus helyessége mellett érvelt.⁸ A korábban elhallgatott vagy megcsonkított dokumentumok teljességének ismerete különösen fontos e tekintetben, mert Lenin mint forradalmár-teoretikus és mint „hatalmi” külpolitikus horizontját is megvilágítja a szeptember 22-i beszéde, amely teljes egészében feltárta a lengyelek elleni háború kiterjesztését megokoló egész koncepciót. A nem a nyilvánosságnak szánt, írott formájában is szerkesztetlen beszédanyag tömören tartalmazza Lenin politikai és elméleti alapvetését a világfejlődés és a nemzetközi forradalmi átalakulás korabeli összefüggéseiről. (A dokumentumot nyersessége és szókimondása miatt hallgathatták el a szovjet időkben, ez a Lenin-dokumentum sem a hivatalos Lenin-beállítást tükrözte, miszerint Lenin mindent elsőnek értetett meg, és rögtön helyesen cselekedett stb.) Magában a tényben, hogy Piłsudski tábornok a szovjet békejavaslatok, illetve Lengyelország számára rendkívül előnyös határok ellenére megtámadta Szovjet-Oroszországot, Lenin az egész versailles-i rendszer, az antant kezdeményezését látta, nem pedig Varsó önálló iniciatíváját: Varsó „az egész mostani nemzetközi imperialista rendszer központja körül helyezkedik el”, „a világimperializmus centrumához” egészen közeli bástya.⁸ A beszéd eredetileg megjelent az Isztorieszkij Arhiv 1992/1-es számában, a teljes szöveget pedig – KB-beszámolóját és a zárszót együtt Ezt az érvelést a maga teljességében korábban a történészek nem ismerhették meg, mivel az csak a Szovjetunió összeomlása után, 1999-ben vált publikussá teljes egészében. ⁹ Lenin a Népbiztosok Tanácsának 1920. január 28-i kormányközleményére és a február 2-i felhívására utalt, amely gyakorlatilag elismerte Lengyelország csaknem egész Belorussziát és a jobbparti Ukrajnát magában foglaló területszerzését, mintegy 4 milliós lakossággal. A nemzetek önrendelkezésének keretei között Lenin még 1917 decemberében aláírta a független lengyel állam létezését. Ezt azzal a geopolitikainak tetsző, de azon túlmenő érveléssel egészítette ki, hogy „Lengyelország ütköző állam Németország és Oroszország között”, s e rendszer kezében Lengyelország az utolsó állam Oroszországgal szemben. Ebben az értelemben „Varsó az egész versailles-i rendszer bástyája”. Persze Lenin mai szemmel nézve nyilvánvalóan eltúlozta Varsó szerepét, amelynek eleste nem jelentette volna feltétlenül a versailles-i rendszer elését. E túlzásnak az volt az oka, hogy Lenin stratégiai gondolkodásában a forradalmi Oroszország izolálódásának megtörését, az izolációból való kitörést ekkor még csak forradalmi úton tudta elképzelni. Vagyis Varsótól az egész béke-rendszer sorsát tette függővé, mert Oroszország úgymond a forradalmas Ke-

let-Poroszországgal került volna közvetlen és szerves egységbe, s mindennek forradalmasító hatását az antantországokra nézve élénk színekkel festette le. Mivel Lenin a háborút, illetve következményeit az új európai politikai rendszer megszilárdulása nagyon fontos elemeként tekintette, mindenekelőtt a francia, de az angol „közreműködésben” is Oroszország alávetésének szándékát ismerte fel. Miként Gyenyikin és Kolcsak mögött is az antant, mindenekelőtt az „angol–francia tengely” állt, Piłsudski is a versailles-i, az új „imperialista világrend” képviselője volt, aki kész arra, hogy részt vegyen Oroszország felosztásában. Lenin forradalmi stratégiaként „megtanult” a nagyhatalmak, az erő nyelvén beszélni: a kétféle beszédmód összefonódása mögött a hatalmi politikus és a forradalmi stratégia egyfajta „egyesülése” körvonalazódott.

Lenin az angolok ilyen irányú szerepét a hadügyi népbiztos Trockijjal való kommunikációjában is kifejtette 1920 június elején: „Lloyd George tárgyalásai Kraszinnal teljes világossággal megmutatták, hogy Anglia segít és segíteni fog a lengyeleknek és Vrangelnak. Van a vonalnak feltétlen egysége.”⁴⁴,⁴⁵ Leninnek hatalmi politikusként a Varsó elleni hadjárattal az egyik célja az volt, hogy demonstrálja Szovjet-Oroszország erejét, egy olyan új államét, amelyet az antant nem alázhat meg vég nélkül. Ráadásul Lenin – ugyancsak az elemzett dokumentumban – az antant erejét is gyengülőnek érzékelte, mert végül is nem tudott az orosz ellenforradalom számára egységes háttérrel biztosítani. Nem is szólvá arról, hogy – Lenin értékelése szerint – az antant még pénzügyileg sem tudta erőit összefogni, mindenekelőtt azért, mert rendkívüli mértékig ellentétes érdekeik voltak (mint fentebb utaltunk erre) Oroszország kirablásában és felosztásában. Lenin azonban eltúlozta az antant gyengeségét, túlságosan hevítette őt a bosszúvágy, amit az antant csapatainak az oroszországi pusztításai és a lengyelek, valamint a Dél-Oroszországban szervezkedő Vrangel (fehér tábornok) nyugati támogatása miatt érzett. Mindez szintén hozzájárult az előkészítetlen lengyelországi ellentámadás megkezdéséhez. Lenin a lengyel támadást, másfelől, úgy értelmezte, hogy az modell lehet a környező, az Orosz Birodalomból kiemelkedő államok számára, amelyek ugrodéskául szolgálhatnak az európai nagyhatalmaknak Szovjet-Oroszország ellen. Ezzel függ össze, hogy Lenin e köztársaságok szovjetizálásának szük-

⁴⁴ Vö.: LÖM 42. köt., 44.; és The Trotsky Papers II. köt., 358., 376., 378., 398. Valamint: Krausz Tamás (1989): Bolsevizmus és nemzeti kérdés. Adalékok a nemzeti kérdés bolsevik felfogásának történetéhez 1917–1922. Budapest, Akadémiai. 80–81. Lenin és a lengyel–szovjet háború 215

⁴⁵ Vö.: LÖM 42. köt., 44.; és The Trotsky Papers II. köt., 358., 376., 378., 398. Valamint: Krausz Tamás (1989): Bolsevizmus és nemzeti kérdés. Adalékok a nemzeti kérdés bolsevik felfogásának történetéhez 1917–1922. Budapest, Akadémiai. 80–81. Lenin és a lengyel–szovjet háború 215

ségességére utalt többször is ebben a periódusban. Már a maga korában is erősen vitatható volt ez a törekvés, pontosabban a forradalmi stratégiának az a tézise, hogy – úgymond – megérett az idő arra, hogy az antant elleni anti-imperialista „védelmi háborút támadó háborúvá” formálják át. A Varsó alatti vereség nem teljes megértéséről tanúskodtak ezek a szavak: „[a]z antant katonai támadása ellenünk befejeződött, a védelmi háború az imperializmus ellen véget ért, a háborút megnyertük. Lengyelország a tét. Lengyelország azt gondolta, hogy ő mint imperialista tradíciókkal rendelkező hatalom, abban az állapotban van, hogy megváltoztathatja a háború jellegét. Vagyis ez az értékelés: a védelmi háború szakasza befejeződött. Kérem, kevesebbet írjanak le: ennek nem kell a sajtóba kerülnie. [Szólt az utasítás a jegyzőkönyvezetőknek - nem is került nyilvánosságra – K. T.] Másrészt, a támadás megmutatta nekünk, hogy az antant erőtlensége miatt katonai úton elnyomni minket saját katonáival nem képes, csak arra képes, hogy néhány kisállamot uszítson ránk, amelyek nem képviselnek katonai értéket és csak az erőszak és a terror intézkedései árán tartják fenn a földesúri-burzoá rendet, melyeket az antant tesz lehetővé számukra. Nincs kétség afelől, hogy az a mensevik-demokratikus kapitalizmus, amely az Oroszországgal határos összes államokban fennáll, amelyek a korábbi Orosz Birodalomból jöttek létre, kezdve Észtországgal, Grúziával stb. annak a segítségnek köszönheti létét, amelyet az antant nyújt nekik. Új feladat áll előttünk. A világimperializmussal folytatott háború védelmi szakasza befejeződött, és mi fel tudjuk és fel is kell használnunk a katonai helyzetet arra, hogy egy támadó háborút kezdjünk. Megvertük őket, amikor megtámadtak bennünket. Most mi próbálunk meg rájuk támadni, hogy segítsük Lengyelország szovjetizálását. Mi segítjük Litvánia és Lengyelország szovjetizálását – ezt mondta ki forradalmunk.” Lenin még világossabbá tette forradalmi internacionalizmusának konkrét politikai tartalmát, amikor azt mondta, hogy Grúzia és Örményország esetében korábban éppen a fegyveres megoldással ellentétes határozatokat hoztak, ám e megoldás ezen országok kommunistáinak elégedetlenségét váltotta ki: „ők nagyon fájdalmas beszédeket tartottak nekünk, mondván: Önök békét kötöttek a lett fehérgárdista hóhérokkal, akik felakasztották és megkínózták a legjobb lett elvtársakat, akik vérüket ontották Szovjet-Oroszországért. Ilyen beszédeket hallottunk a grúzoktól is, de nem segítettük Grúzia és Lettország szovjetizálását. És ezt most sem tudjuk megtenni, mert nincsen elegendő erőnk [...]. Lengyelország viszonylatában megváltoztattuk politikánkat. Úgy döntöttünk, hogy használjuk katonai erőnket, hogy segítsük Lengyelország szovjetizálását [...]. Mi ezt nem fogalmaz-

tuk meg hivatalos határozatban, amelyet Loginov 1999, 372. Lenin és a lengyel–szovjet háború a KB jegyzőkönyve tartalmazott volna, mint az új kongresszusig szóló törvényt. De egymás között azt mondtuk, hogy szuronyokkal kell kipuhatolni: vajon nem érett-e meg a proletariátus szociális forradalma Lengyelországban?” Lenin 1920 késő őszén valóban nem ingadozott a kaukázusi köztársaságok szovjetizálását katonailag támogatni, amelyet „forradalmi kötelességnek” tartott. Persze Lenin érvelésétől függetlenül itt már a forradalmi internacionalizmus és az új, potenciális nagyhatalom, Szovjet-Oroszország hatalmi érdekei, nagyhatalmi politikája „objektíve” összekapcsolódtak. A Varsó alatti vereség hatására azonban a IX. pártkonferencián sokan már hangot adtak annak a meggyőződésüknek, hogy a pártvezetés és a katonai vezetés is túlbecsülte a lengyel munkásság és parasztság rendszerellenességét, az uralkodó osztályok iránti gyűlöletét, és alábecsülte a lengyel paraszti patriotizmus, a nemzeti érzés erejét, az új lengyel nemzeti állam iránt érzett tömeges odaadást. Ezt a tényt mint a legfontosabb tapasztalatok egyikét maga Lenin is elismerte. Igen eltérő forrásokból érkeztek kritikák, melyek közül igen fontosak a morális kiindulópontú álláspontok (Korolenkóra, Gorkijra vagy éppen Kropotkinra utalhatunk), de – mint említettük – a IX. pártkonferencián is érték kritikák az „erőszakos terjeszkedés” politikáját. Másfelől a Rothe Fahne köréből, a német kommunista mozgalom képviselőitől is érkeztek kritikai megjegyzések, amelyek Rosa Luxemburg érvelésére emlékeztető nézeteket fogalmaztak meg. Lenin ezekre reagált is a pártkonferencián. De válasza eloldódott a konkrét politikai helyzet vizsgálatától, amikor elvi síkra emelte a vitát: *Die Rote Fahne*” és sokan mások nem tudják a gondolatát sem eltérni annak, hogy saját kezünkkel segítsük Lengyelország szovjetizálását. Ezek az emberek kommunistának tartják magukat, de néhányan közülük nacionalisták és pacifisták maradtak.

Lenin kiemelte, hogy a Kommunista Internacionálé kongresszusán ugyancsak konspirációs okokból nem lehetett nyilvánosan tárgyalni e kérdést, mert nyitott rendezvény volt. Ezzel együtt felmerült az a problémakör, amelyet Lenin gyakorlati-politikai koncepciója leggyengébb pontjának tarthatunk: vajon a lengyel és a nyugati munkások gondolkodásában megérlelődött-e a „világforradalmi” fordulat követelése, felismerték-e annak lehetőségét mint saját érdeküket? A pártkonferencián Lenin csak nagyon korlátozottan tudott e problémával szembenézni. Az egyik kérdés, amint említettük, hogy Lengyelországban éppen a lengyel parasztság és munkásság patriotizmusa fordult szembe a szovjethatalommal, a Vörös Hadsereggel. Igaz, Lenin a másik

jellegzetes tényt is megemlíti, hogy a nyugati munkásság jó része sem „érett” arra, hogy átvegye a hatalmat, de emögött csak egy szubjektív „felkészületlenséget” érzékelt. Lenin és általában a bolsevizmus „aufklérizmusa” és egész ideológiai beállítódása nem vert igazán gyökeret Nyugaton, nem tudott behatolni a nyugati munkástömegek kulturális tradícióiba, és Lenin – nem az ő hibája – nem rendelkezett differenciáltabb szociológiai elemzéssel a nyugati munkásság belső rétegzettségéről, amely a háború után számos új tendenciát mutatott. Bizonyos értelemben ezzel maga is tisztában volt, de nem értette világosan a tény jelentőségét: „Amikor nálam járt az angol munkásküldöttség [1920. május 26. – K. T.], mondtam nekik, hogy minden rendes angol munkásnak a saját kormánya vereségét kell kívánnia, egyáltalán nem értettek meg. Olyan arcot vágta, mint amelyet a legjobb fotográfia sem tudna megragadni. A fejükbe egyáltalán nem fért bele, hogy a nemzetközi forradalom érdekében az angol munkásoknak saját kormányuk vereségét kell kívánniuk.” Lenin azonban ebből az élményéből nem volt le mélyre ható politikai következtetést. (Megjegyzendő, hogy később Sztálin ezt az egész dilemmát eltolta a hatalmi pragmatizmus irányába. Jellemző, hogy Lenin nem érzékelte: tézisének („saját kormány veresége”) „megértése” nem egyszerűen a szubjektív-intellektuális feltételeken múlik, hanem általában az ő értelmében vett forradalmi öntudat létfeltételei hiányoztak Angliában. Lenin és a lengyel–szovjet háború Lenin a forradalmi küldetés és a hatalmi pragmatizmus kihívásai között manőverezett.) Lenin a lengyel helyzetre vonatkozóan azonban tett bizonyos önkritikai megjegyzéseket is. Mindenekelőtt korábbi előfeltevését – „hogy Lengyelországban jól fejlett a proletár lakosság és jobban nevelt a falusi proletariátus, a tények mondják nekünk, hogy kötelesek vagyunk segíteni nekik a szovjetizálásban” – a pártkonferencián maga is csalódva kérdőjelezte meg. Többször is aláhúzta: a „katasztrófális vereség” oka „a kisburzsoá elemek nagy nacionalista fellángolása volt, akik közeledésünk mértékében a nemzeti függetlenségükért aggódva pánikba estek”. Lenin továbbá úgy látta, hogy a tulajdonképpen lengyel ipari proletariátus jóval Varsón túl helyezkedett el, akikhez közel sem tudtak férközni, forradalomra való készségük fokáról nem szereztek semmiféle kézzelfogható tapasztalatot. (Mintha nem lett volna „kézzelfogható tapasztalat” a lengyel ipari munkásság lényegében nem forradalmi magatartása!?) Fő tapasztalatként Lenin – mint a Népbiztosok Tanácsának elnöke – a hibákat vizsgálva megengedte, hogy a Curson-jegyzék visszautasítása hiba volt, de a stratégiai váltás („ellentámadás”) szükségességét mégis fenntartotta: „A nemzetközi helyzet jelenlegi állása szerint

védekező pozícióra kell korlátoznunk magunkat az antattal való viszonyban, de az első teljes sikertelenség, első vereségünk után, újra és újra átmegyünk a védekező politikától a támadáshoz, amíg szét nem zúzzuk mindet egészen.” (S Lenin eközben a gazdasági együttműködés lehetőségeit is szélesíteni kívánta?!) Ekkor még nem tisztázta végérvényesen viszonyát ahhoz a kérdéshez, hogy vajon gyakorlati-politikai értelemben exportálható-e a forradalom vagy sem. A IX. pártkonferencián Karl Radek megmutatta a lenini érvelés és a központi bizottság politikai stratégiájának gyenge pontjait, ellentmondásait. Úgy vetette fel a problémát, hogy célszerű-e egyáltalán fegyverrel „kipuhatolni” egy ország, történetesen Lengyelország lakosságának készségét a forradalomra. Radek Lenin érvelésének leggyengébb pontjaira mutatott rá, amikor azt mondta a konferencián, hogy nem elegendő elutasítani a komoly elemzést helyettesítő „kipuhatolást”: „Olyan érzésem van, hogy ha Lenin és Trockij elvtársak kipuhatolnak, akkor valami nincsen rendjén.” Éppen Leninnek a brit munkásdelegációval folytatott fentebb említett beszélgetésére utalva leszögezte: „sem Németországban, sem Franciaországban, sem Angliában nem állunk közvetlenül a forradalom előestéjén oly mértékben, hogy ha megragadjuk Lengyelországot, akkor feltámad a forradalom Németországban [...]” A sok nyelven beszélő és Nyugat-Európát jól ismerő Radek azt is aláhúzta, hogy a párt és a Komintern vezetősége messze túlértékelt „a forradalom érettségét” Közép-Európában, s beszéde végén megismételte: „a nemzetközi helyzet »szondázása szuronyokkal« módszert el kell utasítanunk.” Lenin ugyanakkor nem kívánta a „szondázás” problémájának nyilvános vitáját. Radek néhány nappal a konferencia után készült írására vonatkozó, október 6-i keltezésű két soros lenini feljegyzésben ez állt: „Ellenzem, hogy beszéljünk a Lengyelországon keresztül a németeknek nyújtandó (lehetséges) jövőbeni segítségünkről; ezt ki kell húzni” [kiemelés – Lenin]. Lenin legközelebbi munkatársai többnyire nála dogmatikusabban fogták fel a világforradalom egész problémáját. Példának okáért, éppen a IX. pártkonferencia periódusában (október 14-én) G. Zinovjev, a Komintern elnöke a Német Független Szociáldemokrata Párt hallei kongresszusán arról győzködte hallgatóságát, hogy az alapvető feladat „a munkásság előkészítése a világforradalomra”, ami a német napi politika tükrében – nemcsak mai szemmel – a valóságtól való elrugaszkodásnak tűnt: „szisztematikusan hirdetni és előkészíteni kell a világforradal,⁴⁶ amelynek minden előfeltétele jelen van. Ezek nem a forradalom romantikusainak frázi-

⁴⁶ Radek felszólalása a IX. pártkonferencián: Komintern i igyeja mirovoj revoljucii 1998, 202. 19 Loginov 1999, 208.

sai. A munkásság és parasztság elmaradott rétegeit nevelni kell, azt mondva nekik, hogy ütött a világforradalom órája – ez az, amire szükség van (élénk helyeslés a teremben).” Azok számára, akik a feltételek hiányáról beszéltek, Zinovjev úgy érvelt, hogy a munkáspártok a háborúban lerombolódott és lerombolt kapitalizmus „újrakeletkezését”, „lára állítását” vagy a kapitalizmus megdöntését választhatják. „Vajon Önök – fordult hallgatóságához – előbb újra lábra akarják állítani a kapitalizmust, hogy azután majd megdöntsék? Ez az egész a nemzetközi reformizmus alapvető eltévelyedése.”²⁰ Ez a dilemma Lenin dilemmája is volt, ám ő gyakorlatiasabban fogta föl a dolgot, sőt, a „baloldaliság” elméleti és politikai bírálatának elmélyítésével igyekezett új irányt nyitni a párt vezetősége és a Komintern gondolkodásában és politikájában is. A varsói vereség az euforisztikus hangulatot letörte, sőt hatására az új reálpolitikai, „hatalmi” gondolkodás befolyása egyre inkább jellemezte a szovjet politikai vezető réteg gondolkodását. Más kérdés, hogy ez volt az a gondolkodásmód, amit a nyugati államférfiak megértettek, és Szovjet-Oroszország erejének megnövekedésével egyidejűleg lassan el is fogadtak. A forradalmi szovjet köztársaság a külpolitika terén is megkezdte az új világrendbe való „beilleszkedést”, a világforradalmi küldetés helyét egyre inkább elfoglalta a „szocializmus egy országban” pragmatizmusa, amelyet majd Sztálin hirdet meg nyíltan már Lenin halála után 1924 decemberében. Ebben a fordulatban a lengyel– szovjet háború történetének is megvolt a maga fontos szerepe.⁴⁷

Néhány évvel ezelőtt, a szovjet–német megneemtámadási szerződés 70. évfordulójának apropóján a fél világ az egyezmény egy új értelmezésének lehetőségéről vitázott.² A polémia „begyűrűzött” Magyarországra is. Az egyidejűleg számos országban elindított vitasorozat tétje és célja az volt, hogy a szovjet–német megneemtámadási egyezményt a második világháború kirombanásának, a „totalitáriánus diktatúrák közös felelősségének alapvető dokumentumaként mutassák be”.

⁴⁷ Eredeti megjelenés: Krausz Tamás – Szvák Gyula szerk. (2003): *Életünk, Kelet-Európa. Tanulmányok Niederhauser Emil 80. születésnapjára*. Budapest, Pannonica. 20 Komintern i igyeja mirovoj revolucii 1998, 210–211.

Százéves a Kínai Kommunista Párt

A rovatot összeállította és bevezetővel ellátta Ránki Péter

Száz éve, 1921. júliusában alakult meg a Kínai Kommunista Párt (KKP). Körülbelül hatvan tagja volt akkor. Ma mintegy 95 millió tagja van, s a világ legnagyobb pártjának tekinthető. Száz évvel ezelőtt Kína elmaradott, feudális viszonyokkal terhelt gyarmati-félgyarmati ország volt. Kínai ma a világgazdaság egyik legnagyobb teljesítményét, a világgazdaság bruttó össztermékének mintegy húsz százalékát produkáló ország, kibocsátása nagyobb, mint az Európai Unióé vagy egyes számítások szerint, mint az Egyesült Államoké. Gazdasági ereje, katonai és diplomáciai kapacitásai okán megkerülhetetlen a világpolitikában. Eredményeit a kommunista párt vezetésével érte el.

Az út, amelynek során a területét és népességét tekintve is hatalmas ország 1949 – a Kínai Népköztársaság kikiáltása – óta a KKP vezetésével eljutott mai fejlettségi szintjére, hosszú, küzdelmes, buktatókkal, megtorpanásokkal,

gyakran a kínai népre nézve is tragikus fordulatokkal volt terhes. Antikomunista szószólók szívesen emelik a KKP politikájának torzulását a kommunizmus elítélésének érvrendszerébe, figyelmen kívül hagyva azt, hogy a KKP egyik – történelmében nyomon követhető – sajátossága volt a múlttal való szembenézés, az önkorrekcióra való képesség. Minden bizonnyal ennek is következménye, hogy évszázados tevékenysége során, ezen belül a Kínai Népköztársaság megalapítása óta eltelt évtizedekben a KKP vezetésével – az önromboló periódusok (például a „nagy ugrás”, a „kulturális forradalom”) ellenére is – minden tekintetben példátlan fejlődést produkált Kína.

A KKP megalakulásától kezdve ideológiájának a marxizmus-leninizmust vallja. Illetve ennek, úgymond, a kínai viszonyokra adaptált változatát, amely – hívei szerint – csak annyiban változat, szükségszerű változat, amennyiben Kína adottságai különböztek azoktól a társadalmi viszonyoktól, amelyekben a marxizmus megszületett. Gyakran fogalmaznak úgy elemzők és társadalomtörténészek, hogy a marxizmus kínaizált változatáról van szó, amely nagymértékben közrejátszott abban, hogy Kína és az európai szocialista országok – leglátványosabban a Szovjetunió – között elmérgesedő konfliktusos viszony alakult ki, amely a hatvanas évek végén fegyveres összetűzésig fajult a kínai-szovjet határon.

A kelet európai szocializmusok összeomlása után kétségtelenül Kína lett a nemzetközi kommunista és/vagy munkásmozgalom vezető ereje. Ezen felül világpolitikai felelősségi köre is kibővült: a kettő helyett többpólusúvá vált világ gazdasági és politikai kezdeményező csoportjai között az elsők között van.

Nem ritka – gyakran nem a reális megítélést, hanem az elítélést célzó – kérdés, hogy egyáltalán kommunista-e a Kínai Kommunista Párt. Ennek alapját sokan a KKP tagságának összetételében, illetve a kínai társadalom és gazdaság szerkezetében keresik. A Kínai Kommunista Pártban ugyanis a munkásosztály képviselői kisebbségben vannak (becslések szerint a tagság mintegy 30-40 százaléka számítható munkásnak vagy parasztnak), társadalmi részarányukat tekintve is magas az értelmiségiek aránya. Jegyezzük meg: nem új keletű dolog ez, hiszen Kína feudális jellege nagyon sokáig fennmaradt, a munkásosztály eszméire nagyobb tömegben nem is kínálkozott szélesebb befogadó réteg, mint a parasztság, illetve az értelmiség. Ami a gazdaság szerkezetének bizonyos elemeit illeti: a magántulajdon részaránya magas és egyre nő, együtt a külföldi, főképpen a kapitalista centrum országaiból áramló működő tőkével. Egyes számítások szerint az állami szektor a kínai gazdasági szerkezetben csupán mintegy harminc százalékot tesz ki. Találkozha-

tunk ennél szűkebbre nyílt ollóval is, különösen, ha az államin kívül egyéb közösségi tulajdonformákat is számításba veszünk, de semmiképpen sem egy nagykönyvi szocializmusnak megfelelő társadalmasítási fokot jelölnek a számok. Végül: az is sok kérdést vet föl, hogy Kína kommunista pártja vezetésével integrálta magát a kapitalista világgazdaság élvonalába.

A Kínai Kommunista Párt centenáriumáról megemlékezve kötetünkben – a Kossuth Kiadó 1982-ben megjelent zárt kiadványából idézve – részleteket közlünk a KKP XII., 1982-ben megtartott, modernizációs reformjai tekintetében fordulópontot jelző kongresszusán elhangzott főtitkári beszámolóból, amelyben Hu Jao-pang többek között szólt a régebbi „balos hibákról” és a kijavításukról, a külpolitika irányairól, s arról, hogy Kína fejlődésének szükségletei okán együttműködést ajánl külföldi partnereknek, kinyitja gazdaságát a fejlett technológiák, az innováció előtt. Ugyancsak részleteket közlünk Hszi Csin-ping pártfőtitkár, a Kínai Népköztársaság elnöke által 2021. július 1-én, a centenárium alkalmából magtartott ünnepi beszédéből.

MAO CE-UNG

Ellenezd a könyvimádatot!

I. Vizsgálódás nélkül szólásjog sem jár

Ha nem vizsgáltál ki alaposan egy problémát, nincs jogod felszólalni róla. Nem túlzott szigorúság ez? A legkevésbé sem. Ha nem vizsgáltad ki egy gond jelenlegi tényeit és múltbeli előzményeit és semmit sem tudsz a mibenlétéről, bármilyen mondasz róla kétségtelenül ostobaság lesz. Ahogy mindenki tudja, az ostobaság nem old meg problémát, így hát nem jogos, hogy megfosztunk a beszéd jogától? Jópár elvtárs csukott szemmel szól badarságot, ami egy Kommunistának gyalázat.

Hogyan hagyhatja egy Kommunista a szemeit csukva és beszélhet képtelenségekről?

Ez nem teszi meg!

Ez nem elég!

Vizsgálódnod kell!

Nem szabad ostobaságot fecsegned!

II. A probléma kivizsgálása annak megoldása is

Nem tudsz megoldani egy problémát? Rajta hát vizsgált ki a hozzá kapcsolódó tényeket és a múltbéli előzményeit! Miután részletesen átvizsgáltad, tudni fogod, hogy kell megoldani. A megoldások nem a vizsgálódások előtt, hanem kivétel nélkül utánuk kerülnek napvilágra. Csak egy igazi tökfilkó töri a fejét egyedül vagy társaságban egy “megoldás nyomában” vagy egy “ötlet kifejlesztésében” anélkül, hogy bármilyen vizsgálódásokat kezdeményezett volna. Hangsúlyozni kell, hogy ez még esetlegesen sem vezethet egy hatásos megoldáshoz vagy egy jó ötlethez. Más szóval, az ilyen ember elkerülhetetlenül rossz megoldásra és ötletre lel.

Nem kevés vizsgálódó elvtárs, gerilla vagy új káder van aki azonnal politikai kijelentéseket tesz amint megérkezik egy új helyre, büszkén sétálgatva miközben ezt-azt kritizál, elítél úgy hogy hogy csak a dolgok téves, külső látzatát vagy apró részleteit látta még. Az ilyfajta tisztán szubjektív badarságról való szólás csakugyan utálatos. Az ilyen emberek elkerülhetetlenül zűrzavart okoznak, mellyel elvesztik a tömeg bizalmát és bebizonyítják hogy semmilyen problémát sem képesek megoldani. Mikor nehéz problémákkal kerül szembe, sok vezető szerepet betöltő ember egyszerűen csak sóhajtozik anélkül, hogy képes lenne megoldani azt. Elveszti a türelmét majd kérvényezi áthelyezését, mert “nem képes elvégezni a feladatát”. Ezek a gyáva ember szavai. Csak állj a két lábadra, járj körbe a rádbízott területeken és “tudakozódj minden után”[1] ahogy Konfúciusz tette, és bármennyire nincs tehetséged hozzá, képes leszel megoldani a problémád; mert bár fejed üres volt mielőtt kimentél az ajtón, mire visszaérsz tele lesz mindenféle tudással ami a probléma megoldásához szükséges. Így kerülnek a problémák megoldásra. Muszáj kimenned az ajtón? Nem feltétlenül. Összehívhatsz egy tényfelderítő értekezletet is amire olyan embereket hívsz meg akik ismerősek a problémával. Tőlük megtudhatod annak jelenlegi állapotát és így könnyen meg tudod oldani, még ha az bonyolult is.

A vizsgálódás a terhesség hosszú hónapjaihoz hasonlítható, míg a probléma megoldása a gyermek születésének napjához. A probléma kivizsgálása tehát annak megoldása is.

III. Ellenezd a könyvimádatot

„Bármí, ami a könyvekbe van írva, az helyes” — még ma is így gondolkoznak a kulturálisan visszamaradott Kínai parasztok. Elég érdekesen a Kommunis-

ta Párton belül is vannak emberek akik értekezések alatt mindig azt mondogatják, hogy "Mutasd meg hol van leírva a könyvben!". Ha azt mondjuk, hogy egy felsőbb vezetési szerv utasítása helyes, nem azért mondjuk, mert egy "felsőbb vezetési szerv"-től jön, hanem mert a tartalma megfelel küzdelmünk szubjektív és objektív körülményeinek és kielégíti annak szükségleteit. Igen-csak hibás hát a hivataloskodó állásmód alapján vakon, mindenféle megbeszélés vagy vizsgálódás nélkül végrehajtani az utasításokat csak azért mert felsőbb szervtől jönnek. Az efféle hivataloskodás által okozott bajkeverés miatt nem eresztenek Pártunk elvei és taktikai mély gyökekereket a tömegek közt. Egy felső szerv utasításainak végrehajtása vakon, bármiféle vizsgálat nélkül nem is igazán végrehajtás, hanem a legmesterkétebb út annak ellenzéséhez vagy szabotálásához

Ugyanígy veszélyes a társadalomtudományokat kizárólagosan könyvekből megismerni, mely mindazonáltal az első lépés is lehet az ellenforradalmiság útján. Ezt alátámasztja az a tény, hogy egy rakás Kínai Kommunista aki magukat a könyvek világára korlátozva tanulmányozta a társadalmat, később ellenforradalmár is lett. Amikor azt mondjuk, hogy Marxizmus helyes, nem azért tesszük mert Marx egy "próféta" volt, hanem mert helyesnek bizonyult az elmélete a mindennapjaink küzdelmeiben. Szükségünk van a Marxizmusra a harcunkban. Elmélete elfogadásával a "prófétaság" misztikus eszméje nem hálózza be az elménket. Sokan kik Marx könyveit olvasták, később a forradalom hitehagyottjaivá váltak, míg máskor még az írástudatlan paraszt is megérti a Marxizmus alapjait. Természetesen tanulmányoznunk kell a Marxizmus műveit, azonban ezt a tanulmányozást össze kell hangolni országunk körülményeivel. Szükségünk van a könyvekre, azonban túl kell lépnünk a könyvimádaton, mert az nincs összhangban a valóságunkkal.

Hogyan léphetünk hát túl a könyvimádaton? Egy mód van erre, ami nem más, mint a tényleges állapotunk megvizsgálása.

IV. A tényleges állapotunk megvizsgálása nélkül elkerülhetetlen az osztályerők idealista felbecslése és egy idealista vezetés étrejötté, mely végül vagy opportunizmusban vagy puccsizmusban végződik

Kételkedsz ebben a megállapításban? Nos, a nyers tények végül elfogadtatják veled. Csak próbáld meg felbecsülni a politikai állapotot vagy vezetni küzdelmünk mindenféle vizsgálódás nélkül és meglátod, hogy efféle felbecslés és vezetés idealista -e és hogy vezet -e opportunistá vagy puccsista hibákhoz. Min-

den bizonyosan fognak ilyen hibák történni. Ez nem a cselekvés előtt készült gondos tervek hiánya miatt van, hanem a tervezés előtt a jellemző társadalmi szituáció tanulmányozásának elmulasztásából fakad. A mi Vörös Hadseregünk gerilla egységeiben is sokszor így történik ez. A Li Kuei[2] féle tisztek nem tesznek különbséget büntetés és büntetés között. Következmenyképpen a vétkesek úgy érzik, hogy igazságtalanul ítékeztek fölöttük, ezért sok vita tör ki míg a vezető el nem veszti az összes tekintélyét. Nem gyakran történ ilyen a Vörös Hadseregünkben?

El kell pusztítanunk az idealizmust és szembe kell állnunk mindenféle oportunista és pucssista hibával mielőtt sikerülhet megnyernünk a tömegek bizalmát és legyőznünk az ellenséget. Az egy mód az idealizmus elpusztítására az, ha erőfeszítést teszünk a valódi helyzet kivizsgálására.

V. A társadalmi és gazdasági vizsgálódás célja az osztályerők helyes felbecslése és a küzdelem helyes taktikáinak felvázolása

Ez a válaszuk a kérdésre: Miért kell vizsgálnunk a társadalmi és a gazdasági körülményeket? Ilyenformán vizsgálódásunk tárgya az összes társadalmi osztály és azok kapcsolatai, nem pedig a töredékes társadalmi jelenségek. Újabban Vörös Hadsereg Negyedik Hadseregének emberei figyelmet fordítottak a vizsgálódás munkájára, de sokuk módszere hibás. Ezért vizsgálódásaik eredménye oly triviális mint a gyógyszerész receptjei, máskor pedig hasonlítanak a városba érkezett vidéki bugris történeteire vagy egy népes város látképére egy hegytetőről. Az efféle vizsgálódás kis haszonnal van a fő célunk elérésére. Ez a fő cél a különböző osztályok politikai és gazdasági szituációjának megismerése. A vizsgálódásunk eredményének egy képnek kell lennie minden osztály jelenlegi szituációjáról és fejlődése viszontagságairól. Például amikor a parasztság összetételét vizsgáljuk, nem csak a birtokosparasztok, a félbirtokos-parasztok és a bérlőparasztok számát kell tudnunk, akik a birtokviszonyok alapján vannak szétválasztva, hanem még különösebben tudnunk kell a gazdag parasztok, a középosztálybeli parasztok és a szegény parasztok számát, akik osztályaik alapján vannak szétválasztva. Amikor a kereskedők összetételét vizsgáljuk, nem csak minden forgalmat kell megismernünk, például a búzaét, a ruházatét vagy az orvosi füveket stb., hanem még különösebben tudnunk kell a kis kereskedők, középkereskedők és a nagykereskedők számát. Nem csak a látszatot kell megvizsgálnunk, hanem a mögöttes rejlő osztálykapcsolatokat is. A kapcsolatokat nem különféle forgalom között kell

kivizsgálunk, hanem sokkal inkább különböző osztályok közt. A fő nyomozási módunk tehát a különböző társadalmi osztályok elemzése, a végső cél pedig megismerni a kapcsolataikat, hogy helyesen értékeljük az osztályerőket és helyes taktikákat vázoljunk fel a küzdelmünkhöz, meghatározva, hogy mely osztályok alkotják a forradalmi harc főerejét, melyik osztályokat kell meggyőzni szövetségesnek és melyiket kell megdönteni. Ez az egyetlen célunk.

Milyen társadalmi osztályokat kell kivizsgálunk?

- Az ipari proletáriátust.
- A kézimunkásokat.
- A mezőgazdasági munkásokat.
- A szegény parasztokat.
- A városi szegényeket.
- A lumpenproletárokat.
- A mester kézműveseket
- A kiskereskedőket.
- A középkereskedőket.
- A gazdag kereskedőket.
- A földbirtokosokat.
- A kereskedelmi burzsoáziát,
- Az ipari burzsoáziát.

Vizsgálódásunkban figyelmet kell fordítani az összes felsorolt osztályra. Az ipari proletáriátust és az ipari burzsoázia azonban hiányzik a területekről ahol dolgozunk, de ehelyett állandóan más osztályokkal találkozunk. A küzdelmi taktikáink kapcsolatban vannak mindezekhez az osztályokhoz.

A múltbeli vizsgálódásainknak egy másik hiányossága az aránytalan hangsúly a vidékre a városok kárára, ami ahhoz vezetett, hogy sok elvtársnak homályosak lettek a taktikái a városi szegényekkel és a kereskedelmi burzsoáziával. A küzdelmünk fejlődése lehetővé tette, hogy elhagyjuk a hegyeket a síkságokra.[4]. Bár fizikailag leértünk, elménkben még mindig a magasban vagyunk. Ugyanúgy meg kell értenünk a városokat mint a vidéket, vagy különben képtelenek leszünk kielégíteni a forradalmi harcunk szükségleteit.

V. A kínai forradalmi harc győzelme a Kínai állapotok megértésén fog függeni

A küzdelmünk célja a szocializmus elérése a demokrácia állapotát követően. Ebben a vállalkozásban az első lépésünk a demokratikus forradalom befejezése a munkásosztály többségének a meggyerésével és a paraszt és városi

szegény tömegek felszításával a földtulajdonos osztály, az imperializmus és a Kuomitang rezsim megdöntésére. A következő lépés a szocialista forradalom véghezvitele, ami a küzdelem magasabb szintre emelkedésével fog eljönni. Ennek a nagy forradalmi vállakozásnak a véghezvitele nem kis munka, mely teljes egészében a proletár párt helyes és határozott taktikáján fog függeni. Ha a küzdelmi taktikai hibásak, vagy határozatlanok és habozók, a forradalom biztosan ideiglenes veszteséget fog szenvedni. Figyelemben kell tartani, hogy a burzsoá oldal is állandóan tervezi a küzdelmi taktikáját. Azon gondolkodnak, hogy terjeszhessék el a reformista nézeteket a munkásosztályon belül hogy félrevezessék és elfordítsák őket a Kommunista Párt vezetőségétől, vagy hogy hogyan vegyék rá a gazdag parasztokat hogy nyomják el a szegény parasztok felkeléseit és hogy hogyan oltsák el a forradalmi tüzet a gengszterekkel. Egy egyre inkább élesedő küzdelemben a proletáriátusnak teljesen a pártja, a Kommunista Párt helyes és határozott taktikáján kell múlnia a győzelmének. A Kommunista Párt helyes és eltántoríthatatlan küzdelmi taktikáját semmilyen körülmények között sem hozhatja létre pár irodában ülő ember; ezek a tömeg küzdelme alatt jönnek létre, tehát gyakorlati tapasztalatból keletkeznek. Ezért mindig tanulmányoznunk kell a társadalmi állapotokat és gyakorlati vizsgálódásokat kell folytatnunk. Azok az elvtársak, akik rugalmatlanok, konzervatívok, hivataloskodók és indokolatlanul optimisták azt gondolják hogy küzdelmünk jelenlegi taktikai tökéletesek, hogy a Párt Hatodik Nemzeti Kongresszusának "Dokumentumkönyve"] garantálja a tartós győzelmet és hogy lehet az ember győzedelmes minden csatájában ha a kijelölt utakon halad. Ezek az ötletek teljes egészében hibásak és nincsen közük ahhoz az elmélethez, hogy a Kommunistáknak kedvező új szituációkat kell létrehozniuk küzdelmük alatt; ezek mind tisztán konzervatív elképzelések. Ha ezek nem kerülnek elvetésre, nagy veszteségeket fognak okozni a forradalomnak és magukban az elvtársakban is kárt fognak tenni. Minden bizonnyal van pár elvtárs a Vörös Hadseregben, aki elégedett a dolgokkal úgy, ahogy vannak, aki nem akar bármit is mélyrehatóan átértetni, indokolatlanul optimista és azt a tévhitet terjeszti, hogy "ez proletár viselkedés". Megeszik a napi ételadaguk és egész nap az irodában ülnek bóbiskolva anélkül hogy egy lépést is megtennék a tömegek között vizsgálódás céljából. Amikor szólásra nyitják a szájukat, az emberek rosszul lesznek a közhelyeiktől. Hogy felébresszük az ilyen elvtársakat fel kell emelnünk a hangukat és kiabálnunk kell nekik:

Késedelem nélkül ved el konzervatív elképzeléseid!

Pártolj helyettük progresszív és harcoss Kommunista elképzeléseket!

Végy részt a küzdelemben!
Menj a nép közé és vizsgálódj a tényekről!

VII. A Vizsgálódás technikája

1. Tarts megbeszéléses tényfeltáró értekezleteket a vizsgálódás elkezdéséhez

Ez az egyetlen mód az igazsághoz való közelebbkerüléshez, a helyes következtetések levonásához. Könnyű hibákat vétetni ha megbeszéléses tényfeltáró értekezletek helyett egy egyénre támaszkodsz aki csak a saját tapasztalatából érvel. Nem lehetséges továbbá a többé kevésbé helyes következtetések levonása az ilyen értekezéseken, ha kulcskérdések helyett rendszertelenül teszel fel kérdéseket.

2. Milyen emberek vegyenek részt a tényfeltáró értekezleteken?

Olyan emberek, akik jól ismerik a társadalmi és gazdasági körülményeket. Ami a kort illeti, az öregebb emberek a legjobbak, mert gazdagak a tapasztalokban és nem csak azt tudják, hogy mi történik éppen, hanem átértik az okokat és az okozatokat is. A küzdelemünkben tapasztalt fiatal emberek is vegyenek részt, mert progresszív ötleteik és éles szemeik vannak. Ami pedig a foglalkozást illeti, vegyenek részt munkások, parasztok, kereskedők, intellektuálisok, bizonyos esetekben katonák vagy akár még csavargók is. Természetesen, amikor egy bizonyos témát vizsgálsz ki, azoknak nem kell részt venni, akiknek semmi közük sincs hozzá. Például a munkások, a parasztok, a diákok ne vegyenek részt a gyűlésen amikor a vizsgálódás témája a kereskedelem.

3. Melyik a jobb, egy nagy tényfeltáró értekezőlet vagy egy pici?

Ez a vizsgálódó értekezőletszervezési képességétől függ. Ha ez a képessége jó, egy tucat vagy akár húsz és annál több embert is össze lehet hívni. Egy nagy értekezőletnek megvannak a maga előnyei: a válaszokból nagyjából pontos adatokra teszel szert(pl. a szegény parasztok arányára a teljes parasztnépességben) és meglehetősen helyes következtetéseket tudsz levonni(pl. Hogy jobb -e az egyenlő arányú földosztás a megkülönböztetett arányúnál). Természetesen megvannak a hátrányai is: hacsaknem készségesen tudod vezetni az értekezőletet, nehéz lesz fenntartani a rendet. Így tehát a résztvevő emberek száma a vizsgálódó személy kompetenciájától függ. Azonban a minimá-

lis mennyiség 3 fő, mert más esetben a megszerzett információ korlátozottan lenne összefüggésben a valódi állapotokkal.

4. Készítsd el a vizsgálódás részletes vázlatát

Elengedhetetlen az előzetes vázlat elkészítése ami alapján a vizsgálódónak kérdéseket kell feltenni a résztvevőknek. Ha a vázlat bármelyik része homályos vagy kétséges, azt meg kell vitatni a résztvevőkkel. A részletes vázlatban szerepelnie kell a fő témáknak, altémáknak és részletezett tételeknek. Például, ha a kereskedelem a fő téma, lehet altéma a ruházat, a búza, az orvosi füvek vagy más szükségletek, a ruházat alatt pedig lehetnek olyan részletezett tételek mint a pamutvászon, a háziszőttes, a selyem vagy a szatén.

5. Személyes részvétel

Mindenkinek, aki vezetői felelőségekkel rendelkezik, a városi kormány elnökétől kezdve a központi kormány elnökéig, az osztagparancsnoktól a főparancsnokig, a párttitkártól a főtitkárig, csak a jelentésekre hagyatkozás helyett személyesen kell kivizsgálnia az adott társadalmi és gazdasági körülményeket, mert a vizsgálódás és a jelentésolvasás két külön dolog.

6. Vizsgálódj mélyen

Mindenki, aki tapasztalatlan a vizsgálódásban, először végezzen egy-két alapos vizsgálatot hogy teljes tudást szerezzen egy adott hely(például egy falu vagy egy város) adott problémájáról(például a búza vagy a fizetőeszköz problémái). Az alapos és mély vizsgálat egy adott helyről vagy problémáról a jövőbeni más helyeken más problémákról végzett vizsgálódásokat könnyebbé teszi.

7. Készíts saját jegyzeteket

A vizsgálódónak nemcsak elnökölnie és útmutatást adnia kell a tényfeltáró értekezleteken, hanem saját jegyzeteket kell készítenie és az eredményeket is saját magának kell lejegyezni. Az nem teszi meg, ha mások csinálják meg neki.

Jegyzetek

[1] Lásd a Konfucianista Analekták III. könyvét(“Pa Yi”): “Amikor Konfúcius belépett az Ősi Templomba, mindenről tudakozódott”

[2] Li Kuei a jólismert Hu Chuan’ (A Mocsár hősei) című Kínai regény egyik hőse volt.

A regény a parasztháborút írja le, ami az Északi-Szung dinasztia (960-1127) végét követte. Li Kuei egyszerű, őszinte és nagyon hűséges volt a parasztok ügyéhez azonban nyerssége és tapintatlansága intő példaként maradt fent számunkra

[3] Mao Zedong elvtárs mindig nagy hangsúlyt fektetett a vizsgálódásra, amit a vezetőség legfontosabb feladatának és meghatározó vezérelvének tartott. A vizsgálódás munkája fokozatosan alakult ki a Vörös Hadsereg Negyedik Hadseregében Mao Zedong kezdeményezésével. Elrendelte, hogy a társadalmi vizsgálódásnak rendszeres munkává kell válnia és a Vörös Hadsereg Politikai Szakaszával részletes jelentéseket készítetett a népküzdelem és a reakció állapotáról, a helyi emberek gazdasági életéről és a vidéki területeken az egyes osztályok által birtokolt földről. Bárhova ment a Vörös Hadsereg, legelsőként a helyi osztályok állapotát ismerte meg és azután fogalmazta meg a nép szükségleteivel összefüggésben álló jelmondatokat.

[4] Itt a 'hegyek' a Csingkangi hegyek a Kiangsi és Hunan Tartományok határán míg a 'sikság' a dél Kiangsi-i és nyugat Fukieni síkság. 1929 Januárjában Mao Zedong elvátrs vezette le a Vörös Hadsereg Negyedik Seregének fő erőit a Chingkangi hegyekből Dél-Kiangsiba és Nyugat-Fukienbe hogy így két nagy forradalmi bázisterületet hozzon létre.

[5] A "Dokumentumkönyv" a Kínai Kommunista párt Hatodik Nemzeti Kongresszusán meghozott döntésekből állt, ezek közé tartoztak többek között a politikai határozatok a parasztkérdésről, a földkérdésről, a politikai hatalom megszervezéséről. 1929 elején a Vörös Hadsereg Negyedik Seregének a Front Bizottsága ezeket a döntéseket könyvformában adta ki, aminek a példányaait a helyi pártszervezeteknek és a Vörös Hadsereg pártszervezeteinek osztották szét.

Fordította: *Hausler Emil*

Hu Jao-pang: nyitás a külvilág felé

Hazánkban köztulajdonon alapuló tervgazdaság van. A tervszerű termelés és forgalmazás népgazdaságunk gerince. Ugyanakkor megengedhető, hogy a termékek egy részének termelését és forgalmazását a piac szabályozza, ne a terv, vagyis különböző időszakokban kialakult konkrét helyzet szerint, az állami terv által megszabott keretek között, az értéktörvény révén a piac spon-tán szabályozó szerepet játsszon. Ez a tervszerű termelés és forgalmazás kiegészítője, annak alárendelt, hozzá képest másodlagos, de ugyanakkor szükséges és hasznos is. Az állam a gazdasági terv komplex egyensúlya, valamint a piaci szabályozás kiegészítő szerepe révén biztosítja a népgazdaság arányos, harmonikus fejlődését. Ezekben az években néhány reformot vezetünk be a gazda-

sági mechanizmusban, bővítettük a vállalatok tervezési és irányítási jogkörét, teret engedtünk a piaci szabályozásnak. Ennek eredményessége nyilvánvaló. Mivel azonban egyes reformintézkedéseket nem sikerült jól összehangolni, s az irányítási munka sem zárkozott fel hozzájuk, ezért az egységes állami tervet lazító, sértő esetek száma valamelyest szaporodott. Ez hátráltatja a

népgazdaság normális fejlődését. A jövőben is figyelmet kell fordítani a piac szabályozó szerepének kibontakoztatására, de egyáltalán nem szabad lebecsülni vagy lazítani az állami terv segítségével történő egységes irányítást.

Annak érdekében, hogy a gazdaság központosítottan és egységesen, egyszerismind

rugalmasan és diverzifikáltan fejlődjön, különböző helyzetekben a tervirányítás különböző formáit kell alkalmazni. Az állami szektorban a népgazdaság és a népjólét szempontjából létfontosságú termelési eszközök és fogyasztási cikkek termelésének és elosztásának, különösen pedig az egész gazdaság számára fontos vállalatoknak az esetében kötelező érvényű, utasításos tervet kell alkalmazni. Ez hazánkban a szocialista össznépi tulajdon fő megnyilvánulása a termelés szervezésében és irányításában. A szükségletek szerint a szövetkezeti szektorban is ki kell adni néhány kötelező tervmutatót, például a gabona és néhány más fontos mezőgazdasági és melléktevékenységi termék felvásárlásával kapcsolatban. Mivel hazánkban még mindig több gazdasági szektor létezik, és nehéz pontosan felmérni a társadalom különféle, bonyolult igényeit és a vállalatok termelési kapacitását, valamint más egyéb okok miatt is kötelező érvényű terv mellett sok termék és vállalat esetében orientáló tervet kell alkalmazni, megvalósulását főleg gazdasági eszközök biztosítják. Mind a kötelező érvényű, mind az orientáló terv alkalmazásánál arra kell törekedni, hogy a terv megfeleljen az objektív valóságnak, ezért folyamatosan kell vizsgálni a piaci kereslet és kínálat változását, tudatosan kell alkalmazni

az értétörvényt, a vállalatokat az ár, az adó, a hitel és más gazdasági szabályozók felhasználásával kell rávezetni az állami terv követelményeinek teljesítésére, és különböző nagyságú hatáskört kell adni a vállalatoknak ahhoz, hogy manőverezzenek, mert csak így lehet a tervet – még végrehajtása közben – időben kiegészíteni, tökéletesíteni. Ami a különböző kis értékű, sokféle, kisebb árucikket illeti, termelésük, forgalmazásuk rendszerint, erősen időszakos és regionális jellegű, ezért az államnak e területen nem kell és nem is lehet tervszabályozást folytatnia. Meg lehet engedni a vállalatoknak, hogy az ilyen kisebb árucikkek termelésében – a piaci kereslet és kínálat változása szerint – rugalmasan maguk intézkedjenek, az államnak viszont politikai döntésekkel, jogi szabályozással, az ipari és kereskedelmi adminisztratív, szervek révén, valamint az egyes fontos nyersanyagok beszerzéséhez nyújtott segítség útján kell erősítenie irányító szerepét.

A gazdasági rendszer reformjának egyik kulcskérdése annak az elvnek a helyes végrehajtása, hogy a tervgazdaság meghatározó, a piaci szabályozás kiegészítő. Helyesen kell meghatározni a kötelező érvényű és az orientáló terv, valamint a piaci szabályozás kereteit és határait, a hozzávetőleges árstabilitás mellett, lépésről lépésre kell megreformálni az árrendszert, s a népgazdaság egészséges fejlődését biztosítandó a mi viszonyainknak megfelelő gazdaságirányítási rendszert kell létrehozni.

Az ipari és a mezőgazdasági termelést, a nép életkörülményeit közvetlenül befolyásolja az, hogy jó vagy rossz a kereskedelmi munka. Ennek a kérdésnek a fontossága egyre nyilvánvalóbb gazdaságunk fejlődése szempontjából. Jelenleg a kereskedelmi hálózat és szervezet rendkívül fejletlen, túl sok a közvetítő, a piaci előrejelzés gyöngye, a gazdálkodási szemléletben és az irányításban sok probléma vár megoldásra. A helyzet alapos feltárása és a tapasztalatok alapján javítani kell a kereskedelmi munkát, meg kell tisztítani és szélesíteni kell az áruforgalmi csatornákat, számukat szaporítani kell, hogy a termékek akadálytalanul áramoljanak, és az anyagi javakat maradéktalanul felhasználják, teljesen kibontakozzék a kereskedelem szerepe a termelés ösztönzésében és irányításának alakításában, az ellátás biztosításában, a gazdaság felvirágoztatásában.

Végül: kitartunk az önerőre támaszkodás és a külfölddel folytatott gazdasági és műszaki csere bővítése mellett.

Hazánk ingadozás nélkül követi azt a stratégiai irányelvet, hogy nyit a világ felé, és az egyenjogúság, a kölcsönös előnyök alapján bővíti a külfölddel a gazdasági és a műszaki cserét. Elő kell segítenünk, hogy a hazai termékek

kijussanak a nemzetközi piacra, erőteljesen bővítenünk kell a külkereskedelmet. A hazánkban folyó építőmunkához, amennyire csak lehetséges, használunk fel bizonyos külföldi tőkét. Ehhez megteszünk minden szükséges előkészületet, gondoskodunk az elengedhetetlen hazai pénzeszközökről, és operatív intézkedéseket hozunk. Arra törekszünk, hogy behozzunk meghatározott mennyiségű élenjáró külföldi technikát, mely alkalmazható a mi körülményeink között, különösen olyat, amely segíti a vállalatok műszaki rekonstrukcióját. Az importált technikát igyekszünk adaptálni és fejleszteni, hogy ösztönözzük a termelő- és az építőmunkát.

A szocialista korszerűsítés végrehajtásában az önerőre támaszkodás jelenti a biztos pontot, nekünk elsősorban szívós és elszánt munkánkra kell támaszkodnunk. Az álláspontunk megingathatatlan. A külfölddel folytatott gazdasági és műszaki csere bővítésével az a célunk, hogy erősítsük az önerőre támaszkodás képességét, elősegítsük a népgazdaság fejlődését, s nem az, hogy ártsunk annak. Az itthon is gyártható és beszerezhető berendezéseket – különösen pedig a közszükségleti cikkeket – nem szabad válogatás nélkül importálni. Az egységes terv, az egységes politika és az összehangolt fellépés alapján ki kell bontakoztatni a helyi, az ágazati és a vállalati kezdeményező-készséget a külgazdasági tevékenység fejlesztésében, ugyanakkor szembe kell szállni mindennel, ami árt az ország és a nemzet érdekeinek. Sohasem szabad elfelejtenünk, hogy a tőkés országok a vállalatok kapitalista jellege egyáltalán nem fog megváltozni csak azért, mert gazdasági és műszaki cserét folytatnak velünk. Miközben tovább folytatjuk a külföld felé nyitás politikáját, meg kell akadályoznunk a kapitalista eszmék behatolását és kártékony hatását, szembe kell szállnunk a külföld előtti hajbókolás valamennyi tudati és gyakorlati megnyilvánulásával.

Lenin azt mondta, hogy a néptömegek maguk teremtik meg az eleven, konstruktív szocializmust.¹ Kétségtelen, hogy a szocialista építés ügyének lendületes előrehaladása lehetetlen volna a tömegek százmillióinak szárnyaló munkakedve, a százezernyi termelőegység alkotókészsége, a helyi szervek és az ágazatok lelkes küzdelme nélkül. Egész gazdasági munkánk és politikánk, minden irányelvünk, tervünk és intézkedésünk biztos pontja az egységes tervezés és intézkedés, valamint a három érdek – az állami, a közösségi és az egyéni érdek – egyidejű figyelembevétele. A legnagyobb hatékonyság érdeké-

¹ Lásd. Lenin Összes Művei, 35. köt. Kossuth Könyvkiadó, 1972. 56. o.

ben a lehető legjobban kell mozgósítani, tudományos alapon kell megszervezni a központ, a terület, az ágazat, a vállalat és a dolgozók aktivitását.

A szocialista építésben a szellemi civilizáció nagyon szorosan összefonódik az anyagi civilizációval. Amint Marx mondotta, a világot átalakító termelőtevékenységben „a termelők is változnak, azáltal, hogy új minőségeket tételnek magukból a termelés útján fejlesztik, átformálják önmagukat, új erőket és új képzeteket alkotnak, új érintkezési módokat, új szükségleteket és új nyelvet”². Mao Ce-tung elvtárs is rámutatott arra, hogy a proletáriátusnak és a forradalmi néptömegeknek a világ átalakításaért folytatott harca két feladat megvalósítását foglalja magában, ezek: „az objektív világ átalakítása, valamint saját szubjektív világunk átformálása”³.

...

Kitartunk az önálló, független külpolitika mellett

Kína jövője szorosan összefügg a világ jövőjével. A kínai forradalom győzelme, a hazánkban folyó építőmunka sikere nagy támogatást nyújt a világnak ahhoz, hogy a haladás a fény felé tartson, ugyanakkor a kínai forradalom és építés győzelmei elválaszthatatlanok a népeknek a világ fényes jövőjéért folytatott küzdelmétől. Kína segítséget kapott más országoktól és népektől, s Kína is segített más országokat és népeket. Mao Ce-tung elvtárs még a népköztársaság fennállásának első éveiben rámutatott: „Legfőbb célunk: az egész ország népének egyesítése és valamennyi külföldi barátunk támogatásának elnyerése az országunk szocialista nagyhatalommá építéséért, valamint a világbéke védelméért és az emberi haladás továbbvivéséért folyó harcban.”⁴

A Kínai Népköztársaság megalapításával felszámoltuk a társadalmi gyökereit annak, hogy Kína megalázkodjék a külföldi agresszió előtt, úgyszintén annak is, hogy Kína agressziót kövessen el mások ellen. Engels rámutatott: „Nem szabadulhat fel az a nemzet, amely ugyanakkor továbbra is elnyom más nemzeteket.”⁵

Ez megcáfolhatatlan igazság. Mi marxista-leninisták meg vagyunk győződve arról, hogy a kommunizmus végül az egész világon megvalósul, de a forradalom nem exportálható, csak az érintett országok népeinek saját választása alapján kerülhet rá sor.

² Marx és Engels Művei, 46/I. kötet, Budapest, 1972, 373. o.

³ Mao Ce-tung, Válogatott Művei, I. kötet, Szikra, 1952, 571. o.

⁴ Mao Ce-tung, Válogatott Művei, V. kötet, 141. o.

⁵ Marx és Engels Művei, 4. kötet, Budapest, 1959, 396. o.

Ezeknek az elveknek az alapján harminchárom év alatt a világ 125 országával létesítettünk diplomáciai kapcsolatokat. Szorosan együttműködtünk a baráti szocialista országokkal: Koreával, Romániával, Jugoszláviával – szakadatlanul erősítjük és fejlesztjük velük összefogásunkat és barátságunkat.

Hszi Csin-ping beszéde

(Részletek)

Elvtársak, barátaink!

A mai nap, július elseje nagy és ünnepi nap, a Kínai Kommunista Párt és a kínai nemzet történetében. Azért jöttünk össze, hogy az ország minden etnikai csoportjához tartozó valamennyi párttaggal, Kína lakosságával együtt ünnepeljük a párt századik évfordulóját. Visszatekintünk arra a dicsőséges útra, amelyet pártunk megtett több mint 100 éves küzdelmében, és előre tekintünk a párt megújításának fényes kilátásaira.

Mindenekelőtt gratulálni szeretnék minden párttagnak a Kínai Kommunista Párt Központi Bizottsága nevében.

E jeles alkalomból megtiszteltetés számomra, hogy a párt és a nép nevében kijelenthetem, hogy az egész párt és az egész nemzet folyamatos erőfeszítéseivel megvalósítottuk az első száz év céljait, egy minden tekintetben elfogadható mértékben virágzó társadalom felépítését. Ez azt jelenti, hogy történelmi megoldást találtunk a kínai abszolút szegénység problémájára, és most magabiztos lépésekkel haladunk a második centenáriumi cél felé, hogy Kínát minden tekintetben egy nagyszerű, modern szocialista országgá tegyük. Ez nagyszerű és dicsőséges teljesítmény a kínai nemzet, a kínai nép és a Kínai Kommunista Párt számára!

...

Az 1917-es oroszországi októberi forradalom erőfeszítései a marxizmus-leninizmust Kínába hozták. Ezt követően 1921-ben, amikor a kínai nép és a kínai nemzet magára talált, és a marxizmus-leninizmus szorosan integrálódott a kínai munkásmozgalomba, megszületett a Kínai Kommunista Párt. A kommunista párt megalapítása Kínában korszakalkotó esemény volt, amely

alapvetően megváltoztatta a modern idők Kínájának történelmét, átalakította a kínai nép és nemzet jövőjét, és megváltoztatta a világ fejlődésének arculatát.

A párt megalapításának napjától kezdve törekvésének és küldetésének tekintik a kínai nép boldogságának és a kínai nemzet megújulásának keresését. Mindazt a küzdelmet, áldozatot és alkotást, amelyen keresztül a párt egyesítette és vezette a kínai népet az elmúlt száz évben, egyetlen végső akarat kötötte össze – a kínai nemzet nagy megújítása.

A nemzeti megújulás megvalósítása érdekében a párt egyesítette és hajthatatlan elszántsággal vezette a kínai népet a véres csaták megvívásában, és nagyszerű eredményeket ért el.

...

A párt 18. Országos Kongresszust követően a kínai jellegzetességekkel rendelkező szocializmus új korszakába lépett. Ebben az új korszakban fenn tartottuk és megerősítettük a párt átfogó vezetését, biztosítottuk az öt szférára integrált terv és a négy részből álló átfogó stratégia összehangolt végrehajtását, fenntartottuk és továbbfejlesztettük a szocializmus kínai jellegzetességekkel rendelkező rendszerét. Modernizáltuk Kína rendszerét és kormányzási megoldásait, elkötelezetten megmaradtunk a pártvezetés szigorúan kidolgozott és ellenőrzött rendszere mellett. Leküzdöttük a főbb kockázatok és kihívások hosszú sorát, teljesítettük az első centenáriumi célokat, és stratégiai lépéseket határoztunk meg a második centenáriumi cél elérése érdekében. A párt és az ország ügyében elért valamennyi történelmi vívmány és változás a nemzeti megújulás ügyét szilárdabb intézmények, erősebb anyagi alapok és források eshetőséget adtak a nagyobb kezdeményezésekhez.

A párt és a kínai nép szívós küzdelmével megmutatta a világnak, hogy a kínai nemzet elérte azt a hatalmas átalakulást, hogy talpra állt és felvirágozott,

megerősödött, és hogy Kína nemzeti megújulása történelmileg elkerülhetlenné vált.

...

Mindazt, amit az elmúlt száz évben elértünk, a kínai kommunisták, a kínai nép és a kínai nemzet összehangolt erőfeszítéseinek köszönhetjük. A kínai kommunisták Mao Ce-tung, Teng Hsziao-ping, Csiang Cömin és Hu Csin-tao elvtársak vezetésével óriási és történelmi módon járultak hozzá a kínai nemzet megújulásához. Legnagyobb tiszteletünket fejezzük ki irányukba.

Gyümölcsöztessük, ápoljuk Mao Ce-tung, Csou En-lai, Liu Sao-csi, Csü Te, Teng Hsziao-ping, Csen Yun és más veterán forradalmárok emlékét, akik nagymértékben hozzájárultak Kína forradalmához, fejlődéséhez és reformjához, valamint az alapításhoz, konszolidációhoz, valamint a Kínai Kommunista Párt fejlődéséhez. Ápoljuk a forradalmi mártírok emlékét, akik bátran áldozták életüket a Népköztársaság létrehozásáért, védelméért és fejlesztéséért; ápoljuk azoknak az emlékét, akik életüket a reformnak, a nyitásnak és a szocialista modernizációnak szentelték; és ápoljuk mindazon férfiak és nők emlékét, akik kitartóan küzdöttek a nemzeti függetlenségért és az emberek felszabadításáért a modern időkben. Hazánkhoz és nemzetünkhöz nyújtott nagy hozzájárulásukat a történelem évkönyvei örökíti meg, nemes lelkük örökké élni fog a kínai nép szívében.

...

Szeretném őszinte üdvözetemet küldeni a hongkongi és makaói különleges közigazgatási régiókban, valamint Tajvanon, illetve a tengeren túl élő kínai honfitársaimnak. Szívből jövő hálámat szeretném kifejezni azoknak az embereknek és barátainknak a világ minden tájára, akik rokonszenveznek a kínai néppel, valamint megértették és támogatták Kína forradalmi törekvéseit, fejlődése és reformjai iránti elkötelezettségét.

...

Továbbra is a kínai feltételekhez kell igazítani a marxizmust. A marxizmus az alapvető ideológia, amelyen pártunk és országunk alapul; ez pártunk lelke és zászlója. A Kínai Kommunista Párt támogatja a marxizmus alapelveit és azt az elvet, hogy az igazságot a tényekben kell keresni. A kínai realitások alapján éles betekintést nyerhettünk a napjaink trendjeibe, megragadtuk a történelem kezdeményezését, alapos kutatásokat végeztünk. Képesek voltunk a marxizmust folyamatosan a kínai viszonyokhoz és korunk igényeihez igazítani, és irányítani tudtuk a kínai népet nagy társadalmi forradalmunk előmozdításában. Alapvetően pártunk képességének tulajdonítható, hogy a

Joe Biden és Hszi Csin-ping

marxizmus működik a szocializmus kínai jellegzetességeivel.

Az előttünk álló úton továbbra is támaszkodnunk kell a marxizmus-leninizmusra, Mao Ce-tung gondolataira, Teng Hsziao-ping elméletére

...

Továbbra is hozzá kell igazítanunk a marxizmus alapelveit Kína sajátos valóságához és hagyományos kultúrájához. A marxizmust arra fogjuk alkalmazni, hogy megfigyeljük, megértsük és irányítsuk korunk trendjeit, és tovább fejlesszük a mai Kína marxizmusát a 21. században.

...

Fel kell gyorsítani a honvédelem és a fegyveres erők korszerűsítését. Egy erős országnak erős hadsereggel kell rendelkeznie, mert csak így tudja garantálni a nemzet biztonságát.

Továbbra is azon kell dolgoznunk, hogy segítsük az emberek közösségének jövőjét. A béke, az egyetértés és a harmónia olyan eszmék, amelyeket a kínai nemzet több mint 5000 éve követ és visz tovább. A kínai nemzet nem hordoz agresszív vagy hegemon vonásokat a génjeiben. A párt törődik az emberiség jövőjével, és a világ minden haladó erejével együtt kíván haladni. Kína mindig is a világbéke megőrzésén, a globális fejlődéshez való hozzájáruláson és a nemzetközi rend megőrzésén dolgozott.

VÁLASZTÁSOK

JULIEN PAPP

Hogyan vesztette el a francia baloldal a társadalmi bázisát

A francia baloldal az SFIO (Section française de l'Internationale ouvrière) néven ismert, 1905-ben Jean Jaurès által alapított szocialista párt romjaira épült¹ és 1981-ben, François Mitterrand köztársasági elnökké választásával

¹ Az 1940-es katonai vereséget és megszállást követően az SFIO újjá szerveződött az illegitimitásban. A párt egyes tagjai részt vettek az ellenállásban és ennek Nemzeti Tanácsában, majd az ideiglenes kormány és a hárompárt-rendszer tagjaként a felszabadulást követő nagy gazdasági és társadalmi reformok kidolgozásában. A 168 szocialista képviselőlőből és szenátorból 84-et kizártak, főleg mert 1940-ben megszavazták a teljhatalmat Pétain marsallnak. 1946-ban az SFIO elérte a történelmi rekordnak számító 350.000-es taglétszámot (a PCF ekkor 800.000 tagot számolt), de mindjárt politikai feszültségek jelentkeztek a marxista-osztályharcos (Guy Mollet) és a parlamentáris irányzat (Léon Blum) ellentéte miatt, és a párt kezdett felmorzsolódni a gaullisták és a kommunisták között. A dekolonizáció drámai helyzetében Guy Mollet (a párt főtítkára 1949-től 1969-ig) került a kormány élére 1956-ban, szembe kerülve az algériai háborúval és a szuezi válsággal. A gyarmatosok és a Nemzetgyűlés nyomására kénytelen volt elfogadni a hadsereg kivételes hatalmát Algériában az ezzel járó erőszakkal és a katonaság létszámát az 1955-ös 100.000-ről 600.000-re emelni. Az SFIO mélyen megosztva és a fiataliságtól elidegenítve kerül ki a hosszú konfliktusból, s a belső ellentétek fokozódnak de Gaulle hatalomra jutása után: a többség követte az új államfőt, egy kisebbség elítélte az „államcsínyt”, mások kiléptek a pártból és létrehozták az Autonóm Szocialista Pártot; ez utóbbi 1960-ban egyesült különböző kisebb mozgalmakkal (baloldali keresztények, disszidens kommunisták, baloldali szocialista unió, kommunista tribün...), így jött létre a főként Michel Rocard nevéhez fűződő, „második baloldalt” képviselő Egyesült Szocialista Párt (PSU-Parti socialiste unifié). François Mitterrand, aki de Gaulle hatalmát „permanens államcsíny”-nek nevezte, saját szervezetet alapított 1964-ben Köztársasági Intézmények Konventje (Convention des institutions républicaines) néven. Ez a formáció a szocialistákkal és a radikálisokkal tömörülve létrehozta a Demokratikus és Szocialista Baloldali Szövetségét (FGDS-Fédération de la gauche démocratique et socialiste), amelynek Mitterrand lett az elnöke, miután - a legnagyobb meglepetésre - pótszavazásra kényszerítette

került hatalomra. Ezt a május 10-i eseményt követték júniusban a képviselőválasztások, ahol az elnök újkeletű szocialista pártja (PS) és szövetségesei, főleg a Kommunista párt (PCF), abszolút többséget szereztek. Az V. Köztársaság addigi történetében ez volt az első politikai váltás a jobb és baloldal között. A miniszterelnök Pierre Mauroy lett (1981-1984), a párt élére pedig Lionel Jospin került. Mitterrand két 7 éves elnöki ciklusa alatt (1981-1995) Mauroy-t követően még 4 szocialista miniszterelnök váltotta egymást (Laurent Fabius, 1984-1986; Michel Rocard, 1988-1991; Édith Cresson, 1991-1992; Pierre Bérégovoy, 1992-1993), közben 2 jobboldali kormányfővel (Jacques Chirac, 1986-1988 és Édouard Balladur, 1993-1995) a szocialisták 1986-os és 1993-as (képviselői) választási vereségét követően.

Ezt a két kohabitációs periódust követte egy harmadik Lionel Jospin miniszterelnökségével (1997-2002), miután Jacques Chirac lett a köztársasági elnök 7, majd 5 évig (1995-2002, 2002-2007). Ő rendezett népszavazást az 5 éves időtartamról. Az elnöki székben a szintén jobboldali Nicolas Sarkozy következett (2007-2012), majd a szocialista François Hollande (2002-2017) 3 saját párti kormányfővel (Jean-Marc Ayrault, 2012-2014; Manuel Valls, 2014-2016, és Bernard Caseneuve, 2016-2017).

A szocialista kormányzat a Kommunista párt és a baloldali radikálisok (RG) által is elfogadott, 1972 június 27-én aláírt „közös program” alapján indult: államosítások, a minimális bérek, nyugdíjak és családi pótlékok emelése, a heti 39 órás munkaidő bevezetése és a nyugdíjjogosultság 60 évre való csökkentése, decentralizáció, a halálbüntetés eltörlése, a hírközlő intézmények demokratizálása, a homoszexualitás depenalizációja, és még sok más kulturális és ún. „szocietális” jellegű intézkedés. Mitterrand már az 1974-es elnöki választás alkalmával Valéry Giscard d’Estaing-nel vitázva bejelentette, hogy szándékában áll a gazdasági életben kulcs szerepet játszó ipari vállalatok nemzeti tulajdonba vétele. Valójában, államosítás alá esett 1982-ben 7 nagy ipari cég és 44 bank, úgyannyira, hogy 1983-ban minden negyedik bérből élő francia állami vállalatnál dolgozott².

Az államosítások és a kommunista miniszterek jelenléte a kormányban óriási rémületet keltett ipari és banktőkés körökben, és általában a vagyonos

de Gaulle-t az 1965-ös elnöki választáson. Végül is, a baloldal összehozásának két döntő eseménye lett az 1969-ben Issy-les-Moulineaux-ban megtartott kongresszus, ahol az SFIO elnevezést Szocialista pártra változtatták, majd az épinay-i kongresszus 1971-ben, amely Mitterrandot főtitkárrá választotta és megbízta egy, a Kommunista és Radikális Párttal való „kormányzati közös program” előkészítésével.

² Thomas Snégaroff, *Les socialistes qui s'opposent à une privatisation: un retour aux sources* <https://www.francetvinfo.fr/replay-radio/Histoires-d'info/12/04/2019>.

osztályokban. „A marxista ihletésű kollektizmus immár a küszöbünkön áll” – írta a Figaro. Állítólag tele bőröndökkel mentették a pénzt Svájc felé, de tény, hogy már május 11-én a pénzpiacok támadták a frankot. Tíz nap alatt a Francia Nemzeti Bank tartalékának egy harmadát, öt milliárd dollárt volt kénytelen kiadni a pénz árfolyamának fenntartására. Május 21-én az új elnök első gesztusként elrendelte a devizaforgalom ellenőrzését, majd 1983-ig háromszor is sor került a frank leértékelésére³. És miközben egyre inkább felcsapott a Regean-Thatcher-féle neoliberális hullám, a kormány elkötelezte magát a „nyitott gazdaság” politikája és még határozottabban az európai konstrukció mellett. A meghátrálás megszorító intézkedések bevezetésével járt. A gazdaság „modernizálásával” egyidőben nőtt a munkanélküliség, megingatva az új baloldal népszerűségét, ami jól kifejeződött az egymást követő helyhatósági (1983), európai (1984) és járási (1985) választásokon. 1984-ben az elnök Mauroy-t felcserélte Fabius-szal, aki a kommunisták nélkül alakított kormányt. Ez utóbbiak, akik már elvesztették pl. uniós választóiknak a felét, nem akartak egy gyékényen árulni a megszorítás politikáját még nagyobb hévvel gyakorló miniszterelnökkel.

Ennek a politikának a sodrában, mintegy alkalmazva az ideológiát az adott helyzethez, az 1985-ben Toulouse-ban összeült pártkongresszus meghirdette az ún. kormányzati kulturát (*culture de gouvernement*). A fő szószólók, Michel Rocard, a „második baloldal” ideológusa,⁴ és a keresztény szindikalista Jacques Delors, Mauroy volt pénzügyminisztere, elfogadták azt az elvet, hogy a tiltakozó, követelő, forradalmi szellemű baloldali hagyománnyal ellentétben a kormány szocialistáinak realistáknak és kompromisszumokra kész politikusoknak kell lenniük. Delors szerint az esemény felért „egy kis Bad Godesberggel”.⁵ De az 1986-os képviselői választáson a szocialisták elvesztették parlamenti többségüket, ellenzékbe kerültek, és Mitterrand Jacques Chirac-ot, a gaullista RPR (*Rassemblement pour la République*) elnö-

³ Le Temps, 10 mai 2011. *Spectre communiste et fuite de capitaux en Suisse* - <https://www.letemps.ch/monde/spectre-communiste-fu.-Guillemette-Faure,-Mitterrand-au-pouvoir,-panique-chez-les-notables,-Les-Inrockuptibles,-28-avril-2011>. <https://www.lesinrocks.com/actu/1981-mitterrand-a...>

⁴ A fogalomra vált elnevezést Rocard a Szocialista Párt nantes-i kongresszusán, 1977-ben használta először: „A Második baloldal decentralizáló, regionalista, örököse az öngazgató hagyománynak, mondom, szemben az Első baloldallal, amely jakobinus, centralizáló és etatista”. https://www.toupie.org/Deuxieme_gauche. Az orientáció lényege a francia munkáspártok marxista hagyományától és a jóléti állam elvétől való elhatárolódás volt azzal a céllal, hogy adaptálni kell a szocialista elveket a gazdasági és társadalmi átalakulásokhoz.

⁵ A német Szociáldemokrata párt Bad Godesbergben tartott kongresszusán (1959) szakított az előző programokkal. Lemondott a marxismusra való hivatkozásról, elismerte a piacgazdaságot és a kizárólagosan a dolgozókért vívott küzdelem helyett az egész lakosság érdekeit kívánta képviselni.

két nevezte ki kormányfőnek. Miniszterelnökségi ciklusát nagy privatizációs tevékenység jellemezte, 65-75 milliárd frankos bevételt eredményezve, szemben az 1981-es államosításokkal, amelyek 35 milliárdba kerültek. Mitterrand megmaradt köztársasági elnöknek. Csak úgy, mint az 1983-as meghátrálás, a jobboldal visszatérése nem rázta meg különösebben. A baloldal egyik történésze, Michel Winock szerint „komolyan lehet kételkedni abban, hogy Mitterrand személyesen harcolni akart volna a szocializmus megvalósításáért Franciaországban. Nem ezt mutatta örökös minisztersége a IV. Köztársaság alatt, vagy igen szerény szocialista műveltsége, amint azt könyvei mutatják. Főleg a hatalomra törés nagy taktikusa volt. Miután az Élysée-be jutott, lát-szólagos dráma nélkül alkalmazkodott a szükséges változásokhoz. Azt lehet mondani, hogy segítette a Szocialista pártot radikalizálódni a hatalom megszerzéséért és modernizálni ennek megőrzéséért”.⁶

Felesége szerint Mitterrand egy interjú alkalmával állítólag kijelentette: „Nem áll módomban szembeszállni a Világbankkal, a kapitalizmussal, a neoliberalizmussal. Elnyertem egy kormányzatot, de hatalmam nincs”.⁷

Minden kritika ellenére Mitterrandot 1988-ban 54%-os többségi szavazattal újraválasztották, s a PS megszerezte a képviselőházi többséget is. A kormány élére Michel Rocard került. Mitterrand egyik mesterfogása volt a régi poujadista, szélsőjobboldali Jean-Marie Le Pen „feltámasztása”,⁸ aki nem kevés szavazót vont el a liberális jobboldali RPR táborából. Közben az egyre gyakrabban „kaviár baloldal”-nak nevezett formációval kompromittálódott, majd a Szovjetunió összeomlását megszenvedő Kommunista Párt is felmorzsolódott. A privatizáció kérdésében, amely elvileg továbbra is vízválasztó volt a jobb és baloldal között, Mitterrandnak 1988-ban kezdődött az ún. Se

⁶ Michel Winock, *La gauche en France*, Paris, Perrin, coll. « Tempus », 2006, 430. o. Kacsaringós politikai pályafutását a katolikus konzervatív kispolgári családból származó Mitterrand fiatal emberként de La Rocque ezredes nacionalista, parlament-ellenes, volt frontharcos Tűzkeresztesének (Croix-de-Feu) soraiban kezdte a '30-as években. Szökött hadifogolyként 1941. novemberében a Vichy-kormányhoz pártolt, amely a frank harciárd (francisque) jelvényt tüntette ki szolgálataiért. 1943-ban (De Gaulle szerint, amikor kezdett rosszra fordulni a rezsim helyzete) az ellenálláshoz csatlakozott. Nièvre megye képviselője vagy szenátora volt 1946 óta, majd kisebb megszakításokkal különböző tárcák minisztere a IV. Köztársaság kormányaiban. De Gaulle hatalomra jutásakor (1958) ellenzéki lett.

⁷ https://fr.wikipedia.org/wiki/François_Mitterrand

⁸ Le Pen 1972-ben alapított Nemzeti Frontja (FN) legalább 10 évig jelentéktelen szervezet maradt: a szavazatok 1,32 és 0,33%-át kapta az 1973-as ill. 1978-as képviselőválasztásokon. Maga Le Pen köztársasági elnökjelöltként 0,75%-ot ért el 1974-ben. Visszaemlékezéseiben élvezettel (és hálával) meséli, hogyan törte meg a jeget Mitterrand közbelépése 1981-ben, az „intelligens, művelt és tehetséges ellenfél” hozzásegítve őt nevezetesen a televízió platformjaihoz. Saïd Mahrane, *Le Pen raconte Mitterrand. Souvenirs. L'ex-président de la République fut le meilleur allié de Jean-Marie Le Pen, qui lui en est reconnaissant. Le Point*, 28/04/2011. <https://www.lepoint.fr/Politique>

nem...Se nem (Ni-Ni) periódusa: nincs visszaállamosítás, de újabb kiárúsítások sem, egyelőre...

1991-ben az elnök belevitte az országot az Irak elleni háborúba, mire a mélyen köztársasági meggyőződésű Jean-Pierre Chevènement kilépett híveival a pártból és megalakította az Állampolgárok mozgalmát (MDC - Mouvement des citoyens). Egy évvel később a Maasricht-i egyezmény elfogadása és az erről rendezett népszavazás (nehezen megszerzett) 51%-os pozitív eredménye még nagyobb ellentmondásokat váltott ki, mind a párt baloldalán mind az MDC-ben és más mozgalmakban, pl. az altermondialistáknál, amelyek nem nézték el az elnök pártjának a „hamisítatlan konkurrencia” tőkés-spekuláns elvére épülő Európai unió támogatását.

Az egyre növekvő munkanélküliség, a nagyméretű bevándorlás okozta feszültségek és az egymást követő politikai-pénzügyi botrányok hozzájárultak a PS 1993-as vereségéhez, amit a második kohabitáció követett Balladur-rel (aki szintén a mai napig tartó bírósági ügyekbe keveredett nagy összegű borrahalók ügyében). Kevéssel Mitterrand halála előtt (1996. január 8) az 1995-ös elnöki választás kezdete lett Jacques Chirac 2007-ig tartó két köztársasági elnöki ciklusának. Rosszul mérve fel az ellenfél tartalékait, 1997-ben (a francia politikatörténet egyik leghihetetlenebb epizódjaként) feloszlatta a nemzetgyűlést, teret engedve a baloldali csoportok összefogásának (ez volt a „gauche plurielle” - összetett baloldal : PS, PCF, Zöldek, PRG, MDC) és győzelmének. Chirac Lionel Jospin-t nevezte ki kormányfőnek, aki az elnöki kampány során az ellenfele volt. A kedvező gazdasági konjunktúra hatására a baloldali kormány közel egy millió állást létesített, amiben talán szerepet játszott a sokat vitatott 35 órás munkahét bevezetése is. Emellett egy egész sor szociális és „szocietális”⁹ intézkedés látott napvilágot. Szintén ekkor fogadták el az európai intézmények szerepét megerősítő amszterdami egyezményt és vezették be az eurót (1997, 1999).

A szélsőjobboldal és a közvélemény egy jó része szerint az új pénz nagyban hozzájárult a francia ipar összeomlásához (mértéktelenül megdrágítva a kivitelt), míg a gyárosok a 35-órás munkahetet és a sok adót okozzák, a közgazdászok pedig a rengeteg egymásnak ellentmondó érv között szívesen idézik az „adaptálódás” hiányát. Nyilván, a részvényesek az olcsó munkaerő-

⁹ Végnélküli „elméleti” viták tárgyát képező kifejezés. A gyakorlatban, nézetünk szerint, propaganda és jogalkotás az egyéni, sőt intim dolgoknak a közüggé tételére. A filozófus Jean-Claude Michéa szerint mivel a baloldal hasonló lett a jobboldalhoz, „szocietális” kérdésekkel próbálja ezt takargatni. Jean-Claude Michéa: „Pourquoi j'ai rompu avec la gauche”. Entretien avec Aude Lancelin, Marianne, net, 12 mars 2013.

re és a nagyobb haszonra vadászva, kitelepítették a termelőeszközöket. Az Alternatives économiques c. lap 2017. április 28-iki számában közölt adatok szerint a munkanélküliség 1981-1991 között az aktív népesség 8%-át tette ki, 1992-1998 között pedig 10,10%-át. Ha a sok privatizálás hozzájárult a reformok finanszírozásához, ugyanakkor a foglalkoztatás rovására is ment. Valóban, az V. Köztársaság összes kormánya közül a Jospin-é árusította ki a legtöbb állami tulajdont,¹⁰ ami kb. 210 milliárd bevételt hozott. De tudva levő, hogy a magánkézbe került vállalatok nagy része mindjárt „restrukturál” a nyereség érdekében és a foglalkoztatottság rovására.

Öt év kohabitáció leteltével, amikor elnökválasztásra került sor 2002-ben, a PS szinte egyöntetűen Jospin-t jelölte ki Chirac ellenfeleként, „Elnökölni másképpen” (Présider autrement) jelszóval. Az április 21-i első fordulót elhíresült jelenetek előzték meg, amelyek éles fényt vetettek a szocialista jelölt politikai arculatára (aki egyébként már február 22-én kijelentette: «Mon projet est moderne, pas socialiste» - a tervem modern, nem szocialista). Az egyik jelenet a március 15–16-i barcelonai európai csúcstalálkozó alkalmával játszódott le. A napirendre kerülő érzékeny témák közt szerepelt a nyugdíj kérdés és az elektromos energiaszolgáltatások állami szabályozás alóli feloldása. Százvezrek tüntettek az európai szakszervezetek és a különböző globalizációellenes mozgalmak felhívására a neo-liberális Európa ellen, miközben Jospin a rendőri kordonok védelme mögött Chirac-kal bezárkózva tárgyalt anélkül, hogy a legkisebb jelét adta volna a dolgozó tömegekkel és a fiatalsággal való szolidaritásnak. Ezt megelőzően, március 13-án, népszerűségét fehér köpenyes kutatók társaságában ápolandó, ellátogatott a Párizstól délre lévő Evry Genopoljába, a nagy területen fekvő, tudományos kutatások céljából létrehozott intézménybe. Itt azonban a Lu kekszgyár dolgozóinak egy küdottsége várta panaszt tenni amiatt, hogy a cég a növekvő nyereségek ellenére nagyméretű elbocsátásokat foganatosított. „Elcsapnak bennünket, mint a kuttyákat, hogy még több pénzük legyen”, kiáltotta a csoport egyik tagja. Jospin idegesen válaszolt: „Elkezdtek a harcot a foglalkoztatás terén...”, de nem tudta befejezni a demonstrációt; az egyik dolgozó (később kiderült, hogy a Lutte Ouvrière trockista mozgalom tagja volt) javasolta a munkásokat elbocsátó vállalatok rekvirálását. Erre a szocialista elnökjelölt: „Ha minden [üzemi] újjászervezésnél államosítani kellene...egy millió hétszázezer állást teremtetünk.” Lehurrogják, és valaki kiáltja: „Meg tudna maga élni havi 4000 frankból?” Majd

¹⁰ Guillaume Poingt, *Quel gouvernement a le plus privatisé depuis 30 ans? Le Figaro*, 04/10/2018 <https://www.lefigaro.fr> › Économie › Conjoncture

ugyanaz a dolgozó elmondja: „A napokban a Danone [a szóban forgó vállalat] vezérigazgatója azt mondta nekünk, hogy „én köpök a pofájukba a francia politikusoknak, azt csinálók, amit akarok”. De most a kormány vagy a vállalatok parancsolnak? Nem tudjuk, nem lenne-e jobb nekünk közvetlenül a gyárossal tárgyalni és rájuk szavazni. „Lionel Jospin álkapacsa megmerevedett és összeszorított ajkai közt susogta, hogy „próbálják ezt a megoldást”, majd sarkon fordult és faképnél hagyta a sztrájkolókat.”¹¹

A több millió TV-néző közt azok lepődhetnek meg leginkább, akik tudtak Jospin trockista multjáról. Az, hogy hosszú ideig titkolta militáns éveit (mint Mitterrand a maga vichysta múltját) egybevágott azzal, hogy nem tudott a munkásokhoz szólni az ő nyelvükön. De a szocialista elnökjelölt személyén túl az egész pártra fényt vetett ezt követően, hogy például nyolc oldalas széthajtható, hatmillió példányban terjesztett propaganda röplap közepén csillogó pikkelylemezes nevű sztárok hívtak Jospin-re szavazni, de egy szó sem volt a munkásokról és az alkalmazottakról; vagy a hírverő Jacques Séguala szerepe a tee-shirt-ök és egyéb választási „stratégiát képező zsákbamacskák kiválasztásában... A PS a divat- zszurnalisztikába süllyedt.”¹² Az idézett példák nem csak a 2002-es választás hangulatát illusztrálják, tükrözik Jospin pártjának ideológiai fejlődését is az 1990-es évektől kezdődően. A 2002-es elnökválasztás eredménye (Jospin kiesett már az első fordulóban és Chirac után Le Pen lett a második, minden ötödik francia szavazatával) annál nagyobb megrökönyödést keltett, hogy a baloldal, főként ennek az elitje, az ún. baloldali intellektüelek, a valóságtól elszakadva teljesen azonosultak a francia társadalomról alkotott képükkel. Azt hitték, hogy a nép és benne a munkásság már csak egy relikvia, a múlt ipari korszakának a maradványa, holott például - Daniel Cohen közgazdász adata szerint - a gyermekek 40%-át a XXI. század elején is munkáscsaládok nevelik. Valójában, egy egész irodalom (könyv, tanulmány, újságcikkek) tárgyalja, hogy hogyan és miért veszítette el a baloldal a népet. Így Rémi Lefebvre professor és kollegájának egy tanulmányából kitűnik,¹³ hogy baloldali írástudók felfogása szerint a társadalom immár kötelekek nélküli individuumok halmaza, amit még megnevezni is alig tudnak, és általában

¹¹ Gérard Desportes – Laurent Mauduit, *L'adieu au socialisme*, Paris, Grasset, 2002, 54-55., 59-60. o. Olivier Ducuing, *Débrayages en série dans les usines LU du groupe Danone*, *Les Échos*, 2001. február 2. <https://www.lesechos.fr> > 2001 > 02

¹² Gérard Desportes – Laurent Mauduit, *im.*, 65. o.

¹³ Rémi Lefebvre, Frédéric Sawicki, *Pourquoi le PS ne parle-t-il plus aux catégories populaires ? Mouvements*, 2007/2 (n° 50), 24-32 o.

egyetlen réteget sem tekintenek a történelem aktív tényezőjének. Diskurzusaik konfliktus mentesek, törekszenek láthatatlanná tenni a nép különböző csoportjait vagy osztályait a szemantika mezőnyében. Így pl. a „munkás” szinte teljesen eltűnt ennek az új baloldalnak a szótárából.¹⁴ Egy lexikográfiai elemzés kimutatta, hogy a 2003-as díjon-i kongresszuson előterjesztett öt javaslatuk 102.797 szavában a „munkás” 15-ször szerepel, a „dolgozó” 30-szor, a „munkavállaló” viszont 143-szor. A dolog nem lehetett véletlen, mert Pierre Mauroy már 1995-ben magából kikelve írta a *Nord populaire* c. lapban: „Használni kell a „dolgozó”, a „munkás” és „alkalmazott” szavakat: nem ocsmányságok ezek! A munkásosztály még mindig létezik.”¹⁵

Maga a nép és a népi kategóriák egy „tárgy” (objet) lettek, amit „a szocialista vezetők a hozzá nem értés, az éretlenség vagy az alienáció fogalmaként kezelnek. Így a szocialista elit képalkotásában a népi kategóriák viszonylag homogén egységeket jelentenek: a népet úgy ítélik meg, mint amely ‚csökönnyös’ a változások, a modernizáció, a globalizációhoz való alkalmazkodás iránt, mint amely képtelen megérteni a világ ‚bonyolultságát’. Egy reformoknak megfelelő ‚pedagógiát’ kell tehát alkalmazni. [...] A magyarázatok, amiket a legtöbb szocialista vezető adott az európai alkotmányról rendezett népszavazás nemleges eredményekor (2005) épületesek voltak ebben a tekintetben. [...] Lényegében a népet kellene megváltoztatni és nem azt a diskurzust, amit az visszautasít. [...] A PS számára ezentúl a nép nem egy védeni való ügy volt, hanem egy megoldásra váró probléma”¹⁶

A maastricht-féle népszavazáskor 1992-ben több szocialista politikus úgy vélte, hogy akik a „Nem” mellett voksoltak nem voltak méltóak szavazati jogukra.

A nép ügyének a dezertálását követte a megvetés.¹⁷ A véget nem érő populistázást kiszolgálták (és kiszolgálták) a „balos” művészek, filmesek, karikaturisták; így emblématikus kifejezések, figurák lettek a „Beaufs” (tárhók), a „Les Deschiens” (egy tudatlan, szűklátókörű köznépi családról készített TV-sorozat), a „Bidochons” (A Potrohosak c. képregény), a „Dupont Lajoie” c. film, stb., és a közgazdászok, politológusok, „kommunikációsok”

¹⁴ A tévedés jogát fenntartva lehet állítani, hogy a magyar sajtóból is eltűnt a dolgozó, a munkás, az alkalmazott, az idény- vagy kisegítő munkás, stb. fogalma, és a megélt valóságához közelebb álló szóhasználat helyett a rideg, „csereérték”-re redukált „munkavállaló”, „munkaadó” terminusaival lehet leggyakrabban találkozni.

¹⁵ Idézi Eric Conan, *Comment la gauche a perdu le peuple*, L'Express, 30 mai 2002. <https://www.lexpress.fr > Politique>

¹⁶ Rémi Lefebvre, Frédéric Sawicki, *im*.

¹⁷ Bertrand Rothé, *De l'abandon au mépris*, Paris, Seuil, 2013, 264 o.

(SIC!) hadai „bizonyítják” pl. a francia ipar felszámolásának a szükségességét, igazolva a szocialista döntéshozók stratégiáját.

A szocialista baloldalnak a dolgozó társadalomra nézve sokszor katasztrófálisabb politikája, mint a hagyományos jobboldalé nagyban hozzájárult ennek a bal-jobb elektorális megkülönböztetésnek a semlegesítéséhez, egyben előidézve a szavazásoktól való rendszeres és nagyméretű tartózkodást és a képviseleti demokrácia iránti közömbösséget. Ebben a folyamatban fontos mérföldkő volt 2005-ben a Giscard által patronált európai alkotmányról rendezett referendum, ami 55%-os „Nem”-mel végződött. Előzőleg, 2004. december 1-én François Hollande főtitkár összehívta a PS tagjait, akiknek állítólag 58%-a a ratifikálás mellett volt. Állítólag, mert a szavazás után kiderült, hogy az átlag szocialisták nagy többsége a „Nem”-et válaszlolók közt szerepelt. Ez azt mutatta, hogy a belső használatú 58% csalásból származhatott. Később Sarkozy egy valóságos államcsinnyel keresztül vitte az uniós dokumentum elfogadását a PS tartózkodó helyeslésével. Ebből lett a „Lisszaboni Szerződés” (2007. december 13), azonban a vox populi semmibe vétele nagy kárt okozott az amúgy is fáradt francia demokráciának.¹⁸

Jóllehet a szavazati joggal rendelkezők több mint felét népi kategóriák képezik, a Szocialista Párt tábora az évek során kicserélődött, a Kommunista Párté pedig visszahúzódott vagy Marine Le Pen Nemzeti Tömörülésére szavaz. Földrajzilag társadalmi bázisuk hosszú ideig a Nord-Pas-de-Calais iparvidéke és a Marseille-t övező Bouches-du-Rhône voltak. Az új évszázad elején, 2000-2010 között a PS epicentrumai áthelyeződtek az ország nyugati részébe, a klerikális múltú Bretagne-ba, Nouvelle-Aquitaine vidékére és a nagy városokba. A geográfus Christophe Guilluy tanulmányaiból kitűnik, hogy a „periférikus Franciaország”, amely magába foglalja a városi peremlakosság népi rétegeit és általában a vidék lakosságát, nem szavaz többé a még mindig Jaurès-re hivatkozó pártra. Rémi Lefebvre írja: „A Szocialista párt a bobók [burzoá-bohém] pártja lett, a diplomásoké, a városiaké, a vezető kádereké, akik nyitottak a mondializáció felé”, élvezve a globalizációból származó előnyöket, presztízt és életszínvonalat. Amikor Chirac második mandátuma lejárt, a 2007-es elnökválasztásra készülve, a PS 2006. márciusában nagyméretű toborzást indított az interneten 20 eurós belépési díjjal. Ekkor a párt elérte az 1980-as évek óta nem ismert

¹⁸ *Le traité de Lisbonne est une trahison de la démocratie, Reporterre - Le quotidien de l'écologie - Tribune - Europe, janvier 2008.* <https://reporterre.net › Le-traite-de-Lisbonne-est-une-tra...>

202.000-es taglétszámot, Párizs az ország első szocialista bázisa lett, „multikulturális, szocietális és liberális” programmal.¹⁹ Michelet szavait idézi (a „nép józan eszének elárulása” kapcsán) a politológus Laurent Bouvet amikor jelzi, hogy lemorzsolódtak még azok a középosztálybeli rétegek is (pl. tanítók, tanárok és hasonló szintű közalkalmazottak), amelyek a baloldal legtartósabb támaszai voltak. Ez nyilvánvaló lett Hollande (az V. Köztársaság legnépszerűtlenebb) elnöki ciklusa idején, amikor például a 2015-ös megyei választásokon az alkalmazottak 18%-a szavazott a PS-re, szemben a Nemzeti front (Nemzeti tömörülés 2018 óta) 38%-os eredményével. Ekkor a munkásság szavazata respektíve 15-49%-os arányban oszlott meg a két párt között, de David Valence, Saint-Dié-des-Vosges gaullista polgármestere úgy véli, hogy a kiskeresetű dolgozók és a munkanélküliek már Mitterrand idején sem szavaztak a szocialistákra és a kommunistákra.

Az elhagyott vagy elvesztett népi társadalom utódaként a baloldali aggregátum²⁰ „behelyettesítő nép”-re (peuple de substitution) talált elenyésző, de befolyásos kisebbségi csoportokban, és a józan ész, a munka és a dolgozó társadalom felszabadítása helyett a szexuális szokások kitergetését, a gyakran hisztérikus feminizmust, a migránsok körüli gyámkodást, stb. vitték az utcára és csináltak ezekből közügyet ill. ún. baloldali, európainak is mondott „értékeket”. Szakítást jelentenek ezek a tendenciák a francia felvilágosodás és köztársaság alapvető hagyományaival is. Az angolszász amerikai ideológiákból táplálkoznak olyan aktivista szektorok, ahol agítálnak pl. amellett, hogy a nők ne olvassanak vagy ne fordítsanak férfi szerzők által írt műveket, hogy a színes bőrű franciák ne fogadjanak be összejöveteleiken fehér lakosokat. Elég népes „baloldali” csoportok próbálták már utánózni az angolszász országokban dühöngő szobordöntögetéseket. Igaz, ilyenekre sok precedenssel szolgált Közép-Kelet Európában is a reakciós vagy fasiszta ideológiák visszatérése 1990 után. Franciaországban a kisebbségek utáni futásnak fontos területe lett a muzulmán lakosság.

Sok baloldali militáns vagy politikai személyiség vett részt 2019. november 10-én az ún. iszlamofóbia-elleni tüntetésen. Azóta a közvéleményben fogalom lett az „iszlamo-gauchisme”, ami szinte az egész baloldalt

¹⁹ Laurent Bouvet, « Le peuple est devenu un problème pour la gauche », *L'Express*, 26 janv. 2012.

²⁰ <https://lexpansion.lexpress.fr/actualite-economique/l...>

²⁰ Nem számítva a különböző baloldali befolyású szervezeteket, Franciaországban 19 baloldali párt és mozgalom létezik 2017-ben. https://fr.wikipedia.org/wiki/Gauche_en_France. Egyes kommentátorok szerint a bal-jobb megkülönböztetést egyre inkább átfedik a nemzeti érdekeket és kulturát védelmezők és a globalizációhoz tapadó „értékekeket” pártolók közötti ellentétek.

magába foglalja. A terület igéretesnek látszik, mert például a 2012-es elnöki választáson a kétmillióra becsült hithű muszlimok 59%-a François Hollande-ra, 23% pedig Jean-Luc Mélenchon, a Jospin-kormány volt miniszterére szavazott.²¹

A baloldal “szocietális” és “kisebbségi” (diverziós) politikára váltás hátterét jól megvilágítják Jean-Claude Michéa anarcho-szocialista filozófus sorai, melyeket érdemesnek látszik zárószavakként idézni: “Kétségtelenül, Flaubertnél találjuk egyik első jelét annak a ‘kisebbségek’ iránti csodálatnak, amely napjainkban a liberális balodal minden politikai konstrukciónak a középpontjában szerepel. ‘El voltam képedve nyolc nappal ezelőtt - írja George Sandnak 1867. májusában írt levelében - egy cigánytábor előtt, amely Rouen-ban telepedett le [...]. Ami csodálatos volt, az az, hogy a burzoák gyűlölettel nézték őket, holott olyan ártatlanok ezek mint a birkák [...]. Ez a gyűlölet valami nagyon mély és bonyolult dologba gyökeredzik. Megtalálható minden rendpárti embernél. [...] Engemet, aki mindig a kisebbségek mellett vagyok, felháborít.’ Ez a liberális előzékenység a kisebbség iránt (ami önmagában természetesen jogos) Flaubertnél mindig együttjár azonban a népi osztályok elleni még mélyebb gyűlölettel. ‘Milyen ostoba a nép! - írja például Louis Ménard barátjának - Egy örökös rabszolga fajta, amely csak a teher és a járom alatt tud élni. [...] Dögöljön meg tehát az éhségtől és a hidegtől!’ (1848. április 30-án kelt levél). Flaubert későbbi magatartása a Párizsi Kommünt illetően tehát egyáltalán nem meglepő: ‘Úgy gondolom - írja szintén George Sandnak néhány hónappal csupán a párizsi felkelés leverése után - hogy az egész Kommünt gályarabságra kellett volna itélni és kényszeríteni ezeket a vérengző barmokat Párizs romjainak az eltakarítására láncsal a nyakukon, mint egyszerű kényszerszolgákat.’ (1871. októberi levél). Amint látjuk, liberális perspektívában nincs semmi ellentmondás a kisebbségek és társadalomszéliek iránt minden helyzetben kinyilvánítandó szimpátia és a népi osztályok óriási többsége iránti mélységes megvetés között [...]. Ime, ami egy kicsit jobban megvilágítja a modern baloldali entellektüelek különös pszichológiáját (amit náluk ráadásul nem tesz megbocsáthatóvá Flaubert irodalmi génusza).”²²

²¹ Marie-Pia Rieubland, « 93 % des musulmans ont voté pour François Hollande », *La Vie*, 7 mai 2012.

²² Jean-Claude Michéa, *Notre ennemi le capital*, Paris, Climats, 2017, 93-94. o.

ZOLCSÁK ATTILA

Chile – szociális demokrácia, vagy konzervatív visszaút?

Erről kellett dönteniük a választóknak. A két legesélyesebb jelölt a fiataldiákvezér, Gabriel Boric, aki 2011-ben az utcán politizált, majd 2018 óta parlamenti képviselőként, a másik, a jobboldal első fordulóban még győztes jelöltje, a volt diktátor, Pinochet²³ híveinek a támogatását is remélő Jose Antonio Kast volt. 2021. december 19-én a baloldali Gabriel Boric nyerte meg a chilei elnökválasztás második fordulóját; ez az első alkalom a chilei rendszerváltás óta eltelt több mint 30 évben, hogy nem a középbal és középbjobb hagyományos jelöltje győzött. Ezen esemény elválaszthatatlanul kapcsolódik a 2019-ben kirobbant tüntetессorozathoz, mely a régi, Pinochet-féle alkotmány revíziója felé mutatott. Ez utóbbi tény adja a választás nagy jelentőségét: Chilében, a neoliberális kurzus úttörő országában érlelődő fordulat e szempontból az országon túlmutató jelentőséggel bír, melyhez elengedhetetlen egy rövid pillantást vetni az előzményekre.

²³ A chilei jobboldali fordulat 50. évfordulójáról emlékezünk dokumentumokkal az Évkönyv A nemzetközi munkásmozgalom történetéről 2019. számában (129-142.)

Kast kampányában konzervatív értékekkel és a törvényes rend betartatásáról beszélt. Arról, hogy megválasztása esetén megakadályozná az új alkotmány elfogadását. Választási programjában fontosnak tartotta a drogkereskedelem és az illegális bevándorlás elleni harcot. Megválasztása esetén nők ügyeiért felelős minisztériumot állítana fel, valamint csökkentené a nők és férfiak közti egyenlőtlenséget a munkaerőpiacon, továbbá ellenzi az azonos nemű párok házasságát.

A kampányban mindkét jelölt felhasználta a média modernebb lehetőségeit, széles körben terjesztették szelfijeiket is.

A választásokra egy sajátos helyzetben került sor: mindössze két év telt el Chile történelmének talán legnagyobb megmozdulásai óta, továbbá a COVID-járvány és az alkotmányozás folyamatának közepén. Ezzel a feszült helyzettel magyarázható, hogy a második körbe páratlan módon a legbaloldali és a legjobboldali jelölt jutott tovább.

Noha Chile Latin-Amerika legfejlettebb országai közé tartozik²⁴, amely a Pinochet rendszer megszűnése óta eltelt három évtizedben kiegyensúlyozott és demokratikus állam képét mutatta, a 2019-es metrójegy-áremelés után ki-robbant tüntetések egyértelműen megmutatták, hogy a felszín mögött súlyos feszültségek húzódnak, amelyeket a fennálló intézményrendszer nem tudott az adott kereteken belül kezelni. A megmozdulásokat természetesen nem pusztán a metrójegy árának drágulása magyarázta, hanem mindaz, amit ez jelképezett: a Pinochet-féle neoliberális gazdasági modell. „Nem 30 pesóról, 30 évről van szó” - mondták a tüntetők. Az 1980-as alkotmány 1990-ben

²⁴ Rövid áttekintést a térségről lásd Népszava 2022. január 11, Droppa György tollából.,

demokratikus legitimást nyert, mely fokozatosan erodálódott; a feszültség 2019-ben robbant ki. 2020 októberében 80%-os többséggel népszavazás döntött a 155 fős Alkotmányozó Nemzetgyűlés megválasztásáról, melyre 2021 áprilisában került sor, Sebastian Piñera jobboldali elnök vereségét és a baloldal abszolút sikerét eredményezve.²⁵ A jobboldali „Vamos por Chile” által megszerzett 37 mandátum még az 52 szavazatban megállapított vétóhoz sem elég. Az „Apruebo Dignidad” Gabriel Boric vezette baloldali pártszövetsége 27, a radikálisabb „La Lista del Pueblo” 26, a mérsékeltabb baloldali „La Lista del Apruebo” 25 helyet szerzett. A baloldal összességében azonban így sem szerezte meg a helyek kétharmadát, ami egy kompromisszumos megoldást vetít előre. Valószínűsíthető az elnök és a chilei Alkotmánybíróság jogköreinek megnyirbálása, de a lényeg a szociális-gazdasági reformokban ragadható meg: az 1980-as alkotmányban az állam gyakorlatilag semmilyen közszolgáltatást nem vállalt magára, hanem közvetítő szerepet töltött be az egyén és a piaci szolgáltatók között, ami a lakosság kettészakadásához vezetett. Az új alkotmány fő törekvései közé sorolható az őslakos mapuche kisebbség jogainak bővítése, a víz privatizálása elleni fellépés, továbbá átfogó reformok az egészségügytől az oktatásig: mindez az állam szerepének növelése által. Röviden ezek a pontok azok, melyeket a választásokat megnyerő Gabriel Boric is képvisel.²⁶ A kidolgozott új alkotmányt népszavazáson kell jóváhagyni, melyre várhatóan 2022-ben kerül sor.

2021. december 19-én a baloldali Gabriel Boric nyerte meg a chilei elnök-választás második fordulóját; ez az első alkalom a chilei rendszerváltás óta eltelt több mint 30 évben, hogy nem a középbal és középjobb hagyományos jelöltje győzött. Ezen esemény elválaszthatatlanul kapcsolódik a 2019-ben kirobbant tüntetéssorozathoz, mely a régi, Pinochet-féle alkotmány revíziója felé mutatott. Ez utóbbi tény adja a választás nagy jelentőségét: Chilében, a neoliberális kurzus úttörő országában érlelődő fordulat e szempontból az országon túlmutató jelentőséggel bír, melyhez elengedhetetlen egy rövid pillantást vetni az előzményekre.

Noha Chile Latin-Amerika legfejlettebb országai közé tartozik, amely a Pinochet rendszer megszűnése óta eltelt három évtizedben kiegyensúlyozott és demokratikus állam képét mutatta, a 2019-es metrójegy-áremelés után ki-

²⁵ https://azonnali.hu/cikk/20211124_visszater-e-pinochet-szelleme-vagy-a-diaktuntetesek-baloldali-vezere-gyoz-chileben

²⁶ Constituyente en Chile: ¿nueva Constitución y giro de 180° al ‘modelo chileno’ que dejó Pinochet? - YouTube

robbant tüntetések egyértelműen megmutatták, hogy a felszín mögött súlyos feszültségek húzódnak, amelyeket a fennálló intézményrendszer nem tudott az adott kereteken belül kezelni. A megmozdulásokat természetesen nem pusztán a metrójegy árának drágulása magyarázta, hanem mindaz, amit ez jelképezett: a Pinochet-féle neoliberais gazdasági modell. „Nem 30 pesóról, 30 évről van szó” - mondták a tüntetők. Az 1980-as alkotmány 1990-ben demokratikus legitimitást nyert, mely fokozatosan erodálódott; a feszültség 2019-ben robbant ki. 2020 októberében 80%-os többséggel népszavazás döntött a 155 fős Alkotmányozó Nemzetgyűlés megválasztásáról, melyre 2021 áprilisában került sor, Sebastian Piñera jobboldali elnök vereségét és a baloldal abszolút sikerét eredményezve.

Őslakos mapuche demonstrálók

lalt magára, hanem közvetítő szerepe töltött be az egyén és a piaci szolgáltatók között, ami a lakosság kettészakadásához vezetett.

Az új alkotmány fő törekvései közé sorolható az őslakos mapuche ²⁷kisebbség jogainak bővítése, a víz privatizálása elleni fellépés, továbbá átfogó reformok az egészségügytől az oktatásig: mindez az állam szerepének növelése által. Röviden ezek a pontok azok, melyeket a választásokat megnyerő Gabriel Boric is képvisel. ²⁸A kidolgozott új alkotmányt népszavazáson kell jóváhagyni, melyre várhatóan 2022-ben kerül sor.

²⁷ Választási győzelmét követő beszédét Borric mapuche nyelven kezdté, amellek nagy sikert aratott. (Az országban a lakossága 4 népcsoportra oszlik: egyrésze a spanyol és indián vegyes házasságokból született, illetve a spanyolok mellett Európából bevándoroltak – így maga Boric is, akinek szülei még az Osztrák-Magyar Monarchia Horvátországból vándoroltak ki a XIX. század végén, feleségének családja pedig katalán eredetű. Riválisa, a második fordulóban alul maradt Jose Antonio Kast német felmenőket tudhat magáénak.)

²⁸ Constituyente en Chile: ¿nueva Constitución y giro de 180° al ‘modelo chileno’ que dejó Pinochet? - YouTube

A választások kampánya Pinochet bukása óta a legkiélezettebb volt, amelyből végül a baloldal koalíciója került ki fölényesen. A helyzetet különösképpen befolyásolták a 2019 óta zajló országos tüntetések. A tüntetések már az alkotmány módosítását követelték.

Ez egyet jelentett a Pinochet rendszer végleges felszámolásával, valamint beteljesítették a szocialista Salvador Allende, az 1973. szeptember 11-i katonai puccsban meggyilkolt chilei elnök reményét:

A nép választ (1964)

„Életemmel fogok fizetni, amiért megvédtem azokat az elveket, amelyek oly drágák hazánknak. Gyalázat lesz osztályrészük mindazoknak, akik megtagadták kötelességüket, megszegették szavukat, megsértették a Fegyveres Erők doktrínáját...Hiszek Chilében és Chile sorsában. Lesznek férfiak, akik túlélnek ezt a sötét és keserű pillanatot amikor az árulás akar uralomra jutni... Ezek az utolsó szavaim, és biztos vagyok abban, hogy az áldozat nem lesz hiába való.”²⁹

A választások központi témája az új alkotmány volt. A Pinochet rendszer bukása óta ugyan többször módosították, de érvényben maradt a régi alkotmány. Ennek jellegét a neoliberais gazdaságpolitika határozta meg, amelyet jórészt az Egyesült Államokban tanuló és a chilei demokráciával szembe for-

²⁹ Uo. 137.

dult hallgatók képviselték. Az alkotmány megváltoztatásáról még 2021. nyarán döntöttek. Az új alkotmány kidolgozásának és elfogadásának azonban sajátos módját fogadták el: sem kidolgozásáról, sem pedig elfogadásáról nem a parlament döntött, hanem egy széles körű konzultáció a lakosság körében, amelynek során bizottságokat hoztak létre egyenlő arányban képviseltethették magukat a nők és a férfiak. Az új alkotmányról népszavazásnak kell döntenie 2022. nyarán: ezen vagy elfogadják, vagy elutasítják azt.

Annyi bizonyos, ami már a győztes választási koalíció programjából kiderül, hogy a Friedmann fémjelezte neoliberális gazdaságpolitikával szemben egy szociális program megvalósítására történik kísérlet.

Chile történelmében nem egyedül álló a baloldali fordulat, amelyben a szakszervezetek és a politikai pártok egyaránt részt vesznek. Az első munkásszervezetek még a XIX. század közepén jöttek létre, tagjai európai bevándorlók voltak. A baloldaliság is jellemzője a mozgalomnak, így pl. 1919-ben a szakszervezetek már kimondták „forradalmi céljaikat”, majd 1921-ben csatlakoztak a Vörös Szakszervezeti Internacionáléhoz. A Kommunista Párt 1922-ben alakult meg és része volt 1931-ben a diktatúra megdöntésében. A szocialista és a kommunista együttműködésnek is hagyományai voltak, az 1932-ben létrejött Chile Szocialista Pártja a kezdetektől együttműködött a KP-vel, majd a Chilei Dolgozók Szövetségének is tagja lett. 1936-ban széles alapokon nyugvó, radikálisokat, szocialistákat és kommunistákat egyesítő népfront jött létre, amely több minisztert is adott a kormányba. A hidegháború hatására betiltották a KP-t, azonban ennek újjászervezése a szakszervezetek segítségével 1953-ban sikerült. Ekkor alakult meg az egységes Chilei Dolgozók Egység Központja (Central Unica de Trabajadores de Chile – CUTCH). Az erős szakszervezeti mozgalom a kommunista és a szocialista párt támogatásával jött létre. 1970. szeptemberében az elnök választásokat követően a Népi Egység került kormányra, amelynek elnökévé Salvador Allendét választották.

Pinochet puccsát követően valamennyi baloldali szervezetet, mindenekelőtt a KP tagjait is üldözték. Ennek ugyan véget vetett Pinochet bukása, de 1999-ig megtarthatta főparancsnoki tisztségét, majd Nagy-Britaniába került orvosi kezelésre, házi őrizetben. Ezzel végkép lezárult a diktatúra korszaka, hívei viszont részben megőrizték politikai és még nagyobb részben gazdasági befolyásukat.

A választási felmérésből kiderül, hogy Boric támogatottsága az urbánus területeken, vagyis a munkásosztály hagyományos központjaiban volt kiugró, mindenekelőtt az ország középső részén; a jobboldal vidéken, mindenekelőtt

a migráció által érintett északi, illetve a mapuche-konfliktus által érintett területeken erősödött meg.³⁰ A korosztályokat tekintve is markáns a különbség: Boric a 30 év alattiak – „a félelem nélküli generáció” –, Kast az 50 év felettiek körében élvez nagy előnyt. Az elitek szerepét illetően itt is a baloldali kulturális és a jobboldali gazdasági elit ellentéte rajzolódik ki.³¹

A két jelölt bányászattal kapcsolatos tervei nem egészen világosak. Annyi azonban a kampány során kiderült, hogy míg Boric emelné a bányászati nyereség után fizetendő adókat és erősítené az állami szerepvállalást a szektorban, addig a szabadpiac totális hívéként Kast megnyitná a bányákat a magánbefektetők előtt. Világos, hogy a világ egyik legegzenlőtlenebb országában, ahol a biztonságot csak egy szűk réteg élvezheti, a Boric által említett reformok némi javulást és hajszálnyival nagyobb szociális egyenlőséget hoznának,

Pinochet és fő támogatója, Henry Kissinger

ugyanakkor a beruházások esetleges csökkenése világpiaci bizonytalanságot okozhat a réz- és lítiumellátásban.

Nemzetközi téren Boric bár azt a véleményt fejtette ki, hogy a venezuelai választásokon történt csalás, azonban, míg elhatárolta magát Bolíviától is, egyértelműen a diplomáciai kapcsolatok felvétele mellett foglalt állást.

Vele ellentétben Kast a kubai és venezuelai diplomáciai kép-

viselet kiutasítását is szóba hozta,³² ami még a térség jobboldali kormányai között is páratlan – riválisát, Boricot „castroizmussal” vádolta. Ugyakkor meg kell jegyezzük, hogy Kast antikommunizmusa láthatóan nem érinti Kínát. Az utóbbira vonatkozó kérdésre azzal felelt, hogy „gazdaságilag bonyolult ügy”, és ebben a kitérő válaszban rejlik a chilei választások egy fontos világ-gazdasági aspektusa.³³

³⁰ <https://www.avina.net/chile-y-otro-urnazo-contr-la-partidocracia/>

³¹ <https://www.avina.net/chile-y-otro-urnazo-contr-la-partidocracia/>

³² A venezuelai választásokról lás e kötetünkben Kupi László írását.

³³ Kast o Boric: Chile vive las elecciones presidenciales más polarizadas y determinantes en 50 años - YouTube

Ezzel összefüggésben Chilében új jogdíjtörvény áll kidolgozás alatt, amely minimum 3 százalékos adót vetne ki a réz- és lítiumértékesítésre. Boric ebből a bevételből finanszírozná a világjárvány miatt még szélsőségesebb állapotba került Chile oktatását és egészségügy elengedhetetlen fejlesztését.

Nemzetközi téren Kast a kubai és venezuelai diplomáciai képviselőt kiutasítását is szóba hozta - ami még a térség jobboldali kormányai között is páratlan - riválisát „castrocizmussal” vádolva. Meg kell azonban említeni, hogy Boric is világosan elítélte a 2020-as venezuelai választásokat. Míg Kast anti-kommunizmusa láthatóan nem érinti Kínát, az utóbbira vonatkozó kérdésre azzal felelt, hogy „gazdaságilag bonyolult ügy”, és ebben a kitérő válaszban rejlik a chilei választások egy fontos világgazdasági aspektusa.³⁴

Chile történelmileg jelentős rézkitermelő ország, mely gazdasági tényező már az 1973-as Pinochet-puccs háttérében is nagy szerepet játszott. A réz mellé azonban felzárkózott az akkumulátor-gyártáshoz nélkülözhetetlen lítium is, melynek jelentősége évről évre nő; a Föld lítiumkészletének jelentős része Chile, Bolívia és Argentína közös határának régiójában található. A kitermelési jogokért az USA és Kína küzd egymással; figyelemre méltó, hogy Evo Morales bolíviai elnök sokat vitatott 2019-es bukására nem sokkal azt követően került sor, hogy az ország lítium kitermelését illetően kínai vállalattal írt alá szerződést.³⁵ Kast említett óvatos szavaival ellentétben Boric egyértelműen kijelentette, hogy a lítium-kitermelés a chilei állam kezében kell, hogy maradjon.; Boric ugyanakkor halasztást kért a döntést illetően.³⁶

A mérsékeltté vált kampány ellenére nyilvánvaló, hogy december 19-én Chilének két gyökeresen eltérő modell közül kellett döntenie. Kérdés, mi történik ezután? Mint látható, Boric a régi mérsékelt baloldallal égül nyitott a centrum felé. Elhatárolódott a bolívari szocializmustól, de pártszövetségének egyik fontos összetevőjét Chile Kommunista Pártja képezi, miközben ő és mozgalma leginkább a spanyolországi Podemossal vethető össze. Fontos azonban figyelembe venni, hogy a chilei mozgalom nem csupán már létező szociális vívmányokat akar, ennél tovább megy, ezzel viszont a rendszer alapjait kérdőjelezi meg: a Boric által hosszú távon felszámolni kívánt magánnyugdíj-alapok például ezer szállal kötődnek a pénzügyi rendszerhez, és lehetetlen hozzájuk nyúlni anélkül, hogy az ne váltana ki továbbgyűrűző hatáso-

³⁴ Uo.

³⁵ http://mirador-blog.hu/post/del_amerika_doent_a_joevodrol?fbclid=IwAR0P30ewQtPgH1rI_wu27poVvOv08pD8DoxXJuZKxhZuYDRmYfYfGI2DI

³⁶ <https://www.latercera.com/pulso/noticia/el-conflicto-que-viene-gobierno-avanza-en-licitacion-de-litio-y-comando-de-boric-pide-postergar-su-adjudicacion/LSS7WD5FTNBXTDK4RKLH3T2CMA/>

kat. A chilei alkotmányozás és Gabriel Boric kormányának sikeressége a régió más, társadalmi-gazdasági krízissel küszködő országa számára is mintaként szolgálhat. Az új elnök szavaival: „Chile volt a neoliberalizmus bölcsője, itt kell megásnunk a sírját is”.³⁷

TARAFÁS IMRE

Választások Németországban 2021

Angela Merkel visszavonulásával a második világháború óta először fordult elő, hogy egy épp regnáló német kancellár nem indult a választásokon. Ez nagyfokú bizonytalanságot teremtett a választók körében: felmérések szerint 25 és 40% közé tehető azon választók aránya, akik egészen a választások napjáig bizonytalanok voltak abban, hogy kire szavaznak majd.

Végül a Szociáldemokrata Párt – 2017-es szereplésükhöz képest 5,2%-ot javítva – vált a legnagyobb támogatottságú párttá 25,7%-os eredménnyel. A választás nagy nyertesének bizonyultak még a Zöldek, akik a legnagyobb arányban, 5,8%-kal javítottak korábbi eredményükön, a szavazatok 14,8%-át szerezve meg, jóllehet, ez alulmaradt a várakozásaikon. A Német Szabaddemokrata Párt 15,5%-nyi szavazathoz jutott, 0,7%-kal javítva korábbi eredményein. Ezzel szemben a Kereszténydemokrata Unió ugyan jobban szerepelt a várakozásoknál (24,1%), a CDU mégis történetének legrosszabb eredményét produkálta. A CDU mellett nagy veszteséget szenvedett az Alternatíva Né-

³⁷ <https://sonarfm.cl/gabriel-boric-triunfo-primarias-neoliberalismo-18-07-2021>

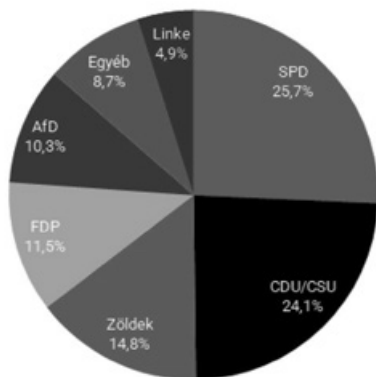
metországért, amely bejutott ugyan a szövetségi parlamentbe, de meggyengülve (10,3%) és egyértelműen elveszítve pozícióját mint a legnagyobb ellenzéki párt. Hasonlóképpen a Baloldali Párt is talajt veszített.

Az elemzések szerint a CDU választóinak egy része (mintegy 1,36 millió-an) szociáldemokratákhoz, 900 ezer szavazójuk a Zöldekhez, míg nagyjából 300 ezer a Szabaddemokratákhoz pártolt át. Az Alternatíva Németországért szintén veszített szavazókat (mintegy egymilliót) a szociáldemokraták, illetve a szabaddemokraták javára. A Zöldek jelentős eredményének tekinthető még, hogy nagy arányban tudtak megszólítani olyan polgárokat, akik eddig nem mentek el választani, elsősorban fiatalokat. Általánosságban véve a választói hajlandóság stabil maradt, mi több, a 76,6%-os eredmény 0,4%-os javulást mutatott 2017-hez képest. A generációs szempont döntő jelentőségűnek bizonyult, az idősebbek és a fiatal szavazók preferenciáiban nagy eltérés mutatkozott. Míg utóbbiak jobbra a Zöldekre vagy a Szabaddemokratákra voksoltak, olyan jövőorientált üzenetek iránt mutatva fogékonyságot mint a klímavédelem és a digitalizáció, utóbbiak kitartottak a koalíció hagyományos pártjai mellett – olyannyira, hogy egyes számítások szerint, ha az idősebb szavazók döntötték volna el a választást, maradt volna a nagykoalíció. Noha jelentős regionális különbségek mutathatók ki a szavazatok eloszlásában, ezek már korántsem a hagyományos nyugat-kelet tengely mentén mutatnak eltérést. Bajorországban erős maradt a CDU, míg Berlin környéke döntően szociáldemokrata preferenciát mutatott. A választások egyik fontos üzenete, hogy a keleti és nyugati választói magatartást jóval differenciáltabban kell megítélni a jövőben, mint eddig.

Általánosságban véve a választások nagy tanulsága, hogy tovább erősödik az a tendencia, amelynek megfelelően egy olyan hatpártrendszer formálódik Németországban, amelyben egyik párt sem dominál. Amint arra a The Economist politikai elemzője rámutatott, a fragmentálódás trendje több európai országban tapasztalható, az azonban kifejezetten német sajátosság, hogy mindennek eredményeként a politikai centrum erősödik a szélsőséges pártok rovására.

A német törvényeknek megfelelően ezen eredmények után még teljesen nyitott volt annak kérdése, hogy végül mely pártok koalíciója alkotja majd az új kormányt – Armin Laschet, a Kereszténydemokrata Unió jelöltje éppen ezzel próbálta vizsgálni támogatóit a pártszövetség eredményváró rendezvényén. Legalább három lehetőség jöhetett szóba: (1) a nagykoalíció a szociáldemokraták és a kereszténydemokraták között, (2) a zöldek és szabaddemokraták

A 2021-es német választás várható eredménye 100%-os szavazatösszesítés mellett

Forrás: Spiegel, Portfolio

*A bajor CSU-nak külön frakciója, de az ábrán a testvérpárttal közösen jelöljük

szövetsége a szociáldemokratákkal vagy (3) a két kispárt koalíciója a kereszténydemokratákkal. Az első opció igen valószínűtlen volt, de a másodiknak és a harmadiknak is megvoltak a maga nehézségei, mivel a szabaddemokraták és a zöldek szavazói sok kérdésben markánsan különböző álláspontra helyezkednek. Végül a két „királycsináló” kis párt a szociáldemokratákkal közösen alkotja az új kormányt, a zöldek kancellárjelöltje Annalena Baerbock (aki egyben negyven évesen a legfiatalabb kancellárjelölt volt) a külügyminiszeri posztot kapta, míg a szociáldemokraták jelöltje, Olaf Scholz lett az új kancellár. A hatvanhárom éves, jogász végzettségű Scholz 2002 óta meghatározó személyisége a német politikának, pályája során volt munkaügyi és szociális miniszter (2007–2009), Hamburg főpolgármestere (2011–2018), legutóbb pedig, Merkel utolsó kormányában ő töltötte a be a pénzügyminiszeri, valamint az alkancellári posztot (2018–2021). A Szociáldemokrata Párton belül többen a mérsékelt szárnyhoz sorolják. Annyi biztosra vehető, hogy támogatói háttére fragmentáltsága okán Scholz kancellári hatalma nem lesz olyan erős, mint amilyen Merkelé volt.

Az új kormány – amely a német hagyományoknak megfelelően rendkívül részletes koalíciós megállapodás révén jött létre – legnagyobb kihívása továbbra is a COVID19 pandémia kezelése. Az egészségügyi miniszter Karl Lauterbach világossá tette, hogy a második világháború óta ez Németország

legsúlyosabb egészségügyi válsága. (Eddig több, mint 100 ezer ember halt meg a vírus következtében az országban.) Az új kormány elsősorban az oltási program gyorsításától remél javulást. Scholz egyik legutóbbi beszédében olyan határozott, szigorú hangot ütött meg a németországi oltásellenes csoportokkal szemben, amelyet Merkel alatt nem tapasztalhattak a polgárok. A nehézségeket növeli, hogy jelentős munkaerőhiány tapasztalható az egészségügyben, amelyet a kormány prémiumokkal és fizetésemeléssel igyekszik orvosolni.

Külpolitikai téren az új német kormány az Európai Parlament megerősítésére törekszik, valamint határozottabb fellépésre az uniós jogot megsértő tagállamok ellen. Egy átfogó, uniós szinten közösen megfogalmazandó Kínapolitika kidolgozása, amely képes kibékíteni egymással a gazdasági érdekeltiségeket és az emberi jogi elvárásokat, a legsürgetőbb külpolitikai feladatok közé tartozik. A koalíciós partnerek emellett a transzatlanti kötelékek megerősítésére fognak törekedni megállapodásuk alapján.

A klímaváltozás érthető módon központi helyet foglal el a koalíció programjában. Az előirányzat szerint valamennyi törvényt kétszeresen fognak ellenőrizni abból a szempontból, hogy a tervezett rendelkezés miként hathat a klímára. Emellett igen ambiciózus célokat fogalmaznak meg a partnerek a megújuló energiaforrások fejlesztésére, elsősorban a napenergiára vonatkozóan.

Pénzügyi tekintetben az új német kormány számára továbbra is a vírus-helyzettel összefüggő gazdasági nehézségek jelentik a legnagyobb kihívást, a gazdaság talpraállításához jelentős állami segítségre van szükség. Mindemelllett a tervezett klímavédő intézkedések (mindenekelőtt a megújuló energiaforrásokra való átállás) vélhetőleg jelentősen megterhelik majd a kormány költségvetését.

Az új kormány jelentős politikai ambícióihoz tartozik a fiatalság intenzívebb bevonása a politikába, nagyobb reprezentációja a politikai életben. Ezt azzal akarják elérni leginkább, hogy a választói korhatárt 16 évre szállítják le. Mindazonáltal ezt csak alkotmányváltoztatással lehet majd keresztülvinni, amihez az ellenzéki pártok támogatására is szüksége lesz majd az új kormánynak.

KUPI LÁSZLÓ³⁸

A 2021-es venezuelai regionális és helyhatósági „megaválasztások” egy magyar választási megfigyelő szemével

Venezuela eddigi 21. századi történetét egy nagy politikai kísérlet és az ezt övező heves politikai csatározások uralják. Hugo Chávez 1998-as elnökké választása óta úgynevezett bolivári forradalom zajlik a dél-amerikai országban, amely időről időre nagy ellenállást vált ki Venezuelán belül és kívül is. Bár addig is voltak különféle próbálkozások³⁹ a kísérlet megdöntésére, Chávez 2013-as haláláig az általa megteremtett rendszer eléggé stabil volt. Ebben nem kis szerepe volt a 2000-es évek eleji gazdasági fellendülésnek, és az emiatt lehetővé váló szociális intézkedéseknek.

Utódja, az elnöki posztot – választásokon – átvevő Nicolás Maduro egykori szakszervezeti vezető és külügyminiszter azonban nehéz helyzetben került az ország élére. Elnökségének kezdete szinte egybeesett az olajárak bezuhanásával, ami súlyos gazdasági problémákat okozott a dél-amerikai országban. Ezenkívül drámai körülmények között való hatalomra kerülésében és az ország ezzel párhuzamosan kibontakozó gazdasági-társadalmi krízisében az Egyesült Államok is lehetőséget látott arra, hogy különböző intézkedésekkel végre térdre kényszerítse a chavista vene-

Nicolás Maduro

³⁸ Történész, PhD hallgató, ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék.

³⁹ Sztrájkok, szabotázsok, utcai zavargások szítása és egy rövid életű puccskísérlet 2002 áprilisában.

zuelai kormányt. 2015-ben az Obama-adminisztráció az Egyesült Államokra nézve „rendkívüli nemzetbiztonsági fenyegetésnek” nyilvánította Venezuelát, és szankciókat vezetett be a dél-amerikai ország ellen⁴⁰, amelyeket később a Trump-kormány tovább szigorított. Hasonlóan nagy csapásként érte a szinte kizárólag az olajbevételekből élő dél-amerikai országot, hogy az Egyesült Államok 2019-ben leállította a venezuelai nyersolaj vásárlását, sőt megbünteti azokat a kereskedőházakat és magánszemélyeket, amelyek elősegítik a venezuelai olajexportot⁴¹. A kívülről érkező kihívások mellett fokozódó belső politikai csatározások is jellemezték a 2013 óta eltelt időszakot. Az elmúlt években több alkalommal is súlyos zavargások – ún. guarimbák – törtek ki az ország nagyvárosaiban, amelyek szításáért a kormányzat nem egyszer az ellenzék egyes csoportosulásait tette felelőssé. 2019 januárjában új fejezethez érkezett a venezuelai kormány és az ellenzék egymásnak feszülése. A venezuelai parlament ellenzéki elnöke, Juan Guaidó Venezuela ideiglenes államfőjévé kiáltotta ki magát, amit az Egyesült Államok kormánya – később pedig az Európai Unió – azonnal elismert. Guaidó „árnyékkormányt” hozott létre, majd az év áprilisában hatalomátvételre szólította fel a hadsereget.⁴² Felhívása azonban visszhangtalan maradt, fellépése nem rengette meg a Maduro-kormányt és politikai rendszerét. 2018-ban és 2020-ban ilyen körülmények között rendeztek az országban elnök- és parlamenti választásokat, amelyeken az ellenzéki pártok egy része nem vett részt, mivel a rendszert illegitimnek, a választásokat pedig előre lefutottnak tartották. 2021-re azonban megint megváltozott a politikai széljárás. Az ellenzéki pártok és a kormány Mexikóban tárgyalásokba kezdtek, aminek eredményeképpen az ellenzék visszatért a választási keretek közé. Így a 2021 novemberében rendezett regionális és helyhatósági választásokon már a teljes venezuelai politikai paletta képviseltette magát.

Azonban nem ez volt az egyetlen pozitív fejleménye a tavalyi voksolásnak. Ezúttal számos nemzetközimegfigyelő-csoport követte figyelemmel a választási folyamatot. 2010 óta először Venezuelába utazott az Európai Unió Választási Megfigyelői Missziójának (European Union Election Observation

⁴⁰ Mason, Jeff; Rampton: *U.S. declares Venezuela a national security threat, sanctions top officials*. Reuters, 2015.03.09., <https://www.reuters.com/article/us-usa-venezuela-idUSKBN0M51NS20150309>, letöltve: 2022.01.05.

⁴¹ Kassai, Lucia: *New U.S. sanctions on traders choke Venezuela's oil exports*. WorldOil, 2021.03.02., <https://www.worldoil.com/news/2021/3/2/new-us-sanctions-on-traders-choke-venezuela-s-oil-exports>, letöltve: 2022.01.05.

⁴² *Venezuela Crisis: Guaidó Calls for Uprising as Clashes Erupt*. The New York Times. 2019.04.30., <https://www.nytimes.com/2019/04/30/world/americas/venezuela-coup-guaido-military.html>, letöltve: 2022.01.05.

Mission, EU EOM) delegációja, de érkeztek megfigyelők az ENSZ-től, a választási rendszerek szakértőjének számító amerikai Carter Központtól⁴³ és a Latin-amerikai Választási Szakértők Tanácsától (Consejo de Expertos Electorales de Latinoamérica, CEELA) is. A kormányzó Venezuelai Egyesült Szocialista Párt (Partido Socialista Unido de Venezuela, PSUV) meghívására is érkezett egy hetven-nyolcvan főből álló megfigyelőcsoport afrikai, európai, valamint észak- és dél-amerikai országokból. Ebbe a csoportba kaptam én is meghívást, mint a Latin-Amerika Társaság nevű civil szervezet vezetője, így saját tapasztalatokat szerezhettem a venezuelai választási folyamatról, közben pedig bepillantást nyertem Caracas és környékének mindennapjaiba.

Egy héttel a szavazás előtt a venezuelai fővárosba érkezve azonnal látszott, hogy választási kampány zajlik, mivel a lámpaoszlopokra erősített poszterekről és óriásplakátokról különféle jelöltek képei néztek le a városra, és – a Latin-Amerikára oly jellemző – falfeliratok hirdették a szavazás útján való békés véleménynyilvánítás fontosságát. Ezúttal a politikai pártoknál és szervezeteknél fontosabbak voltak maguk a személyek, mivel az ország regionális és helyhatósági választásokra készült. A voksolásnak a „megaválasztások” nevet adták, mivel a korábbiaktól eltérően 2021. november 21-én egyszerre választottak állami kormányzókat, helyi polgármestereket, regionális és önkormányzati képviselőket. 23 állami kormányzói, 253 regionális képviselői, 335 polgármesteri és 2 471 önkormányzati képviselői helyről lehetett szavazni. Az összesen 3 082 pozícióra azonban rendkívül nagyszámú jelölt pályázott. A választás lebonyolító szerve, a Nemzeti Választási Tanács (Consejo Nacional Electoral, CNE) 70 244 jelöltet vett nyilvántartásba.

Alapvetően két tábor állt szemben egymással, a kormánypárt és a különféle – jobb- és baloldali – ellenzéki pártok. A választásokon induló legnagyobb

„Szavazz fent és jobbra” – hirdeti a Fuerza Vecinal választási molinója. (A szerző felvétele.)

⁴³ <https://www.cartercenter.org/news/pr/2021/venezuela-102721.html>, letöltve: 2022.01.03.

politikai szervezet a kormányzó PSUV és hatpárti szövetsége volt, amely 2021 augusztusában előválasztást rendezett a jelöltjei között, hogy minden megpályázható pozícióért a legesélyesebb személyt indítsa. Az ő 3 082 indulójával állt szemben az ellenzék több mint 67 000 jelöltje. Az ellenzéki pártok közül csak néhányat emelnék ki, akik vagy fontos helyeken győztek, vagy látványos volt a jelenlétük a választási kampány során. A legjelentősebb mérsékelt jobboldali ellenzéki tömörülés a Demokratikus Egység Kerekasztala (Mesa de la Unidad Democrática, MUD) nevű koalíció volt, amely 2008 óta van jelen a venezuelai politikában. A másik jelentős erő, a MUD-ból kivált politikusok által 2021-ben alapított „Szomszédsági Erő” (Fuerza Vecinal) volt, amelynek plakátjai a PSUV mellett dominálták a Caracas utcáit, és a választáson is eredményesen szerepelt. Bár kormányzói posztokat nem szerzett, de több helyen másodikként futott be a Chávez-korszakot megelőző ún. Punto Fijo-i rendszer⁴⁴ egyik domináns pártja, a szociáldemokrata irányultságú Demokratikus Akció (Acción Democrática, AD). Erőteljes utcai jelenléte volt még az oktatás jelentőségét hangsúlyozó „Ceruza Szövetség” (Alianza de Lápiz) nevű politikai formációnak is, amely második lett a Caracas polgármesteri címéért folytatott versenyben. Összesen 111 – 37 országos és 74 regionális vagy helyi – politikai formáció mérkőzött meg egyik, vagy másik pozícióért.

A választási kampány különféle csatornákon folyt. Mind a PSUV, mind pedig az ellene induló pártok politikai hirdetményei látványosan jelen voltak az utcákon. A választási plakátok adott esetben még felelgettek is egymásnak. „Vota arriba y la izquierda”/”Vota arriba y la derecha” – vagyis „szavazz fent és balra/jobbra” – állt a PSUV és a Fuerza Vecinal plakátjain, amivel a pártok a szavazógép képernyőjén való elhelyezkedésükre utaltak. A legnagyobb számban ennek a két pártnak a plakátjait láttuk, de találkoztunk a Somos Venezuela és az Alianza de Lápiz plakátjaival is. A pártok az állami és magán televíziókban és rádiókban is népszerűsítették a jelöltjeiket, mi ezekkel azonban kevésbé találkoztunk. Láttunk azonban olyan kormányzati hirdetést az egyik televíziócsatornán, amelyben a választáson való részvételre buzdították a szavazópolgárokat, és részletesen bemutatták a szavazatok leadásának

⁴⁴ Három venezuelai párt, a szociáldemokrata AD, a kereszténydemokrata COPEI és a liberális URD Marcos Pérez Jiménez diktatúrájának 1958-as bukása után Punto Fijóban megállapodott egymással a hatalom felváltva való gyakorlásáról. A Punto Fijó-i paktumként elhíresült politikai váltógazdaságban végül csak az AD és a COPEI vált dominánssá. Ez a rendszer egyrészlől évtizedeken át stabil, szélsőségektől mentes politikai rendszert biztosított a dél-amerikai országban, másrészlől az 1990-es évek közepére túlságosan belterjessé vált és kifulladás. A szisztémának Hugo Chávez 1999-es hatalomra kerülése vetett véget, az AD és a COPEI pedig tartósan háttérbe szorult.

folyamatát. Latin-Amerikában nagyon népszerű a Facebook mellett a Twitter és a WhatsApp üzenetküldő alkalmazás, amelyeknek szintén nagy szerepük volt a kampányban, de a pártok a választókat SMS-ben is buzdították valamilyen jelölt támogatására. Ez utóbbi esetében a venezuelai törvények naponta egy darab SMS küldését engedélyezik.

A pártok kampányeseményeket is tartottak. Mi a PSUV egyik kampányzáró nagygyűlésén részt is vettünk a többnyire szegények lakta Petare negyedben. A rendezvényre négy nappal a választások előtt került sor, mivel a választások előtti három napban kampánycsend lép életbe. A kampányeseményen a PSUV kormányzó- és polgármesterjelöltjét sok ezer ember hallgatta lelkesen, akik a jelek szerint a politikai üzenetre voltak kíváncsiak, semmi nem utalt arra, hogy a politikai elkötelezettségen kívül más oka is lett volna a részvételüknek. Akiket megkérdeztünk, szívesen beszéltek a politikai nézeteikről, és mondták el a véleményüket a venezuelai és a nemzetközi politikáról. Érdekes volt látni, hogy miközben Venezuelát a világ egyik legveszélyesebb országának tartják, ezt a tömegrendezvényt feltűnően kevés rendőr biztosította. Mint később kiderült, nem is volt többre szükség, mivel a kampányesemény jó hangulatban, békésen, incidensek nélkül zajlott le. Az ellenzéki pártok is tartottak kampányeseményeket, de a legtöbb szervezet door-to-door módszerrel is igyekezett támogatókat szerezni a jelöltjeinek. Az Európai Unió

A PSUV kampányzárója. (A szerző felvétele.)

megfigyelő missziójának jelentésében megjegyezte, hogy a PSUV a többi pártnál lényegesen nagyobb aktivistahálózatra támaszkodott a kampány során.

A választás napján számos szavazókörben tettünk látogatást Caracasban és körzetében, valamint Miranda állam különböző településein. A voksolást – hazánkhoz hasonlóan – Venezuelában is közintézményekben, jellemzően iskolaépületekben bonyolították le. A szavazatok leadása több lépcsős folyamatban történt. A választók a szavazóhelyiségek bejáratához érkezve először tájékoztak arról, hogy melyik szavazókörben (vagy ahogy ott hívják, mesánál, azaz asztalnál, ami valójában különálló helyiségeket jelent) adhatják le a szavazatukat. Az adott szavazóhelyiségek (iskolák) falára ki voltak függesztve a választók személyi számainak listái olyan bontásban, ahogyan a tulajdonosaik az adott szavazókörhöz tartoznak. A szavazókörbe belépve a választópolgároknak kétféleképpen is azonosítaniuk kellett magukat: először be kellett mutatniuk a személyi igazolványukat, majd mutatóujjukat egy biometrikus azonosítógépre helyezték. Ha a fényképes igazolványon szereplő személyes adatok és az illető ujjlenyomata megegyeztek, az ujjlenyomat-azonosító készülék aktiválta a paravánnal elkerített szavazógépet. Ez a legfontosabb eltérés a Magyarországon alkalmazott módszerhez képest, hogy Venezuelában a szavazás elektronikus úton (is) történik. A választópolgár a szavazógéphez járulva annak képernyőjén a pártlogók segítségével kiválasztotta az általa preferált jelölteket. A gépi szavazás lezárultával a szavazógép papíron is kinyomtatta az elektronikusan már leadott voksot. Ezt a szavazócédulát az illető egy lepecsételt urnába dobta. Az ily módon kétszer leadott szavazatok később összehasonlíthatóak, és akkor hitelesíthető a végeredmény, ha azok megegyeznek. A szavazás után a választópolgár aláírta a választói névjegyzéket, és ujjlenyomatának elhelyezésével is hitelesítette azt. A szavazóhelyiségekben nyilvántartott segítők is tartózkodtak, akik egyedülként jogosultak voltak segíteni az időseknek, fogyatékkal élőknek, vagy bárkinek, akinek segítségre volt szüksége a szavazatának szabályszerű leadásában. A szavazóhelyiségekben a rendre fegyveres katonák felügyeltek. Előzetesen felhívták a figyelmünket arra, hogy ez talán a világ más tájairól érkezőknek szokatlan látvány lehet, Venezuelában azonban természetes, a szavazás nyugalma és a szavazók biztonsága a legfontosabb. És valóban, az egyenruhás, gépfegyveres katonák jelenlétét egyáltalán nem éreztük fenyegetőnek, beleolvadtak a választási tisztviselők körébe. Sőt, egy alkalommal egy kérdés felmerülésekor az egyik katona világosított fel minket készségesen. Az átláthatóság érdekében a választókon kívül a szavazóhelyiségekben tartózkodó minden személy (a sza-

vazatszámlláló bizottság tagjai, a segítők, a választási megfigyelők stb.) a CNE által kiállított fényképpel, névvel, titulussal ellátott azonosítókártyát viselt a nyakában. A szavazásnál találkoztunk a PSUV, a MUD és a Fuerza Vecinal pártok képviselőivel is, akik a szabálytalanságok kiküszöbölésére ügyeltek. Az egyik jobbmódú caracasi kerületben, Barutában belefutottunk a MUD a szavazatát nem sokkal korábban leadó egyik jelöltjébe, Omar Villalba is, aki megköszönte nekünk, választási megfigyelőknek, hogy jelenlétünkkel óvjuk a választások tisztaságát.

Omar Villalba megköszöni a munkánkat.
(A szerző felvétele.)

kis papírtokot, amelybe a választó belehelyezte a személyi igazolványát, így ahhoz a szavazóbiztosoknak nem kellett hozzáérniük kézzel. A voksolástól eltekintve is az volt benyomásunk, hogy Venezuelában komolyan veszik a járványt, az emberek a biztonsági intézkedéseket az élet minden területén fegyelmezetten betartották. Mivel a szavazás iskolaépületekben történt, annak is tanúi lehettünk, hogy az iskolások projektfeladatként az óvintézkedéseket népszerűsítő tablókát készítettek, amelyek a folyosókon voltak kifüggesztve, valamint hirdetések értesítették a szülőket és a diákokat a gyerekek oltásának időpontjáról.

A választási részvétel 41,8%-os volt, ami körülbelül 8,1 millió választónak felelt meg. Ez a szám viszonylag nagy érdeklődést jelezett ahhoz képest,

A koronavírus-járvány miatt Venezuelában is szigorú járványügyi intézkedések vannak érvényben. A szabályok betartására a választások lebonyolításánál is kiemelt figyelmet fordítottak. A szavazóhelyiségekben minden jelenlévőnek kötelezően maszkot kellett viselnie, a minimum másfél méteres távolságtartást pedig az udvaron és az épületek padlóján felragasztott matricák jelezték. Ahol a forgalom miatt sor alakult ki, ott a szavazók állva – vagy ülve – ezt be is tartották. A szavazóhelyiségekbe és a szavazókörkbe való belépéskor egyaránt kezet kellett fertőtleníteni mindenkinek. Speciális, kimondottan a szavazásra kitalált megoldásokat is bevetettek, például egy

hogy nem országos képviselőkről vagy az elnök személyéről szavaztak, hanem regionális és helyi tisztviselők megválasztása volt a voksolás tétje. Az elmúlt két szavazáson lényegesen alacsonyabb számban járultak a választók az urnákhoz – a 2020-as parlamenti választásokon 12%-kal alacsonyabb volt a részvétel⁴⁵ –, részben azért, mert azt a választást az ellenzék egy része bojkottálta. A választási eredmények a PSUV fölényét tükrözték: a kormányzó párt nyert el a huszonhárom kormányzói posztból húszat⁴⁶, ami eggyel több, mint ahány helyen a 2017-es regionális választásokon sikerült győznie. Az ellenzék három kormányzói posztot szerzett meg. A MUD nyert Zuliában és Cojedesben, a Fuerza Vecinal pedig Nueva Espartában. A polgármesteri pozíciók megoszlása is hasonló volt: 205 helyet szerzett a PSUV, 59-et a MUD, más pártok 58-at, 13 esetben pedig nem született azonnal végeredmény. Az ország két legnagyobb városa esetében kiegyensúlyozottabb lett a voksolás kimenetele, a PSUV szerezte meg a főváros, Caracas polgármesteri posztját, míg az ország legnagyobb városának, Maracaibónak a MUD színeiben lesz új polgármestere. Mindazonáltal érdekes összefüggésre bukkanhatunk, ha megnézzük az összes leadott szavazat arányát. A kormányzó pártra a szavazatok 45,7%-át adták le, míg az ellenzék 54,3%-ot kapott. Az, hogy több szavazattal lényegesebben kevesebb pozíciót tudott szerezni, a venezuelai ellenzék régi problémájára, a nagyfokú szétagoltságra világít rá.

A kormánypárt részéről Nicolás Maduro elnök elégedettségének adott hangot és „lenyűgöző győzelemről” beszélt. Az ellenzéki politikusok csalódottsága érezhető volt a választások utáni nyilatkozataikból. Henrique Capriles ellenzéki vezető nem akarta kommentálni az eredményt, a Caracas polgármesteri címéért induló ellenzéki jelölt, Tomás Guanipa viszont úgy fogalmazott, hogy „az ellenzéknek [ezek után – KL] át kell gondolnia a stratégiáját”.⁴⁷ Juan Guaidó is hasonlóképpen vélekedett, és az ellenzék „újjáépítésének” szükségességéről beszélt.⁴⁸ Az eredmények hitelességét azonban érdemben egyik fél sem vitatta, amit az is jelzett, hogy a korábbiaktól eltérően ezúttal nem követték zavargások az eredmények kihirdetését.

⁴⁵ <https://twitter.com/cneesvzla/status/1335830246222753792>, letöltve: 2021. 12. 27.

⁴⁶ <https://www2.cne.gob.ve/rm2021>, letöltve: 2021. 12. 27.

⁴⁷ Sequera, Vivian; Armas Mayela: *Venezuela's ruling party wins 20 governorships – electoral authority*. Reuters, 2021.11.22., <https://www.reuters.com/world/americas/venezuelans-head-polls-regional-local-elections-opposition-returns-2021-11-21/>, letöltve: 2022.01.05.

⁴⁸ *Venezuela's opposition party, after major election defeat, turns to rebuilding*. NBC News, 2021.11.23., <https://www.nbcnews.com/news/latino/venezuelas-opposition-party-major-election-defeat-turns-rebuilding-rcna6507>, letöltve: 2022.01.05.

Az Európai Unió megfigyelői előzetes jelentésükben ugyan beszámoltak kisebb szabálytalanságokról és néhány „strukturális hiányosságról”, de a választások kimenetelét alapvetően befolyásoló problémákat ők sem találtak, sőt számos, korábban kifogásolt területen jelentős javulást tapasztaltak.⁴⁹ A mi megfigyelői csoportunk is nyugodt körülmények között, szervezeten és fegyelmezetten lebonyolított választási folyamatot látott. A demokratikus választások alapvető szabályait – például pártmegfigyelők jelenléte, a kampánycsend tiszteletben tartása, a választópolgárok személyazonosságának ellenőrzése, a szavazatleadás titkosságának biztosítása stb. – az általunk vizsgált szavazóhelyiségekben betartották, a választást megzavaró incidenst nem tapasztaltunk. Mind a választási helyiségek tisztviselői, mind pedig a választópolgárok szívesen fogadtak minket, a munkánkat segítették.

Végezetül néhány gondolatot szeretnék megosztani a venezuelai mindennapokról szerzett tapasztalatainkról, mivel Magyarországon kevés első kézből származó információt lehet olvasni Venezueláról, miközben a sajtóban számos baljós helyzetjelentéssel találkozhatunk. Bár az egy hét alatt szerzett élményeink nem alkalmasak arra, hogy általános megállapításokat tegyünk, a látottak alapján kijelenthető, hogy Venezuela – pontosabban Caracas és környéke – nem egy összeomlás szélén álló ország képét mutatta. A boltok, piacok, utcai árusok tele voltak áruval: élelmiszerekkel, tisztító- és tisztálkodószerekkel, elektronikai cikkekkel, ruhákkal, ajándéktárgyakkal, könyvekkel. A belvárosi sétálóutcán hömpölygött a karácsonyra készülő emberek tömege. Az emberek arcán nem a mindennapos szenvedés és súlyos nélkülözés látszott, a petarei kampánygyűlésen kifejezetten jó hangulat uralkodott. Nem nagyon láttunk olyan szolgáltatásokat, amelyek látványosan nem működtek volna. Járt a metró, működött a buszos tömegközlekedés, nyitva voltak a benzinkutak, éttermek, kávézók, bevásárlóközpontok, gyógyszertárak. Az ország de facto átállt az amerikai dollár használatára, így voltak kiírva az árak mindenhol, az utcai árusoktól a McDonald'sig. Az iskolák, amelyekben jártunk, jó állapotúak voltak, mindenhol a gyerekek dekorációival voltak kidíszítve. Az utakon állandóan nagy volt a forgalom, rengeteg autót, motort, áruszállító teherautót láttunk. A közeg nem volt fenyegető, nem éreztük magunkat veszélyben, bűncselekményt nem tapasztaltunk. A rossz közbiztonságra egyedül az utalt, hogy számos lakóház körül magas kerítés volt, amelynek a tetejébe áramot is vezettek.

⁴⁹ Az Európai Unió megfigyelőcsoportja által készített előzetes jelentés teljes szövege itt olvasható: <https://www.eods.eu/eom-reports/>

Természetesen nem azt állítom, hogy nincsenek problémák Venezuelában, de annak szembetűnő jeleit, hogy az emberek tömegesen éheznének és az országban lényegében háborús állapotok lennének – ahogy ezt a magyar és a nemzetközi sajtó rendszeresen lefesti –, nem láttuk. A választásokon és az utcán tapasztaltak alapján talán kijelenthető, hogy az ország már túl van a politikai és gazdasági mélyponton.

ÉLETRAJZOK

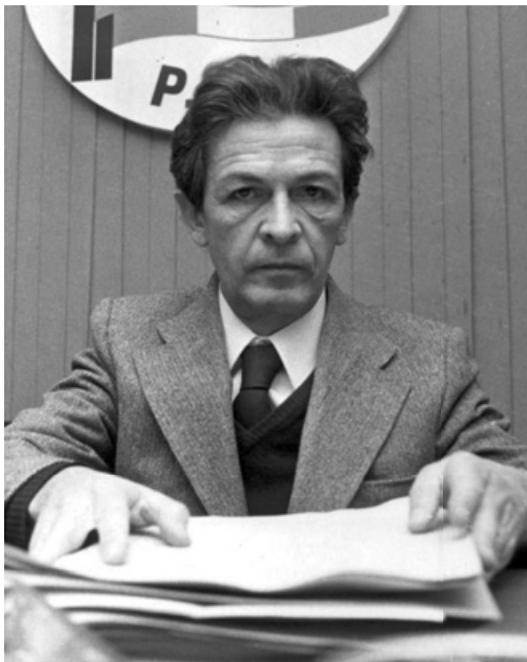

PANKOVITS JÓZSEF

Száz éve született Enrico Berlinguer

1922. május 25. Száz évvel ezelőtt a szárd Sassari városában született az olasz és a nemzetközi kommunista mozgalom kiemelkedő alakja, Berlinguer. A név nem tipikusan olasz. Katalán hajósok vagy utazó kereskedők – köztük Belengher vagy Belenguer nevű - telepedtek meg valamikor a 15. században Szardínia észak-nyugati partjainál, Alghero és Sassari térségében. Átírások folytán alakult ki a családi név, hordozóik a feltörekvő agrár kishemességben gyökeresedtek meg, jeles és becsvágyó egyéniségeket, képzett szakembereket adtak a sziget második legnagyobb városának, Sassari-nak. Az egyik felmenőt, Giovanni Berlinguert, tekintettel gazdasági érdemeire és a banditizmus elleni küzdelemben mutatott keménységére, II. Vittorio Amedeo szárd király 1777-ben lovagi és nemesi címmel ajándékozta meg, a Berlinguer-ek bekerültek a szárd elitbe. Rokonságban vannak a kereszténydemokrata párti Segnikkel és Cossigákkal, akiknek leszármazottai (Antonio Segni, Francesco Cossiga) az olasz köztársaság elnökei 1962-1964, illetve 1985-1992 között. Enrico apja, Mario Berlinguer jónevű jogász, a garibaldista, köztársasági és a szárdokat jellemző autonomista hagyomány őrizője, tagja a helyi akciópártnak, majd a szocialista pártnak (szocialista parlamenti képviselő a diktatúra előtt), a fasiszmus alatt egy tiltott szabadkőműves páholyt látogat, passzív ellenálló, nézeti liberálszocialista felfogásúak. Fia pályafutásában szerepet játszik ismeretsége a kommunistákkal; a torinói egyetemen tanult, ahol földijeivel, Gramscival és

Togliattival barátkozott. A háború végén ismét a szocialista pártban tűnt fel. Az emigrációjából hazatérő Togliattinak 1944-ben Salernóban bemutatta a kommunista eszmeiségű fiát.

Enrico Berlinguer

Enrico 1942/43 fordulójától vett részt a mozgalomban, szülővárosában a kommunista ifjak vezetője – ekkor egyetemi hallgató, jogot tanul, de a politikai perspektíva kezdi betölteni az életét, tanulmányait sem fejezte be, ellenben széleskörű olvasottságra, műveltségre tett szert, tájékozottsága, íráskészsége kiváló, szónoki adottságai szintén megfelelnek a határsósság követelményének, bár nem kifejezetten néptribun, előadásmódja inkább érvelő, magyarázó. 1944-ben a kitörő éhséglázadásokban esett át a tűzkeresztségen. Zavargások szításával gyanúsították a kommunistákat, Berlinguert letartóztatták, kihallgatták.

A megroppanó fasiszta hatóság előtt a párt tagjának mondta magát, elismerte részvételét a tüntetésekben – a zavargások bajkeverésében a kommunistákra hárított felelősséget azonban visszautasította. Elzárással büntették és csak hónapok múltán a politikai helyzet változásával – apja jogászai közbenjárására – szabadult. A börtönben Marx Tőkéjét olvasta, korábban Bakunyint tanulmányozta; a rács mögött határozta el, hogy „hivatásos forradalmár” lesz. A háború végén Rómában rokonánál, apja nővérének férjénél, a félig felszabadított ország Bonomi-kormányának pénzügyminiszterénél, az akciópárti Stefano Siglienti családjánál tartózkodott (az Akciópárt alakult át később a Köztársasági Párttá, amely a fasiszmus veresége, az ország teljes felszabadulása után Ferruccio Parrival miniszterelnököt adott Itáliának). Siglientiékhez bejáratos a liberális antifasiszta értelmiség, maga Benedetto Croce, a többi

demokratikus politikus, és nem hiányoznak az aktív kommunisták sem. Enrico feltalálja magát köztük és a kommunista párt is megtalálja őt funkcionáriusának, az ifjúsági mozgalom szervezőjének. Megismerkedik a Rómában gyülekező elvtársainak színe-javával, többen hamarosan a párt kulcsemberei, nem csak a szűk vezetés oszlopa, Giorgio Amendola, de például a filozófia tudományában képzett Valentino Gerratana (Gramsci börtönfüzeteinek kritikai kiadását fogja gondozni 1975-ben), a filmvilágban hírnevessé váló Gillo Pontecorvo (az atomtudós testvére, a hazai mozikban is vetített 1966-os Algiri csata rendezője), vagy az ugyancsak jeles filmrendező Carlo Lizzani (főbb alkotásai: *Actung! Banditi!* = *Figyelem! Banditák!*, azaz partizánok, akiket a német megszállók neveztek banditáknak, és a Mussolini végnapjai című filmek), más művészek, értelmiségiek, pártemberek.

....

1984-ben az Európa Parlament választási kampányában az utolsó lehetőségig küzdött: padovai gyűlésén szónoklata közben agyvérzést kapott, napokon át tusázott a halállal, végül az egész ország megrendülésétől övezve elhunyt. Holtában learatta azt a választási sikert, amiben mindig reménykedett, 33,3 százalékkal, 0,3 tizeddel a PCI leelőzte a DC-t, az Európai Parlamentben az ország első pártja lett.¹

¹ Berlinguer teljesebb életrajzát lásd Évkönyv 2010. szám 29-36. o. Pankovits József és Vjacseszelav Kolomijec tollából

GARADNAI ZOLTÁN

Jean Daniel, a francia újságírás doyenje (1920–2020)

Bevezetés

A Le Nouvel Observateur hírmagazin alapítója, főszerkesztője és újságírója, a francia újságírás zsidó származású doyenje² 2020. február 19-én este hunyt el, 99 éves korában³ Halálával követte a XX század azon jeles személyiségeit, akik hatással voltak az életére: Camus, Kennedy, Castro, De Gaulle, Ben Bella, Mendès-France, Mitterrand, Rocard. Munkásságát tekintve felmerül a kérdés, hogy Daniel politikus, író vagy újságíró volt-e valójában? Nehéz a kérdésre egyértelmű választ adni, hiszen egyszerre volt író, gondolkodó, újságíró és véleményvezér, aki 1964-ben barátjával megalapította a Le Nouvel Observateur-t. Újságíróként markáns, határozott álláspontot képviselt és nem ismert tabut. Pompidou elnök 1970. július 2-ai sajtótájékoztatóján például a rendőri erőszak kérdését feszegette.⁴ Daniel egyéniségéből ugyanakkor a mediterrán életérzés sugárzott, személyiségének összetettségét mutatja, hogy az

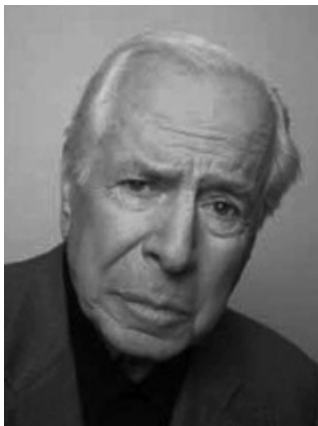
² <https://mazsihizs.hu/hirek-a-zsido-vilagbol/megemlekezesek/szaz-evesen-meghalt-jean-daniel-a-francia-ujsgiras-zsido-doyenje> (Letöltve: 2020. április 20.)

³ https://www.huffingtonpost.fr/entry/enterrer-jean-daniel-cest-enterrer-mon-journalisme-ma-famille-politique-ma-generation_fr_5e57ae8ec5b68f79fdc5bba2 (Letöltve: 2020. április 20.) Bernard Guetta újságíró, Európai Parlamenti képviselő 2020. február 28-án írt blogbejegyzése szerint Jean Daniel Humphrey Bogart amerikai színész és Albert Camus író „feltámadásából” keletkezett. Ha Bogart és Camus, illetve Daniel fiataalkori képeit összevetjük, a hasonlóság számunkra is szembevetőd.

⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=ZpjlVduP1zs> il y a 50 ans, Jean Daniel interpellait Pompidou sur les violences policières. (Letöltve: 2020. április 20.)

irodalom számára menekülést, az intellektuális kiteljesedést és a szabadságot is jelentette.⁵

Mindenesetre megállapíthatjuk, hogy egy különleges életutat mondhatott magáénak, egy olyan utat, amely egy algériai kisvárosból, Blidából a párizsi értelmiségi elit körébe, és a nemzetközi kapcsolatok főszereplőinek világába vezetett. Könyvei, cikkei, interjúi révén megkerülhetetlen és nagy tekintélyű személyiséggé vált. Magyarországon ugyanakkor kevésbé ismerték, így mindenféleképpen szükségesnek tarjuk, hogy bemutassuk személyét és azt a különleges életutat, amely a francia elitértelmiség szférájába és a nemzetközi kapcsolatok színpadára vezetett.

Jean Daniel

Egy különleges életút

Jean Daniel az első világháború után (1920. július 21.) született Blidában, egy olyan kisvárosban, ahol a zsidó és a muszlim közösség együtt élt a gyarmatosítókkal, és ahol a kapcsolatot a francia nyelv, a frankofón kultúra jelentette. Blida⁶ egy olyan kisvárost jelentett Daniel számára, ahol az emberek a második világháborúig a boldog békeidők illúziójában élhettek. 1940 után azonban minden megváltozott, a Vichy-rendszer antiszemitizmusa, a Szabad Franciaország és a kollaboráló franciák háborúja, a német megszállás elleni harc, majd a francia gyarmati hatalom könyörtelen visszaállítása - amely mintegy 45 000 muszlim áldozatot követelt -, vagyis az algériai függetlenségi háború 1954–1962 között elsöpörte a béke és a harmónia, a különböző vallású és szokású nemzetek együttélésének illúzióját. Sztétrombolta azokat a kereteket, amelyek között hősünk szellemi ébredése elkezdődött, és ahol ifjúsága időszakát is eltölthette.

Korai fiatalkorában szinte minden megnyilvánulása azt mutatta, hogy számára az írás, a művészet alapvető fontosságú. Ebben testvére, Mathilde, a

⁵ Ha beütjük a nevét, mintegy 4 300 000 hivatkozással találkozhatunk. Életrajzát Corinne Renou-Nativel készítette el.: *Jean Daniel. 50 ans de journalisme de l'Expreste au Nouvel Observateur* Paris, Édition du Rocher. 2005. p. 515.

⁶ Blidát a XVI. században alapították az Andalúziából elszármazott muszlim és zsidó menekültek.

tizenegy gyermekes család elsőszülöttje is szerepet játszott, aki szinte a második anyát jelentette számára. Daniel a XIX. századi francia regények szerelmeseként korán megmutatta tehetségét, és Jules Messaoud Bensaïd⁷ jómódú kereskedő fiaként megtehetette, hogy szenvedélyével foglalkozhasson. A „két lábbal a földön járó” kereskedő fia, miközben apja gabonafélékről és lisztről tárgyalt a családi ház földszintjének üzletében, írói ambícióit próbálgatta, és életfilozófiájának megfelelően a boldogságot kereste. Az ifjú Bensaïd újságírói képességei hamar megmutatkoztak, a gyarmati iskola második évfolyamának hallgatójaként interjúkat készített, és tanárai hamar szembesültek az a pedagógiai kérdéssel, hogy hogyan és miképpen befolyásolják, irányítsák tehetséges tanítványuk fejlődését. Egyik tanára André Belamich volt, Albert Camus⁸ barátja, aki Algírban, Federico Garcia Lorca munkáinak fordítója volt, a szárnyai alá vette őt, és segítségével a fiatal Bensaïd felfedezte André Gide-t,⁹ Romain Rolland-t,¹⁰ Maurice Martin du Gard-ot,¹¹ és Stefan Zweig-et is.¹²

Hősünk a harmincas évek francia Algériájában lényegében egy „buborékban” élt. Ő volt a család büszkesége, s mindenki az gondolta, hogy a legfiatalabb gyerek egy nap a „betűk embere”, híres író vagy kiemelkedő egyetemi tanár lehet, de ez az álom, amit az algériai édenben érezhetett, és az, hogy megvalósíthatja majd a gondtalan gyermekkor vágyait, hirtelen megszakadt, mert a második világháború valósága derékba törte életét. A történelem forgószele felkapta őt is. Ennek szimbolikus dátuma 1940. október 7. volt, ami egy szörnyű dátumot jelentett az algériai zsidók számára is. A Vichy-rendszer ugyanis ezen a napon hatályon kívül helyezte a Crémieux rendeletet,¹³ amely mintegy 10 000 olyan algériai zsidót érintett, akik a rendelet értelmében francia ál-

⁷ Jules Messaoud Bensaïd (1876–1949)

⁸ Albert Camus (1913–1960): Nobel-díjas író, filozófus, az egzisztencializmus meghatározó személyisége.

⁹ André Gide (1869–1951): Író. Apja halála után anyja szigorú vallásos nevelésben részesítette, ami később kiváltotta belőle konvenciókkal szembemenő írói és emberi magatartását. A fiatal értelmiségiek körében hamar népszerűvé vált, de a vallásos, katolikus szervezetek és értelmiségiek mindvégig ellenségüknek tekintették. Gide felbontotta a hagyományos regény szerkezetét, és műveivel a posztmodern irodalmat vetítette elő.

¹⁰ Romain Rolland (1866–1944): Író, a francia–német megegyezés híve, írói munkásságáért Nobel-díjat kapott.

¹¹ Maurice Martin du Gard (1896–1970): Író, újságíró, a Vichy-rendszer ideológiájához állt közel.

¹² Stefan Zweig (1881–1942): Osztrák író, műfordító és költő.

¹³ André Crémieux (1796–1880): Jogász, politikus, az Alliance israélite universelle elnöke volt. A II. Császárság bukása után igazságügyi miniszter, és e minőségében adta ki 1870-ben a Décret Crémieux-t, amely az algériai zsidóknak francia állampolgárságot adott. A rendelet ugyanakkor nem vonatkozott az ország muszlim vallású lakosságára.

lampoigrának számítottak.¹⁴ Főszereplőnk ekkor 20 éves volt, és az 1909-ben alapított Algír Egyetem filozófia szakos hallgatójaként sokkolta őt az addigi boldog élete és a háború valósága között tátongó szakadék. Ugyanakkor nem volt igazi algériai, nem volt muszlim, a család otthon a zsidó ünnepeket tartotta és apja egy ideig a Blidai Konzisztórium elnöke is volt, de a család állítása szerint alapvetően világi beállítottságú maradt, így a fia nem kapott hithű zsidó nevelést. 1940-ben az addig álomvilágban élő, kissé félénk, a szárnyait próbálgaó fiatalember felfedezte az állami antiszemitizmus szörnyűségét.

Bensaïd ugyanakkor szembenézett a sorssal, nem bújta el, petíciót írt alá más hallgatókkal együtt, hogy tiltakozzon a kar zsidó hallgatóinak és tanárainak diszkriminációja ellen, de az élete válaszüthöz érkezett. Választhatott a Kommunista Párt és az ellenállás között, de ismerőseinek, családtagjainak kifejtette, hogy se kommunista aktivista, sem pedig önfeláldozó hős nem akart lenni. A nácizmus atrocitásainak hatására azonban elhagyta Giraud tábornok¹⁵ seregét, ahova a háború elején besorozták és De Gaulle tábornokhoz¹⁶ utazott, aki 1940. június 18-án rádióbeszédet intézett a francia nemzethez, és a nemzeti ellenállás szimbólumát jelentette. Hősrünk Skócián keresztül Angliába távozott és csatlakozott Leclerc tábornok¹⁷ 2. páncélos divíziójához. Ugyan magáról később azt állította, hogy nem kívánt hős lenni, mégis ejtőernyős akart lenni, bár végül nem harci egységbe osztották be, hanem hadtápfeladatot látott el az egységével, és Párizs felszabadításáért háborús keresztet kapott. Ekkor 24 éves volt.

A leszerelés után Bensaïd őrmester folytatni kívánta civil életét, visszatért a filozófiához, és a bölcsészettudományoknak kívánta szentelni idejét, ezért beiratkozott a Sorbonne-ra, hogy folytassa tanulmányait. A politika azonban közbeszólt és Félix Gouin¹⁸ ajánlásával az ideiglenes köztársasági elnök hivatalában kapott állást, ahol megismerhette a hatalom csúcsát, pompáját és rezdüléseit. Nagyon rövid idő alatt szembesült a politika kétarcúságával és elvesztette barátját, akit felhaborítottak a párizsi kereskedők algériai borkereskedelem kihasználására tett törekvései. A fiatal tisztviselő számára

¹⁴ David Feuerwerker: *L'Émancipation des Juifs en France: De l'Ancien Régime à la fin du Second Empire*. Albin Michel, Paris. 1976. p. 775.

¹⁵ Henri Giraud (1879–1949): Francia tábornok, politikus, a francia ellenállásban De Gaulle tábornok politikai ellenfele.

¹⁶ Charles de Gaulle (1890–1970): Francia tábornok, politikus, a francia ellenállás vezetője, az V. Köztársaság megalapítója.

¹⁷ Philippe Leclerc (1902–1947): Gróf, francia tábornok, az ellenállás tagja, Párizs felszabadítója.

¹⁸ Félix Gouin (1884–1977): Jogász, szocialista politikus. De Gaulle 1946-os lemondása után rövid ideig miniszterelnök és de facto köztársasági elnök.

kijózanító hatással volt a korrupciós botrány, és nem fogadta el a felkínált alprefektusi posztot. A sors végül úgy rendezte, hogy újságírónak állt, csatlakozott az 1946. május 13-án alapított Société Nationale des Entreprises de Presse-hez, amelynek feladata a megszállás alatt elkobzott javak visszaszolgáltatása volt.¹⁹ Néhány hónapon belül Bensaïd lett a szóvivő, majd nagyon gyorsan a szerkesztő, és megismerkedett szinte mindenkivel, aki számított a párizsi értelmiségi elitben. 1947-ben megalapította a Caliban nevű irodalmi-közéleti folyóiratot, írói álnevét ekkor vette fel, és ezentúl Jean Daniel néven jelentek meg a munkái. Tudatosan törekedett arra, hogy széles kapcsolatokat építsen ki a párizsi értelmiségi elitel,²⁰ amit megkönnyített számára, hogy 1951-ig a folyóirat szerkesztője volt. Ekkor került közeli kapcsolatba a francia elitértelmiség képviselőivel: Albert Camus, Jean-Paul Sartre²¹, Emmanuel Mounier²², Jean-Marie Domenach²³, Claude Bourdet²⁴ és még sokan mások publikáltak a folyóiratba, és kerültek közeli kapcsolatba Jean Daniellel. Az értelmiségiek hatására és Camus ösztönzése alatt arra törekedett, hogy szabaduljon a Francia Kommunista Párt hatása alól, amely az egyetemi szférában nagy befolyással rendelkezett. Ekkor a sztálinizmus szörnyűségeit még nem fedték fel a közvélemény előtt, és André Gide 1936-ban kiadott, a szovjet valóság könyörtelenségét felfedő, „Visszatérés a Szovjetunióból” című könyve sem volt még széles körben ismert.

A Caliban folyóiratban egy jó évtizeden át tartott a vita, amely a szerkesztőségekben felkavarta az állóvizet, és amely a marxizmus és a demokrácia kapcsolatának kérdéseire összpontosított. Albert Camus nem hitt ebben a szövetségben, és ebben az értelmiségi vitában Jean Daniel mérsékelt álláspontot képviselt, legfőbb aggodalma az volt, hogy hogyan mentse meg a Calibant a csődtől. Jean Daniel ugyanis megmaradt bölcsésznek és sose vált igazi menedzserré.

¹⁹ A levéltári iratok a Francia Nemzeti Levéltárban találhatóak. https://www.siv.archives-nationales.culture.gouv.fr/siv/rechercheconsultation/consultation/ir/consultationIR.action?irId=FRAN_IR_007405

²⁰ <https://www.nytimes.com/2020/02/20/business/media/jean-daniel-dead.html> (Letöltve: 2020. szeptember 14.)

²¹ Jean-Paul Sarte (1905–1980): Dráma- és regényíró, irodalomkritikus, politikai aktivista, az ateista egzisztencializmus képviselőjeként a francia filozófia vezéralakjává vált.

²² Emmanuel Mounier (1905–1950): Filozófus, a perszonalista irányzat s képviselője, az Esprit folyóirat alapítója.

²³ Jean-Marie Domenach (1922–1997): Író, katolikus értelmiségi, a francia ellenállás tagja.

²⁴ Claude Bordet (1909–1996): Író, újságíró, a francia ellenállás tagja.

Az ötvenes évek második felében a politika ismét megkísértette Danielt, akinek két politikus próbált meg segíteni. Először Louis Joxe,²⁵ aki 1959-től De Gaulle minisztere volt és a Quai d'Orsay-n a kulturális kapcsolatok igazgatójaként felszólította az összes nagykövetséget és francia diplomáciai missziót, illetve az Alliance françaises-t, hogy vásárolják meg minden alkalommal a frissen megjelenő Calibant. René Pleven²⁶ szintén a segítségére sietett, de a politikai támogatás ellenére sem sikerült megmenteni az újságot. Jean Daniel csalódott volt és feltette magának a kérdést: Mit lehet tenni ezek után? Egy ideig megpróbált az új művészeti és irodalmi témájú „Valeurs”-ben recenziókat készíteni Albert Camus-vel összefogva, de elképzelésük nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Az a svájci pénzügyi befektető, akinek a műveletet kellett volna finanszíroznia, csődbe jutott. Ez a helyzet kemény próbatételt jelentett Jean Daniel számára, aki így munkanélkülivé vált és visszatért Algériába, ahol Albert Camus segítségének köszönhetően néhány hónapig filozófiát tanított egy óránál hosszabb ideig. Barátai azonban, Camus-vel az élükön, sürgették, térjen vissza Párizsba azért, hogy ne felejtse el. Camus, mint egy „jó tündér”, ismét helyet szerzett neki egy sajtóügynökségben, az 1944-ben alapított Société Générale de Presse-ben, (SGP).²⁷ Miután a Calibanban azt tehette, amit akart és kibontakoztathatta a személyiségét, Jean Daniel az új munkahelyén felfedezte a hivatalnoki újságírás szabályait, a szigorú névtelenség és objektivitás kötelezettségét. Párizsban felfedezte a Latin negyed apró örömeit, új munkahelye pedig az ego próbája volt, de egyben nagyszerű iskolát is jelentett. Ezzel párhuzamosan megragadta a lehetőséget, hogy regényeket írjon, de nem szerette a magányt, az elszigetelődést, mivel nem igazán szerzetesi habitussal rendelkezett, és a változások, események középpontjában kívánt lenni. Albert Camus hatása alatt 1953-ban befejezte a L'Erreur című, önéletrajzi ihletű regényét.

Szakmai karrierje újabb állomásához érkezett, ugyanis a SGP-nél felkérték, hogy kezdjen el Észak-Afrikával foglalkozni, mivel erről a területről származott, és az ötvenes évek második felében a francia gyarmatokhoz való viszony kérdése a francia belpolitikai élet egyik központi kérdését jelentette. Daniel ekkor szembesült azzal, hogy gyermekkorában lényegében egy burokban élt,

²⁵ Louis Joxe (1901–1991): Francia gaulle-ista politikus, ellenállás tagja, diplomata, az algériai ügyek minisztere.

²⁶ René Pleven (1901–1993): Francia politikus, a Szabad Franciaország tagja, miniszterelnök a IV. Köztársaság alatt, majd Pompidou idején pécsettör.

²⁷ <http://www.sgpresse.fr/>

nem ismerte a francia gyarmatosítás és a gyarmatosítók történetét, a problémákat, a muszlim őslakosok és a keresztény hódítók közötti mély ellentéteket.

Hősünk gyorsan alkalmazkodott az új helyzethez, és cikkei révén hamarosan a Maghreb-kérdés egyik elismert szakértőjévé vált, így felkeltette Jean-Jacques Servan-Schreiber²⁸ médiamágnás figyelmét, aki 1955-ben megalapította a L'Express magazint. 1955-re az algériai konfliktus már olyan mértékben eszkalálódott, amire a párizsi politikusok nem számítottak, az algériai Nemzeti Felszabadítási Front megsokszorozta támadásait, a polgárháborús helyzet, a tomboló erőszak arra készítette a L'Express tulajdonosát, hogy olyan újságírót keressen, aki ismeri a térséget, így Jean Danielt gyorsan felvették. Életének ebben a szakaszában találkozott Pierre Mendès-France-al,²⁹ aki új támogatót jelentett számára, és aki iránt nagy tisztelettel és barátsággal viseltetett. Daniel őszintén becsülte Mendès-France-t, mivel értékelte azt, hogy a politikus arra törekedett, Indokína után békés úton rendezze az algériai konfliktust, de nem értett egyet Guy Mollet³⁰ politikájával és lemondott. Jean Daniel egyértelműen a konfliktus békés rendezését támogatta, és élesen szembekeverült François Mitterrand-al,³¹ aki belügyminiszterként a konfliktus katonai eszközökkel történő rendezését kívánta elérni. Mitterrand határozottan lépett fel az algériai felkelőkkel szemben és a Guy Mollet kormány igazságügyi minisztereként elutasította a halálra ítélt felkelők kegyelmi kérvényének elfogadását, így közvetve negyvenöt felkelő haláláért volt felelős. Ez pedig olyan foltot hagyott a becsületén, amelyet Jean Daniel sose tudott megbocsátani, és a két személy között a bizalmatlanság, és ellentmondásos viszony végig megmaradt. Ezen a helyzeten Mitterrand 1981-es hatalomra jutása sem változtatt.

A L'Express-nél Jean Daniel folyamatosan foglalkozott az algériai helyzettel, tájékoztatott a harci eseményekről és a tárgyalásokról, interjúkat készített, az FLN³² száműzött vezetőit Tunéziába is követte, így tevékenységével magára

²⁸ Jean-Jacques Servan-Schreiber (1924–2006): Francia újságíró, esszéíró, politikus.

²⁹ Pierre Mendès-France (1907–1982): Francia jogász, politikus, gazdasági szakember a IV. Köztársaság 15. miniszterelnöke.

³⁰ Guy Mollet (1905–1975): Francia politikus, tanár, a IV. Köztársaság 17. miniszterelnöke, 1969-től a Francia Szocialista Párt tagja.

³¹ François Mitterrand (1906–1996): Francia jogász, politikus, a Francia Szocialista Párt elnöke, 1981 és 1995 között köztársasági elnök.

³² Front de libération nationale (Nemzeti Felszabadítási Front). Algériai nacionalista politikai párt. A legfontosabb nacionalista mozgalom volt az algériai háború alatt. 1954-ben alakult és 1954 és 1962 között részt vett az Algériai Háborúban. Az 1962-es éviani egyezmény után egypártrendszerben állt az ország élén, jelenleg is aktívan működik.

vonta a francia radikálisok haragját, akik halálosan megfenyegették. A harci események következtében sebesülést is szenvedett.

Algériai tevékenysége és a háborúról írt cikkei következtében a párizsi politikusok is felfigyeltek Danielre, de megítélése ellentmondásos volt. Egyesek a második világháborús tevékenysége miatt gaulle-istának tartották, míg mások a baloldalhoz fűződő baráti kapcsolatai miatt Mendesistának. Jean Daniel elsősorban patrióta volt, egy olyan ember, akit valóban érdekelt Algéria sorsa, és meg volt győződve arról, hogy az algériai népnek joga volt a függetlenséghez, és ezt az egykori gyarmatosító elit leszármazottainak is el kellett fogadniuk. Legfőbb célja az volt, hogy elkerülje a vérfürdőt, és a szétválás békés úton valósuljon meg. Az algériai háború 1962 márciusában az eviani szerződés aláírásával befejeződött, Jean Daniel pedig Párizsban gyógyult a háborúban szerzett sérüléséből. A háború alatti folyamatos stresszhelyzet elmúltával hő-sünk életébe beköltözött az unalom. Daniel belső meggyőződésből fakadóan támogatta De Gaulle megegyezésre törekvő politikáját és nagy tisztelettel volt a tábornok-elnök iránt, de továbbra is alapvetően baloldali nézeteket vallott.

Jean Daniel életében az 1962-es esztendő újabb fordulópontot jelentett: a sors szeszélyének köszönhetően részesévé vált a kubai válságnak. Eredeti szándéka az volt, hogy interjút készít Fidel Castróval,³³ de Havannába menet Washingtonban találkozott Kennedy elnökkel, aki közvetítői szerepre kérte. Az amerikai elnöknek egy hiteles közvetítőre volt szüksége annak érdekében, hogy elkerülje az esetleges nukleáris konfliktust. Jean Danielnek ez az ügy a nemzetközi ismertséget jelentette, és meghozta számára a hírnevet. Jean Daniel 1963. november 22-én éppen Castróval ebédelt, amikor a Kennedy elnök elleni merénylet híre eljutott hozzájuk. Franciaországba visszatérve a francia újságírás koronázatlan királya lett, és népszerűsége a csúcspontra jutott.

A L'Express ugyanakkor pénzügyi nehézségekkel küszködött és új, amerikai mintát követő liberális szerkesztési politikát vezetett be, amit Daniel nem tudott elfogadni, így 1964 januárjában felmondott az újságnál. Úgy döntött, a váratlan szabadidőt és pihenést arra használja, hogy végre megírja az algériai háborúról szóló könyvét, amelynek terve már hosszú ideje foglalkoztatta. Ezzel párhuzamosan egy politikai esszé is tervezett a kubai tapasztalatokról, mivel őszintén hitt abban, hogy a kubai szocializmus terve megvalósítható. Emellett tervei között szerepelt egy regény megírása, de a politika és az újságírás iránti szenvedélye ismét meghiúsította terveit.

³³ Fidel Castro (1926–2016): A Kubai forradalom vezetője, kommunista politikus, katona, 1965 és 2008 között Kuba vezetője.

Claude Perdriel³⁴ iparmágnás már 1962-ben felajánlotta neki, hogy a csőd közelében vergődő France Observateur újságból készítsenek egy baloldali lapot. Daniel hosszú ideig elutasította a kérést, pedig azt Pierre Mendès-France és Jean-Paul Sartre is támogatta. Az első csapatban egy ideig François de Grossouvre-t³⁵ is ott találjuk, aki François Mitterrand közvetlen munkatársaként egy olyan baloldali lapot kívánt létrehozni, amely a szocialisták támogatójának számított, de független és tabu nélkül foglalkozik a kényes témákkal is. Ebbe az elképzelésbe tökéletesen beleilleszkedett a Caliban korábbi szerkesztője, akinek szakmai tekintélyét senki sem vonta kétségbe. Az első szám 1964. november 19-én jelent meg, és a szellemiségében, stílusában jól tükrözte Jean Daniel személyiségét, akinek a célja az irodalom és az újságírás összeegyeztetése volt. Ehhez az elképzeléshez a legjobb újságírókat kérték fel, és a kezdő újságírók számára fontossá vált, hogy a Le Nouvel Observateur vezetői felfigyeljenek rájuk. 1964 végén a szerkesztőség első nagy politikai döntésével szembesülnek. Állást kellett foglalniuk az 1965-ös elnökválasztási kampányban, hogy a lap melyik baloldali jelöltet támogassa. Jean Daniel Mendès-France-t szerette volna az elnöki székben látni, mivel az nem kívánta felvenni a republikánus uralkodó jelmezét, miközben De Gaulle és Mitterrand uralkodói mentalitása lényegében megegyezett.

A Mitterrand és Daniel közötti rossz viszony még az algériai háború időszakára nyúlt vissza, és a kölcsönös ellenszenv az 1965-ös választási kampány előtti helyzetben megerősödött, mivel a hiú és hatalomvágyó Mitterrand nem felejtette el Daniel vonakodását. A tét ugyanakkor nagy volt, hiszen arról szólt, hogy ki legyen a francia baloldal vezetője. A nem kommunista baloldal ugyanakkor az 1969-es választásokon történelmi vereséget szenvedett és a következő évtized során Jean Daniel és Claude Perdriel, levonta a következtetéseket ebből a katasztrófából. Arra jutottak, hogy a Le Nouvel Observateur-nek független, pártviták fölött álló hetilapnak kell lennie, amely a teljes baloldal gyűjtőhelyévé vált. Az 1974-es kampányban Claude Perdriel Mitterrand mellett kötelezte el magát, miközben Jean Daniel Mendès-France politikai örökösét, Michel Rocard-ot támogatta,³⁶ és a szerkesztőség megoszlott a két baloldali politikus támogatásának kérdésében. Daniel antikommunista elköteleződése ugyanakkor nem változott, elhatárolta magát a marxizmustól annak

³⁴ Claude Perdriel (1926–): Francia iparmágnás, a francia sajtó támogatója.

³⁵ François de Grossouvre (1918–1994): Francia ellenállás tagja, Mitterrand közvetlen munkatársa 1981 és 1994 között, öngyilkossága Mitterrand második elnökségének egyik leg súlyosabb politikai válságát okozta.

³⁶ Michel Rocard (1930–2016): Francia szocialista politikus, 1988 és 1991 között miniszterelnök.

ellenére, hogy a német filozófus ideológiáját továbbra is elemzési módszernek és a kormányzás eszköznének tekintette. Danielnek hosszú időbe telt felismerni azt, hogy a kommunizmust nem lehet megreformálni. Egy ideig hitt Enrico Berlinguer³⁷ és néhány más ember eurokommunista álmában, de Alexander Solzsenyicinné³⁸ a szovjet Gulagról írt könyve véglegesen felnyitotta a szemét.

François Mitterrand-t 1981 májusában megválasztották, ami új helyzetet teremtett a két személy viszonyában. Sokan azt feltételezték, hogy a francia elnök revansot vesz a személyes ellentéteik miatt, de Mitterrand rendszeresen meghívta Danielt a külföldi útjaira. Mivel Mitterrand igyekezett jó viszonyra törekedni a médiával, az akkorra már óriási tekintélynek örvendő Jean Danielt gyakran vendégül látta az elnöki palotában. A megváltozott körülmények ugyanakkor nem kedveztek a *Le Nouvel Observateur* megítélésének, mivel azt egyre inkább az Élysée-palota szócsövének tartották, ami szembe ment az alapító atya eredeti elképzeléseivel, miszerint kellő távolságot tartva őrizték meg az újság függetlenségének képét.

François Mitterrand 1996-os halála után Daniel már egyre kevésbé foglalkozott a politikával, a hatalomra jutó új politikusi generáció képviselői, vagyis Jacques Chirac és François Hollande személye nem keltette fel érdeklődését. Daniel számára az igazi szerelmet, szenvedélyt az újságírás jelentette, és a Daniel-Perdriel páros által létrehozott *Le Nouvel Observateur* túlélte a viharokat.

Összegzés

Jean Daniel élete valóban különleges volt! Különleges, mivel 100 évet élt, ami nem mindenkinek adatik meg. Ez alatt az évszázad alatt a világ nagyon megváltozott! Fiatalon megismerhette a francia kolonializmus valóságát, a francia gyarmati élet viszonylag biztonságos és ellentmondásos világát. Szellemi képességei, írói talentuma már korán kibontakozhattak és Algériához, az algériai emberekhez való elkötelezett viszonya élete végéig elkísérte. Élete azonban a második világháború következtében radikálisan megváltozott, kiszakadt az addig ismert közegből és egy új világ lehetőségei nyíltak meg számára. Egész életét meghatározták a baloldali eszmék, de a konzervatív eszméket valló Ray-

³⁷ Enrico Berlinguer (1922–1984): Olasz Kommunista Párt főtitkára, 1972-től az eurokommunizmus hirdetője.

³⁸ Alexander Solzsenyicin (1918–2008): Nobel-díjas orosz író, ellenzéki aktivista.

mond Aronhoz hasonlóan ő is „elkötelezett kívülálló” maradt, és a szellemi függetlenségét, az irodalom és az újságírás iránti őszinte elkötelezettségét mindvégig megőrizte, ami nagy tekintélyt, nemzetközi hírnevet és elismerést hozott számára.

Megállapíthatjuk, hogy Jean Daniel egész életét a politika, az újságírás és az irodalom határozta meg, de az igazi „szerelme” mindvégig az újságírás maradt, és az utókor is elsősorban így fog emlékezni rá.

J. NAGY LÁSZLÓ

Larbi Bouhali (1912-1992)

Larbi Bouhali első titkársága idején (1947-1962) az Algériai Kommunista Párt (AKP), az 1830 óta francia gyarmat („tengerentúli három megye”) Algéria politikai életének jelentős tényezője volt. A szociális konfliktusokban kitartóan és számos esetben sikeresen védelmezve a bér munkások és a fellahok érdekeit, tekintélyt vívott ki magának az arab-berber őslakosság körében. Ugyanakkor súlyos hibák is terhelték a pártot, a „daloló holnap” eljövételének reménye elhomályosította a nemzeti kiteljesedés aktualitását. A sikernek és a hibának egyaránt felelőse volt, de mindig képes volt a múlt megtagadása nélkül előre lépni.

Larbi Bouhali 1912. március 15-én született a kelet-algériai El Kantarában egy sokgyermekes, rendkívül nehéz körülmények között élő családban. Apja gyümölcsáros volt, de ez a foglalkozás jóformán a túlélést sem biztosította. Több testvérért nem is ismerte, mert az alultápláltság, az éhezés és az abból származó betegségek miatt korán elhunytak. Szülei is korán meghaltak, s az

árván maradt Larbi Bouhalit egy rokon vette magához, aki, és akinek segített a mindennapi munkában. Látogatta a helyi vallási iskolát, de a munka miatt rendszertelenül. A rokon viszont, talán a jövőbeni boldogulás reményében, beíratta –igaz, későn, 11 éves korában– az alsófokú francia iskolába. Tanítója pártfogásba vette, és ösztöndíjat szerzett neki, hogy elvégezhesse a francia iskola felső tagozatát is az ország keleti részének „fővárosában”, Constantine-ban. Tanulmányait azonban félbe kellett szakítania, hogy megélhetését saját maga teremtsse elő. Algírba ment, ahol négy éven át (1930–1934) kisegítő könyvelőként dolgozott egy zeneszerszámokat árusító üzletben. Közben

Larbi Bouhali

szimpátiával követte a sűrűn kirobbanó szociális konfliktusokat, gyakran vett részt politikai gyűléseken. Egy ilyen alkalommal találkozott egy olasz származású baloldali munkással, aki bemutatta Benali Boukhardtnak, aki a Francia Kommunista Párt (FKP) algériai körzetének a titkára volt. (Ekkor az algériai kommunista csoport még az FKP egyik területi szervezete volt.) Az 1930-as évek elején az átszervezés állapotában lévő algériai kommunista mozgalomnak új, fiatal, a nemzeti valóságot, az arab-berber társadalmat jól ismerő káderekre volt szüksége. Ezért döntöttek úgy az FKP és az algériai körzet vezetői, hogy Larbi Bouhalit Moszkvába küldik továbbképzésre a Keleti Népek Egyetemére.

Illegálisan, hamis útlevéllal indult el 1934 júniusában. Előbb Marseille-en keresztül Párizsba ment, ahol egy hónapot töltött az FKP gyarmati szekciójának a tanfolyamán. Ezt követően Belgiumba utazott, pontosabban szólva leginkább gyalogolt. Brüsszelben a Komintern belga irodája gondoskodott róla s szervezte meg, hogy Antwerpenben egy szovjet teherhajó vegye fel. 1934 szeptemberében érkezett meg Leningrádba, ahonnan továbbutazott Moszkvába.

A Keleti Népek Egyetemén sem az oktatás módszerével, sem a színvonalával nem volt megelégedve. A héttagú észak-afrikai csoport elméleti képzése abból állt, hogy a Komintern francia nyelvű lapjának, a Correspondance internationale-nak a cikkeit és Varga Jenő írásainak egyes részeit olvasták és

magyarázták, és természetesen tanulmányozták az SZKP történetét is. Három tanáruk volt. A két szovjet irodalmi arab nyelven adott elő, amit jóformán alig értettek a hallgatók. A harmadik olasz volt és jól beszélt franciául, az ő előadásait tudták követni. Könyvekhez nem jutottak, s a l'Humanité sem tudták olvasni. Egyébként az ellátás jó volt, és a városban szabadon mozoghattak. Az első év végén, hangot adva elégedetlenségének, Larbi Bouhali kérte, hogy hazatérhessen. Hosszas rábeszélés után maradt, de azt elérte, hogy az oktatás színvonala javult, könyvtárba járhattak, olvashatták a francia kommunista sajtót, s az előadók a beszélt arab nyelven vagy franciául adtak elő. 1937 januárjában palesztin turistának álcázva tért vissza Algériába. Otthon a párt a Nemzetközi Vörös Segélyben végzendő munkával bízta meg. A spanyol polgárháború menekülteivel, illetve a köztársasági hadsereg sebesültjeinek az ellátásával foglalkozott. Ezekben az években ismerkedett meg az Algírban élő magyar kommunistákkal, akiknek vezetőjét, Kárász Győzöt szintén a Vörös Segélyhez kötötte a pártmunkája. Jó szívvel emlékezett vissza a magyar kommunistákra, akikkel az illegalitás és az internálás éveit (1940-1943) leszámítva a háború végéig együtt dolgozott.³⁹

1937 decemberében, az FKP-tól szervezetileg egy évvel korábban függetlenedett AKP második kongresszusán, a központi bizottság tagjává választották. Ekkor már titkára (vezetője) volt a Vörös Segélynek.

A szovjet-német meg nem támadási szerződés aláírása után a francia kormány előbb a kommunista sajtót, majd 1939 szeptemberében a pártot is betiltotta. Vezetőit letartóztatták, Larbi Bouhalit 1940 áprilisában. Az internálótáborból történt sikertelen szökési kísérlet után az oráni börtönben tartották fogva. A politikai foglyok utolsó csoportjával szabadult 1943 májusában, s nyomban bekapcsolódott a politikai harcba.

Franciaország felszabadulásáig, a világháború végéig a három észak-afrikai gyarmat (Algéria, Tunézia, Marokkó) kommunistáinak szervezeti önállósága formális volt, teljes mértékben alávetették magukat az FKP politikai irányvonalának: a gyarmatok nemzeti függetlenségének megvalósulását kizárólag a franciaországi politikai harc függvényeként kezelték. Ez az akkor már tömegmozgalommá fejlődött algériai nacionalista mozgalom erejének és autonómiájának el nem ismerését jelentette, minden politikai erőt, amely rövidebb vagy hosszabb távon a gyarmat függetlenségét követelte, reakciónak

³⁹ Beszélgetés Larbi Bouhalival, Algír, 1984. március 26.

–sőt hitlerista ügynöknek– neveztek.⁴⁰ Ezzel a metropolcentrikus állásponttal egyetértett Larbi Bouhali is, akit az AKP 1944 szeptemberében tartott konferenciáján a politikai bizottság tagjává és a párt egyik titkárává választottak.

A kommunisták hibás álláspontja tragikusan nyilvánult meg az 1945. májusi kelet-algériai felkeléskor, amelyet a hitlerista szélsőséges nacionalisták, a szeparatista európai szélsőjobboldaliak, valamint a gyarmati adminisztráció összejárásának tulajdonítottak.⁴¹

A felkelés vérbe fojtása után minden nacionalista politikai vezetőt, mérsékelte és szélsőségeset egyaránt, bebörtönöztek. Ebben a félelemmel teli légkörben az AKP vezetése 1945. október 24-én arról döntött, hogy *Amnesziát a muzulmán politikai foglyoknak* néven kampányt indít a szabadon bocsátásukért. A kampányt Larbi Bouhali irányította. 1946. március elsején a nemzetgyűlés a kommunista képviselők által benyújtott tervezetet megszavazta.⁴² Ez a siker némileg javította a kommunistákról alkotott képet a muzulmánok körében, az AKP befolyása azonban nem növekedett. A párt az 1946. június 2-i nemzetgyűlési választásokon katasztrófával felérő vereséget szenvedett, választóinak több mint felét veszítette el.⁴³ Ezért a legutóbbi, az 1945. októberi, nemzetgyűlési választásokhoz képest felülvizsgálta politikai irányvonalát, s nagyobb figyelmet fordított a nemzeti kérdésre. Kijelentette: „azért harcolunk, hogy országunk a saját nemzeti életét élje, ... hogy országunkat saját alkotmánnyal, parlamenttel és kormánnyal rendelkező Algériai Demokratikus Köztársaság megalakítása felé vezessük.”⁴⁴ Az új politikai irányvonalnak személyi következményei is voltak, a párt negyedik kongresszusán, 1947 áprilisában, Larbi Bouhalit választották titkárrá. (A korábbi első titkárt, Amar Uzegant „nacionalista elhajlással” vádolták, és kizárták a pártból) Az új első titkár érdemei vitathatatlanok abban a küzdelemben, amelyet a kommunisták a pártjuknak a nemzeti mozgalomba történő integrálódásért folytattak.

Ezt a folyamatot azonban erőteljesen gátolta –és végső soron megakadályozta– a pártnak a nemzetközi kérdésekben elfoglalt álláspontja, amely 1947

⁴⁰ Johnny Berlioz: L'Afrique du nord, foyer d'activité prohitlérienne et antifrançais. *Cahiers du communisme*, 1945. február 49.

⁴¹ Lásd Évkönyv, 2020. 90–98.

⁴² *Nous avons gagné la bataille de l'Amnistie*. Rapport de Larbi Bouhali. 3e congrès du PCA, 21–24 mars 1946. Alger, 1946.

⁴³ 1945-ben az arab-berber őslakosok is megkapták a szavazati jogot, s 13 képviselőt küldhettek a párizsi képviselőházba. Ugyanannyit, mint az összlakosság (10 millió) 10%-át kitevő európai származásúak. Az 1947-ben létrehozott Algériai Gyűlésben, a helyi „parlamentben” is fennmaradt ez az aránytalanság: 60–60 képviselőt választott a két közösség.

⁴⁴ *Liberté*, 1946. július 25.

után a zsdanovi-kominformista szovjet külpolitikával (pl. a szovjet álláspont támogatása a palesztin kérdésben 1947-ben) történő szervilis azonosulást jelentette. Hiába a belpolitikában egyértelműen kitapintható önálló irányvonal, a nemzetközi helyzet értékelésében maradéktalanul érvényesült a Kominform-alapító FKP befolyása, s ez kompromittálta az algériai kommunisták politikáját, örökös bizalmatlanságot keltett a nacionalistákban, akik azzal vádolták a pártot, csak azért harcol a függetlenségért, hogy „szovjetizálja az országot”.⁴⁵ Larbi Bouhali és a párt vezetősége túlértékelte a gyarmati rendszer nyújtotta „legalitás” lehetőségét, s még a hidegháború legkeményebb éveiben, az 1950-es évek elején sem zárta ki, hogy az erős, nagy befolyással bíró FKP-val összefogva, rá támaszkodva demokratizálható a gyarmati Algéria társadalma. A nacionalista pártok sem vélekedtek nagyon másként, de tagságuk egy része a függetlenség kivívásának már csak egyetlen módját látta: a fegyveres harcot.

A párt vezetésében nem merült fel a fegyveres felkés gondolata, az emberekben viszont igen! – hangsúlyozta az imént idézett beszélgetésben Larbi Bouhali. A következő történetet mesélte el. 1952-ben, visszatérve Moszkvából, a szovjet párt XIX. kongresszusáról, egy nyugat-algériai faluban tartott beszámolót a kongresszusról és a Szovjetunióról. Amikor befejezte, a hozzászólók mindegyike a következőket mondta: Larbi! Nagyon tetszett, amit mondtál, de hoztál-e fegyvereket, adj nekünk puskát, harcolni akarunk!

A párt nem értett egyet a fegyveres felkelés kirobbantásával (1954. november 1.) kalandorságnak tartotta.⁴⁶ Ugyanakkor tagjait nem akadályozta abban, hogy csatlakozzanak a felkelőkhöz.

Az AKP az utolsó legális központi bizottsági ülésén (szeptemberben betiltották a pártot), 1955. június 20-án döntött arról, hogy megalakítja a *Felszabadítás harcosai* nevű saját fegyveres csoportját, amely az FLN-nel folytatott tárgyalások eredményeként 1956 nyarán beolvadt az Algériai Felszabadító Hadseregbe (ALN). A kommunisták a pártot az FLN határozott kérése ellenére sem voltak hajlandók felosztatni. Azt viszont vállalták, hogy az AKP nem fejt ki politikai tevékenységet az ALN-ben.⁴⁷

Larbi Bouhali 1956 szeptemberében elhagyta az országot, Kínába utazott, hogy részt vegyen a KKP VIII. kongresszusán. Ám a megbízása valójában az volt, hogy maradjon külföldön, és szerezze meg a szocialista országok támo-

⁴⁵ *Algérie libre*, 1952. december 1.

⁴⁶ Lásd *Évkönyv*, 2004. 201-205.

⁴⁷ Lásd *Évkönyv*, 2005. 293.

gatását az FLN-nek. A csehszlovák KP anyagi támogatásával Prágában telepedt le, s innen irányította az AKP nemzetközi tevékenységét.

1957 végén Budapestre utazott, Kádár János december 6-án fogadta. A magyar állami- és pártvezetés ezen a találkozón kapott először átfogó, alapos értékelést az algériai helyzetről. Larbi Bouhali nyíltan beszélt a párt által elkövetett hibákról: „a párt kezdetben elítélte a fegyveres felkelést...a párt európai származású tagjaira bizonyos mértékig a gyarmatosítók politikájának a befolyása érvényesül.” Kérte a magyar pártvezetőket, hogy nagyobb teret szenteljenek a sajtóban és általában a propagandában az algériai háborúnak, mert az AKP úgy látja, hogy „az Algériában folyó harc jelentőségét a testvérpártok lebecsülik.” Ennek oka „az a bizonyos francia fikció, hogy Algéria Franciaország egy része.” Anyagi támogatást, szolidaritási kampányok szervezését kérte s azt, hogy „pártjaink között normális, pártjellegű kapcsolat legyen, eddig ugyanis a pártot nem tekintették független pártnak, hanem az FKP függvényének”.⁴⁸ (Ezt nem csak a magyar pártra értette.) A megbeszéléseket követően az első, 100 ezer Ft értékű, magyar segélyküldeményt (gyógyszer és kötszer) 1958 februárjában indították a Magyar Vöröskereszt és az Egyiptomi Vörös Félhold közvetítésével az afrikai szakszervezetnek címezve. Algéria függetlenségének kikiáltásáig (1962. július 5.) a magyar kormány 3 millió Ft értékű küldeményt juttatott el az FLN-nek, elsősorban tartós élelmiszert, gyógyszert, ruhaneműt.

1962 nyarán Larbi Bouhali hazatért. Továbbra is az AKP egyik vezetője maradt, de a pártot ténylegesen már a háború alatt mindvégig otthon tartózkodó Szadek Hadzsersz és Basír Hadzs Ali⁴⁹ irányította. A külkapcsolatokért továbbra is Larbi Bouhali volt a felelős. 1963 nyarán Magyarországra látogatott, és tárgyalt Kádár Jánossal. A két pártvezető egyetértett abban, hogy az algériai helyzet reményt keltő, Ben Bella államfő demokratikus érzelmű, becsületes hazafi, aki „jelentős fejlődésen ment keresztül. Ma körülbelül félúton van a kommunisták és a jobboldali nacionalisták között.” Kádár János ekkor a jellemzéshez a következőket fűzte hozzá: „a kommunistáknak nem szabad bizalmatlanságot mutatniuk az olyan 'kispolgári forradalmárok' iránt, mint amilyen Fidel Castro volt, vagy, mint amilyen Ben Bella. Ezek az emberek részben apolitikusak, részben ingadozók. Lehet és kell rájuk hatni. A szektás

⁴⁸ Tájékoztató a Magyar Szocialista Munkáspárt vezetői és az Algériai Kommunista Párt vezetői között lezajlott megbeszélésről. 1957. december 6. Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltár (OL) MSZMP Külügyi osztály iratai 288. f. 32/1957. 2. őe.

⁴⁹ Életére Évkönyv, 2021. 247-258.

magatartás a másik oldalra taszítja őket. A rugalmas, okos politika pedig kedvező irányba képes befolyásolni tevékenységüket, fejlődésüket.”⁵⁰

A kommunisták véleménye a Ben Bella-korszakról (1962-1965) az volt, hogy Algériában lehetséges a szocialista társadalom felépítése egyik kézben a *Koránnal*, a másikban pedig a *Tőkével*. Azt remélték, hogy Algéria Afrika Kubája lesz. Ezért javasolta, sőt erőltette a Ben Bellát „elvtársá” fogadó szovjet pártvezetés, különösen Hruscsov, hogy az AKP adja fel az önállóságát, és olvadjon be a „szocialista élcsapattá” minősített FLN-be. Larbi Bouhali és a vezetőség nem lelkesedett a javaslatért, de végül is 1964-ben megszavazta. Az 1965. június 19-i, Bumédien hadügyminiszter irányításával végrehajtott katonai hatalomátvételtől elhamarkodottan mondott ítéletet a pártvezetés. Egyes tagjainak, köztük Larbi Bouhalinak is, a reakciója elhamarkodott volt, amikor FLN- és AKP-tagokból létrehozta az illegális Népi Ellenállás Szervezetét (FLN-ORP), amely teljes egészében szembehelyezkedett a Bumédien vezette forradalmi tanáccsal. A magyar pártvezetés nem értett egyet ezzel a hirtelen és átgondolatlanul meghozott lépéssel, de nyilvánosan nem bírálta az AKP-t. Az FLN-ORP komoly ellenállást nem tudott szervezni, mert a lakosságnak elege volt Ben Bella kapkodásából, kiszámíthatatlan improvizációiból, miközben a gazdaságban a teljes szervezetlenség uralkodott, az állami életet megfojtotta a bürokrácia, az ország a balos öngazgatás kísérleti terepévé vált, a hivatalos propaganda az *algériaiság* (az algériai nacionalizmus) rovására túlhangsúlyozta a pánarabizmust.

Larbi Bouhali 1965 decemberében hagyta el Algériát, majd fél évvel később, 1966 májusában Budapestre érkezett, ahol ezúttal már nem Kádár János, hanem Komócsin Zoltán, az MSZMP külügyi titkára fogadta. Larbi Bouhali megpróbálta elfogadtatni az FLN-ORP álláspontját, nehezményezte, hogy a szocialista országok továbbra is tartanak fenn kapcsolatot az FLN-nel, amely -ahogyan Larbi Bouhali fogalmazott- a „reakciós, szocialistaellenes, a nemzetközi burzsoáziával szövethető” új hatalom végrehajtója lett. A magyar fél csupán meghallgatta ezt az álláspontot, nem mondott róla véleményt, főleg nem támogatót. Annál is inkább tette ezt, mert 1965 decemberében Moszkvában a legmagasabb szinten fogadták Bumédient, akiről jó véleményt alakítottak ki a szovjet vezetők, hasonlóan a magyar külügyminisztériumnak már 1965 nyarán készített értékeléséhez. Larbi Bouhali ugyanakkor teljesen érthe-

⁵⁰ Feljegyzés Larbi Bouhali elvtárs, az Algériai Kommunista Párt titkára látogatásáról Kádár János elvtársnál. 1963. június 11. MNL OL 288. f. 32/1963. 3. őe.

tetlen módon azt állította, hogy „Algériában a munkásosztály és a parasztság forradalom iránti szimpátiája következtében nem volt kommunista üldözés.” (kiemelés az eredetiben – JNL) Példaként említette, hogy a rendőrség őt sohasem kereste, s miután az országot elhagyta, a feleségét sem zaklatták.⁵¹ A kommunista üldözésről bebörtönzött párttársai másként nyilatkoztak. Egyesek, pl. Basir Hadzs Ali, szörnyű megpróbáltatásokon estek át.

Az FLN-ORP megalakulásával vált teljessé a szervezeti-politikai zűrzavar a pártban, mivel létezett még az eredeti AKP és az 1966 januárjában alakult Szocialista Élcsoport Párt, amelynek szervezeti struktúrája és egyértelműen kommunista párt jellege az 1969-ben (illegálisan) tartott pártkonferencia után alakult ki, s ettől kezdve elnevezésből töröltek minden zavaró mozaikszót (FLN, ORP) s csak az Algériai Szocialista Élcsoport Párt nevet használták. Az át- és újjáalakulás 1971-1972-ben fejeződött be, ekkorra alakult ki a rendszerhez kritikusan viszonyuló, de alapvetően támogató politikai irányvonal. Az új párt vezetésében többségbe kerültek azok, akik nem kapcsolódtak szorosban az eredeti AKP-hoz. Ezért Larbi Bouhali már nem került be ebbe az új vezetésbe, de továbbra is szorosan együtt dolgozott vele.⁵²

Külföldön továbbra is ő képviselte az algériai kommunistákat. Ilyen minőségben vett részt a kommunista és munkáspártok konzultatív tanácskozásán, amelyet Budapesten tartottak 1968. február 28. és március 5. között. Jelenléte diplomáciai bonyodalmat okozott. Az FLN ugyanis azt szerette volna elérni a szocialista országoknál, hogy pártszerveik kizárólag vele tartsanak kapcsolatot. Ezt minden lehetséges módon kifejezésre is juttatta. Sarif Belkasszem titkár, aki az FLN-t hivatalos meghívottként képviselte az SZKP XXIII. kongresszusán (1966), tüntetőleg kivonult az ünnepélyes megnyitóról, mert Larbi Bouhali, az AKP első titkára is a meghívottak között volt. Ennél is súlyosabb következménye volt a budapesti tanácskozásokon való részvételnek. Az algériai külügyminisztérium reakciója ugyanis már-már a diplomáciai kapcsolatok felfüggesztését súrolta. Az új magyar nagykövetnek 1968 szeptemberében kellett volna átadnia a megbízólevelét Algírban, de ehhez Buteflika külügyminiszter nem járult hozzá. Több mint egy évig nem volt magyar nagykövet Algériában. Végül Bumedien elnök közbenjárására rendeződött a probléma.

⁵¹ Feljegyzés Larbi Bouhali elvtárs (Algériai Kommunista Párt titkára) látogatásáról. 1966. május 31. MNL OL 288. f. 32/1966. 3. öe.

⁵² Archives départementales de Saine-Saint-Denis, Archives du PCF, 283 J 77 (Dossier Raymond Guyot)

Larbi Bouhali 1975-ben tért haza, amit a politikai légkör pozitív változása és az FKP közbenjárása tett lehetővé. A francia kommunistáknak rendkívül jó kapcsolataik voltak az FLN-nel az 1970-es évtizedben, amelyet Szadek Hadzseresz a „specifikus szocializmus” legpozitívabb, legerősebb és leganti-imperialistább korszakának nevez.

Hazatérte után Larbi Bouhali már nem vett részt a politikai életben. Nyugdíjat nem kapott, néhány elvtársa támogatták, illetve munkát vállalt. Egy 1983. március 30. keltezésű levelében⁵³ írta: „Nyolc éve tértem vissza az országba, azóta dolgoznom kell, hogy előteremtsem a betévó falatom. És ezért 71 évesen naponta 20 kilométert kell megtennem a munkahelyemig, és ugyanannyit vissza. Este hazaérve teljesen kimerült vagyok.”

Az 1980-as évek végén előre törő iszlamisták, az új „demokrata fundamentalisták”, az antikommunista nacionalisták, de néhány hajdani párttársa is azzal vádolták, hogy míg ők itthon fegyverrel harcoltak a függetlenségért és a demokráciáért, addig ő a „moszkvai puha ágyban” töltötte az idejét. Elvtársai tiltakoztak, ő szerényen hallgatott. Pedig abban, hogy a szocialista országok és általában a nemzetközi kommunista mozgalom pártjai milyen nagy segítséget nyújtottak az FLN-ALN-nek, döntő szerepe volt, érdemei elvülhetetlenek.

„A hűséget testesítette meg, hűséget minden humanista értékhez. Olyan eszmének volt a képviselője, amely ma nem divatos: az internacionalista szolidaritásnak. Márpedig Larbi – okkal mondhatjuk– példaértékű internacionalista hazafi volt.” Ezekkel a szavakkal búcsúzott tőle harcostársa, Abdelhamid Benzine az *Alger républicain* hasábjain 1992. március 3-án bekövetkezett halála másnapján. Mindössze néhány hűséges elvtársa kísérte utolsó útjára.

Források

Liberté, Alger républicain, l'Humanité

Dix années au services de notre peuple et de sa révolution. Déclaration du Premier secrétaire du comité central du PAPS. Alger 1976.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár

Archives départementales de Saine-Saint-Denis, Archives du PCF

Larbi Bouhali írásai

Az algériai hazafiak harca a gyarmati rendszer ellen. *Tartós békéért, népi demokráciáért*, 1955. június 5.

Az algériai felszabadító háború és a békeharc. *Béke és Szocializmus*, 1961. 5. sz.

Nous avons gagné la bataille de l'Amnistie. Alger, 1946.

Irodalom

⁵³ A levél a szerző birtokában van.

Nagy Georgina: Az algériai-magyar diplomatabotrány. *Mediterrán Világ*, 45-46. sz. (2018) 232-238.

Abdelhalim Aissaoui: Les oppositions algériennes (1962-1988). Anthologie. Alger, 2021.

Gallissot, René (Dir.): Algérie. Engagements sociaux et question nationale. De la colonisation à l'indépendance de 1830 à 1962. Paris, Les Éditions de l'Atelier/Les Éditions Ouvrières 2006.

Alleg, Henri: Mémoire algérienne. Paris, Stock 2005.

Abdelhamid Benzine: De notre histoire au quotidien. Alger républicain 1989-1994. Chihab Editions, Alger 2006.

ZALAI ANITA

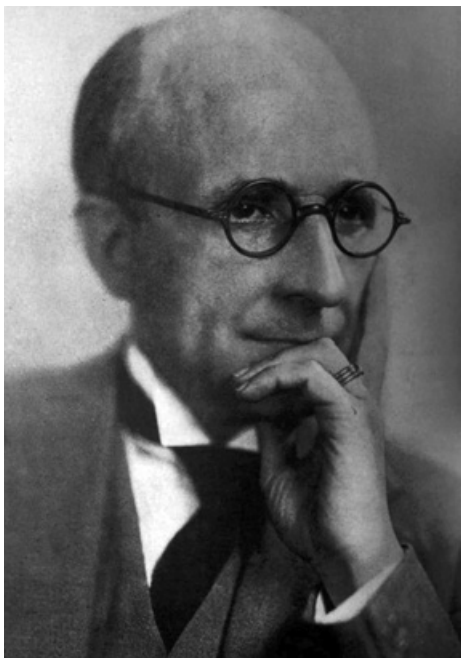
Salvador de Madariaga Rojo (1886-1978)

Spanyol diplomata, író, történész, politikus, egyetemi oktató,

Oxford és más egyetemek díszdoktora, de mindenekelőtt meggyőződéssé pacifista, kozmopolita és született mediátor volt. Többek szerint „a legeurópaibb spanyol” gondolkodó. 1886-ban született Spanyolország északnyugati részén, a galíciai A Coruña városában. Bár hosszú életének legnagyobb részében külföldön élt, gallego gyökereire mindig büszke maradt. Kortársai „hídemberként” jellemezték, mivel képes volt hidat építeni az egymástól legtávolabb eső álláspontok között is. Ezt a képességét ő maga gallego tulajdonságként értékelte.

Családjában a férfiak hagyományosan katonai pályát választottak, a kamasz Salvadort azonban katonatiszt édesapja a műszaki pálya felé irányította. Középiskolai, majd bányamérnöki felsőfokú tanulmányait is Franciaország-

ban folytatta. 1911-ben mérnöki diplomával a zsebében Madridban telepedett le és az Észak-Spanyolországi Vasúttársaságnál kezdett dolgozni. Ebben az időben kezdett el írni is, majd az irodalom iránti szenvedélye hamarosan letérítette a műszaki pályáról.

Salvador de Madariaga Rojo

1912-ben feleségül vette Constance Archibald skót gazdaságtörténészt, akivel 1916-ban Londonban telepedtek le. Angliában a tekintélyes *The Times* újságnak kezdett dolgozni. Ekkor került kapcsolatba a brit kormány tagjaival is. Az első világháború idején írt cikkeiben a brit háborús propagandát közvetítette a spanyol nyelvterületek felé. 1917-ben publikálta első monográfiáját „*A háború Londonból nézve*” címmel.

A háború után feleségével és két kislányával, Nievesszel és Isabellel visszatért Madridba, ahol új kihívás várt rá. 1921-ben az újonnan alakult nemzetközi szervezetben, a Népszövetségben kezdett dolgozni, ahol 1922-től a Leszerelési Bizottság vezetője lett. Genfben tovább szélesített kapcsolatai körét, itt

kötött barátságot a CIA későbbi igazgatójával, Allan Dullesszal is. Diplomataként számos nemzetközi konfliktus megoldásában igyekezett közvetíteni. 1927-ben lemondott tisztségéről, de ekkor már elismert alakja volt a nemzetközi diplomáciának. Madariaga pályájának következő állomása az Oxfordi egyetem volt, ahol a spanyol irodalom tanszéken kapott tanári állást. Néhány oktatóssal töltött év után Madariaga úgy érezte, hogy a tanítás nem az ő hivatása. Az egyetem rangos kiadója két könyvét is publikálta. Az egyik az angol, francia és spanyol nép pszichológiájáról szóló esszéje volt (*Englishmen, Frenchmen, Spaniards*), amely a későbbiekben mindhárom nyelven megjelent. A Népszövetségben szerzett tapasztalataiból kiindulva Madariaga ugyanis úgy látta, „a nemzetközi pszichológiában a legfontosabb tényező a nemzeti

karakter”. 1930-ban publikálta az egyik legnagyobb hatású művét *España. Ensayo de Historia Contemporánea*. („Spanyolország. Jelenkor történeti eszszé.”) címmel. Könyvével a küszöbön álló spanyol politikai változások egyik meghatározó értelmiségi vezéralakjává vált.

A Második spanyol Köztársaság kikiáltásakor, 1931 áprilisában Madariaga éppen Amerikában tartózkodott előadói körúton. Kubában kapta a hírt, mely szerint a Köztársaság washingtoni követévé nevezték ki. 1932-ben azonban már újra Európában kapott feladatot. Ezúttal Párizsban képviselte a Köztársaságot. Diplomataként örömmel vállalta volna a külügyi tárca vezetését, de ez az álma nem teljesült. 1934-ben rövid ideig a jobboldali Lerroux-kormány oktatásügyi-, majd igazságügyi minisztere volt. Idegennyelv tudása és kiterjedt nemzetközi kapcsolatai miatt egy félig hivatalos megbízást kapott: ő lett Spanyolország „de facto” képviselője a Népszövetségben. Több vitás kérdésben is felszólalt, így például a kínai-japán, az olasz-abesszín konfliktus kapcsán, valamint a leszerelés ügyében. Ismertsége egyre növekedett. A liberális parlamentarizmus híveként Madariaga mindig humánusan, az egyéni problémákra érzékenyen reagált. Gyakran úgynevezett „vesztes ügyek” védelmezőjeként is fellépett, ezért John Simon, brit külügyi titkár a „Népszövetség lelkiismeretének” nevezte. 1936 júniusában a Népszövetségben végzett munkájáért Nobel-békedíjra jelölték. 1936 júliusában elhagyta a szervezetet és Toledo melletti birtokára vonult vissza. A spanyol polgárháború kirobbanása miatt már nem tudta megtartani székfoglaló beszédét a Spanyol Királyi Akadémián. Erre majd negyven évet kellett várnia...

A polgárháború Madariaga munkásságában is komoly törést jelentett. Egész generációjának, az ún. „14-es nemzedéknek” Spanyolország modernizációjára irányuló tervei félbeszakadtak. A háború alatt Madariaga anyagi javait Franco csapatai elkobozták. A harcok kirobbanását követően elmeneült az országból és Londonból próbált meg közvetíteni a harcoló felek között. Jóbarátjának, Anthony Edennek írott levelében 1936. augusztus 18-án jelezte, hogy a konfliktusban pillanatnyilag erőegyensúlyról lehet beszélni. Ebből kiindulva egy nemzetközi béketervet is kidolgozott, amelynek értelmében brit, mexikói és argentin csapatok vettek volna részt a béketeremtésben. 1937 nyarán azonban megváltozott a helyzet: az északi fronton a francóista csapatok kerekedtek felül és a mérleg nyelve a felkelők javára billent el. 1937. július 2-án Madariaga levelet írt Francónak, amelyben felszólította a tábornokot, hogy „minél előbb fejezze be a háborút. Közel a megegyezés”. Franco természetesen válaszra sem méltatta, mivel ekkor már a jövőre „Új Államának” kiépítése

volt a célja. Madariaga erőfeszítéseit méltányolva a nemzetközi diplomácia 1937-ben ismételten Nobel-békedíjra jelölte.

Don Salvador – Paul Preston, brit hispanista történész által alkotott új fogalommal élve – az ún. „*harmadik Spanyolország*” egyik emblematis alakjává vált. Javier Tusell spanyol történészt idézve: „Sohasem tartozott egyik háborúskodó táborhoz sem, mi több, megpróbálta előmozdítani a békét az egyetlen valóban járható úton, a demokratikus hatalmak közvetítésével. Kétszeresen is józan volt tehát: elveiben és eszközválasztásában egyaránt.”

A polgárháború végét követően Madariaga alternatív megoldásokat keresett Franco rendszerével szemben. Egyre növekvő nemzetközi tekintélyét és kapcsolatait latba vetve próbálta előre mozdítani a vereséget szenvedett spanyol demokrácia ügyét. Mindeközben kilenc éven át vezette a BBC Latin-Amerika országai számára sugárzott spanyol nyelvű programját, illetve egy másik spanyol nyelvű adást a francia ellenállás számára, amelynek soraiban jelentős számú spanyol köztársasági is harcolt. A második világháború eseménysorozata még inkább megerősítette Madariaga pacifista és liberális demokrata elkötelezettségét és egy háború utáni új, egységes Európát vizionáló elképzelését.

A háborút követően don Salvador személye és tevékenysége egyfajta összekötő kapoccsá vált a spanyol demokrácia ügye és a nyugati világ új rendjének építése között. Franco rendszerének alternatívájaként 1943 nyarán még a monarchista restaurációt tartotta járható útnak, egyfajta átmeneti fázisként a harmadik köztársaság felé és szoros kapcsolatot ápol az emigrációban élő spanyol Bourbon trónörökössel, don Juannal. A Caudillo személyét teljeséggel elfogadhatatlannak tartotta Spanyolország élén, ennek hangot is adott 1944. novemberében „*Tábornok úr, távozzon!*” című publicisztikájában. „*Nem azért mondom ezt, hogy megsértsem. – írja Madariaga – De a polgárháború egyik táborának katonai vezetője nem alkalmas a nemzet egységének megvalósítására.*”

A második világháborút követően kibontakozó hidegháború légkörében Spanyolország geostratégiai pozíciója felértékelődött. 1947-ben Madariaga a Liberális Internacionálé elnökeként az Egyesült Államokba utazott, ahol Albert Einsteinnel folytatott hosszú sétái mellett a Princeton egyetem díszdoktorává avatták. Eközben igyekezett meggyőzni amerikai magas rangú tisztviselő ismerőseit arról, hogy a Franco-diktatúra fennmaradása igazából csak az oroszok számára lehet előnyös. A spanyol demokrácia külső segítséggel történő helyreállítására tett erőfeszítései azonban kudarcot vallottak.

1955-ben Franco Spanyolországa felvételt nyert az ENSZ-be. Ezt követően Madariaga új, hosszabb távra szóló stratégiát dolgozott ki, ezúttal a Franco-rendszer belső gyengeségeit célozva, a belső ellenzékre számítva. Ezzel párhuzamosan don Salvador elkötelezett híve és tevékeny részese lett a háború utáni, új, egységes Európa megvalósításának. Az ő nevéhez fűződik az Európa Mozgalom spanyol szekciójának, a Spanyol Föderális Tanácsnak a létrehozása, valamint alapító tagja lett a Brugge-i Európa Kollégiumnak 1949-ben. 1948 és 1964 között az Európa-kongresszus Kulturális Bizottságának elnöki tisztét töltötte be. Közéleti, politikai és kulturális téren egyaránt az 1950-es években volt a legaktívabb. 1952-ben ismételten Nobel-békedíjra jelölték. Eközben a Franco-diktatúra állandó kritikusa, bírálója volt, bár konkrét párt sosem állt mögötte. Kiterjedt és rendkívül változatos kapcsolatai, diplomáciai tevékenysége, kiváló előadókészsége ellenére nem volt iskolateremtő személyiség. Egyfajta „magányos farkas” volt.

1956-ban Párizsban 70. születésnapja alkalmából tisztelői nagyszabású ünnepséget rendeztek, ahol az Európa-mozgalom legkiemelkedőbb képviselői mellett kormányfők, politikusok, a korabeli nyugati értelmiség színe-java jelen volt. Köztük Camus, Bertrand Russell, André Malraux, André Maurois.

Az 1962-es esztendő fontos dátum lett Madariaga életében és a Franco-rendszer történetében egyaránt. Az Európa Mozgalom IV. Kongresszusán 1962. június 5-8. között Münchenben „Európa és Spanyolország” volt a fő téma. Ez alkalomból Madariaga mint az Európa Mozgalom Spanyol Föderális Tanácsának elnöke megszervezte a spanyol ellenzék müncheni találkozóját. Ezen a konferencián ültek először egy asztalhoz az ún. „*dictablanda*” („puhadiktatúra”) korszakában megszerveződött spanyolországi katolikus és polgári ellenzék képviselői az illegálisban élő baloldaliakkal és liberálisokkal. Szimbólikus jelentőségű összejövetel volt, amely komoly következményekkel járt a Franco-diktatúra további történetére nézve és egyben előkészítette az utat a Franco halála után kibontakozó demokratikus átmenet felé.

1966-ban Madariaga 80. születésnapja alkalmából az általa alapított Európa Kollégium szervezte meg a köszöntését. Ekkor nevezték ki az Oxfordi egyetem díszdoktorává, 1967-ben pedig Goethe-díjat kapott az Európáért tett szolgálatainak elismeréseként. Hazájának elismerő gesztusaként 1970-ben – még Franco életében – a Spanyol Királyi Akadémia Történész tagozatának levelező tagjává nevezték ki. Ebben az évben halt meg felesége, Constance Archibald, majd még ugyanabban az esztendőben feleségül vette titkárnőjét, aki már hosszú évek óta az igazi társa volt, a magyar származású Emilie Szé-

kely Raumannt. Svájcban, Locarnóban telepedtek le. 1973-ban újabb rangos elismerésben részesült: Európa ügyének tett szolgálataiért Nagy Károly-díjjal tüntették ki. 1974-ben pedig hazájában kiadták memoárjának első kötetét „*Amanecer sin mediodía*” (Hajnal dél nélkül”) címmel, amely életének 1921-1936 közötti szakaszát öleli fel. Rendkívül termékeny irodalmi munkássága elismeréseként 1975-ben Irodalmi Nobel-díjra is jelölték.

Salvador de Madariaga csak Franco halála után, 1976. áprilisában tért vissza Spanyolországba. Negyven év után végre elmondhatta akadémiai székfoglaló beszédét a Királyi Akadémia Nyelvi tagozatán. Életének utolsó elismerését is hazájától kapta. 1978. július 25-én Locarnóban a spanyol Oktatási Minisztérium kitüntetését vette át, X. Bölcshalfonzz Keresztjét.

92 éves korában, 1978. december 14-én halt meg. Néhány nappal az új demokratikus spanyol alkotmány megszületését követően, amely életének egyik legfőbb célja volt.

Legfontosabb művei:

Történelmi esszék:

- España. Ensayo de historia contemporánea* (1931)
- Vida del muy magnífico señor don Cristóbal Colón* (1940)
- Hernán Cortés* (1941)
- Bolívar* (1951)
- Latin America between the Eagle and the Bear* (1962)

Politikai esszék:

- La guerra desde Londres* (1917)
- Disarmament* (1929)
- Anarquía o jerarquía* (1935)
- General, márchese Vd.* (1959)

Egyéb művek:

- Theory and Practice in International Relations* (1937)
- Bosquejo de Europa* (1951)
- Memorias de un federalista* (1967)
- Memorias (1921-1936). Amanecer sin mediodía* (1974)

Források:

Emilio Grandío Seoane: Compromiso por la democracia. Relato vital de Salvador de Madariaga. Instituto José Cornide de Estudios Coruñeses, 2017.

Luis López Álvarez: En Europa con Madariaga. Colección Soláster, 2002.

José Manuel Sobrino: LA ACTUALIDAD DE LAS APORTACIONES DE SALVADOR DE MADARIAGA A LA IDEA DE EUROPA. 2003. https://www.udc.gal/gl/iuee/pdf/Articulo_Salvador_de_Madariaga.pdf

Cristina Blanco Sío-López: Salvador de Madariaga and the „Solidarity of Being”: Limits and Potential of an Imagined „Free Movement of Persons” in Post-WWII Europe. <https://www.europenowjournal.org/2021/04/01/salvador-de-madariaga-and-the-solidarity-of-being-limits-and-potential-of-an-imagined-free-movement-of-persons-in-post-wwii-europe/>

Bóka Éva: A hágai Európa-kongresszus, 1948. május 7-10.

http://www.epa.hu/00900/00995/00055/pdf/EPA00995_multunk_2018_02_001-090_melleklet.pdf

SZÉKELY GÁBOR

Grigorgij Konsztantyinovics Ordzhonikidze (1886-1937)

A grúz származású, mozgalmi nevén Sergo egyik legközelebbi munkatársa volt Sztálinnak, egyesek szerint barátja. Még a Kaukázusból ismerték egymást, és természetében is hasonlított a „Gazdára”. Tagja lett a forradalom után a szovjet párt legfelsőbb vezetésének, a Politikai Bizottságnak.

Legmagasabb iskolai végzettsége a felcserképző volt, de már fiatal korában kapcsolatba került azokkal, akik a bolsevik mozgalmat szervezték Tiflisben.

Hamarosan letartóztatták, megszökött, kénytelen volt Németországba távozni. 1907-ben tért vissza Bakuba, egy időben Teheránban élt, bolsevik küldötként tagja lett a (perzsa) teheráni alkotmányos forradalom vezetésének.

1912. után is több ízben letartóztatták, legutóbb Sztálinnal együtt, akivel ettől kezdve szoros kapcsolatot tartott fenn.

1917-ben, már szabad lábon vett részt a forradalmi megmozdulásokban. Szent-Pétervárott tagja lett a forradalom irányító szervének a petrográdi szovjet végrehajtó bizottságának.

Anastas Mikojan, (1895– 1978), Sztálin és Ordzhonikidze Tifliszben (ma Tbiliszi), 1925.

1918-tól kezdődött sajátos szerepe a szovjet-hatalom kiterjesztésében. A problémát az okozta, hogy szülőföldjén Grúziában a forradalmat követően mensevik (kisebbségi szociáldemokrata irányzat) kezébe került az irányítás. 1921. februárjában, miután részt vett a polgárháború vezérkarában, Grúziában irányította a hadműveleteket a mensevik kormány megdöntésére. Ebben az időben a párt központi bizottságának tagjaként a Kaukázusi Iroda vezetőjeként irányította a térség függetlenségi törekvéseinek az elnyomását. Ordzhonikidze olyan eszközökkel lépett fel, hogy az nem csupán nemzetközi felháborodást keltett,⁵⁴ de kiváltotta Lenin bírálatát is⁵⁵ az 1921-es pártkongresszuson: őt és Sztálint marasztalta el, mint „nagyorosz sovínisztát”.

⁵⁴ A Grúziában történtek egyik központi vitatémája volt az 1922. márciusában megtartott „három internacionálé” vitájának. Erről lásd Évkönyvünk e számában: A három internacionálé berlini konferenciája című tanulmányban.

⁵⁵ Lenin egyetértett a konferencia megtartásával, ugyanakkor 1922. április 9-én a Pravdában „Túl-ságosan nagy árat fizettünk” című cikkében értékelte a tárgyalásokat, V.I. Lenin összes művei, Kossuth Könyvkiadó, 1981 45. kötet, 139-143. oldal

Szerepe volt a Kaukázuson Túli Szovjet Szocialista Köztársaság létrehozásában, amely 1922-től 1936-ig Grúzia és Örményország, valamint azerbajdzsáni területeket átfogva választotta el a Szovjetuniót a keleti területektől, mindegy védőpajzsként szerepelve a feltételezett – fenyegető újabb szovjetellenes intervercióval szemben (a Kaukázuson túli SZSZK 1936-ig állt fenn).

Egyik legközelebbi munkatársa és pártfoglaltja volt Lavrentij Berija. Ez a kapcsolat később az ellenkezőjére változott, amikor Ordzhonikidze bátyja került a sztálini tisztogatások célkeresztjébe. Berija nem segített, valószínűleg nem is segíthetett, Ordzhonikidze bátyját kivégezték koncepciós perek során.

A súlyos betegségekkel küszködő Ordzhonikidze halála ma is tisztázatlan. A legvalószínűbb változat, hogy amint azt Nyikita Khrucsov az SZKP XX. Kongresszusán elsőadta, öngyilkos lett az ellene folyó „rágalom-hadjárat” miatt.

Neve sokáig a Szovjetunió hősei között szerepelt, még öngyilkosságáról sem beszéltek. Hangsúlyozták szerepét az

Októberi Forradalomban, a Szovjetunió létrejöttében és a munkaverseny, a „sztahanovista mozgalom” kezdeményezésében. A Szovjetunió fennállásáig nevét városok viselték, arcképe szerepelt a felvonulásokon.

A Szovjetunió szétesése után, mind Örményországban, mind pedig Azerbajdzsánban és Grúziában különféleképpen értékelik szerepét.

BESZÁMOLÓK

Baloldali Szigetfesztivál. Horány, 2021.

Bevezető

Nyolcadik alkalommal rendezték meg 2021. szeptember 3–5. között Horányban a Baloldali Szigetfesztivált. A háromnapos rendezvénysorozaton több fontos témakörben hangzottak el előadások, viták, beszélgetések például a migráció, Európa jövője, a covidjárvány, a neoimperializmus és új hidegháború, a szélsőjobboldali tendenciák és antifasizmus, a 2022-es magyarországi választások, az ezzel kapcsolatos ellenzéki összefogás és előválasztás témájában.

A fesztivál időpontjában a magyarországi előválasztási folyamat még csak az elején tartott, ezzel kapcsolatban főképp előzetes megfontolásokat és előérzeteket taglaltak a vitákon. Itt, a bevezetőben egy-egy jellemző mondatot idézünk belőlük.

Vajnai Attila, az Európai Baloldal elnöke szerint kérdés, a rendszerkritikus baloldalnak szabad-e együttműködni szélsőjobboldali erőkkel, a Jobbik újfasiszta párt, részese az ellenzéki összefogásnak. *Iványi Gáborra* hivatkozva: a csontjaimban érzem, hogy nem vezethet jóra ez a koalíció. *Horgas Péter*, a Civil Bázis elnöke: az előválasztás intézménye arról szól, hogy a fenálló hatal-

mat le akarjuk váltani, akik bekapcsolódnak a folyamatba, ezt deklarálják. Cs. *Kádár Péter* aktivista: az előválasztás jelöltállítási folyamatai antidemokratikus mozzanatokot tartalmaznak, véletlenül sem szolgálja a célt. *Farkas Péter* közgazdász, kutató: be kell fognunk az orrunkat, és szavaznunk kell *Droppa György*, a fesztivál szervezője: lehet, hogy a Jobbik változott, lehet, hogy nem – mindenki gondolkodjon és szavazzon. *Tóth Zoltán* választási szakértő: az ellenzéki pártok olyan szövetséget kötöttek, amelyben a rájuk adott szavazatok összegződnek. Ehhez kellett az előválasztás mint politikai innováció.)

A fesztivál eseményei

A fesztiválon az egyes témakörökben ismert tudósok, kutatók, egyetemi tanárok, civil aktivisták és szakemberek fejtették ki véleményüket, illetve reagáltak az érdeklődők kérdéseire. A fesztiválon számos civil szervezetet, politikai pártot és oktatási intézményt képviseltek az előadók és a hallgatóság körében helyet foglalt résztvevők.

A rendezvényen előadást tartott *Alicia Elvira Corredera Morales*, a Kubai Köztársaság és *José Reinaldo Camejo Diaz*, a Venezuelai Bolívari Köztársaság Magyarországon akkreditált nagykövete. (Beszédeiket kötetünk *International Supplement* című részében teljes terjedelemben közöljük.)

A remény vékony sugara

A szigetfesztivál *Jean Ziegler* *Leszbosz Európa szégyene* című könyvének bemutatásával, illetve *Wágner Csapó József* fotóművész – a magyar határ mentén kialakult menekülthelyzetet ábrázoló képeiből készült – kiállításának megnyitásával kezdődött. *Iványi Gábor*, az Evangéliumi Testvérközösség ve-

zető lelkésze, az Oltalom Karitatív Egyesület elnöke a kiállítás kapcsán azt mondta: „A mózesi törvényeken nevelkedett Jézus nagyon pontosan tudta, hogy védeni kell a menekült, szeretni kell a jövevényt, azt, aki elhagyni volt kénytelen a hazáját. Európa – hivatalosságaink által, jólétünk megóvásának ürügyén – hangsúlyozott védelme köszönőviszonyban sincs a keresztényi tanítással. Magyarországnak most hihetetlenül nagy a hátránya a keresztény hozzáállásban, mert példát akar adni egy önző, bezárkózó, jólétét féltő világ számára, és meg akarja mutatni neki – mint valamikor a numerus clausus idején –, miként kell ellenállni a gyakorlatban a szögesdrótokkal, kutyákkal, fegyveres őrökkel, katonák felvonultatásával annak, amiről fecsegnek, vitatkoznak és a háttérben rémülődznek. Magyarország határán, szögesdróttal elválasztott területen, az apákat éveken keresztül próbálták rávenni, hogy családjuktól elszakadva, menjenek vissza Szerbia felé, miközben árgus szemmel figyelték, hogy a gyermekek nem tesznek-e félre apjuknak néhány falatot, mivel csak a gyerekek kaptak enni. Büntetőtábori körülmények között élnek. Azt gondolom, a hatalmat szembesíteni kellene az itt kiállított képekkel, be kellene mutatni részeseinek, hogyan mulasztották el kötelességeiket és okoztak saját népüknek egyfajta erkölcsi hanyatláshoz.

A migráció ügye több programponiban is szerepelt. *Maite Mola*, az Európai Balpárt (EBP) alelnöke – utalva a kiállítás képeire is – kijelentette: a határok az erőszak első számú helyszínei, s ha elfogadjuk, hogy embereket ennek megfelelően kezelnek a határokon, azt is elfogadjuk, hogy az emberi jogok nem mindenkit illetnek meg egyenlő mértékben. – A kiállítás ma már történelminek nevezhető időtávban mutatja be, mi történt Európában 2012-től 2021-ig, milyen a kapitalizmus és a rasszizmus. Kitért az Afganisztánnal kapcsolatos helyzetre is. – Az EU feladata lenne egy humanitárius folyosó létrehozása, hogy a menekültek az EU területére érkezhessenek, és nemzetközi biztonságot élvezhessenek. Ha az EU azért alakult meg, hogy mindenki számára esélyegyenlőséget nyújtson, ám erre nem képes, akkor alapjaiban kell megreformálni.

Az európai migránshelyzetről szóló előadásában *Melegh Attila* szociológus fölvetette: vajon miért került válságba a humanizmus, a szolidaritás a vi-

lág jelentős részein? A választ azzal kezdte, hogy ez a felvetés a kapitalizmussal összefüggésben értelmezendő, kérdés, ezek a problémák a kapitalizmus kerekei között megoldhatók-e. Fel kell tártani, hogy az új nacionalizmus mivel áll vitában. Nem szabad csak a szélsőjobb felé nyitó blokkot elemezni, meg kell vizsgálni a szabadpiaci és a migrációpárti blokkot is, és mindegyikkel szemben kritikusnak kell lenni. A humanizmus első csapdája az volt, hogy a nyolcvanas évektől a migráció ügyét is piaci kérdéssé tették. Az EU-n belül sem a szabad mozgás meghatározása a legfontosabb, hanem a munkaerő szabad vándorlása. Ezt a jelenséget sokszor az ellentéteket szító kulturális örökök követik. Az új jobboldal a piaci rendszer megváltoztatásának igénye nélkül gerjeszti az ellentéteket. – A humanizmus soha nem a szabadpiacnak volt a mondókája – fogalmazott a szociológus –, az mindig is a miénk volt. Hogyan tudta lenyúlni a liberális oldal? A baloldaliság egyszerre tart fontosnak két fogalmat: az univerzalist és a lokálist. Miért engedték el magunktól a lokálist? Ha ezekre a kérdésekre választ tudnánk adni, azt is tudnánk, miért vagyunk szélárnyékban.

Ugyancsak a migráció témakörében tartott előadást Iványi Gábor vezető lelkész az Oltalom Karitatív Egyesület elnöke. – Lelkipásztor vagyok – mondta –, a mögöttem, mellettem álló szervezetek vallási szervezetek. Mi az itt érintett kérdésekre megpróbáltunk humanitárius választ adni, és akik magukat kereszténynek nevezve próbálták az ezzel ellentétes döntéseiket elfogadtatni, azokat megpróbáltuk szembesíteni a bibliai normákkal; elmondani, hogy amit művelnek, nem biblikus és embertelen. Nagyon jó fordulat, hogy a mostani pápa a felszabadítási teológiai mozgalom hatása alatt van, s ebből az irányból is érkezett. Amikor megszólalt menekültügyben, az eger–csanádi megyés püspök azt találta mondani, hogy a pápa nem tudja, mit beszél... Az a sajátos helyzet alakult ki, hogy – legalábbis itt, Magyarországon – a pápa ellenzéki szerepben kezd lenni.

Iványi Gábor a menekültüggyel kapcsolatos tapasztalatairól is beszélt. Egyháza és a Wesley főiskola nevében tizenegy hónapig főztek napi nyolcszáz adag ételt, amit katonai termoszkban vittek Hegyeshalomhoz vagy Röszkéhez, ügyelve arra, hogy az ételben semmiféle olyan zsiradék ne legyen, ami a menekültek jóérzését bántaná. Ám mások részéről nem mutatkozott efféle figyelemesség.

– Az ételhordáskor fedeztük fel, hogy sem Röszkénél, sem Hegyeshalomnál nem állítottak fel vécéket – idézte föl a lelkész. – Éppen jelen voltam, amikor a Belügyminisztérium egyik államtitkára a nagyobb civil szerveze-

tekkel tárgyalt. Megemlítettem, hogy nem látok itt vécét, s naponta legalább kétszer érkeznek menekültek hat-hétezres létszámban, s a bokrok tövében kénytelen elvégezni a dolgukat. Mondtam, ez nemcsak méltatlan, hanem veszélyes is. Erre az államtitkár kifejtette, hogy ez szándékos, mert akinek nagyon kell, szaladjon át a határon, Ausztriában majd sok vécé lesz... Önhatalmúlag, a magunk nevében megrendeltünk húsz Toi Toi WC-t, amiket fél órán belül odaszállítottak.

Iványi emlékeztetett rá, hogy a kilencvenes évek elején a délszláv válság miatt körülbelül a mostanihoz hasonló menekülthullám haladt itt el, de erről az ország szinte semmit nem tudott. Ugyanis az akkori magyar vezetésnek nem volt érdeke, hogy ezzel heccelje a magyar közvéleményt – fogalmazott.

Az európai szélsőjobboldali tendenciákról szóló programok sorában a fesztivál megemlékezett a magyar és a nemzetközi antifasiszta hősoőrökről. *Hanti Vilmos*, a Magyar Ellenállók és Antifasiszták Szövetségének (MEASZ) elnöke, *Zalka Vera*, a Szervezők a Baloldalért (SZAB) aktivistája, Maite Mola, az Európai Balpárt alelnöke, valamint Vajnai Attila, az Európai Baloldal elnöke kifejtette: olyan korban, amikor gomba módra szaporodnak a náci-fasiszta szervezetek, pártok, miniszterek és kormányok kitüntetnek minősíthetetlen, rasszista kijelentéseket hangoztató embereket, meg kell emlékezni azokról, akik a legnehezebb időkben harcoltak a fasiszta rendszer ellen.

Az európai szélsőjobb terjeszkedéséről szóló beszélgetésben Vajnai Attila elmondta, hogy Magyarország az egyik legfertőzöttebb állam a szélsőjobb-oldal szempontjából. Szerinte a Fidesz is az európai szélsőjobboldali pártok zászlaját viszi. Hangsúlyozta: a szélsőjobboldali tendenciák ellen a demokratikus erőknek össze kell fogni.

Hanti Vilmos a Horthy mentegetőkkal szemben azzal érvelt, hogy Horthy 1920-tól kialakított revansista politikájának folyamata a második világháborúba torkollott. Magyarországon – a hasonlóságok miatt – veszélyes a mai helyzet.

Lakatos Kálmán és fia, *Lakatos Richárd*, a Roma Parlament képviselői többek között a futballmeccseken tapasztalható rasszizmusról beszéltek. Egész Európában dúl a gyűlölet, a démonizálás a másság ellen. Ez Magyarországon különösen ijesztő a legnagyobb kisebbség, a cigányság számára, amely a regisztrált 340 ezerrel szemben 800-900 ezer főre tehető.

György László történész a kelet-európai szélsőjobb emlékezetpolitikájáról beszélt. Kifejtette: az emlékezetpolitika a mindenkori hatalmi elit törekvése, hogy a történelmet saját legitimációs igényeinek megfelelően találják ki újra és újra. Ez akkor sikeres, ha az emberek elfogadják a hatalom felkínálta narratívát, elkezdenek a hatalom nyelvén beszélni. A történész felhívta a figyelmet arra a jelenségre, hogy ma náci háborús bűnösöket tekintenek, úgymond, Európa védelmezőinek, akik „megmentették Európa nyugati felét a bolsevizmustól”. Legutóbb, Budapest felszabadulásának 75. évfordulóján pedig a szélsőjobb, némely liberális történésszel és politikussal együtt, azzal a narratívával állt elő, hogy a német megszállókat és csatlósait, akik Budapest pusztulásáért felelősek, áldozatoknak kell tekintenünk. Az ilyen szélsőjobb olvasatban a tettesek és az áldozatok közötti különbség lényegében eltűnik: a népiért agresszor is ugyanolyan áldozat, mint az, akit Pesten a Dunába lőttek. A liberális és szélsőjobb emlékezetpolitikában az államszocializmus megítélése sok ponton összeér. A közös nevező a totalitarizmuselmélet: a bolsevizmus és a fasiszmus lényegében azonos, mindkettő totális diktatúra, alternatívájuk a nyugati típusú polgári demokrácia. E nézet hívei hangsúlyozzák az államszocialista múlttal való leszámolást, felértékelik a két világháború közötti időszakot. Fontos, hogy felismerjük és tudatosítsuk, valamint bíráljuk ezen emlékezetpolitikai hamisítások létét.

Az Új hidegháború – az orosz–amerikai–kínai viszony című témakör tárgyalásakor Krausz Tamás történész a globális világrendszer elmúlt évtizedekben lezajlott változásainak lényegét elemezve hangsúlyozta, hogy a Szovjetunió szétesésének elsősorban belső okai voltak. A közép-kelet-európai térség kapitalista világrendbe tagozódása egyáltalán nem sikertörténet; a térség országai nem zárkóztak fel a centrumhoz. Az új világrend vezető erőközpontja az Egyesült Államok, eszköze a NATO. Az egypólusú világrend azonban gyengülni kezdett, elsősorban Kína erősödése miatt. Az USA geopolitikai hatalmának megőrzéséért újabb helyi háborúkat indított (Jugoszlávia, Líbia, Szíria, Irak, Afganisztán), véren keresztül káoszt teremtett. Aknamunkát folytat a népi és a népi támogatottságú rendszerek ellen (Kuba, Venezuela, Kína), ugyanakkor Kelet-Európában és világszerte a mélyen reakcionárius rendszereket támogatja. A menekültválságot is nagymértékben a fejlett országok gerjesztették a világrendszeren belül. Az USA káoszpolitikája a destabilizáció felé visz. A történész úgy vélte: a NATO katonailag, politikailag, erkölcsileg megbukott. Mindezzel összefüggésben – fogalmazott a történész – miközben az emberi jogokról beszélnek, az egész világrendszer centrumában a nacionaliz-

musra támaszkodó jobboldali, emberellenes hullám figyelhető meg, aminek legkiszolgáltatottabb vesztese a menekültek. Új népirtás zajlik.

Artner Annamária közgazdász előadásának ezt a címet adta: Világrendszerek harca. Ezzel Kína és az imperialista rendszer harcára utalt. Leszögezte: nézőpontot fordít Krausz Tamáshoz képest. A kapitalizmus imperialista szakasza is százéves már. Lényege az idegen munka kisajátítása a belső és a külső perifériákról. Nincs új hidegháború, legfeljebb az imperializmus célpontja változott. A kihívás ugyanis erősebben Kína felől érkezik. A kínai kihívás a világrendszeren belül hosszú múltra tekint vissza. Kína ereje is ott volt 1955-ben a bandungi értekezlet öt alapelvében, melyeknek egyike az önrendelkezésről szól; ott volt 1961-ben Belgrádban, az el nem kötelezett országok mozgalmának megalakulásakor; 1966-ban, amikor Kubában tartották a Trikontinentális Konferenciát. S közben a szocialista országok is erőt mutattak a hetvenes évekig. Az ötvenes és a hatvanas években tehát előrehaladt az imperializmus bekerítésének folyamata. E változások hatására az imperializmus védekezésre kényszerült. A hitelválság után bekövetkezett a Thatcher és Reagan neve fémjelezte neoliberális fordulat, ami időlegesen leállította az erőviszonyok eltolódását.

Mindez azonban nem hatott sokáig. A kilencvenes években Latin-Amerika balra tolódása, 2011-ben az arab tavasz (amelyet az imperializmus saját céljaira használt ki) újabb kihívást jelentett. Közben ott lopakodott Kína. A Teng Hsziao-ping kezdeményezésére indult reformok gyors növekedést hoztak, és nyolcszázmillió embert emeltek ki a szegénységből. Hszi Csin-ping 2012-től stabilizálta a programot, 2013-ban pedig meghírdették a nemzetközi kapcsolatokat erősítő Belt and Road (Selyemút) programot. Közben Kína nyolcvan országgal kötött együttműködési szerződést. És megszületett a Sanghaji Együttműködési Szervezet, benne Oroszországgal is. 2020-ban pedig az ASEAN tíz országa partnerségi szerződést kötött Kínával, Japánnal, Ausztráliával és Új-Zélanddal. 2017-ben Kína GDP-je vásárlóerő-paritáson már meghaladta az Egyesült Államokét.

Mindez hatalmas kihívás, újabb bekerítés az imperializmusnak, az Egyesült Államoknak. Ha egyáltalán van új hidegháború, az Kína ellen folyik.

Az Európa jövője, szociális fórumok című beszélgetésen felszólalt *Mirek Prokeš*, a 2010-es válság idején alakult Prágai Tavasz2 hálózat (PT2) aktivistája. Elmondta, hogy a rasszizmus és a jobboldali gyűlöletkeltés ellen léptek fel. Kapcsolataik hamarosan sokat dolgozó aktivistákkal bővültek a régióban,

megpróbálták egyesíteni erőiket, például a nyugat-európai bázisú, hasonló küzdelmeket folytató szervezetekkel. A közép-kelet-európai aktivisták bekeverültek a Szociális Világfórumba. Jelenleg a PT2 az egyetlen olyan kelet-európai szervezet, amely tagja a fórum tanácsának. A szervezet hallatta szavát olyan fontos ügyekben, mint a klímakatasztrófa és a háborúk. Mint mondta: tíz évvel ezelőtt az amerikaiak és a NATO Afganisztánban állomásozott, de nem volt háború Szíriában és Ukrajnában; egyre több helyen tört ki háború. – Éppen ezért gondoltunk arra – fogalmazott –, hogy nemcsak a különböző országokban azonos tematikájú szervezetekkel kell tartanunk a kapcsolatot, hanem nyitnunk kell a környezetvédelmi, szakszervezeti és békemozgalmak irányába is.

Tord Björk svéd aktivista – aki 2008-ban az Európai Szociális Fórum koordinátora lett – arról beszélt, hogy egyes nyugat-európai mozgalmakra úgy tekint, mint amelyek képtelenek megérteni Nyugat-Európa szerepét a társadalmi mozgalmakban. Úgy viselkednek, mint valami imperialista idióták. Elfogadják saját országaik helyzetét, a Kelet-Európára és a világ más országaira nehezedő nyomást, a leszakadást. Szolidaritás csak szavakban jelentkezik, valódi tettekben nem. Tord Björk a Szociális Világfórumot – dél-amerikai, indiai, afrikai résztvevői okán – reményteljesebbnek látja: ott jobban érvényesül az egymásért felelős, szolidáris gondolkodás. Kezdetéhez képest a szervezet mára két fontos ponthoz jutott: 1. antikapitalizmus, antiimperializmus – ami végső soron a szocializmushoz vezet; 2. a természet és az emberi élet védelme egyformán fontos.

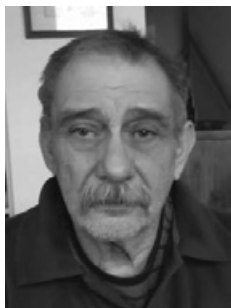
Mint mondta, ezért vesz részt környezetvédőként baloldali rendezvényeken. – A környezetvédelem csak baloldali lehet – mondta. – Górcső alá kell venni az ipart és a mezőgazdaságot is, leállítva a kedvezőtlen gyakorlatokat. A Szociális Világfórum szociális és környezetvédő mozgalomként akar fellépni. A háborús konfliktusokról Tord Björk kifejtette: a békemozgalmakkal is szoros együttműködésben kell dolgozni, a világ jövőjét, ezen belül Európa jövőjét védve biztonságpolitikai tárgyalásokat kell újraindítani. Négy év múlva békekonferenciát rendeznek Helsinkiben, amelyre már 140 ország békeszervezete jelezte részvételi szándékát. A szervezést támogatja a finn állam. Ugyancsak fontos rendezvény lehet az ENSZ védnöksége alatt szerveződő Stockholm plusz50, ami ötven évvel ezelőtt, 1972-ben az első környezettudatos ENSZ-

fellépésként jelentkezett tiltakozva a vietnami háború ellen s összekapcsolta a békemozgalmat a környezetvédelemmel.

Az Európa szociális helyzetéről szóló beszélgetésen Maite Mola EBP-alelnök és *Daniel Schiffer*, a szervezet pénzügyi igazgatójakifejtette: az EU hosszú évek óta mély gazdasági, szociális és politikai krízisekkel néz szembe, mivel alapelveit, szabályait, határozatait a neoliberális politika határozza meg. Torz növekedés, elosztási egyenlőtlenségek fokozódása jelzi ezeket a válságokat. A pandémia felerősítette a krízist és a szociális következményeket: tovább nőtt a munkanélküliség, csökkentek a bérek, nőtt a prekariátus létszáma. Összességében romlottak az életkörülmények. Az ökológiai pusztulás és a szélsőjobboldal előretörése is jelzi e problémák súlyát. Következésképpen változás kell az európai politikában. Az EBP célja, hogy létrehozzon egy másik Európát, ebben a témában 2022 tavaszára konferenciát szervez. Ott fel akarja hívni a figyelmet a pandémiával kapcsolatban is arra, hogy mindenkinek joga van az egészséghez, minden emberhez jussanak el a megelőzés vagy a gyógyulás lehetőségei, meg kell akadályozni, hogy munka- és életkörülményeik romoljanak járvány idején, támogatni kell a szakszervezeteket abban, hogy munkahelyeket megmentő megállapodásokat köthessenek. Továbbá drasztikusan csökkenteni kell a károsanyag-kibocsátást, megújuló energián alapuló iparpolitikára van szükség Európában, az embernek kell gondolkodásunk középpontjában állni, neki kell alárendelni a gazdaságpolitikát. Létre kell hozni egy pénzügyi alapot a jövő nemzedék számára. Ez komoly változást igényel az európai gazdaságpolitikában. Meg kell akadályozni, hogy ezt az alapot hozzárendeljék az EU bármely más kifizető struktúrájához.

Az EBP alelnöke szólt arról is, hogy a párt elkötelezett a béke és a leszerelés mellett, ellenzi az EU felfegyverzését, a NATO feloszlását tartja szükségesnek egy új biztonságpolitikai megállapodáshoz, melynek Oroszország és a többi nem EU-ország is ratifikálója lenne.

*A beszámolót összeállította
Róna Judit és Ránki Péter*

KÖNYVISMERTETÉSEK

SZILÁGYI ÁGNES JUDIT

Cláudia M. R. Viscardi: *Experiências de economia social: mutualismo, filantropia e corporativismo* [*Tapasztalatok a társadalmi szolidaritásról: önszervezés, jótékonykodás és érdekképviselések*] Juiz de Fora, Editora da UFJF, 2021.176 oldal.

A Juiz de Fora-i Egyetem (Brazília, Minas Gerais állam) vezető történészének, Cláudia Viscardinak új tanulmánykötetét a kiadó szabadon letölthető, e-könyv formában tette hozzáférhetővé saját honlapján (https://linktr.ee/editora_ufjf). A professzor asszony kutatói érdeklődésének középpontjában tíz éven keresztül - 2002 és 2012 között - a társadalmi mozgalmak és a civil önszerveződés braziliai történetének problémaköre állt. Döntő részben ekkor születtek meg első változatban a most kötetbe foglalt tanulmányok, melyek aktualizálás, átdolgozás és bővítés után, tematikusan összefűzve, könnyebben hozzáférhető formában, online változatban kerülnek ismét az olvasók elé.

Viscardi, illeszkedve a brazil társadalomtörténetírás egyik napjainkban különösen fontos tendenciájához, a szegénység elleni küzdelem történetét, a megküzdési stratégiák alakulást kutatta az említett tízéves periódusban, és az általa már más összefüggésben is leginkább elemzett korszakot, a 19. század utolsó évtizedeit, illetve a 20. század első évtizedeit vizsgálta.¹ A társa-

¹ A szerző korábbi kötetei az I. Brazil Köztársaság (1889-1930) oligarchikus, föderatív politikai rendszeréről: *O Teatro das Oligarquias: Uma revisão da „política do café com leite”* [Oligarchák színpada: a „tejeskávé politika” újragondolása], Belo Horizonte, Editora Fino Traço, 2012. *Unidos perderemos: A*

dalmi feszültségeket, az államnak a társadalmi mozgalmakra adott válaszait, a szociális kérdések megoldásának útjait mutatja be könyve, jelentős mennyiségű és szerteágazó forrásbázis feldolgozása alapján, első sorban a sajtó és levéltári anyagok felhasználásával. A brazil tapasztalatokat más országok helyzetével is összehasonlítva. Korábbi kötetekben a politikai elité a főszerep, míg itt a történelem színpadán interakcióba lépnek egymással munkások, szegényemberek, hátrányos helyzetű rétegek, valamint a gazdasági és szellemi elit képviselői, az oligarchikus monarchia és a formálódó köztársasági állam vezetői. A szerző közben azt a folyamatot mutatja meg és annak jelentőségét hangsúlyozza, hogy a magán kezdeményezésre létre jövő önszegélyező, jótékonyági vagy éppen munkásszervezetek, szakmai érdekképviseltek milyen módon kezdenek közfeladatokat ellátni. Az általuk elért munkavállalók számára igen fontos volt a szolidaritási kapcsolatokat mellett az is - hangsúlyozza Viscardi, - hogy egyesületeiken keresztül szaktudást, képzettséget szerezhettek, érdekeik védelmében szervezkedhettek és korábban nem is remélt jogokra tehettek szert. Miközben az állampolgári felelősség és öntudat kialakulásának lassú folyamatában is aktorokká válhattak, meghonosítva a civil szerveződés kultúráját.

A kötet nyolc fejezete három nagyobb témát jár körül, három, a társadalmi-gazdasági hátrányok csökkentésére irányuló eltérő stratégiát: az önszegélyezés egyleti formáit, a jótékonykodás kérdéskörét és az érdekvédelmi és szak(mai) szervezetek jelentőségét. Az első fejezet a munkás önszerveződés brazil történetének

általános bemutatása. A leggyakoribb formációk számbavétele, melyeket a munkások túlélésük érdekében létrehoztak az olyan állandóan fenyegető veszélyek leküzdésére, mint a munkanélküliség, a betegség vagy munkahelyi baleset miatti munkaképtelenség, a kereső halála miatt ellátatlanul maradt család, vagy a lakáshiány. Viscardi ezt a témát a jótékonykodással is kapcsolatba hozza, a szegénység társadalmi problémájának egyfajta kezelési lehető-

ségeként. Forrásai - az előző századforduló korszakában és brazil viszonylatban - kiemelkedően iparosodott városokra, a Minas Garais állambeli Juiz de Forára és Rio de Janeiróra vonatkoznak. A második fejezet kifejezetten az állam és az egyre szaporodó egyesületek kapcsolatával foglalkozik. Elemzi a tisztviselők véleményét éppen úgy, ahogy a császárság utolsó éveitől kezdve létrejövő szervezetek alapszabályait, alapító okiratait. Nyomon követi, hogy hogyan reagált az államigazgatás a városi társulások szaporodására és megerősödésére, és hogyan igyekezett szabályozni működésüket. A harmadik fejezetben a szerző statisztikai adatokkal dolgozott, a köztársasági időszakot, illetve Rio de Janeiro városának viszonyait helyezve a fókuszba. Célja, hogy a kvantitatív komparáció által a brazíliai adatok nemzetközi kontextusba kerüljenek. A negyedik fejezet a munkásszervezetek kulturális életével foglalkozik. Egyfajta általános képet adva normarendszerükről, értékeikről, az egyesületek szimbolikájáról, ünnepélyes alkalmairól és egyéb társasági összejöveteleikről. Az ötödik fejezetben ismét a munkások és az állam viszonyára kerül a hangsúly. Viscardi itt azokat a törvényeket elemzi, melyek a régi századfordulót megelőző és az azt követő évtizedekben születtek és föderális szinten szabályozták a munkavállalói jogokat. Ehhez a szövetségi kongresszus szenátusának adatbázisát és széles körű bibliográfiát használt fel. A hatodik fejezet egyrészt nyugat-európai példákat hoz: hogyan kezelték máshol a szegénységet, mint társadalmi problémát. Másrészt felidézi azt a közéleti vitát, ami a külföldi tapasztalatokat is elemezve, az értelmiségi és a politikai elit körében Brazíliában bontakozott ki, az úgynevezett „szociális kérdés” körül. Claudia Viscardi ezzel kapcsolatban 1905 és 1922 között megjelent írásokat elemez, melyek főleg azt a problémát járják körül, hogy az államnak, illetve törvényeinek mi a feladatuk a szegénység leküzdésében, mi az a minimum, amit ebben a vonatkozásban egy állampolgár elvárhat tőlük. A hetedik és nyolcadik fejezet kronologikusan az 1930-1940-es évekre is kiterjeszti a kötet tematikáját, és mint ennek a korszaknak új elméleti kérdését veti fel a korporációk és a korporativizmus problémáját a munkások, az érdekképviselő és az állampolgári jogok összefüggésében.

A kötet eredetiségét az adja, hogy felfedi a brazil társadalom egy korábban kevésbé ismert, jellemző sajátosságát. Azt, hogy a tizenkilencedik század második felétől számos olyan egyesület és más csoport működése kezdődött meg, melyek jól szervezettek voltak, és aktívan, valódi mozgósító erővel töltötték meg a civil szférát. Ezek a csoportok túllépve az elit keretein a népességnek egy sokkal szélesebb körét érték el, főleg a képzett munkásokat, de a még

kiszolgáltatottabb és szegényebb rétegeket is. A kötet tanulsága szerint olyan eszközként működtek, amellyel akár tiltakozást, vagy nyomásgyakorlást is ki lehetett fejezni. Így a 20. század első felében folyamatos brazíliai jogkiterjesztést nem az állam kegyeként, sokkal inkább a civil társadalom, az önszerveződés és önérdekképviselők vívmányaként kell értelmezni.

SZÉKELY GÁBOR

Ottó Leichter²: Tragédia vagy győzelem. Ottó Bauer³ Otto Bauer, Tragödie oder Triumph. Europa Verlag, Wien-Frankfurt-Zürich, 1970. 393. p.

Ottó Bauer a szociáldemokrata mozgalom egyik legismertebb alakja volt. Életútja átöleli a kezdetektől egészen a II. Világháború kirobbanásáig a klasszikus marxizmus történetét. Munka- és levelezőtársa volt Karl Kautskynak, Leninnek, barátja és közeli ismerőse Friedrich Adlernek, Rudolf Hilferdingnek. De ismerte Nyikolaj Buharint, Julius Martovot és hosszan sorolhatnánk még.

² Ottó Leichter (1897-1993) osztrák születésű történész, könyveit németül és angolul adta ki, az utóbbiakat az Egyesült Államokban, ahová az Anschus után emigrált. 1945. után egy baloldali szociáldemokrata osztrák pártot kezdeményezett, majd ennek sikertelensége után felhagyott a politikával és újságírói, tudományos-kutató munkát végzett. Jelen könyvismertetésünkben legfontosabb munkáját ismertetjük.

³ Ottó Bauer: (1881-1938) Életútját lásd: Évkönyv, A magyar munkásmozgalom történetéből, Wolfgang Neugebauer tollából, 1981. 203-207.

Szinte nem volt olyan irányzata a szociáldemokráciának, amellyel ne lett volna kapcsolatban. Kötődése mindenekelőtt a marxistákhoz fűződött és életcéljának tekintette, hogy újjá építse, vagy ha az nem lehetséges, akkor fenntartsa a kapcsolatot a szociáldemokrácia különféle irányzatai között, nemkülönben, igyekezzen megérteni a forradalmi irányzat támogatásának szükségességét. E mellett azonban, és ez széles látókörének, kapcsolattrendszerének is egyik példája volt, hogy megkísérelte, még 1919-ben a nagy-német egység létrehozását. Az egyik ilyen próbálkozása volt a versailles-i konferencia idején (1919. február 27.-március 2.), amikor tárgyalt a német külügyminiszterrel, Brockdorff-Rantzauval. Ennek a találkónak nem lett ugyan közvetlen eredménye, de mutatja Bauer élete végéig követett törekvését: Németország egyesítésének javaslatát. Megjegyzem: ennek egyetlen konkrét dokumentumát alá is írta Philipp Scheidemann, akkori német kancellár.

Ottó Bauer a sikertelen német egység építést a versailles-i béke aláírásával feladta, mint közvetlen célt, megvalósítani azt a munkásmozgalomra korlátozta. Nem is tehetett mást, hiszen az 1938-as Anschussal Németország bekebelezte Ausztriát, amit először Bauer tragédiának tartott, de annak előre mutató lehetséges következményével is számolt: egyik mondása volt – „hitlerék jönnek – hitlerék mennek, de az osztrák egység fenn fog maradni”. Ennek jegyében támogatta a Szocialista-Munkás Internacionálé 1938. április 1-i ülésén Fridrich Adler javaslatát, amely már egyértelműen a náciizmus elleni forradalmi fellépést sürgette: „Tekintettel a bekövetkezett eseményekre, kijelentjük, hogy az osztrák munkások szabadsága nem érhető el más módon mint a német népnek a harmadik birodalom despotikus uralma alóli felszabadulásával, amely az egyesült német forradalommal valósítható meg.” (147.) – jelent meg a Kampf (harc) brüsszeli kiadásában.

Ottó Bauer nem csak az emigrációban, hanem már korábban a mozgalomban is a különféle irányzatok együttműködését kereste. Közvetlenül halála előtt 1938. júniusában vetett számot a kialakult helyzettel. Ebben idézte Marx 1867-es egyik Engelshez írt levelét, amelyben felhívta a figyelmet arra, hogy a különféle helyzetekben nem lehet egyszerűen pozitív, vagy negatív megol-

dásokat keresni (ezt Engels Bismarck szociáldemokráciát betöltő politikájával szembeni intézkedéseivel kapcsolatban írta). Ezt a gondolatot folytatva vélte úgy Bauer, hogy a sokak által várt szocialista forradalmi megoldás mellett, egy másik megoldásra is számítani kell. „Az imperialista Németország által kirobbantott háborúban elszenvedett vereséget követően a kapitalista-imperialista hatalmak által legyőzve, szét fogják szabdalni Németországot.” (148).

Ami bekövetkezett, az nem egészen az volt, amit Bauer remélt: a két Németország valóban nem egyesült, az együttműködés, majd az Európai Unió kereteiben valósult meg.

Hosszan lehetne még a komoly elemzéseket, idézeteket tartalmazó könyvből részleteket ismertetni, de ezt megteszi Ottó Leichter könyve, amely Bauer egész életművének átfogó elemzését és ismertetését tartalmazza.

PERCZE MÁTÉ

Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar – Prantner Zoltán (szerk.): Az arab világ történeti és kulturális kislexikona.

A kézikönyv összeállításának alapötlete Abdallah Abdel-Ati Al-Naggarnak⁴ köszönhető, aki a 2020-21-es tanévben az ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti tanszékének posztdoktori ösztöndíjas vendégoktatója volt. Szerkesztőtársával, Prantner Zoltánnal⁵ együtt végzett munkájuk eredményeként

⁴ Egyiptomi történész, fordító, az egyiptomi-magyar kapcsolatokról több munkát publikált, lásd pl. Abdel-Ati Abdel-Salam Mohamed Abdallah: *Az egyiptomi-magyar kapcsolatok a két világháború közötti időszakban*, JATEPress, Szeged, 2015.

⁵ Prantner Zoltán egyetemi oktató, történész, számos kötet szerzője, a témáról legutóbb: *A hatnapos háború magyar szemmel*. VILÁGTÖRTÉNET 11 (43), Budapest, 2021.

született meg *Az arab világ történeti és kulturális kislexikona*, ami egyúttal az egyiptomi-magyar egyetemi és tudományos élet kapcsolatának egyik fontos mérföldköve is. Hiszen különlegessége, hogy jórészt hallgatói projekt eredményeként jött létre, az ELTE Történeti Intézetének diákjai két szemeszteren keresztül több száz szócikk előkészítésében, fordításában és megformálásában vettek részt. A munka során nemcsak ismereteiket mélyítették és bővítették az arab világgal kapcsolatban, hanem gyakorlati kutatási tapasztalatot is szereztek.

Annak ellenére, hogy napjainkban a Közel-Kelet és az arab világ a nemzetközi politika egyik alakító tényezője, hazánkban kevésbé ismert történelme és kultúrája. Ebből a perspektívából a kislexikon hiánypótló vállalkozás – fogalmaz *Előszavában* Szilágyi Ágnes Judit, az Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék vezetője. A szerkesztők tudatos interdiszciplináris meg-

közelítésének köszönhetően a kislexikon nem igényel átfogó előismereteket vagy jártasságot a témában, hiszen a szócikkek önmagukban adnak részletes tájékoztatást az adott kérdésköréről. Ez a felépítés szélesebb közönség számára is könnyen használhatóvá teszi a kézikönyvet. Valamint időbeli nyitottsága (hiszen nem pusztán történeti jellegű) eredményezi azt, hogy általa összetettebben, több dimenzióból egészen napjainkig betekinthessünk az arab világ életébe, kulturális eredményeibe. Ez a sajátossága különösen alkalmassá teszi arra, hogy a magyar olvasók számára jól használható, aktuális ismereteket nyújtson. És, mivel számos közismert fiatal arab tehetségről készült szócikket is felvonultat a diákok, vagy általában az ifjabb olvasók számára még inkább érdekes lehet.

A kötet címe pontosan és jól körül határolja a tartalmat. A „kislexikon” kifejezés egyértelműen utal a mű felépítésére, jellegére, célja az arab világ fontosabb történeti és kulturális személyiségeinek, eseményeinek és foglmainak rövid meghatározása, bemutatása. Szerkezetileg a kézikönyv négy részre tagolódik.

A *Bevezetés* ismerteti az arab-magyar kapcsolatok történetét, kiemelve politikai és gazdasági aspektusait. Szerzője az egyik szerkesztő, Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar szintén ebben a részben foglalja össze a kötet célját és jelentőségét, továbbá áttekintést nyújt a munka felépítéséről és a felhasznált források változatosságáról. A kézikönyv jelleg miatt itt kellett meghatározni, hogy milyen elvek érvényesültek az arab személynevek átírásakor. A szócikkekben megtalálhatóak a magyar helyesírásnak megfelelő, latin betűs átírások, ezzel jelentős segítséget nyújtva a későbbi tudományos feldolgozások helyesírási, átírási szabályainak kialakításához.

A második rész az *Életrajzok* címet viseli, itt találjuk az arab világhoz történetileg vagy kulturálisan kapcsolódó személyekről szóló, képekkel illusztrált szócikkeket. Ezek rendkívül sokszínűek, a bemutatottak között nem csak politikusok és államférfiak találhatók meg, hanem arab színészek, zenészek, más művészek, tudósok vagy sportolók is. Érdeemes kiemelni, hogy a kötetben számos jelentős nő szerepel részletes életrajzzal, eredményei méltatása révén. Színésznők, énekesnők, tudósok, modellek és politikai aktivisták is vannak köztük, ami a nőknek az arab közéletben betöltött változóban lévő szerepére hívja fel a figyelmet, akár csak a kérdés szociológiai relevanciájára. Olvashatunk például Esther Fanousról, az egyiptomi kopt keresztény feministáról, aki részt vett az Egyiptomi Munkásszövetség tevékenységében is, vagy a palesztin Fadwa Tuqanról, aki költőként gyakran beszél a nők nehézségeiről a férfiak által uralt arab világban. Magyar olvasóként felfigyelhetünk a libanoni-magyar származású szépségkirálynő, Georgina Rizk portréjára. A kötetben szereplő életrajzok érdekessége még, hogy nem csupán az arab országokban élő hírességek körét ölelik fel, hanem olyanok pályaképe is szerepel közöttük, akiknek esetleg már csupán a felmenői voltak arabok. Emiatt meglepően sok ismerős világsztárral találkozhatunk az életrajzi szócikkeket olvasva. Ilyen például a bejrúti születésű, de nemzetközi karriert építő divattervező, Georges Chakra.

A harmadik, *Események* című részben az arab térség fontosabb történelmi eseményeit, például az arab-izraeli háborúkat, a szuezi válság történetét, vagy az 1956-os magyarországi helyzet közel-keleti visszhangját ismerhetik meg az olvasók.

Az utolsó rész *Az élettörténetekhez kapcsolódó fogalmak és elnevezések* címet viseli, itt az arab történelem iránt érdeklődők számára hasznos fogalmak magyarázatát találjuk. A szerzők ebben a részben mutatják be röviden a felhasznált legfontosabb arab sajtóorgánumokat is, mint például az *Al-Ahram*, az *Al-Jazeera* vagy az *Egyptian Gazette*.

A kislexikon szócikkeinek szerzői az újságok és egyéb médiaarchívumok mellett számos arab és más idegen nyelvű (túlnyomórészt angol és francia) forrást, például levéltári iratokat használtak fel, megbízható és visszakereshető információs bázist teremtve munkájukhoz.

Az *arab világ történeti és kulturális kislexikonában* több olyan személyiséggel, fogalommal is találkozhatunk, akik és amelyek a munkásmozgalom történetét tanulmányozók és az *Évkönyv* olvasóinak érdeklődésére is számot tarthatnak. Ilyen például a jemeni marxista politikus, Abd al-Fattah Ismail Ali Al-Jawfi, vagy a szír politikai élet egyik meghatározó alakja, Khalid Bakdash, akinek a Szíriai Kommunista Pártban betöltött szerepéről és Gamál Abden-Násszer egyiptomi elnökhöz fűződő viszonyáról is olvashatunk. Salama Moussa a szocialista eszmék egyiptomi népszerűsítője éppen úgy szerepel itt, mint a jemeni-izraeli szakszervezeti vezető, Yisrael Kessar. Ahogy a fogalmak politikai pártok, csoportosulások között például érdekes lehet a Jemeni Szocialista Párt létrejötte, története, a szocialista országokkal való viszonya és a pártot érintő kihívások. A kézikönyvet forgatva egyébként számos az arab világhoz kötődő politikai párt, ideológiai csoportosulás és mozgalom ismerhető meg, vezető személyiségeikkel együtt.

A frissen megjelent kislexikon tehát sokszínű és színvonalas kézikönyv. Bátran ajánlom azoknak az olvasóknak és kutatóknak, akik az arab világ története és kultúrája iránt érdeklődnek, és azoknak is, akik tudományosan kívánnak foglalkozni vele. Az Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar és Prantner Zoltán által képviselt interdiszciplináris szerkesztői szemlélet segít átlátni és megérteni a térség egészét, nemzetközi politikai, gazdasági, katonai vagy éppen kulturális aspektusból.

LÁSZLÓ NAGY¹

Naissance d'un nouvel État: Algérie 1962 vue par les pays socialistes de l'Europe de l'Est.

Une version abrégée était publiée en hongrois in *Mediterrán perspektívák*.

Stratégiautató Intézet, Budapest 2015. (Szerk.: Ferwagner Péter Ákos, Garaczi Imre, Kalmár Zoltán) 83-91. p.

L'accès à l'indépendance de l'Algérie est un événement de grande portée internationale. La signature des accords d'Évian met fin à une guerre de presque huit ans. Chacune des deux superpuissances de la guerre froide s'en réjouit. Pour les États-Unis la guerre a été très facheuse, elle empêchait de mener leur nouvelle politique en direction des nouveaux États africains cherchant des moyens d'élargir l'influence américaine et contrecarrer celle grandissante des pays socialistes.

Pour Moscou la conquête de la souveraineté nationale de l'Algérie est considérée comme le triomphe des forces progressistes dans le monde, un coup dur infligé au système mondial du capitalisme. L'Europe (Allemagne en premier lieu) reste toujours au centre des préoccupations de la politique internationale de l'URSS, mais depuis quelques années elle donne la priorité au soutien des mouvements de libération nationale des colonies et aux nouveaux États libérés du colonialisme.² Dans sa stratégie mondiale Moscou

¹ Professeur d'histoire contemporaine, Université de Szeged (Hongrie).

² Voir la résolution de la conférence mondiale des partis communistes à Moscou en novembre 1960.

considère les nouveaux États comme „alliés naturels” dans la lutte contre l’impérialisme.

Le lendemain de la signature des accords d’Évian Moscou reconnaît le GPRA de droit. Le télégramme de félicitation de Khrouchtchev adressé à Ben Khedda, président du GPRA, le 19 mars dit:” Le Gouvernement de l’Union des Républiques Socialistes Soviétiques déclare qu’il reconnaît „de jure” le Gouvernement Provisoire de la République Algérienne et qu’il est prêt à établir avec lui des relations diplomatiques.”³ Le message replace en même temps la victoire du peuple algérien dans le contexte international: „Par sa lutte héroïque contre le colonialisme, le peuple algérien a apporté une contribution remarquable à la cause commune de la liquidation du colonialisme... La cessation de la guerre coloniale en Algérie et le triomphe de l’Algérie indépendante constituent un facteur important de la détente internationale.”⁴

La reconnaissance de jure du GPRA par l’URSS provoque une émotion très vive du général de Gaulle: l’ambassadeur de France est rappelé pour consultation.⁵

Les accords d’Évian libère – d’une certaine façon – la France en guerre depuis 1939 du „boulet algérien”.⁶ „La fin de la colonisation est une page de notre histoire. En la tournant, la France ressent à la fois le regret de ce qui est passé et l’espoir de ce qui va venir.” – écrit de Gaulle dans ses mémoires.⁷ Les mains de la France ne sont plus liées, elle peut mener une

Ben Khedda, président du GPRA

politique active, dynamique en Europe et surtout à l’égard des pays arabes.

La proclamation de l’indépendance de l’Algérie sonne aussi le glas des empires coloniaux. Restent encore les colonies portugaises à libérer. Angola

³ *El Moudjahid*, n° 91., le 19 mars 1962.

⁴ Ibidem.

⁵ Le 7 avril la Hongrie reconnaît aussi le GPRA de jure, mais pour éviter la réaction de Paris le gouvernement hongrois ne rend pas publique sa décision.

⁶ Maurice Vaïsse: *La grandeur. Politique étrangère du général de Gaulle, 1958-1969*. Paris, Fayard 1998. pp. 60-79.

⁷ *Charles de Gaulle: Mémoires d’espoir. Le renouveau 1958-1962*. Paris, Plon 1970. p. 166.

a engagé déjà en février de 1960 son combat libérateur dans une large mesure sous l'effet de la guerre de libération du peuple algérien.

L'écroulement des empires coloniaux modifie sensiblement la carte géopolitique du globe. A partir de l'année 1960 („année de l'Afrique”) les admissions des nouveaux États à l'ONU se succèdent à un rythme rapide. L'accroissement des Etats-membres entraîne de profondes modifications dans l'équilibre des Nations Unies. Tous ces changements sont favorables plutôt aux pays socialistes. Ce que Moscou apprécie surtout c'est le projet politique à réaliser de ces nouveaux États dont de nombreux dirigeants parlent de la construction du socialisme (même Bourguiba proclame „le socialisme destourien”). C'est le cas de l'Algérie aussi. Quelle opinion forment –t- ils sur l'Algérie les pays socialistes en 1962 – début 1963?

Les premières informations prises sur le terrain algérien se datent du septembre de 1962. Une délégation hongroise apporte à Alger l'équipement d'un hôpital à cent lits dont le prix provient de la collecte des syndicats hongrois.

Le rapport du chef de la délégation donne la description des conséquences graves de la dévastation de la guerre et du vandalisme de l'OAS: il n'y a presque point de cadres, l'administration publique est totalement désertée par les Français, la pénurie des vivres est catastrophique, la population – surtout à la campagne – est sousalimentée parce que durant la guerre une part importante de la terre ne pouvait pas être cultivée. Presque deux millions d'hommes sont sans abri. Toute aide – même minime – serait très importante – conclut l'auteur du rapport.⁸ Par contre la vie dans la capitale paraît être normale. Ce qui frappe les membres de la délégation c'est la sécurité: p. ex. les soldats français circulent librement sans être exposés à l'agression de la population algérienne.⁹

Lors des entretiens avec les représentants du Croissant Rouge la partie algérienne exprime l'espoir que la Hongrie continuerait à assister les Algériens à reconstruire matériellement et politiquement leur pays. La délégation est mandatée d'offrir des médecins à envoyer en Algérie et recevoir trente Algériens pour former dans les établissements d'enseignement, et douze malades pour soigner.¹⁰

⁸ Jelentés az 1962. szeptember 18-tól 21-ig terjedő algériai utazásról [Rapport sur le séjour en Algérie du 18 septembre au 21 septembre] Magyar Országos Levéltár (MOL – Archives Nationales Hongroises) XIX-J-1-j Algéria 1962. 4. doboz., doc. 166-007427/1.

⁹ Ibidem Annexe.

¹⁰ Ibidem.

Concernant la vie politique le rapport souligne l'importance de la religion musulmane. Il montre la guerre comme „une guerre de libération paysanne”. Les hommes politiques, mais surtout les militaires, officiers de l'ALN déifient Frantz Fanon dont l'idéologie est la base de toutes les conceptions qui déterminent la vie politique. L'auteur du rapport résume ainsi les idées de Frantz Fanon: „La classe ouvrière était discréditée, en perspective historique inopportune, elle s'embourgeoisait. C'est à la paysannerie de dicter, diriger le destin du monde.”¹¹ Les propos sur Frantz Fanon sont un peu simplificateurs. Il n'est pas connu à l'époque en Hongrie – dans les autres pays socialistes non plus – et tout ce qui a contesté le rôle primordial – ou au moins éminent – de la classe ouvrière dans les luttes politique, mais surtout sociale a été suspect – c'est le moins qu'on puisse dire – aux yeux de Moscou. Plus tard – et justement sous le poids des événements du tiers-monde – Frantz Fanon est le sujet de plusieurs écrits et son livre *Damnés de la terre* est publié en Hongrie en 1985.

Les gens sont impatients et inquiets – peut-t-on lire dans le rapport – en raison des luttes entre de diverses cliques du FLN. Les dirigeants politiques présentent le programme de Tripoli comme celui du gouvernement sans le faire connaître à la population. (Il est publié exclusivement par *Alger républicain*).

Sur l'orientation politique du pays le rapport cite longuement l'opinion de Larbi Bouhali, secrétaire du PCA, ce qu'il partage: „Les dirigeants actuels de l'Algérie veulent construire une société socialiste, mais chacun à sa propre manière. Ils ne sont d'accord que sur un seul point: ils pensent le faire sans le parti communiste.”¹²

En raison des rivalités au sein du FLN éclatées en été de 1962, et à l'approche des élections législatives les pays socialistes s'intéressent de plus en plus – et avec inquiétude – à la situation politique et à l'orientation idéologique de l'Algérie. En juillet de 1962 l'ambassadeur de Hongrie au Caire consacre son rapport entièrement à la situation algérienne. „Les divergences sont très profondes, elles se sont manifestées ouvertement à la session de Tripoli du CNRA.” peut-t-on lire.¹³ Elles proviennent de la composition du FLN. Trois groupes peuvent être bien distingués. Le premier, Ben Bella à sa tête est celui de la jeunesse révolutionnaire qui a déclenché la guerre de libération nationale le 1er novembre de 1954. Y sont classés encore Boudiaf et Krim Belkassem.

¹¹ MOL XIX-J-1-j Algérie 1962. 4. doboz. Doc. 166-007427/4.

¹² Voir la note 7.

¹³ Az algériai helyzet. [La situation algérienne], Caire le 23 juillet 1962. MOL XIX-J-1-j Algérie 1962. 3. doboz doc. 49-006130/1.9339.

Le deuxième groupe est formé des centristes du MTLD. Son programme est proche de celui de Larbi Bouhali Son représentant reconnu est Ben Khedda. Et le troisième groupe est composé des hommes politiques qui cherchaient toujours – avant 1954 aussi – l’entente avec la France. Plusieurs d’entre eux ont été députés au Parlement français. Le dirigeant de ce groupe est Fehat Abbas.

Le rapport parle sur les divergences entre ceux qui ont fait la guerre en Algérie et ceux qui se sont trouvés à l’étranger pour organiser la solidarité et le soutien à la lutte du peuple algérien. Cette divergence commence à approfondir dès la constitution du GPRA et son point culminant est la session du CNRA à Tripoli. Deux personnalités fortes représentent les divergences: Ben Bella et Ben Khedda. Ils

Ahmed Ben Bella

s’opposent sur deux points: ALN (le GPRA a révoqué plusieurs officiers) et la composition du bureau politique du FLN. L’auteur du rapport, l’ambassadeur de Hongrie au Caire, exclut tout compromis entre les deux personnalités trouvant les divergences très profondes et très anciennes. „Si Ben Bella arrive au pouvoir l’Algérie ira suivre la voie nassérienne, si Ben Khedda peut garder le pouvoir l’Algérie choisira l’option de la démocratie bourgeoise.”¹⁴ Au Caire les diplomates voient renforcer à un rythme rapide la position de Ben Bella et ils trouvent bien possible qu’il va constituer le gouvernement même avant les élections. C’est plutôt une vue réaliste ce qu’est décrite dans le rapport. Les Soviétiques sont beaucoup plus critique dans leur analyse de la situation politique de même que des dirigeants. Ils trouvent l’issue de la lutte politique pour le pouvoir incertaine, mais „sans aucun doute la personnalité politique centrale du pays est Ben Bella. C’est lui qui a provoqué la crise. D’après son programme les forces politiques et sociales le soutenant ne veulent pas exclusivement l’indépendance nationale mais des changements

¹⁴ Ibidem.

sociaux aussi.”¹⁵ Ben Khedda désapprouve les réformes sociales immédiates. Il peut compter sur la grande bourgeoisie et sur beaucoup d’Algériens qui luttèrent pour l’indépendance nationale, mais ils ne veulent pas déclencher la révolution sociale.

Krim Belkassam, dirigeant de la lutte armée de la paysannerie berbère de la Kabylie, homme politique nationaliste, il bénéficie de la confiance des éléments féodaux. Tenant compte de la situation très confuse, compliquée l’auteur (ou les auteurs) de l’analyse trouve (trouvent) difficile de prévoir l’attitude politique – mais surtout l’avenir politique – des principaux dirigeants, mais ils semblent être pour Ben Bella sans le trouver très positif: „Sans aucun doute le dirigeant le plus populaire est Ben Bella qui tient la direction du Bureau politique, mais le programme du BP montre la volonté dictatoriale de Ben Bella...L’organisation des élections législatives visent aussi l’installation de la dictature de Ben Bella...Il s’oriente vers la dictature personnelle, et pour l’atteindre il se sert du vocabulaire antiimperialiste et de la démagogie sociale.”¹⁶

Krim Belkassam

Ben Bella est critiqué sévèrement pour sa conception de transformation du FLN en parti politique: le modèle – selon les Soviétiques – est le parti unique Union socialiste arabe de Nasser dont le programme se dit „scientifique”, mais anticommuniste. Malgré toutes les critiques Moscou trouve Ben Bella le plus progressiste parmi les personnalités politiques algériennes. Les éléments positifs de son programme sont : réforme agraire, nationalisation des moyens de production (les terres abandonnées par les Français), opposition à l’application stricte des accords d’Evian. „Apparemment le programme de Ben Bella représente – pour l’instant – les intérêts du peuple algérien” – conclut le rapport¹⁷ tout en trouvant possible même l’intervention de l’armée française en raison de la situation très fragile. Pour résumer la position des Soviétiques en été de 1962: ils ne s’engagent pas encore ouvertement pour aucun homme politique, ils prennent une position d’attente, mais ils sont plutôt favorable à Ben Bella. Pour la politique générale du pays Moscou voit une édition algérienne possible du nasserisme sans le dire expressément.

¹⁵ A szovjet külügyminisztérium Afrika osztályának értékelése az algériai helyzetről, 1962. augusztus 24. [Analyse du département Afrique du Ministère Soviétique des Affaires Étrangères], MOL XIX-J-1-j Algéria 1962. 3. doboz doc. 49-0061130/4.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem.

L'autorité de Ben Bella augmente aux yeux des Soviétiques sensiblement dès l'automne de 1962 (organisation des élections législatives, l'accès au poste du premier ministre). Et les Soviétiques apprécient surtout sa solidarité avec les Cubains lors de la crise des fusées.

Ben Bella parle toujours de la construction du socialisme en Algérie dont le processus serait conduit par le FLN transformé en parti révolutionnaire d'avant-garde. Les communistes algériens refusent cette conception et Moscou n'y est pas non plus encore favorable. Le PCA veut garder son indépendance, son autonomie comme force politique. Selon le PCA le programme de Tripoli n'est pas socialiste, mais sa réalisation permettra d'entrer dans la phase de la construction de la société socialiste. C'est un programme de démocratie nationale – d'après la terminologie communiste contemporaine. Elle est une étape pré-socialiste. „Le programme du PCA assigne à l'étape actuelle les mêmes objectifs et la même orientation que le programme de Tripoli... la divergence porte sur l'instrument capable d'atteindre les objectifs et d'appliquer l'orientation de Tripoli. Nous proposons l'union au sein d'un front unique. Le BP du FLN se prononce pour le parti unique.”¹⁸

Les Soviétiques à partir de la fin de 1962, mais surtout dès le printemps de 1963 donnent pleine confiance à Ben Bella. La raison en est la nationalisation des biens vacants et l'introduction du système d'autogestion considéré par beaucoup de gens de gauche comme des mesures socialistes. Bachir Hadj Ali, secrétaire du PCA écrit: „les décrets de mars de 1963 a pratiquement ouvert la voie à la révolution socialiste”.¹⁹ Les Soviétiques et les pays socialistes de l'Europe de l'Est réfléchissent aussi de cette même façon et ils proposent au PCA l'entrée de ses membres individuellement au FLN. Cette proposition a été faite après une réunion informelle des ambassadeurs des pays socialistes de l'Europe de l'Est à Alger à la fin de 1962. Les ambassadeurs se mettent d'accord pour „le PCA ferait le mieux possible s'il acceptait la proposition du FLN.”²⁰ (autodissolution et entrée au FLN) L'entrée des communistes au FLN rendrait possible le développement dynamique sans limites de leurs activités et par là ils pourraient avancer la cause de la révolution algérienne...”qui peut

¹⁸ Bachir Hadj Ali: Qu'est ce qu'un révolutionnaire en 1963? *Cahiers du communisme*, 1963. p. 84.

¹⁹ Bachir Hadj Ali: Qu'est ce qu'un révolutionnaire en 1964? *Béke és Szocializmus*, (revue internationale communiste – en hongrois) n° 8. 1964. p. 177.

²⁰ Az Algériai Kommunista Párt helyzete [La situation du PCA] Rapport de l'ambassadeur hongrois à Alger, le 21 janvier 1963. MOL Département des relations extérieures de MSZMP (PC), 288. f. 32. cs. 30. óe.

emprunter plus tard – dans les conditions favorables – la voie cubaine.”²¹ Le PCA refuse la proposition soviétique et il garde son autonomie jusqu’à 1964. Lors du congrès du FLN en avril de 1964 tenant compte du vocabulaire socialiste révolutionnaire des discours prononcés et des résolutions adoptées les communites se prononcent pour entrer au FLN mais sans grande conviction. Pour montre l’état d’esprit des communistes il mérite d’être citée l’opinion d’Henri Alleg, personnage illustre, emblématique du PCA: „ Le congrès était salué comme un événement historique qui marquait un choix de société clair et définitif, et *Alger républicain* souligna que les textes adoptés en conclusion des travaux (ils seront connus sous le nom de Charte d’Alger) confirmaient l’engagement de l’Algérie nouvelle dans cette voie. C’était là une appréciation hâtive...C’était dans cette perspective aussi que la direction du PCA – officiellement interdit mais continuant à fonctionner dans une semi-clandestinité – décida d’inviter ses adhérents à rejoindre individuellement le FLN.”²² Il critique les Soviétiques et les pays socialistes pour leur „vision éloignée de la réalité...selon laquelle les pays débarrassés du joug colonial – et l’Algérie elle-même – choisiraient inévitablement de rompre avec le capitalisme, comme l’avait déjà fait Cuba, car c’était le sens de l’Histoire” et pour qu’ils ont même en premier lieu les spécialistes soviétiques – théorétisé cette vision fausse par la construction „ «la voie non capitaliste»: un concept qui restait brumeux dont les représentants du PCA – et moi-même – , à l’occasion de rencontres internationales, demandions vainement à ceux qui s’y référaient une définition explicite.”²³

Le mot-clé est „la voie cubaine”. Après la crise des missiles Fidel Castro déclare lancer la construction de la société socialiste et la constitution par la fusion des divers groupes révolutionnaires d’un parti d’avant-garde d’idéologie marxiste. Les pays socialistes, surtout l’URSS, croient – peut-être sans avoir la conviction inébranlable – à la réalisation de la voie cubaine en Algérie aussi. Et ils pensent capable Ben Bella de diriger ce processus, aidé par la politique souple, mais réfléchi des pays socialistes: „La politique souple, non sectaire des communistes peut faire évoluer la conception idéologico-politique de Ben Bella vers la voie cubaine” – dit Kádár János, le secrétaire général du PSOH à Larbi Buhali, secrétaire du PCA lors de leur entretiens en juin de 1963.²⁴

²¹ Ibidem.

²² *Henri Alleg*: Mémoire algérienne. Paris, Stock 2005. pp. 375-376.

²³ Ibidem p.369.

²⁴ Feljegyzés Larbi Buhali, az AKP titkára látogatásáról Kádár János elvtársnál. [Rapport sur l’entretien de Larbi Buhali avec Kádár János] le 11 juin 1963. MOL Département des relations extérieures

Khrouchtchev avait beaucoup d'estimes pour Ben Bella. Il lui attribue le titre du Héros de l'Union soviétique et le Prix Lenine pour la paix en 1964 lors de son voyage à Moscou. Il l'appelle aussi consciemment „camarade” comme Nasser dans son discours prononcé à l'inauguration de l'achèvement de la deuxième tranche des travaux du Haut Barrage à Assouan provoquant la surprise des délégations étrangères présentes. Dans ses mémoires le dirigeant soviétique destitué en octobre de 1964 écrit ceci sur Ben Bella: „C'est, de tous les hommes politiques qui je rencontrais pendant ce séjour en Egypte, celui qui me fit la plus forte impression. Je vis en lui un homme cultivé, un homme d'une haute instruction et qui comprenait tous les problèmes posés par l'édification du socialisme.”²⁵

En guise de conclusion on peut constater que dans moins d'un an (été de 1962-printemps de 1963) la position des pays socialistes de l'Europe de l'Est changea radicalement: l'incertitude, l'hésitation des premiers mois de l'indépendance disparaissent et une perspective réelle de la construction de la société socialiste apparaît dont le garant serait Ben Bella.

International Conference of Labour and Social History

<https://www.ith.or.at/wp->

International Conference of Labour and Social History (ITH), in co-operation with the Chamber of Labour of Upper Austria, the Chamber of Labour of Vienna, the Friedrich Ebert Foundation, the Rosa Luxemburg Foundation, the Österreichische Gesellschaft für Politische Bildung, the Karl Renner-Institut, and the City of Linz

Preparatory Group:

Rolf Bauer (ITH, Wien), Adrian Grama (Leibnitz Institute for East and Southeast European Studies, Regensburg), Chitra Joshi (Association for Indian

du PSOH, 288. f. 32. cs. 3. ôe.

²⁵ *Khrouchtchev: Souvenirs*. Paris, Lafont 1971. p. 421.

Labour History, New Delhi), Stefan Müller (Friedrich Ebert Stiftung, Bonn) und Susan Zimmermann (ITH, Wien)

Objectives:

The onset of the global pandemic radically challenged the world of work. Lockdowns and other public health policies re-segmented labour markets, reallocated rights and reinforced privileges. Homework exploded, all while workers deemed “essential” kept on risking their health in services, care, slaughterhouses and farms. Both in the Global South and the Global North, labour legislation was rolled back, and trade-unions muted.

The 2022 ITH conference takes from the present epidemiological crisis to reflect on other times of disaster and their implications for workers, organised labour and labour relations. This includes ecological disasters like earthquakes, floods or droughts; technological disasters such as Fukushima in 2011 or the Bhopal gas tragedy in 1984; medical crises like epidemics or pandemics, such as the Black Death, the post-World War One influenza pandemic and the current Covid-19 pandemic.

No disaster is purely natural. A disaster takes place within environmental, social, economic and political contexts that ultimately determine the impact of a disaster. Human Intervention is important to the outbreak of such events. It is human society, not nature, that is in crisis due to viruses, geological or

climatic changes; it is human society that produces technological disasters; it is the geo-ecological shifts between humans (society) and nature that can produce biophysical hazards. The social and economic impact of a hazard is determined by nature and extent of societal vulnerability. It is this societal vulnerability that turns a hazard into a disaster, the endemic into an epidemic.

How well societies prepare for, cope with or recover from disasters is determined by their social, political, economic and cultural vulnerability and their capacity to absorb these shocks (their resilience). At the ITH conference 2022 we focus on how labour was affected by and dealt with disasters in both a long-term and short-term perspective. We approach this topic through the lens of political ecology, i.e. we take the viewpoint of both environmental history and Marxist political economy.

There are numerous factors that deepen labourer's vulnerability and their capacity to cope with shocks: environmental, economic or institutional factors. Studying disasters via a political ecology approach allows us to analyse these factors in a combined way. From a political ecology approach, we see that the expansion of capitalism and the inherent exploitation of both labour and nature has had a severe impact on workers' vulnerability to hazards: it worsened the livelihood of many, and weakened communal institutions (e.g. commons), but has also created the preconditions for environmentally-induced disasters. These pre-conditions materialise in varied ways in different societal contexts – a heterogeneity that needs to be explored.

We invite contributions that explore the following questions:

- How have the working people experienced and interpreted different forms of disasters in the past and the present?
- What is the role of organised labour in shaping the outcome of a disaster?
- What are the short- and long-term effects of disasters for workers and labour?
- What is the political impact of an epidemic crisis on labour?
- Who are the workers in the disaster relief sector?
- Are there any progressive opportunities coming out of a disaster?
- What is the impact of disasters and crises on patterns of labour circulation and migration?
- Can we observe selective effects of disasters along racial, ethnic or gender lines?
- Has the Anthropocene changed disasters / led to more disasters?

- How have workers adapted to disasters, e.g. via social movements, solidarity, etc.?
- How have state interventions, law and legislation mediated the impact of pandemics and other crises and to what extent has labour influenced this?

Venue:

AK-Bildungshaus Jägermayrhof, Römerstraße 98, 4020 Linz, Austria

Linz is an industrial town some 180 km west of Vienna and one of the historical centres of the Austrian labour movement. The Austrian Civil War between Austro-fascist militias (“Heimwehren”) and the federal army on the one hand, and the paramilitary organization of the Austrian Social Democratic Workers Party, the “Republikanischer Schutzbund” on the other, in February 1934, started in Linz. The surroundings of the Jägermayrhof were among the centres of combat.

Kontakt:

Laurin Blecha

International Conference of Labour and Social History (ITH)c/o
Documentation Centre of Austrian Resistance (DÖW), Altes Rathaus,
Wipplinger Str. 6/Stg.,

A-1010 Vienna

conference@ith.or.at

The International Association of Labour History Institutions (IALHI)

On Monday 7 December 1970 a meeting took place at the Transport House on Smith Square in central London, a building of great historic significance, which had been the headquarters of the Transport and General Workers' Union, the Labour Party, the Trades Union Congress, and the Workers' Travel Association. A dozen people were present, representing institutions from Great Britain, the Netherlands, West Germany, Switzerland, and

Sweden: the Labour Party, the Trades Union Congress, the London School of Economics, and the International Co-operative Alliance (all based in London), the Co-operative Union (Manchester), the International Institute of Social History (Amsterdam), the Working Committee of Co-operative Librarians and documentation (Rotterdam), the Abteilung Werbung-Archiv, Deutscher Gewerkschaftsbund (Düsseldorf), the Friedrich-Ebert-Stiftung (Bonn), the Schweizerisches Sozialarchiv (Zürich), and the Arbetarrörelsens arkiv (Stockholm).

The meeting had been arranged by Irene Wagner, chief librarian of the Labour Party. Born in Dresden during the First World War, she became an activist at an early age, smuggling anti-Nazi literature during travels to Czechoslovakia. Irene and her parents escaped Germany in 1937, and settled in London. [1]

Irene Wagner chief librarian of the Labour Party.

Membership: Who is part of the IALHI?

The eleven institutions that participated in the founding conference all came from Western European countries.

Certainly, the IALHI had come to life in the context of a Western Europe where the Cold War was still a stark reality. The political affiliation of potential institutions, and therefore of the IALHI as such, became a serious matter of discussion: the minutes of the second conference admitted that 'certain anxieties were voiced as to suitability of certain sections of the labour movement

which could be included'. It was decided that 'the secretary would approach the Socialist International with a view to their suggestions for membership.

In particular, the main issue was the relationship with institutions associated with the Soviet bloc and Western European communist parties, a delicate point for labour libraries and archives, as they sometimes found themselves 'competing' with each other for archival materials.

The tensions reached a climax in the mid-1970s, when the IALHI was confronted with a Mexican-Russian initiative to create a new global organization of labour history institutions and research. The minutes of the 8th Congress (Vienna, 1977) noted the 'manoeuvres of a number of East

European organizations this spring, which caused considerable commotion among our membership'. Meetings were held, with Milan as a sort of neutral ground, to discuss the possibilities and limits of cooperation between the IALHI and the new organization. Altogether, the IALHI membership strove to preserve its 'integrity', and prevent being absorbed by a new association. Ultimately, tensions receded — as Jaap Kloosterman put it, 'it was one of the few points of contention in the exemplary peaceful history of the IALHI' but eventually turned out to be nothing more than 'a storm in a teacup'.

Madrid, 1984 © Fundación Pablo Iglesias

In the 1970s and 1980s the IALHI grew steadily: there were 15 members in 1972, 38 in 1974, 48 in 1977, and 69, from 20 countries, at the tenth anniversary in 1980. The number rose to 93 in 1988. As Cold War tensions faded, the Western European and social democratic character of the IALHI also slowly diluted. During the 1990s, a greater deal of attention was paid to recruiting members from other continents. Comparing the situations of 1996 and 1988, former secretary Jaap Kloosterman noted that the number of members had grown only from 91 to 99, but celebrated that 'the geographical distribution has considerably widened: in 1988, 21 countries were represented as against 27 today. Portugal was lost, but Argentina, Australia, the Czech Republic, Greece, Hungary, Iceland and the Russian Federation joined the group'. He also noted that the number of museums had grown, while the presence of party-based institutions had weakened.

Even though it became clear that a smaller number of delegates from European countries participated in the conferences when they were held

overseas, the minutes of a special workshop held in 2009 celebrated that ‘new members from nonwestern countries (Africa and South America) recently joined us; money is lacking, but their activism is stronger’.

Currently, in 2020, the IALHI has 121 members coming from all five continents. With 94 institutions (77%), Europe still represents an overwhelming majority, but the proportion of members from other regions is growing: there are 10 institutions from Latin America (Argentina, Brazil, Bolivia, Cuba, and Mexico), 8 from the United States and Canada, 5 from Asia (Japan, Nepal, Vietnam, and Indonesia), 3 from Australia, and 1 from South Africa. In 2022, the 52th conference will be held in Buenos Aires.

Structure: How does the IALHI work?

The IALHI was established with a very simple structure. The core of its activities was, and still is, the organization of an annual event, which includes a general assembly—where members are informed about current issues and make decisions about the future plans— and a conference that promotes discussion of common problems and exchange of practical information and insights. As IALHI was an initiative to bring together existing institutions to create a network for the exchange of knowledge, it did not need a very bureaucratic organization. The first conference elected Irene Wagner as a secretary, with administrative work supported by the institutes at Amsterdam and Stockholm.

Wagner was re-elected unanimously in the 1975 conference and remained in that position until 1980, when Karl Lang, from the Swiss Schweizerisches Sozialarchiv, took over the role. In 1987 Lang was replaced by Jaap Kloosterman (International Institute of Social History), who acted as secretary until 1996. Afterwards, the position was occupied for somewhat shorter periods: those who chaired the IALHI in the last 25 years were Wouter Steenhaut (Amsab, 1996-2002), Karin Englund (ArAB, 2002-2005), Françoise Blum (Centre d’histoire sociale du XXe siècle, 2005-2010), Erik-Jan Zürcher (IISH, 2010-2012), Geert Van Goethem (Amsab, 2013-2018), and Anja Kruke (FES, 2018-present).

Activities and projects

More than anything else, the goal of the IALHI has been to share knowledge among librarians, archivists, scholars, and collectors in the field of

labour and social history. In the context of the 1970s, given the development and expansion of labour history institutions and the available technology, it was important for members to be able to produce and share lists with titles

Bonn, 2011.

and publications available in each institution, in order to refer to each other collections, exchange duplicates, etc. With this in mind, the objectives of the new institution, as approved in the founding conference in 1970, were as follows: 'a) to foster closer co-operation between institutions of the association, b) to inter-

lend, where this is possible, c) to issue bibliographies, holding lists etc., d) to interchange publications and duplicates, this to be arranged by personal contact and not to be regarded as a matter of course'.

According to Jaap Kloosterman, the need for closer cooperation among labour institutions 'was prompted, among other things, by the sharp increase in publications in the field: it became more difficult to know what appeared, more difficult to buy everything and more interesting to exchange'. Irene Wagner explained that the annual conference of the IALHI would become 'the forum for the exchange not only of material, but also for discussion of technical problems'. Getting to know each other was key: 'a most important aspect of the conference is the personal contact with not only members of the association but also with people in the various institutes who attend the conference as guests. Information across national frontiers is easier once one knows the person one is dealing with face to face'.

Apart from becoming a forum for the exchange of expertise and information, since its establishment the IALHI discussed the possibility of engaging in other, larger, projects. A note of caution was always present: in the 2nd Conference held in Stockholm in August 1971, after a 'lengthy discussion', it was 'the general feeling that it was unrealistic to aim too high and that practical matters, important to us should be in the shape of small, manageable projects which would not involve too much time and manpower'.^[18]

Some publications were part of these initiatives and projects, such as the edition of the papers presented at each conference, and a Newsletter, which included information about collections and research of the members. Other initiatives were an IALHI Directory of 205 pages, containing information of 90 institutions, and a collection of documents of the Socialist International and the European Trade Union Confederation, among other publications.

The Labour History Serial Service (maintained between 1997 and 2013) was an initiative to collect and publish the table of contents and article descriptions of a number of labour history journals, as a way of ensuring that all institutions and its users could retrieve this information and ask for copies in case of necessity.

Halfway the 2000s it became apparent that the IALHI had to embrace the possibilities opened up by new technologies and especially the internet. As a report of a workshop held in early 2009 put it, 'we spoke a lot in Johannesburg, and we all shared to same statement: the IALHI is coming to a turning point of its history. We have to deal with a revolution — the digital revolution — that none of us, even the biggest institutions, can face alone'. The publication of the printed newsletter was stopped in 2002, when it was decided to continue online, in what was to become the IALHI News Service, and currently the Social History Portal News Service.

Another important initiative was the Labour History Index (started in 2000), a first attempt to build an integrated, web-based search platform for collection-related data from IALHI institutions. The goal was to make existing data more accessible to users. It was to be followed by a bigger initiative, namely the HOPE Project (2010-2013), defined as a 'Best Practice Network of archives, libraries and museums of social history institutions across Europe' which aimed to improve access to the vast amount of highly significant but scattered digital collections on social history.

The project was successful in obtaining EU funding and one of its main results was the development of the Social History Portal search engine. The SHP currently works as a common gateway to a number of collections of archives, libraries and documentation centres, where users can search and browse more than 140 collections comprising more than 2 million records among which 900,000 digitised objects (archives, books, brochures, leaflets, photographs, posters, prints, cartoons, sound, films and videos). Together, they document more than 200 years of history: from the French Revolution

and the beginnings of democracy and the labour movement in Europe, to the fall of the Eastern Bloc and the rise of new networked social movements.

The Social History Portal makes use of modern tools but remains in line with the original objectives that prompted the foundation of the IALHI fifty years ago — sharing information about the holdings and archival material of each institution, for all interested users and researchers to know where to find content.

Currently, the collections available at the SHP are held by 21 specialized archives and libraries in 13 different European countries. All IALHI members are invited and encouraged to add their metadata to the portal, in order for their own collections to be searchable. The expansion of the SHP with data of institutions from different continents will also help to make its contents more global.

Budapest, 2013.

Contact:

IALHI
International Institute of Social History
P.O. Box 2169
1000 CD Amsterdam
The Netherlands
info@ialhi.org
Contact person:
Lucas Poy

Estimados amigos presentes en este Festival de la Izquierda.

Apreciada Maite Mola, vicepresidenta del Partido de Izquierda Europea

Amigos húngaros y de otras nacionalidades.

Este Festival de la Izquierda se lleva a cabo en momentos difíciles tanto internacionalmente como en cada país, los cuales enfrentan de forma diferente la defensa de su población amenazada con la pandemia de coronavirus que día a día provoca enfermedades y fallecidos.

Cuba, Isla pequeña del Caribe garantiza el acceso universal a la salud y a la educación, la seguridad y la tranquilidad ciudadanas, la protección social bajo el principio de no dejar a nadie desamparado y la igualdad de todas las personas, sin discriminación de ninguna índole, entre otros derechos.

Cuba enfrenta un criminal bloqueo impuesto por el gobierno de Estados Unidos hace más de 60 años, que se recrudeció durante la administración Trump con 243 brutales medidas que la administración Biden mantiene,

a despecho de la actual crisis internacional, agravada por demás, durante la emergencia de una pandemia mundial.

A pesar de esa genocida política, Cuba ha logrado sostener la vitalidad de sus principales servicios, atender a toda su población contagiada y sospechosa de la Covid-19, habilitar en tiempo récord más de una veintena de laboratorios de biología molecular, diseñar y elaborar prototipos nacionales de ventiladores pulmonares y kits de diagnóstico y desarrollar cinco candidatos vacunales, planteándose producir dosis suficientes para inmunizar a toda su población y aportar a otras naciones.

Al mismo tiempo, nuestro país brinda una desinteresada y humanista colaboración médica en varias naciones. Tan sólo para asistir a esos pueblos

Maite Mola

en el enfrentamiento a la pandemia, se han enviado 57 brigadas médicas y alrededor de 2 500 profesionales de la salud, a 40 países de diferentes regiones”.

Estos principios humanistas y solidarios de la Revolución fueron ratificados en el reciente 8vo. Congreso del Partido Comunista de Cuba, como prueba fehaciente de que los revolucionarios cubanos siempre hemos considerado las necesidades de los pueblos y la solidaridad internacional como prioridades; y que esos valores están indisolublemente ligados al pensamiento y la acción del líder histórico de la Revolución Cubana, Fidel Castro Ruz, quien sentó las bases para la construcción de la Cuba socialista, siguiendo los preceptos martianos, marxistas y leninistas.

La garantía de continuidad de estos ideales se sostiene y fortalece en la acción de la nueva generación de dirigentes y el actuar consecuente de todos los revolucionarios cubanos.

Estimados amigos: Los desórdenes e incidentes acaecidos en algunas localidades de Cuba, el pasado domingo 11 de julio, es el resultado de un diseñado plan del gobierno de los Estados Unidos para de manera oportunista ejercer la mayor presión posible contra Cuba, en momentos en que enfrenta una compleja situación derivada de 16 meses de enfrentamiento a la pandemia de Covid-19 y el actual rebrote, además del severo recrudecimiento del bloqueo y las brutales restricciones que impone al pueblo cubano, ya explicado.

Con estas medidas se pretende presentar a un país colapsado y en caos para provocar un estallido social y justificar una intervención externa.

La participación de los Estados Unidos está demostrada, es público el financiamiento otorgado a individuos en Cuba y en el exterior para crear grupúsculos en Cuba que fomenten el desorden interno, provoquen y realicen actos contra instituciones y cometan acciones terroristas.

En estos momentos, Cuba es centro de una guerra no convencional que incluye la exacerbación de la violencia en espacios digitales y la difusión a escala global de noticias falsas para tergiversar la realidad y estimular la desestabilización del país.

Amigos: Es por todo lo expresado, que denunciamos enérgicamente la campaña de desinformación y descrédito articulada desde Washington. Frente a estas maniobras y los intentos de proyectar una imagen de inestabilidad quebrantando la tranquilidad ciudadana y nuestro estado de derecho y justicia social, el pueblo cubano amante de la paz y con una profunda vocación humanista, no renunciará ni un ápice a la construcción de una sociedad

inclusiva, democrática, próspera y sostenible, con todos y para el bien de todo Cuba continuará defendiendo su socialismo y la obra de la Revolución, confíen en eso.

Muchas gracias.

CHILE: 'For the first time the extremes are inside the parliament and there are unacceptable undemocratic voices'

Interviews, 17 December 2021

*CIVICUS speaks with **Alberto Precht**, executive director of Chile Transparente, about Chile's presidential elections and their persistent pattern of low electoral turnout. Founded 23 years ago, Chile Transparente is a civil society organisation (CSO) that promotes transparency in public and private institutions and the fight against corruption.*

What have been the peculiarities of this electoral process?

There have been three recent votes in Chile: first, the national plebiscite held in October 2020, in which citizens were asked whether they wanted a new

constitution and, if so, which body should be in charge of drafting it; then the elections of representatives to the constitutional convention in May 2021; and now, with the constitutional convention in place, the presidential elections, with the first round held on 21 November and the second round scheduled for 19 December.

Alberto Precht

These electoral processes have been quite peculiar because each of them has produced quite different results as measured on the left-right ideological axis. On the one hand, a progressive constitutional convention was elected, including a significant hardcore left-wing component. On the other, both in the primary elections and in the first round of the presidential election, a hardcore right-wing candidate, José Antonio Kast, won first place, followed by Gabriel Boric, a progressive candidate running in coalition with the Communist Party.

The political environment is quite polarised, but what is most striking is that between 50 per cent and 60 per cent of Chileans do not show up to vote. This makes the election results very uncertain. Moreover, whoever wins will do so with 13 or 14 per cent of all eligible voters. It is not surprising that there are usually wide currents of anti-government opinion, since the government never represents a majority.

Why do so few people vote?

It is paradoxical, because in the current context one would have expected a higher turnout. The 2021 election for the constitutional convention was the most important election since 1988, and turnout did not reach 50 per cent. The only vote that exceeded that threshold was the 2020 plebiscite, with a 51 per cent turnout, but that was different because it was a 'yes' or 'no' vote. This low turnout was striking, because although no one expected a 80 or 90 per

cent turnout, as was the case in the historic 1988 plebiscite that said ‘no’ to the Pinochet dictatorship, turnout was expected to be closer to 60 per cent.

It is very likely that we will see even lower participation in the second round, even though there are two very clear and distinct options, which would hopefully motivate more people to vote.

In Chile there is a structural problem of low participation. In part, this has to do with the fact that voting is voluntary, but it also has to do with the fact that the political offer is not very attractive. Although the offer has changed a lot and the latest reform in the system used to elect

parliamentarians has allowed for greater pluralism, this has not been enough to motivate people to vote. The latest elections have been a rollercoaster and therefore very hard to analyse; the only certainty we have is that at least 50 per cent of Chileans do not feel represented in the electoral system.

How could people be motivated to vote?

Some legal reforms are already being introduced to that effect. The national plebiscite that will take place in 2022, where people will say whether they agree with the new constitution, is going to be a mandatory vote. Additionally, the vote is going to be organised in a georeferenced way, so that people will be able to vote at a polling place within walking distance of their residence.

This is not a minor detail: in Chile, voting places are not assigned according to place of residence, so people, especially low-income people, must take a lot of public transport to get to the polls. Even though it doesn't cost them money, because it's free, they have to invest the whole day in going to vote, which many can't do. These changes will increase participation rates, but it will be very difficult for Chile to reach 80 per cent participation in the short term.

The big questions that no one has been able to answer are who the people who don't vote are and what they think. Between the constituent convention elections and the presidential election there seems to have been a turnover of voters. Younger voters showed up to vote in the constitutional convention elections, while older voters tended to participate more in the presidential election.

What role does Chile Transparente play in the electoral process?

Chile Transparente has a system of complaints and protection for victims and witnesses of corruption that has been receiving complaints of misuse of electoral funds. Today we are stuck with a very important controversy involving the candidate who came third in the first round of the presidential elections, Franco Parisi. He is a neo-populist candidate whose campaign has been funded in quite opaque ways.

We also work to motivate participation and have participated in observations of local electoral processes that had to be repeated. We receive the support of the European Union for a programme called Transparent Convention, which publicises the functioning of the constitutional convention, highlighting certain issues that might seem relatively opaque and that need to be brought to the public's attention.

We are one of the few organisations in the country that are active in transparency and anti-corruption issues and we play a very important role alongside investigative journalists.

How are these elections influenced by the protest movement?

The election for the constitutional convention fed off the strength of the 2019 protests; in fact, at one point in the Constitutional Convention came to reflect the people who were protesting. But by the time of the presidential elections, held one year later, only the hangover from the protests remained, and the results were rather a reflection of the people who had suffered the effects and were against the protests.

We need to understand that the mobilisation process has not been purely romantic, but has been accompanied by a lot of violence. Between the pandemic and the protest violence, there are people who have not been able to reopen their businesses, who cannot go to work in peace, who have lost everything. At the same time, we obviously have a debt in terms of human rights violations.

These tensions were expressed at the polls, and we will surely have a heart-stopping second round, in which the competitors are a candidate who represents a hardcore right wing, quite different from the traditional right that has governed in recent years, and a candidate who has formed a coalition with the Communist Party, until now marginal in a political game that has rather gravitated towards the political centre.

What has happened to the established Chilean party system?

There is undoubtedly a weariness with the democracy of the last 30 years, regardless of all the progress the country has made. There are large sectors that believe the centrist consensus that characterised the transition to a so-called 'democracy of agreements', consisting of doing what was considered to be within the realm of the possible, does not provide solutions. This has led not only to a social outburst, but also to a conservative reaction. It is a textbook situation: every revolution is followed by a counter-revolution.

On top of this there is a problem of migration management, which has caused a huge electoral shift throughout the country, especially in the north. Chile used to vote for the left and now it voted for two candidates – one from the extreme right and a populist candidate – who proposed harsher measures against migration, such as the construction of border ditches or mass expulsion: nothing could be further from a culture of human rights.

At the same time, the left has lacked any self-criticism. It has not understood how important it is to respond to people's concerns about insecurity and to attend to the victims of violence. When there is an outbreak of violence, violence victims will vote for those who offer them order. As is well known, in Chile there has long been a major conflict with the Indigenous Mapuche people. There is also conflict with non-Mapuche sectors, often linked to organised crime, who have taken violent action. In those areas, where one would expect a vote for the left, the complete opposite has happened. In certain localities where violence has become endemic, the conservative candidate has received up to 60 or 70 per cent of votes.

What would be the implications for civil society depending on which candidate wins in the second round?

A part of the more traditional press seeks to give the impression that if Boric wins, it will be the advent of communism, while another part claims that if Kast wins, he will take us back to the times of Pinochet. However, thanks to social media and new technologies, alternative media outlets have flourished in recent years. There are more pluralistic television channels and channels with quite diverse editorial lines, which have more nuanced views.

I believe that both alternatives entail risks, because both candidates include within their coalitions people or parties that seek to limit the space for civil society, that adhere to a narrative that the press is financed by international powers, that Chile Transparente serves certain mega-powers, and promote conspiracy theories. Let's remember that the Communist Party candidate

who lost the primary elections against Boric proposed an intervention in the media. For his part, Kast has the support of hardcore Pinochetist elements.

However, in the second round, the two candidates have moved towards the centre to capture the votes they need to win. The groups that followed former President Michelle Bachelet, who initially opposed Boric, are now working with him. On the other side of the spectrum, in order to attract segments of the liberal right, Kast also has had to moderate his discourse.

Perhaps hope lies in parliament acting as a regulator of the two extremes. It is a diverse parliament where no party will have a majority, so whoever gets to govern will have to do so in negotiation with parliament. At the same time, the constituent process, which is still underway, can produce a constitution of unity that would set the conditions for the new president to govern.

The problem is that for the first time the extremes are inside parliament and there are some voices that are unacceptable from a democratic point of view. For example, two deputies elected by the extreme right recently mocked an elected candidate who is transgender. Some not very encouraging positions on human rights have also been expressed by the left. For example, the Chilean Communist Party has just recognised Daniel Ortega as the legitimate president of Nicaragua and continues to recognise Nicolás Maduro in Venezuela.

<https://www.civicus.org.interviews>

E SZÁMUNK SZERZŐI

Antal Gábor – történész, PhD hallgató, ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék

Biró Dávid – történész, PhD hallgató, ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék

Bebesi György – történész, habilitált egyetemi docens, PTE BTK Történettudományi Intézet, Újkortörténeti Tanszék

Garadnai Zoltán – történész, tanár, népművelő, Magyar Nemzeti Levéltár

Háda Béla – történész, Nemzeti Közzolgálati Egyetem Stratégiai Védelmi Kutatóintézetének tudományos munkatársa

Hajdú Tibor – történész, az MTA doktora, MTA Történettudományi Intézetének munkatársa

J. Nagy László – történész, professor emeritus, Szegedi Tudomány Egyetem, BTK Újkori Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok tanszék

Droppa György – közíró

Kupi László – doktorandusz, ELTE Történelemtudományi Doktori Iskola Új- és Jelenkori Egyetemes Történelem program

Lendvai Ildikó – történelem-magyar szakos tanár, közíró

Majoros István – történész, professor emeritus, ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék

Papp, Julien – francia történész, Párizs

Pankovits József – történész, kandidátus, a Politikátörténeti Intézet munkatársa

Percze Máté – doktorandusz, ELTE Történelemtudományi Doktori Iskola Új- és Jelenkori EgyetemesTörténelem program

Ránki Péter – újságíró

Róna Judit – a Baloldali Szigetfesztivál (Horány) szervezője.

Székely Gábor – történész, professor emeritus, ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék

Szilágyi Ágnes Judit – történész, habilitált egyetemi docens, tanszékvezető, ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék

Tarafás Imre – történész, tanársegéd, ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék

Zalai Anita - történész, docens, Szegedi Tudomány Egyetem, JGYPK

Zolcsák Attila - ELTE BTK, doktorandusz

REPERTÓRIUM 1974–2022

A nemzetközi munkásmozgalom történetéből. Évkönyv

Szerkesztette: Antal Gábor

(Az „Életutak”, „Elhunytak”, valamint „A munkásmozgalom és a szocializmus történetiről” rovatok összevont repertórium.)

- Abendroth, Wolfgang (1906-1985). (Jemnitz János.) = 1988. 239-241.
Ablett, Noah (1883-1935). (Jemnitz János.) = 2010. 281-282.
Abram, Simon (1871-1940). (Jemnitz János.) = 1997. 195.
Abramovics (Rejn), Rafael (1880-1963). (Claudie Well.) = 2008. 269-276.
Adler, Friedrich (1879-1960). (Wolfgang Neugebauer.) = 1979. 189-[191.]
Adler, Max (1973-1937). (Jemnitz János.) = 2011. 261-264.
Adler, Victor (1852-1918). (Erényi Tibor.) = 1977. 191-[193.]
Ait Ahmed, Yocine (1926-2015). (J. Nagy László.) = 2017. 210-212.
Akszelrod, Pavel Boriszovics (1850-1928). (Jemnitz János.) = 2000. 198-207.
Alberti, Rafael (1902-1999). (Marcos Ana, Harsányi Iván, Simor András.) = 2002. 159-168.
Alexander, Bill (1910-2000). (The Times.) = 2002. 232-234.
Ali, Basir Hadzs (1920-1991). (J. Nagy László.) = 2021. 247-257.
Alleg, Henri (1921-2013). (J. Nagy László.) = 2016. 164-167.
Allen, Mary (1953-2013). (The Irish Times.) = 2015. 256.
Allen, Reginald Clifford [Lord Allen of Hurtwood] (1889-1939). (Jemnitz János-Surányi Róbert.) = 1989. 190-193.
Allende, Salvador ~ Gossens (1908-1973). (Benkő Judit.) = 1983. 219-222.
Allemane, Jean (1843-1935). (Jemnitz János.) = 1993. 272-275.
Almeyda, Clodomiro (1923-1997). (Harsányi Iván.) = 1999. 212-214.
Althusser, Louis (1918-1990). (J. Nagy László.) = 1993. 275-279.
Amendola, Giorgio (1907-1980). (Pankovits József.) = 2007. 245-259.
Amin, Samir (1931-2018). (J. Nagy László.) = 207-209.
Anderle Ádám (1943–2016). (Szilágyi Ágnes Judit.) = 2017. 224-235.
Anderson, William Crawford (1877-1919). (Jemnitz János.) = 2002. 170-174.
Ander, Charles (1866-1933). (Jemnitz János.) = 2012. 298-301.
Andropov, Jurij Vlagyimirovics (1914-1984). (Lakatos Árpád.) = 1986. 239-[242.]
Angell, Norman Ralph (1872-1967). (Jemnitz János.) = 1999. 160-164.
Anseele, Edouard (1856-1938). (J. M. Welcker.) = 1981. 201-203.

- Antonov-Ovszejenko, Vlagyimir Alekszandrovics (1883?-1939?). (Hajdu Tibor.) = 1984. 197-200.
- Applegarth, Robert (1834-1924). (Jemnitz János.) = 2009. 237-239.
- Aragon, Louis (1897-1982). (Bajomi Lázár Endre.) = 1985. 261-263.
- Arani, Tagi (1902-1940). (Iradsz Szaman.) = 1977. 194-[195.]
- Araquistain, Luis (1886-1959). (Marta Bizcarrondo.) = 1988. 181-185.
- Armand, Inessa [Az elhallgatott forradalmárnő] (1874 - 1920). (Bebesi György.) = 2019. 210-216.
- Arnedo Álvarez, Gerónimo (1897-1906). (Koroncz Ágnes-Nagy Attila.) = 1982. 237-239.
- Arnold, Max (1909-1998). (Bernard Degen.) = 2000. 244-247.
- Arnot, Robin Page (1890-1986). (Jemnitz János, John Saville, Helen E. Roberts, Jurij Mador.) = 2002. 242-253.
- Aróstegui, Julio (1939-2013). (Eduardo González Calleja, Harsányi Iván.) = 2014. 305-315.
- Asturias, Miguel Ángel (1899-1974). (Harsányi Iván.) = 2001. 186-189.
- Attlee, Clement Richard (1883-1967). (Surányi Róbert.) = 1983. 222-224.
- Aubrac, Lucie (1912-2007). (J. Nagy László.) = 2010. 304-306.
- Aubrac, Raymond (1914-2012). (J. Nagy László.) = 2014. 333-335.
- Audin, Maurice (1932–1957). (Ferwagner Péter Ákos.) = 2018. 218-225.
- Audry, Colette (1906-1990). (Colette Chambelland.) = 1991. 231-237; (Jean Poperen.) = 238-239; (René Fregosi.) = 239-240; (Pierre Mauroy.) = 240-241.; (Madeleine Réberieux.) = 241-242.; (Jemnitz János.) = 242-243.
- Auer, Ignaz (1846-1907). (Erényi Tibor.) = 1997. 196-200.
- Auriol, Vincent (1884-1966). (Jemnitz János.) = 1984. 200-202.
- Austerlitz, Friedrich (1862-1931). (Jemnitz János.) = 1987. 215-217.
- Aveling, Edward (1849-1898). (Jemnitz János.) = 2004. 253-258. ; (Jemnitz János.) = 2005. 293-296.
- B**adajev, Alekszej Jegorovics (1883-1951). (Béládi László-Krausz Tamás). = 1983. 225-226.
- Badia, Gilbert (1916-2004). (Jérôme Vaillant.) = 2006. 389-390. I
- Bah-Balahovszkaja, Irina Alekszejevna (1901-1991). (Nyikita J. Kolpinszkij, Jemnitz János.) = 1992. 389-391.
- Bahr, Egon (1922-2015). (Székely Gábor.) = 2016. 133-135.
- Bakaric, Vladimir (1912-1983). (Kővágó László.) = 1985. 263-265.
- Bakunin, Mihail Alekszandrovics (1814-1876). (Kun Miklós.) = 1975/76. 207-209.
- Balabanova, Angelika (Angelica) (1878-1965). (Horváth Jenő, Jemnitz János, Vjacseszlav Kolomijec.) = 2003. 164-172.
- Bandaranaike, Sirimavo (1916-2000). (Le Monde.) = 2002. 235-236.
- Bang, Gustav (1871-1915). (Gerd Callesen.) = 1997. 200-202.
- Bang, Nina (1891-1928). (Gerd Callesen.) = 1991. 191-193.
- Barbusse, Henri (1873-1935). (Székely Gábor.) = 2003. 173-185.
- Barker, George (1858-1936). (Jemnitz János.) = 2010. 282-287.
- Basly, Émile Joseph (1854-1928). (Jemnitz János.) = 2012. 301-305.
- Basso, Lelio (1903-1978). (Horváth Jenő.) = 2012. 19-22.
- Bauer, Otto (1881-1938). (Wolfgang Neugebauer.) = 1987. 203-207.

- Bax, Ernest Belfort (1854-1926). (Jemnitz János.) = 1979. 191-193.
 Bazarov, Vlagyimir (1874-1939). (Francis King.) = 2007. 249-250.
 Bebel, August (1840-1913). (Vadász Sándor.) = 1990. 223-225.
 Becker, Johann Philipp (1809-1886). (Vadász Sándor.) = 1984. 203-205.
 Beer, Max (1864-1943). (John Saville.) = 1993. 334.; (Jemnitz János.) = 337.; (Harsányi Iván.) = 340-341.
 Beesley, Edward Spencer (1831-1915). (Jemnitz János.) = 2008. 279-280.
 Belloc, Hilaire Joseph (1870-1953). (Jemnitz János.) = 1995. 233-235.
 Beloianisz, Nikolaosz (1915-1952). (Harsányi Iván.) = 1990. 225-227.
 Ben Barka, Mehdi (1920–1966). (Ferwagner Péter Ákos-) = 2017. 212-217.
 Ben Bella, Ahmed (1916-2012). (J. Nagy László.) = 2014. 335-337.
 Benn, Caroline (1926-2000). (Tony Benn, Paul Foot, The Times, Lindsay German, Julia Langdon, tz nos Benn, Tony (1926-2014). (Leo Panitch, Charlie Kimber.) = 2015. 256-262.; (Steve Parsons.) = 2016. 135-140.; (Stan Newens.) = 140-142.
 Berger, Joseph (1904-1978). (Mario Kessler.) = 2015. 221-223.
 Berlinguer, Enrico (1922-1984). (Horváth Jenő.) = 1987. 271-273.; (Pankovics József, Vjacseszlav Kolomijec.) = 2010. 29-36.
 Bernstein, Edouard (1850-1932). (Suzanne Miller, Jemnitz János, Vadász Sándor, Zdenek Solle.) = 2003. 5-26.
 Bert, Andreas (1914- 1984). (Erényi Tibor-Jemnitz János.) = 1991. 266-270.
 Bertoni, Luigi (1872-1947). (Marc Vuilleumier.) = 2000. 208-211.
 Bertrand, Louis (1856-1943). (J. M. Welcker.) = 1981. 210-214.
 Berzin, Jan Antonovics (1881-1941). (Székely Gábor.) = 1982. 205-207.
 Besant, Annie (1847-1935). (Jemnitz János.) = 1997. 200-207.
 Bessis, Juliette (1925-2018). (J. Nagy László.) = 2019. 217-218.
 Bevan, Aneurin (1897-1960). (Jemnitz János, Jean Campbell, Philip Rawlinson.) = 1997. 165-174.]
 Bevin, Ernest (1881-1951). (Surányi Róbert.) = 1981. 210-214.
 Béregovoy, Pierre (1925-1993). (Fejtő Ferenc.) = 1994. 273-274.; (Harsányi Iván.) = 274-276.
 Bignami, Enrico (1844-1921). (Pankovics József.) = 2010. 283-285.
 Bilén, Ismail (1902-1983). (Harsányi Iván.) = 1987. 273-275.
 Bill, Alexander (1910-2000). (The Times, Harsányi Iván, Jemnitz János.) = 2002. 232-234.
 Bissolati, Leonida (1857-1920). (Horváth Jenő.) = 2007. 251-255.
 Bizcarrondo, Marta (1947-2007). (Antonio Ellorza, Harsányi Iván, Jemnitz János.) = 2009. 273-280.
 Blagoev, Dimitar (1856-1924). (Niederhauser Emil.) = [1974.] 257-259.
 Blanc, Louis (1811-1882). (Vadász Sándor.) = 1986. 179-181.
 Blanqui, Louis Auguste (1805-1881). (Jemnitz János.) = [1980.] 196-201.
 Blatchford, Robert (1851-1945). (Jemnitz János.) = 2001. 189-199.
 Bloor, Ella Reeve (1862-1951). (Philip S. Foner.) = 1987. 217-218.
 Blum, Léon (1872-1950). (Jemnitz János.) = I. 1993. 342-345. II. 1997. 207-214.
 Bobbio, Norberto (1919-2004). (Horváth Jenő.) = 2006. 360-362.
 Bogdanov, Alekszandr Alekszandrovics (1873-1928). (Bebesi György.) = 2001. 200-207.

- Boncour, Paul (1873-1972). (Jemnitz János.) = 2015. 223-227.
- Bondfield, Margaret (1873-1953). (Jemnitz János.) = 1998. 175-178.
- Bonte, Florimond (1890-1977). (Haskó Katalin.) = 1990. 227-230.
- Bonomi, Ivanhoe (1873-1951). (Horváth Jenő.) = 2012. 22-26.
- Bordiga, Amadeo (1889-1970). (Pankovits József.) = 1989. 197-200.
- Bourderon, Albert Henri (1858-1930). (Jemnitz János.) = 1983. 226-228.
- Bouvier, Jean (1920-1987). (Incze Miklós.) = 1991. 274-279.
- Bracke, Alexandre Marie (1861-1955). (Jemnitz János.) = 1986. 181-183.
- Bracke, Wilhelm (1842-1880). (Vadász Sándor.) = 1993. 279-281.
- Brailsford, Henry Noel (1873-1958). (Jemnitz János.) = 1998. 179-187.
- Bramley, Fred (1874-1925). (Surányi Róbert.) = [1974.] 259-261.
- Brandler, Heinrich (1881-1967). (Németh István.) = 1981. 214-216.
- Brandt, Willy (1913-1992). (Susanne Miller, Helga Grebing, Robert Jezverov, Jemnitz János, Joaquín Prieto, Heinz Fischer, etc.) = 1993. 3-25.
- Branson, Noreen (1910-2003). (Francis King.) = 2007. 331-332.
- Branting, Hjalmar (1860-1925). (Jemnitz János.) = 1975/76. 209-210.
- Braun, Adolf (1862-1929). (Jemnitz János-Székely Gábor.) = 1988. 185-187.
- Braunthal, Julius (1891-1972). (Jemnitz János.) = 1991. 270-274.
- Brecht, Bertolt (1898-1956). (Illés László.) = 2001. 208-219.
- Breitscheid, Rudolf (1974-1944). (Németh István.) = [1974.] 261-263.
- Brezsnyev, Leonid Iljics (1906-1982). (Lakatos Árpád.) = 1984. 249-252.
- Bringolf, Walter (1895-1981). (Jemnitz János.) = 1995. 235-237.
- Brizon, Pierre (1979-1923). (Jemnitz János.) = 256-260.
- Broadhurst, Henry (1840-1911). (Jemnitz János.) = 1990. 230-232.
- Brockway, Fenner (1888-1988). (Jemnitz János.) = 1990. 278-280.
- Broué, Pierre (1926-2005). (Greg Oxly, Dick Nichols, Alan Woods, Jemnitz János.) = 2007. 332-339.
- Brousse, Paul Louis (1843-1912). (Jemnitz János.) = 1994. 222-225.
- Brown, George (1914-1985). (Jemnitz János.) = 2010. 285-286.
- Bruhat, Jean (1905-1983). (Claude Willard.) = 1987. 281-282.
- Brupbacher, Fritz (1874-1945). (Jemnitz János.) = 2000. 211-214.
- Brügel, Ludwig (1866-1942). (Berthold Unfried.) = 1992. 392-394.
- Buber-Neumann, Margarete (1901-1989). (Jemnitz János.) = 1991. 243-245.
- Bubnov, Andrej Szergejevics (1883-1940). (Béládi László-Krausz Tamás.) = 1983. 228- 231.
- Buchan, Norman (1922-1990). (Jemnitz János.) = 1991. 245-246.
- Buchwitz, Otto (1879-1964). (Németh István.) = 1979. 193-195.
- Buharin, Nyikolaj Ivanovics (1888-1938). (Székely Gábor.) = 1988. 188-194.; (Inessza Jazsborovszkaja.) = 2014. 316-317.
- Bujor, Gheroge M. (1881-1964). (Lipcsei Ildikó.) = 1981. 216-218.
- Burgess, Joseph (1853-1934). (Jemnitz János.) = 2006. 323-324. [Valami zűr van. John Burgess néven, kicsit más szöveggel újra: 2007. 260-261.]
- Burns, John (1848-1943). (Jemnitz János.) = 2008. 280-283.
- Buttinger, Josef (1906-1922). (Jemnitz János.) = 2012. 305-306.

- Buxton, Noel Edward, Lord (1869-1948). (Jemnitz János.) = 1987. 229-231.
 Buxton, Charles Roden (1975-1942). (Jemnitz János.) = 2005. 296-305.
- Cabet, Étienne (1788-1856). (Vadász Sándor.) = 1988. 194-196.
 Cachin, Marcel (1869-1958). (Jemnitz János.) = 2014. 57-62. ; II. (Jemnitz János.) = 2015. 293-294.
- Cafiero, Carlo (1846-1892). (Horváth Jenő.) = 1996. 162-164.
 Callaghan, James (1912-2005). (Jemnitz János.) = 2009. 239-240.
 Camacho, Marcelino (1918-2010). (Harsányi Iván.) = 2012. 323-326. I
 Camélinat, Zéphirin Remy (1840-1932). (Jemnitz János.) = 1990. 232-233.
 Campbell, John Ross (1894-1969). (Monty Johnstone.) = 1994. -226-228.
 Cardenal, Ernesto (1925-2020). (Kupi László.) = 2021. 277-283.
 Carpenter, Edward (1844-1929). (Jemnitz János.) = 1996. 165-167.
 Casanova, Danielle (1909-1943). (Gerbner Mihály.) = 1984. 205-207.
 Castle, Barbara Baroness Castle of Blackburn (1910-2002). I. (H. Haraszti Éva, Jemnitz János, Tony Benn.) = 2010. 36-45.; (B. C. Naplójából.) = 2011. 24-26.
 Castro, Fidel Alejandro Ruz (1926–2016). (Székely Gábor.) = 2017. 235-241.
 Cereteli, Irakli Georgijevics (1881-1959). (Jemnitz János-Krausz Tamás.) = 1982. 207-209.
 Césaire, Aimé (1913-2008). (J. Nagy László.) = 2010. 306-308.
 Challinor, Ray (1929-2011). (Aldo Agosti.) = 2013. 275-276.
 Chambelland, Colette (1930-2003). (Jemnitz János, Francoise Blum.) = 2006. 390-392.
 Chambelland, Maurice (1901-1966). (Jemnitz János.) = 2000. 184-188.
 Champion, Henry (1859-1928). (Jemnitz János.) = 2008. 283-284.
 Cingr, Petr (1850-1920). (Jemnitz János.) = 2000. 214-215.
 Cipriani, Amilcare (1844-1918). (Horváth Jenő.) = 1996. 168-171.
 Citrine, Walter (1887-1983). (Jemnitz János-Surányi Róbert.) = 1987. 218-220.
 Claudín, Fernando (1913-1990). (Harsányi Iván.) = 1991. 246-250.
 Clementis, Vladimir (1902-1952). (Szokolay Katalin.) = 1977. 195-[196.]
 Coates, Kenneth Sydney (Ken) (1930-2010). (Székely Gábor, The Guardian.) = 2014. 338-340.
 Cole, Dame Margaret Isabel (1893-1980). (Betty D. Vernon.) = 1994. 290.; (John Saville.) = 294.; (Jemnitz János) = 295- 298.
 Cole, George Douglas Howard (1889-1959). (Jemnitz János.) = 1989. 250-255.
 Colin, Madeleine (1905-2001). (Le Monde.) = 2002. 225-226.
 Collotti, Enzo (Aldo Agosti.) = 2013. 276-289.
 Compère-Morel, Adéodat (1872-1941). (Jemnitz János.) = 1998. 189-191.
 Connel (O'Connel), Jim (1852-1929). (Jemnitz János.) = 2001. 189-191.
 Cook, Arthur James (1883-1931). (Surányi Róbert.) = 1985. 219-222.
 Cook, Robin (1946-2003). (Callenicos Alex, Tom Dalyell.) = 2007. 291-300.
 Connolly, James (1868-1916). (Jemnitz János.) = 1975/76. 211-212.
 Corvalán, Luis (1916-2010). (Harsányi Iván.) = 2013. 328-330.
 Cossutta, Armando (1926–2015). (Pankovits József.) = 2017. 217-220.
 Costa, Andrea (1851-1910). (Horváth Jenő.) = 2004. 258-265.
 Costa Gomes, Francisco da (1914-2001). (Harsányi Iván.) = 2003. 226-232.

- Cousins, Frank (1904-1986). (Jemnitz János.) = 2010. 287-288.
- Craig, William (1881-1968). (Conrad Sutcliffe.) = 2014. 288.
- Craxi, Bettino (1934-2000). (Horváth Jenő, Vjacseszlav Kolomijec.) = 2003. 232-242.
- Cripps, Richard Stafford (1889-1952). (Jemnitz János-Surányi Róbert.) = 1989. 200-205.
- Crispien, Artur (1875-1946). (Follinus János.) = 1975/76. 212-213.
- Crosland, Charles Anthony (1918-1977). (Philip Rawlinson.) = 1996. 171-172.
- Crossman, Richard (1907-1974). I. (Jemnitz János.) = 2007. 7-19. II. (Jemnitz János.) = 2010. 288-289.
- Crow, Bob (1961-2014). (Morning Star, The Guardian.) = 2015. 262-264.
- Cunow, Heinrich (1862-1936). (Vadász Sándor.) = 1987. 221-222.
- Curiel, Eugenio (1912-1945). (Pankovics József.) = 2011. 265-267.
- Culen, Marek (1887-1957). (Szarka László.) = 1987. 223-224.
- Cunhal, Álvaro (1913-2005). (Harsányi Iván.) = 2007. 300-307.
- Czech, Ludvig (1870-1942). (Jemnitz János-G. Kovács László.) = 1995. 237-239.
- C**Sajkovszkij, Nyikolaj Vasziljevics (1850-1926). (Bebesi György.) = 2003. 192-197.
- Csernyenko, Konsztantyin Usztynovics (1911-1985). (Lakatos Árpád.) = 1987. 275-277.
- Csernisevskij, Nyikolaj Gabrilovics (1828-1889). (Kövér György.) = 1978. 205-207.
- Csu Te (1886-1976). (Polonyi Péter.) = 1986. 183-186.
- D**affern, Eileen (1914-2012). (SHSN.) = 2013. 302.
- Dalin, Viktor Mojszejevics (1902-1985). (Jemnitz János.) = 1987. 282-285.
- Dalton, Hugh (1887-1962). (Jemnitz János-Surányi Róbert.) = 1987. 224-226.
- Dan (Gurvics), Fjodor Iljics (1871-1947). (Jemnitz János, Claude Weill, Francis King, Henryk Skrzypczak.) = 2005. 5-33.
- Danneberg, Robert (1885-1942). (Wolfgang Neugebauer.) = 1985. 222-224.
- Dare, Eddie (1919-2010). (Tony Atienza.) = 2013. 302-303.
- Daszynski, Ignacy (1866-1936). (Szokolay Katalin.) = 1991. 193-196.
- Daumier, Honoré (1808-1879). (Sármány Ilona.) = 1983. 231-232.
- David, Eduard (1863-1930). (Willi Buschak.) = 1988. 196-200.
- Davidson, Basil (1914-2010). (Eric Hobsbawm.) = 2012. 330-334.
- Davis, Benjamin J. (1903-1964). (Gárdos Emil.) = 1978. 207-209.
- Daumig, Ernst (1866-1922). (Inge Kircheisen.) = 1993. 281-285.
- De Brouckère, Louis (1870-1931). (Luc Peiren, Haskó Katalin, Jemnitz János, Harsányi Iván.) = 2000. 24-47.
- Deakin, Arthur (1890-1955). (Jemnitz János-Surányi Róbert.) = 1993. 233-235.
- Dedijer, Vladimir (1914-1990). (Richard Clements.) = 1991. 250-251.
- Defuisseaux, Alfred (1843-1901). (Jemnitz János.) = 1993. 285-287.
- De Leon, Daniel (1852-1914). (Jemnitz János.) = 1977. 197-199.
- Delory, Gustave (1857-1925). = 2015. 227-231.
- De Paepe, César (1841-1889). (Jemnitz János.) = 1991. 220-224.
- Depierraz, Emile (1899-1992). (Jemnitz János.) = 1994. 276-278.
- Debs, Eugene Victor (1855-1926). (Jemnitz János.) = 1980. 201-204.

- Dennis, Eugene (1904-1961). (Gárdos Emil.) = 1979. 196-198.
 Depreux, Édouard (1898-1981). (Jemnitz János.) = 2016. 145-147.
 Deutsch, Julius (1884-1968). (Wolfgang Neugebauer.) = 1984. 207-209.
 Déat, Marcel (1894-1955). (Jemnitz János.) = 2016. 142-143.
 Dézamy, Alexandre Théodore (1803-1850). (Vadász Sándor.) = 1978. 209-210.
 Díaz, José (1895-1942). (M. T. Mescserjakov.) = 1975/76. 213-215.
 Dietzgen, Joseph (1828-1888). (Vadász Sándor.) = 1978. 210-211.
 Diószegi István (1930 – 2020). (Balogh András.) = 2021. 310-313.
 Dissmann, Robert (1878-1926). (Willy Buschak.) = 2011. 268-271.
 Dittmann, Wilhelm (1874-1954). (Jemnitz János.) = 1999. 164-168.
 Di Vittorio, Giuseppe (1892-1957). (Pankovits József.) = 2007. 261-265.
 Djakovic, Djuro (1886-1929). (Kővágó László.) = 1986. 186-188.
 Dobrogeanu-Gherea, Alexandru (1879-1937). (Lipcsey Ildikó.) = 1979. 198-200.
 Dobrogeanu-Gherea, Constantin (1855-1920). (Lipcsey Ildikó.) = 1980. 204-208.
 Dobroljubov, Nyikolaj Alekszandrovics (1836-1861). (Niederhauser Emil.) = 1986. 188-190.
 Dohnal, Johanna (1939-2010). (Jemnitz János.) = 2015. 264-265.
 Domes, Franz (1863-1930). (Herbert Exenberger.) = 1988. 201-203.
 Dommanget, Maurice (1888-1976). (Jemnitz János.) = 2008. 247-251.
 Dormoy, Marx (1888-1941). (Jemnitz János.) = 2014. 62-65.
 Dubcek, Alexander (1921-1992). (Szarka László.) = 1993. 322-324.; (Hermann Tertsch.) = 324.; (Jiri Pelikan.) = 325.
 Dubreuilh, Louis (1862-1924). (Jemnitz János.) = 1987. 226-227.
 Duclos, Jacques (1896-1975). (Jemnitz János, Grant Argyibekov, J. Nagy László.) = 2002. 5-14.
 Duncker, Käte (1871-1953). (Vadász Sándor.) = 1999. 168-170.
 Dupont, Eugene (1831 v. 1839-1881). (Jemnitz János.) = 1981. 218-220.
 Dutt, Rajani Palme (1896-1974). (Jurij Mador, Jemnitz János, Monty Johnstone, Havas Péter, Philip Rawlinson, Sudeshna Chakravarty.) = 1999. 11-35.
 Dzerzsinszkij, Feliks Edmundovics (1877-1926). (Krausz Tamás.) = 1977. 199-201.
 Đilas, Milovan (1911-1995). (Juhász József.) = 1999. 214-218. II. 2012. 26-31.
- Eberlein, Hugo (1887-1944). (Székely Gábor.) = 1987. 227-230.
 Ebert, Friedrich (1871-1925). (Vadász Sándor.) = 1999. 171-174.
 Edelmann, Marek (1919-2009). (Szokolay Katalin.) = 2011. 288-294.
 Edwards, Enoch (1852-1912). (Jemnitz János.) = 2004. 265-266.
 Eichler, Willy (1896-1971). (Thomas Meyer.) = 1997. 215-220.
 Ehrenburg, Ilja (1891-1967). (Hetényi Zsuzsa, Borisz Frezinszkij, Hajdu Tibor.) = 2013. 20-27.; (John Steinbeck.) = 2014. 65-66.
 Einaudi, Giulio (1912-1999). (Harsányi Iván.) = 2001. 253-255.
 Eisner, Kurt (1867-1919). (Susanne Miller.) = 1992. 317-321.
 Ellenbogen, Wilhelm (1863-1951). (Jemnitz János.) = 1988. 203-205.
 Engels, Friedrich (1820-1895). (Jemnitz János, Gerd Callesen, J. Nagy László, Max Beer, A. Warszawski, Charles Bonnier, Edouard Vaillant.) = 1995. 5-18.

- Englander, David (1949-1999). (The Guardian, The Oldie.) = 2001. 256-257.
- Enukidze, Abel Afronovics (1877-1937?). (Jemnitz János.) = 2005. 306-307.
- Erényi Tibor (1923-1998). (A szerkesztők.) = 252-254.
- Erlander, Tage (1901-1985). (Miszoglád Gábor.) = 1988. 232-233.
- Eudes, Émile Francois (1843-1888). (Jemnitz János.) = 1993. 287-289.
- Fast, Howard (1914-2003). (Steve Parsons, Jemnitz János.) = 2006. 363-370.
- Faure, Sébastien (1858-1942). (Daniel Ligou, Jemnitz János.) = 2015. 231-233.
- Fechenbach, Felix (1894-1933). (Jemnitz János.) = 1994. 228-229.
- Fejtő Ferenc (1909-2008). (Jemnitz János.) = 2009. 5-8.; (Jemnitz János.) = 2010. 320-324.; (Hajdu Tibor.) = 2011. 315-319.; (Jemnitz János.) = 2012. 355-357.; (Jemnitz János.) = 2013. 289-293.
- Fierlinger, Zdenek (1891-1976). (Sz. Gyivicsán Mária.) = 1991. 196-202.
- Figner, Vera Nyikolajevna (1852-1942). (Vadász Sándor.) = 1977. 201-202.
- Filipovic, Filip (1878-1938). (Kővágó László.) 1979. 200-202.
- Fimmen, Edo (1881-1942). (J. M. Welcker.) = 1981. 220-223.
- Finder, Pawel (1904-1944). (Szokolay Katalin.) = [1974.] 263-264. 1979. 203-204.
- Firnberg, Hertha (1909-1994). (Jemnitz János.) = 2012. 307.
- Firuz, Mariam (1914-2008). (Angeles Espinoza, Hasszán Vahebzade.) = 2011. 294-299.
- Fischer, Ernst (1899-1972). (Jemnitz János.) = 2000. 48-58.
- Fischer, Ruth (1895-1961). (Mario Kessler.) = I. 2012. 31-35. II. 2013. 27-32.
- Fischer, Walter (1901-1978). (Jemnitz János.) = 2001. 220-224.
- Fishman, Nina (1946-2009). (Geoff Andrews.) = 2012. 358-359.
- Flechtheim, Ossip Kurt (1909-1998). (Jemnitz János.) = 2000. 255-257.
- Florakis, Harilaosz (1914-2005). (Harsányi Iván.) = 2007. 308-312.
- Flueras, Ion (1882-1953). (Lipcsy Ildikó.) = 1982. 210-212.
- Foa, Vittorio (1910-2008). (Pankovits József.) = 2012. 346-349.
- Foner, Philip S. (1910-1994). (William A. Pelz, Jemnitz János.) = 1999. 235-241.
- Fonseca, Amador Carlos (1936-1976). (Harsányi Iván.) = 1986. 191-194.
- Foot, Michael (1913-2012). (Jemnitz János.) = 2006. 370-374.; (Marc Seddon, Jemnitz János.) = 2015. 234-236.
- Forman, Stanley (1921-2013). (SHSN.) = 2015. 265-266.
- Foster, William Zebulon (1881-1961). (Philip S. Foner.) = 1981. 223-226.
- Fournière, Eugène (1857-1914). (Jemnitz János.) = 2009. 241-245.
- Fox, Ralph (1900-1937). (Surányi Róbert.) = 1975/76. 215-217.
- Frank, André Gunder (1929-2005). (Csáki György.) = 2007. 312-318.
- Fritzsche, Friedrich Wilhelm (1825-1905). = 2015. 236-240.
- Frossard, Oscar Louis (1889-1946). (Haskó Katalin.) = 1989. 205-208.
- Frunze, Mihail Vasziljevics (1885-1925). (Lakatos Árpád.) = 1985. 224-226.
- Fyrth, James (Jim) (1918-2010). (SHSN.) = 2013. 303-305.; (Hubert James.) 2012. 359-360.
- Gaitskell, Hugh (1906-1963). (Jemnitz János.) = 2009. 246-248.
- Galbraith, John Kenneth (1916-2006). (Holcomb B. Noble, Douglas Martin, Alexander Cockburn.) = 2009. 257-266.

- Gallacher, William (1881-1965). (Surányi Róbert.) = 1981. 226-230.
 Garcia Lorca, Federico (1898-1936). (Simor András.) = 2013. 32-39.
 Gheorgiu, Stefan (1879-1914). (Lipcsey Ildikó.) = 1979. 204-206.
 Ghos, Adzsoj Kumar (1909-1962). (N. K. Krisnan.) = 1984. 210-212.
 Gibarti, Louis, alias Dobos László (1895-1967). (Székely Gábor.) = 2019. 219-224.
 Gierek, Edward (1913-2001). (Le Monde.) = 2003. 242-244.
 Golman, Lev Iszakovics (1915-1995). (Borisz Tartakovszkij, Jemnitz János.) = 2001. 258-263.
 Gompers, Samuel (1850-1924). (William A. Pelz, Jemnitz János.) = 2001. 225-229.
 Gomulka, Wladyslaw (1905-1982). (Szokolay Katalin.) = 1984. 252-255.
 Goncalves, Bento (1902-1942). (Simó Endre.) = 1977. 202-204.
 Goul, Philip (1950-2011). = 2013. 304-305.
 Glasier, Bruce John (1859-1920). (Jemnitz János.) = 1984. 212-213.
 Gloor, Ernest Dr. (1893-1964). (Jemnitz János.) = 1993. 289-290.
 Goes, Franc Van Der (1859-1939). (J. M. Welcker.) = 1984. 214-215.
 Gollan, John (1911-1977). (Havas Péter.) = 1986. 194-197.
 Gollancz, Victor (1893-1967). (Jemnitz János.) = 1993. 290-293.
 Gorkij, Makszim (Peskin, Alekszej Makszimovics) (1868-1936). (Jemnitz János.) = 2005. 33-39.; (Vjacseszlav Kolomijec, N. N. Primocskina, Illés László.) = 2006. 5-24.
 Gorter, Herman (1864-1927). (Wim Pelt.) = 1989. 208-210.
 Graber, Ernst-Paul (1875-1956). (Jemnitz János.) = 2000. 215-218.
 Gramsci, Antonio (1891-1937). (Horváth Jenő.) = 1991. 203-206.
 Greene, Graham (1904-1991). (Hável József.) = 1992. 370-372.
 Greenwood, Arthur (1880-1954). (Jemnitz János.) = 1980. 208-210.
 Greulich, Hermann (1842-1925). (Vadász Sándor.) = 1975/76. 212-218.
 Griffuelhes, Victor (1874-1923). (Jemnitz János.) = [1974.] 264-265.
 Grimau García, Julián (1911-1963). (Harsányi Iván.) = 1986. 197-200.
 Grimm, Robert (1881-1958). (Vadász Sándor.) = 1981. 230-232.
 Grotewohl, Otto (1894-1964). (Harsányi Iván.) = 1993. 239-244.; (Fred Stempel.) = 244-245.; (Nora Kuntsch.) = 245.
 Grumbach, Salomon (1884-1952). (Jemnitz János.) = 2015. 240-242.
 Guéhenno, Jean M. (1890-1928). (Jemnitz János.) = 1991. 209-210.
 Guérin, Daniel (1904-1988). (Haskó Katalin, Jemnitz János.) = 1991. 279-284.
 Guesde, Jules (1845-1922). (Jemnitz János.) = 1995. 246-253.
 Guevara, Ernesto Che (1928-1967). (Benkő Judit.) = 1978. 212-213.
 Guillaume, James (1844-1916). (Jemnitz János.) = 1994. 229-230.
 Gutiérrez Diaz, Antoni (1929-2007). (Harsányi Iván.) = 2010. 308-311.
 Gyilas (Djilas), Milovan lásd Đilas, Milovan.

- Haase, Hugo (1863-1919). (Willy Buschak.) = 1988. 205-208.
 Hacsaturján, Aram (1903-1978). (Jemnitz János.) = 2006. 324-326.
 Haenisch, Konrad (1876-1925). (Jemnitz János.) = 2004. 266-269. ; (Jemnitz János.) = 2015. 242-246.
 Haimson, Leopold (1927-2010). (Jemnitz János.) = 2015. 279-280.
 Halbwachs, Jeanne (1890-1980). (Jemnitz János.) = 1991. 209-210.

- Hall, Gus (1910-2000). (Peoples Weekly World, The Times.) = 2002. 237-239.
- Hamon, Léo (1908-1993). (Jemnitz János.) = 1994. 278-280.
- Hanecki-Fürstenberg, Jakub (1879-1937). (Jan Tomicki.) = 1979. 206-208.
- Hannington, Walter (1896-1966). (Jemnitz János.) = 1997. 221-222.
- Hanusch, Ferdinand (1866-1923). (Sós Katalin.) = 1992. 321-322.
- Hardie, Keir (1856-1915). (Jemnitz János.) = 1981. 232-235.
- Hardy, Thomas (1752-1832). (Jemnitz János.) = 2009. 248-249.
- Harman, Chris (1942-2009). (Michael Rosen.) = 2012. 334-335.; (Alex Callinicos.) = 2013. 305-308.
- Harney, George Julian (1817-1897). (Haraszti Éva.) = 1993. 293-296.; (Jemnitz János.) = 296-298.
- Harrington, Michael (1928-1989). (Nagy László.) = 1993. 326-329.
- Harrison, Royden (1927-2002). (Michael Barrat Brown, John Halstead.) = 2015. 280-283.
- Harsányi Iván (1930-2018) = 2018, nekrológok
- Hasenclever, Wilhelm (1837-1889). (Vadász Sándor.) = 1987. 231-232.
- Haupt, Georges (1928-1978). (Jemnitz János.) = 1998. 234-241.; (Andrea Pannacione.) = 2013. 293-298.
- Hautmann, Hans (1943–2018). (Winfried R. Garscha.) = 2019. 205-206.
- Havas Péter (1931-2013). (Szerk. cikk.) = 2014. 39.; (Jemnitz János.) = 39-40.
- Haywood, William D. (1869-1928). (Gárdos Emil.) = 1978. 213-215.
- Heckert, Fritz (1884-1936). (Németh István.) = 1975/76. 218-220.
- Heine, Heinrich (1797(?) -1856) (Rónai Mihály András.) = 1999. 175-177.
- Heinemann, Margot (1913-1992). (Jemnitz János.) = 1993. 329-330.; (Eric Hobsbawm.) = A párt segítségére, 311.
- Henderson, Arthur (1863-1935). (Jemnitz János-Surányi Róbert.) = 1979. 208-211.
- Hernández, Miguel (1910-1932). (Simor András.) = 2014. 293-298.
- Herr, Lucien (1864-1926). (Jemnitz János.) = 2013. 262-265.
- Hertz, Paul (1888-1961). (Székely Gábor.) = 1989. 210-211.
- Hervé, Gustave (1871-1944). (Jemnitz János.) = 1996. 177-180.
- Herzen, Alekszandr Ivanovics (1812-1870). (Niederhauser Emil.) = 1987. 232-234.
- Hess, Moses (1812-1875). (Schlomo Avineri.) = 1987. 234-237. ; (Pach János.) = 2015. 252-255.
- Hessel, Stéphane (1918-2013). (Charles Farreny.) = 2014. 317-318.
- Heym, Stefan (1913-2001). (Klaus Höpke-Harsányi Iván.) = 2004. 280-288.
- H. Haraszti Éva – Eva Taylor (1923-2005). (Jemnitz János.) = 2007. 339-340.
- Hicks, Ernest George (1879-1954). (Surányi Róbert.) = 1979. 208-211.
- Hilferding, Rudolf (1877-1941). (Gonda Imre.) = 1977. 204-206.
- Hill, Christopher (1912-2003). (Martin Kettle, Penelope J. Corfield.) = 2005. 325-333.
- Hill, John (1862-1945). (Jemnitz János-Surányi Róbert.) = 1987. 237.239.
- Hillquit, Morris (1869-1933). (Jemnitz János.) = 1994. 236-241.
- Hilton, Rodney (1916-2002.) (Christopher Dyer.) = 2006.
- Hilu, Faradzallah el- (1906–1959). (Ferwager Péter Ákos.) = 2020. 198-209.
- Hobsbawm, Eric (1917-2012). (Martin Kettle-Dorothy Wedderburn, Berend T. Iván, David Morgan, SHSN, Donald Sassoon, Vijay Prashad, Axel Fair-Schulz, Morning Star, Sir

- Roderick Floud, Ian Birchall, Stefan Collini, Londoni Szocialista Történész Csoport, Steve Parsons.) = 2014. 7-38.; (Georg Fühlberth, Julia Hobsbawm.) = 2015. 15-18.
- Hodza (Hoxa), Enver (1908-1985). (Réti György.) = 1987. 277-279.
- Holzer, Jerzy Stanislaw (1930-2015). (Szokolay Katalin.) = 2016. 167-170.
- Honecker, Erich (1912-1994). (Suba Ferenc.) = 1995. 285-288.
- Horner, Arthur (1894-1968). (Jemnitz János.) = 1996. 180-182.
- Ho Si Minh (1890-1969). (Salgó László.) = 1980. 210-213.
- Howell, George (1833-1910). (Jemnitz János.) = 143-144.
- Höglund, Carl Zeth (1884-1956). = 1990. 235-237.
- Hruscsov, Nyikita Szergejevics (1894-1971). (Krausz Tamás-Harsányi Iván.) = 1996. 183-188.
- Humbert-Droz, Jules (1891-1971). (Jemnitz János.) = 1992. 322-328.
- Huysmans, Camille (1871-1968). (Jemnitz János.) = 2010. 45-49.; (Georges Haupt.) = 2012. 36-40.
- Hübl, Milan (1927-1989). (Hana Mejdrová-Milo Hájek.) = 1993. 345-347.; (Jemnitz János.) = 348-349.; (Szarka László.) = 349.; (Misha Glenney.) = 349-350.
- Hybes, Josef (1850-1921). (Niederhauser Emil.) = 1975/76. 220-221.
- Hyndman, Henry Mayers (1842-1921). (Jemnitz János.) = 1992. 328-332.
- Íbárruri, Dolores (1893-1989). (Harsányi Iván.) = 1991. 252-258. 258-259.
- Iglesias, Pablo~Poase (1850-1925). (Jemnitz János.) = 1975/76. 221-223.
- Illés László (1928-2012). (Agárdi Péter.) = 41-48.; (Jemnitz János.) = 48-51.
- Ingrao, Pietro (1915-2015). (Pankovits József.) = 2016. 147-150.
- Ito, Narihito (1931–2017). (Székely Gábor) = 2019. 201-204.
- Jacard, Charles Victor (1840-1903). (Jemnitz János.) = 1990. 237-238.
- Jacquemotte, Joseph (1883-1936). (Jemnitz János-Székely Gábor.) = 1983. 233-234.
- Jaurés, Jean (1859-1914). (Jemnitz János.) = 1984. 216-218.
- Jeanson, Francis (1922-2009). (J. Nagy László.) = 2012. 336- 338.
- Jemnitz János (1930-2014). = 2014. ekrológok Harsányi Iván-Székely Gábor, Pankovits József, Willy Buschak, Steve Parsons, Vjacseszlav Kolomijec-Inessza Jazsborovszkaja, John Schwarzmantel, Gerd Callesen.) = 2015. 4-9.; (Dokumentumközlés Jemnitz Jánostól.) = 9-14.
- Jenkins, Roy (1920-2003). (Jemnitz János.) = 2016. 151.
- Jensen, Jens (1859-1928). (Gerd Callesen.) = 2019. 225-228.
- Jerofejev, Nyikolaj Alekszandrovics (1907-1996). (Jurij Mador, Jemnitz János.) = 1999. 241-244.
- Jevzerov, Robert (1926–1915). (Székely Gábor.) = 2018. 257-258.
- Jochmann, Rosa (1900-1974). (Jemnitz János.) = 2001. 230-236.
- Joffe, Adolf Abramovics (1883-1927). (Hajdu Tibor.) = 1983. 234-237.
- Joffrin, Jules (1846-1890). (Jemnitz János.) = 1996. 188-190.
- Johannard, Jules Paul (1843-1892). (Jemnitz János.) = 1993. 298-299.
- Johnstone, Monty (1928-2007). (Steve Parsons, Francis King, Jemnitz János.) = 2009. 280-288.

- Joll, James (1918-1994). (H. Haraszi Éva.) = 1995. 288-289.; (Jemnitz János.) = 1996. 286-293.
- Jones, Ernest (1819-1869). (H. Haraszi Éva.) = 1994. 241-242.
- Jones, James (Jack) (1913-2009). (Jemnitz János, Geoffrey Goodman, Francis Beckett.) = 2011. 305–310.; (Önéletrajzi részlet.) = 2012. 338-345.
- Jouhaux, Léon (1879-1954). (Vadász Sándor.) = 1979. 211-213.
- Jourde, Francois (1843-1893). (Jemnitz János.) = 1993. 300-301.
- Jowett, Frederick William (1864-1944). (Jemnitz János-Surányi Róbert.) = 1990. 338-340.
- Judt, Tony (1948-2010). (Jemnitz János.) = 2012. 360-361.; (Eric Hobsbawm.) = 2014. 319-323.
- Julien, Charles André (1891-1991). (J. Nag László.) = 2021. 258-271.
- Jung, Hermann (1830-1901). (Jemnitz János.) = 1980. 213-216.
- Jungclass, Helene (1917-2009). = 2013. 308-309.
- Justus Pál (1905-1965). (Jemnitz János.) = 2005. 335-339.
- K**
- Kabakcsiev, Hriszto Sztfeanov (1878-1940). (Niederhauser Emil.) = 1978. 216-217.
- Kaclerovic, Trisa (1879-1964). (Kővágó László.) = 1979. 213-215.
- Kalinyin, Mihail Ivanovics (1875-1946). (Vadász Sándor.) = 1975/76. 223-224.
- Kamenyev, Lev Boriszovics (1883-1936). (Jemnitz János.) = 2008. 69-75.; (Bebesi György, Lengyel Gábor.) = 2010. 49-53.
- Kanapa, Jean (1921-1978). (Jemnitz János.) = 2007. 265-267.
- Kardelj, Edvard (1910-1979). (Kővágó László.) = 1981. 235-238.
- Katajama, Szen (1859-1933). (Szekeres József.) = 1984. 218-221.
- Kautsky, Karl (1854-1938). (Madarász Aladár.) = 1979. 215-217.
- Káldor Miklós (1908-1986). (Szegő Andrea.) = 1989. 266-269.
- Kepes Imre (1908-1986). (Zalai Anita.) = 2019. 229-232.
- Kiernan, Victor (1913-2009). (Willie Thompson.) = 2011. 319-320.
- Kilbom, Karl (1885-1961). (Agne Gustafsson.) = 1990. 241-243.
- Kirkov, Georgi (1867-1919). (Niko Nikov.) = 1996. 191-193.
- Kirov, Szergej Mironovics (1886-1934). (Béládi László-Krausz Tamás.) = 1986. 200-203.
- Kisch, Egon Erwin (1885-1948). (Josep Polacek.) = 1985. 227- 231.
- Knorin, Wilhelm Georgijevics (1890-1938). (Székely Gábor.) = 1990. 243-245.
- Knudsen, Peter Christian (1848-1910). (Gerd Callesen.) = 2000. 218-224.
- Kol, Hendrik Hubert van (1852-1925). (Jemnitz János.) = 1977. 206-208.
- Kolarov, Vaszil Petrov (1877-1950). (Niederhauser Emil.) = 1977. 208-210.
- Kolb, Wilhelm (1870-1918). (Vadász Sándor.) = 1995. 253-255.
- Kollontaj, Alexandra Mihajlovna (1872-1952). (Jemnitz János.) = 2011. 26-30.; (Jemnitz János.) = 2012. 40-44.; (Jemnitz János.) = 2013. 39-43.; (Jemnitz János.) = 2014. 66-69.
- Kollwitz, Käthe (1867-1945). (Vadász Sándor.) = 1975/76. 224-225.
- Kon, Feliks (1864-1941). (Szokolay Katalin.) = 1989. 212-214.
- Kondratyeva, Adelina (1917-2012). (Dolores Cabra.) = 2016. 151-155. (Harsányi Iván.) = 155-156.
- Koszigin, Alekszej Nyikolajevics (1904-1980). (Székely Gábor.) = 1982. 239-241.
- Koszutska, Maria-Kostrzewa (1879-1939). (Kovács Endre.) = 1979. 217-219.

- Kowalski, Józef (1904-1986). (Feliks Tych.) = 1989. 255-260.
 Köblös Elek (1887-1938). (Lipcsey Ildikó.) = 1987. 239-241.
 Körner, Theodor, Edler von Sickingen (1873-1957). (Jemnitz János.) = 2002. 174-178.
 Krasucki, Henri (1924-2003). (J. Nagy László.) = 2006. 375-377.
 Kraszin, Leonyid Boriszovics (1870-1926). (Jemnitz János.) = 1995. 255-258.
 Kreibich, Karl (1883-1966). (Szarka László.) = 1983. 237-239.
 Kreisky, Bruno (1911-1990). (Rathmanné Túri Mária.) = 1991. 259-265.
 Kreissler, Felix (1917-2004). = 2006. 394-396.
 Kresztjinszkij, Nyikolaj Nyikolajevics (1883-1938). (Béládi László-Krausz Tamás.) = 1983. 239-241.
 Kriegl-Valrimont, Maurice (1914-2006). (J. Nagy László.) = I. 2008. 244-245. II. 2009. 266-268.
 Krienko, Nyikolaj Vasziljevics (1885-1938). (Béládi László-Krausz Tamás.) = 1985. 231-234.
 Krivoguz, Igor Mihajlovics (1926-2013). (Robert Jezverov, Inessza Jazsborovszkaja.) = 2015. 283-286.
 Krleza, Miroslav (1893-1981). (Lőkös István.) = 1997. 174- [179.]
 Kropotkin, Pjotr Alekszejevics (1842-1921). (Vadász Sándor.) = 1992. 333-335.
 Krupszkaja, Nagyevsda Konsztantyinovna (Bebesi György.) = 2004. 269-272.
 Kuczynski, Jürgen (1904-1997). (independent. co. uk.) = 2015. 286-288.; (Georg Fülberth.) = 2016. 171-175.
 Kujbisev, Valerjan Vlagyimirovics (1888-1935). (Krausz Tamás.) = 1988. 211-213.
 Kulisova [Kulscioff], Anna (1854-1925). (Vjacseszlav Kolomijec-Jemnitz János.) = 1998. 222-225.]
 Kun Béla (1886-1939). (Borsányi György.) = 1986. 203-207.
 Kuron, Jacek (1934-2004). (Nyikolaj Buharin-Inessza Jazsborovszkaja.) = 2006. 377-382.
 Kuusinen, Otto Vilhelmovics (1881-1963.) (Lakatos Árpád.) = 1981. 238-241.
- L**
 Labriola, Antonio (1843-1904). (Horváth Jenő.) = 1993. 301-305.
 Labriola, Arturo (1873-1959). (Horváth Jenő.) = 2003. 198-203.
 Labrousse, Ernest (1895-1988). (Madeleine Réberieux, Jemnitz János.) = 1990. 287-291.
 Lacisz, Vilisz (1904-1966). (Krausz Tamás.) = 1979. 219-220.
 Lafargue, Paul (1842-1911). (Jemnitz János.) = 1992. 336-341.
 Lahaut, Julien (1884-1950). (Jemnitz János-Surányi Róbert.) = 1984. 223-226.
 Lagardelle, Hubert (1874-1958). (Jemnitz János.) = 2000. 224-234.
 Lama, Luciano (1921-1996). (Pankovits József.) = 2021. 272-276.
 Lamennais, Robert (1782-1854). (Jemnitz János.) = 2012. 307-309.
 Lampe, Alfred (1900-1943). (Szokolay Katalin.) = 1975/76. 224-226.
 Landauer, Gustav (1870-1919). (Willy Buschak.) = 2011. 30-32.
 Landsberg, Otto (1869-1957). (Vadász Sándor.) = 1997. 223-225.
 Lange, Oscar Ryszard (1904-1965). (Inessza Jazsborovszkaja.) = 2011. 272-276.
 Lansbury, George (1859-1940). (Jemnitz János.) = 1984. 223-226.
 Lapcevic, Dragisa (1867-1939.) (Leo van Rossum.) = 1989. 214-217.
 Larin, Jurij (1882-1932). (Kun Miklós.) = 1983. 241-243.

- Larkin, James (Jim) (1874-1942). (Emmet O'Connor.) = 2002. 178-185.
- Laski, Harold Joseph (1893-1950). (Jemnitz János.) = 1993. 305-308.
- Lassalle, Ferdinand (1825-1864). (Erényi Tibor.) = 1975/76. 227-229.
- Laurat, Lucien (1898-1973). (Jemnitz János.) = 2014. 288-292.
- Lavrov, Pjotr Lavrovics (1823-1900). (Niederhauser Emil.) = 1975/76. 230-231.; (Jelena M. Makarenkova.) = 1999. 177-180.
- Lazzari, Constantino (1857-1927). (Horváth Jenő.) = 1982. 212-215.
- Ledebour, Georg (1850-1947). (Follinus János.) = 1975/76. 231-234.
- Lee, Algernon (1873-1941). (Jemnitz János.) = 1998. 192-196.
- Lee, Jennie (1904-1988). (Haraszti Éva.) = 1990. 280-281.
- Legien, Carl (1861-1920). (Sipos Péter.) = 1986. 207-210.
- Lehning, Arthur (1899-2000). (Jemnitz János /töredék/.) = 2015. 288.
- Leichter, Otto (1897-1979). (Harsányi Iván-Jemnitz János.) = 1998. 196-202.
- Leipart, Theodor (1867-1947). (Willy Buschak.) = 2010. 289-294.
- Lensch, Paul (1873-1926). (Jemnitz János.) = 2010. -295-296.
- Leszczynski-Lenski, Julian (1889-1938). (Szokolay Katalin.) = 1989. 217-219.
- Leuthner, Karl (1869-1944). (Jemnitz János.) = 2013. 266-268.
- Levi, Primo (1919-1987). (Aldo Agosti.) = 2015. 246-249.
- Liebkecht, Wilhelm (1826-1900). (Tokody Gyula.) = 1975/76. 234-236.
- Limanowski, Boleslaw (1835-1935). (Feliks Tych.) = 1987. 241-244.
- Lindh, Anna (1957-2003). (Svéd szerk. cikk.) = 2005. 319.
- Lindhagen, Carl Albert (1860-1946). (Jemnitz János.) = 1991. 210-212.
- Lissagaray, Hyppolite Prosper Oliver (1838-1901). (Jemnitz János.) = 1988. 242-244.
- Lister, Enrique Jesús (1907-1994). (Harsányi Iván.) = 1996. 249-254.
- Li Ta-csao (1888-1927). (B. Fülöp Ágnes.) = 1988. 213-215.
- Litvinov, Makszim Makszimovics (1976-1951). (Vadász Sándor.) = 1975/76. 237-238.
- Llopis, Rodolfo (1895-1983). (Harsányi Iván.) = 1986. 242-244.
- Lombroso Ferrero, Gina (1872-1944). (Szilágyi Ágnes Judit.) = 2020. 194-197.
- Longo, Luigi (1900-1980). (Pankovits József.) = 1982. 242-244.
- Longuet, Charles (1839-1904). (Jemnitz János.) = 1989. 220-222.
- Longuet, Jean (1876-1938). (Jemnitz János.) = 1975/76. 238-239.
- Lorenzo, Anselmo (1841-1914). (Harsányi Iván-Jemnitz János.) = 1991. 212-215.
- Loriot, Isidore Fernand (1870-1932). (Jemnitz János.) = 1995. 258-260.
- Louis, Paul (1872-1955). (Jemnitz János.) = 1999. 180-183.
- Louzon, Robert (1882-1976(?)). (Jemnitz János.) = 2013. 268-270.
- Lovett, William (1800-1877). (Haraszti Éva.) = 1977. 110-112.
- Lukács György (1885-1971). (Krausz Tamás-Mesterházi Miklós.) = 1985. 234-238.
- Lunacsarszkij, Anatolij Vasziljevics (1875-1933). (Kövér György.) = 1975/76. 239-241.
- Luxemburg, Rosa (1871-1919). (Vadász Sándor, Hermann Weber, Erényi Tibor, Jemnitz János, James D. Young.) = 1998. 5-27.

Macarthur, Mary (1880-1921). (Jemnitz János.) = 2012. 310-312.

Macdonald, Alexander (1821-1881). (Jemnitz János.) = 1999. 184-186.

Maclean, John (1879-1923). (Jemnitz János.) = 1979. 221-223.

- Magdoff, Harry (1913-2006). (Mészáros István.) = 2007. 321-322.
- Magri, Lucio (1932-2011). (Donald Sassoon.) = 2013. 309-311.
- Maitron, Jean (1910-1987). (Jemnitz János.) = 1990. 291-296.
- Malatesta, Errico (1853-1932). (Kis Aladár.) = 1979. 223-225.
- Malon, Benoit (1841-1893). (Jemnitz János.) = 1991. 215-220.
- Manacorda, Gastone (1916-2001). (Pankovits József.) = 2013. 298-300.
- Mandel, Ernest (1923-1995). (Andor László-Krausz Tamás.) = 1996. 255-259.; (A Socialst Action anonim szerkesztőségi búcsúztatója /részlet/) = 1996. 249-254.
- Mann, Tom (1856-1941). (Jemnitz János.) = 1981. 241-245.
- Manuilszkij, Dmitrij Zaharovics (1883-1959). (Borsányi György.) = 1983. 243-245.
- Marchais, Georges (1920-1997). (Pécsi Anna.) = 2000. 247-250.
- Marchlewski, Julian Baltazar (1866-1925). (Szokolay Katalin.) = 1975/76. 241-244.
- Marek, Franz (1913-1981). (Jemnitz János.) = 2008. 284-285.; (Eric Hobsbawm.) = 2011. 276-277.
- Mariátegui, José Carlos (1894-1930). (Anderle Ádám.) = 1975/76. 244-246.
- Marighella, Carlos (1911-1969). (Kukovecz György.) = 1987. 244-247.
- Marín, Gladys (1942-2005). (Harsányi Iván.) = 2007. 318.
- Marosán György (1908-1992). (Jemnitz János.) = 1993. 332-333.
- Martí, José (1853-1895). (Anderle Ádám.) = 1997. 179-185.
- Martin, Kingsley (1897-1969). (Jemnitz János.) = 1997. 225-229.
- Martinet, Marcel (1887-1943). (Jemnitz János.) = 1988. 215-217.
- Martov, Julij Oszipovics (1873-1923.) (Andrea Panaccione.) = 2011. 33-34.; (Jemnitz János.) = 2012. 45-47.; (Jemnitz János.) = 2014. 69-74.; (Jemnitz János.) = 2015. 295-304.
- Martinov, Alekszandr Szamojlovics (1865-1935). (Varga Lajos.) = 2007. 268-276.
- Marty, André (1886-1956). (Haskó Katalin.) = 1986. 210-212.
- Marx, Eleanor (1855-1898). (Jemnitz János.) = I. 1980. 216-219. II. 2005. 293-295.
- Marx, Karl (1818-1883). (Harsányi Iván-Jemnitz János.) = 1983. 94-108.; (George Barnes, G. D. H. Cole, H. M. Hyndman, Harold J. Laski, Paul Thompson, Philip Snowden, Émile Vandervelde, Gerd Callesen, Mészáros István.) = 1993. 26-43.; (G. D. H. Cole, Maurice Dommanget, James Keir Hardie, Franz Mehring, G. B. Shaw, Varga Jenő, Artner Annamária, Emilio Granni, Jemnitz János, J. Nagy László.) = 2008. 9-68.
- Masereel, Frans (1889-1972). (Theo Pinkus.) = 1989. 222-224.
- Maslow, Arkadij (1844-1927). (Székely Gábor.) = 1994. 242-244.
- Matteotti, Giacomo (1885-1924). (Horváth Jenő.) = 1985. 239-241.
- Mauroy, Pierre (1928-2013). (Gilles Candar.) = 2015. 266-272.
- Maxton, James (1885-1946). (Jemnitz János.) = 1985. 241-244.
- Mayeras, Barthélemy (1879-1942). (Jemnitz János.) = 2005. 308-309.
- März, Eduard (1908-1987). (Jemnitz János.) = 2010. 296-297.
- McGovern, John (1887-1968). (Jemnitz János-Surányi Róbert.) = 1987. 247-249.
- Mella, Julio Antonio (1903-1929). (Anderle Ádám.) = 1978. 217-219.
- Mellor, William (1888-1942). (Jemnitz János-Surányi Róbert.) = 1988. 217-220.
- Merchav, Peretz (1913-1978). (Jemnitz János.) = 1992. 395-399.
- Merker, Paul (1894-1969). (Harsányi Iván.) = 1996. 194-199.
- Merrheim, Alphonse Adolphe (1871-1925). (Jemnitz János.) = 2006. 326-334.

- Mescserjakov, Marklen Tyihonovics (1927-1993). (Harsányi Iván.) = 1994. 298-303.
- Meyer, Ernst (1887-1930). (Németh István.) = 1987. 249-251.
- Mészáros István (1930–2017). (Szigeti Péter.) = 2018. 259-262.
- Michel, Louise (1830-1905). (Bajomi Lázár Endre.) = 1980. 219-220.
- Michels, Robert (1876-1936). (Vjacseszlav Kolomijec.) = 2012. 312-314.
- Mickevicius-Kapsukas, Vincas (1880-1935). (Niederhauser Emil.) = 1980-221-222.
- Micu, Andrei (1921-2011). (José Antonio Mérida-Harsányi Iván.) = 2013. 311-313.
- Mikardo, Ian (1908-1993). (Michael Foot.) = 1994. 280-282.; (Jo Richardson.) = 282-285; (Tom Dallyel.) = 285.
- Miliband, Ralph (1924-1994). (Tony Benn.) = 1995. 304-305.; (John Saville.) = 1996. 271-273.; (Tariq Ali.) = 273-278.; (John Schwarzmantel.) = 275.; (Monty Johnstone.) = 276.; (Jemnitz János.) = 277-282.
- Miljutyin, Vlagyimir Pavlovics (1884-1937). (Béládi László-Krausz Tamás.) = 1984. 226-228.
- Miller, Arthur (1915-2005). (Pach János.) = 2006. 382-385.
- Miller, Susanne (1915-2008). (Szerk. cikk.) = 2008. 5-8.; (Ilse Fischer, Claudie Weill.) = 2008. 5-8.; (Ilse Fischer.) = I. 2010. 325-329. II. 2011. 321-325. I. III. 2012. 361-362.
- Millerand, Alexandre (1859-1943). (Majoros István.) = 2020. 177-184.
- Mlynár, Zdenek (1930-1997). (Irena Mlynár Dubska.) = 1999. 218-219.; (Vladimir Mikulás.) = 219-221.; (Szarka László.) = 221-225.; (Jemnitz János.) = 225-227.
- Moch, Jules (1893-1985). (Jemnitz János.) = 1993. 308-310.
- Modesto GUILLOTTO, Juan (1906-1969). (Harsányi Iván.) = 1981. 245-247.
- Modigliani, Giuseppe Emanujele (1872-1947). (Horváth Jenő.) = 276-281.
- Modráček, Frantisek (1871-1960). (Blanka Ciszárovská.) = 2003. 204-209.
- Mollet, Guy (1905-1975). (Harsányi Iván.) = 1980. 222-226.
- Molnár Erik (1894-1966). (Borus József.) = 1994. 303.; (Erényi Tibor.) = 305.; (Tófik Iszlámov.) = 307.; (Jemnitz János.) = 310.; (Niederhauser Emil.) = 315.; (Pach Zsigmond Pál.) = 317.; (Ujhelyi Szilárd.) = 320.
- Molotov, Vjacseszlav Mihajlovics (1890-1986). (Krausz Tamás-Szabó Annamária.) = 1990. 245-248.
- Monatte, Pierre (1881-1960). (Jemnitz János.) = 2006. 334-343.
- Montseny, Federica (1905-1994). (Harsányi Iván.) = 1994. 289-294.
- Moore, Bill (1911-2008.) (Jemnitz János, Székely Gábor.) = 2010. 331.
- Mora, Francisco (1842-1924). (Jemnitz János.) = [1974.] 266-267.
- Morandi, Rodolfo (1902-1955). (Horváth Jenő.) = 1977. 212-[213.]
- Morel, Edmond (1873-1924). (Jemnitz János.) = 1998. 202-206.
- Morgari, Oddino (1865-1944). (Bodnár Emese.) = 1990. 248-250.
- Morris, William (1834-1896). (Jemnitz János.) = 1984. 228-230.
- Morrison, Herbert (1888-1965). (Jemnitz János-Surányi Róbert.) = 1988. 220-223.
- Morton, A. Leslie (1903-1987). (Jemnitz János.) = 1990. 296-298.
- Moses, Julius (1868-1942). (Jemnitz János.) = 1993. 310-311.
- Most, Johann (1846-1906). (Jemnitz János.) = 2010. 297-298.
- Morteler, Julius (1836-1908). (Vadász Sándor.) = 1988. 223-225.
- Mortimer, Jim (1921-2013). (SHSN.) = 2015. 273-274.

Mowlam, Marjoris (1949-2005.). (Julia Langdon, Steve Parsons, Jemnitz János.) = 2007. 323-327.; (Julia Langdon.) = 2009. 268-272.
 Munch, Edvard (1863-1944). (Jemnitz János.) = 2015. 249-250.
 Muralov, Nyikolaj Ivanovics (1877-?) (Jemnitz János.) = 2006. 343-346.
 Murphy, John Thomas (1888-1966). (Jemnitz János.) = 2016. 156-158.
 Murray, Philip (1886-1952). (Philip S. Foner.) = 1993. 311-313.
 Muste, Abraham Johannes (1885-1967). (Székely Gábor.) = 2016. 158-160.
 Mühsam, Erich (1878-1934). (Illés László.) = 2013. 44-52.
 Müller, Kurt (1903-1990). (Jemnitz János.) = 1992. 373-375.; (Dieter Dowe.) = 375-376.
 Münzenberg, Willy (1889-1940). (Theo Pinkus.) = 1989. 224-227.
 Myrdal, Gunnar Karl (1898-1987). (Steffan Anderson, Jemnitz János.) = 2000. 235-243.

Nagy Balázs (1927-2015). (Julien Papp.) = 2021. 292-297.
 Naine, Charles (1874-1926). (Jemnitz János.) = [1974.] 267-269.
 Negrín, Juan (1892-1956). (Harsányi Iván.) = 1992. 341-346.
 Nejedly, Zdenek (1878-1962). (Niederhauser Emil.) = 1978. 219-221.
 Nemec, Antonin (1858-1926). (Szarka László.) = 1983. 246-248.
 Nenni, Pietro (1891-1980). (Horváth Jenő.) = 1982. 244-246.
 Nenning, Günther (1921-2006). (Der Standard.) = 2008. 245-246.
 Neruda, Pablo (1904-1973). (Benkó Judit.) = 1979. 226-227.
 Neubauer, Theodor Thilo (1890-1945). (Németh István.) = 1990. 250-251.
 Németh Andor (1891-1953). (Erényi Tibor.) = 1992. 399-400.
 Nieuwenhuis, Domela (1846-1919). (Jemnitz János.) = 1998. 206-213.
 Nin, Andreu (1892-1937). (Harsányi Iván.) = 1992. 347-353.
 Nishikawa, Masao (1934-2008). (Junko Nishikawa.) = 2011. 325-326.
 Noel-Baker, Philip John (1889-1982). (Jemnitz János-Surányi Róbert.) = 1989. 228-230.
 Nogin, Viktor Pavlovics (1878-1924.) (Krausz Tamás.) = 1978. 221-222.
 Novella, Agostino (1895-1974). (Pankovits József.) = 1980. 226-228.
 Núñez de Arenas y de La Escosura, Manuel (1886-1951). (Harsányi Iván, Jemnitz János.) = 1987. 251-254.

Oates, Ken (1930-2010). (John Palmer.) = 2012. 326-328.
 Obermann, Karl (1905-1987). (Gustav Seeber.) = 1990. 298-301.
 Obolenszkij, Valerian Valerianovics (1887-1938). (Jemnitz János-Krausz Tamás.) = 1987. 254-257.
 O'Brien, James Bronterre (1805-1864). (Haraszti Éva.) = 1975/76. 246-248.
 Olberg, Oda (Lerda) (1872-1955). (Jemnitz János.) = 1997. 231-234.
 Oliver, Juan Garcia (1902-1980). (Zolcsák Attila.) = 2020. 220-225.
 Ollenhauer, Erich (1901-1963). (Susanne Miller.) = 2012. 47-49.
 Oprecht, Hans (1894-1978). (Bernard Degen.) = 1997. 234-237.
 Orage, A. Richard (1873-1934). (Jemnitz János.) = 1998. 213-215. ; (Jemnitz János.) = 1999. 208-211.
 Ordzsonikidze, Grigorij Konsztantyinovics (1886-1937). (Lakatos Árpád.) = 1986. 212-216.

- Ormazábal, Ramón (1910-1982.) (Harsányi Iván.) = 1984. 255-257.
- Ormos Mária (1930 – 2019.) = 2020. 226-227.
- Ossietzky, Carl von (1889-1938). (Székely Gábor.) = 1989. 231-232.
- O'Toole, Peter (1932-2013). (The Guardian, Jemnitz János.) = 2015. 274-276.
- Oudegeest, Jan (1870-1950). (Leo van Rossum.) = 1997. 237-241.
- P**
- Paasavirta, Juhani (1919-1993). (Tapani Paavonen.) = 1997. 260-261.
- Paine, Thomas (1737-1809). (Szuhay Havas Ervin.) = 1987. 257-259.
- Pajetta, Gian Carlo (1911-1990). (Horváth Jenő.) = 1992. 376-377.
- Palme, Olof (1927-1986). (Göran Therborn.) = 1988. 232-235.
- Pankhurst, Sylvia Estella (1882-1960). (Surányi Róbert.) = 1982. 215-218.
- Pannekoek, Anton (1873-1960.) (Konok Péter.) = 2006. 346-351.
- Papaioannu, Ezekiasz (1908-1988). (Harsányi Iván.) = 1990. 281-283.
- Papandreu, Andreasz (1919-1996). (Harsányi Iván.) = 1998. 226-230.
- Patrascanu, Lucretiu (1900-1954). (Lipcsey Ildikó.) = 1975/76. 248-249.
- Paul, Marcel (1900-1982). (Jemnitz János.) = 2002. 186-188.
- Pavlov, Todor Dimitrov (1890-1977). (Niederhauser Emil.) = 1990. 251-253.
- Paz, Maurice (1896-1985). (Jemnitz János.) = 1998. 215-217.
- Pena, Lázaro González (1911-1974). (Kukovecz György.) = 1986. 216-218.
- Pelling, Henry (1920-1997). (H. Haraszti Éva.) = 1999. 245-246.
- Pelloutier, Fernand (1867-1901). (Jemnitz János.) = 1992. 353-355.
- Pertini, Alessandro (1896-1990). (Horváth Jenő.) = 1992. 378-380.
- Pestana Núñez, Ángel (1886-1937). (Harsányi Iván.) = 1988. 225-228.
- Pethick-Lawrence, Frederick Williams (1871-1961). (Jemnitz János.) = 1996. 200-202.
- Pérez Fernández, Manuel (1887–1964). (Zolcsák Attila.) = 2018. 226-228.
- Péri, Gabriel (1902-1941). (Boros Zsuzsanna.) = 1977. 214-216.
- Pernestorfer, Engelbert (1850-1918). (Jemnitz János.) = 2012. 314-317.
- Philip, André Jean (1902-1970). (Jemnitz János.) = 2002. 188-198.
- Phillips, Marion (1881-1932). (Jemnitz János.) = 2011. 277-280.
- Pijade, Samuilla Mosa (1890-1957). (Kővágó László.) = 1980. 228-231.; (A. Sajti Enikő.) = 1990. 253-256.
- Pilsudski, Józef (1867-1935). (Szokolay Katalin.) = 1992. 356-364.
- Pimlott, Ben (1945-2004). (Stephen Bird.) = 2007. 340-341.
- Pinkus, Theo (1909-1991). (Marc Vuilleumier.) = 1993. 350-353. I
- Pintilie, Ilie (1903-1940). (Lipcsey Ildikó.) = 1978. 222-224.
- Pintor, Luigi (1925-2003). (Pankovits József.) = 2005. 319-321.
- Pio, Louis Albert Francois (1841-1894). (Gerd Callesen.) = 1992. 365-367.
- Piratin, Philip (1907-1995.) (Jemnitz János.) = 1997. 258.
- Pisacane, Carlo (1818-1857). (Pankovits József.) = 2010. 299-301.
- Piseveri, Mir Dzsafer (1892-1947). (Kamal Zaheri.) = 1992. 367-369.
- Pittermann, Bruno (1905-1983). (Jemnitz János.) = 1985. 265-267.
- Pjatakov, Georgij Leonyidovics (1890-1937). (Jemnitz János-Krausz Tamás.) = 1990. 256-258.
- Pjatnyickij, Joszip (Oszip) Aronovics (1892-1939). (Székely Gábor.) = 1982. 218-221.

- Platten, Fritz (1883-1942). (Hajdu Tibor.) = 1983. 248-251.
- Plehanov, Georgij Valentyinovics (1856-1918.) (Mucsi Ferenc.) = 1981. 247-251.
- Pogány József (1886-1938). (Hajdu Tibor.) = 1986. 218-222.
- Pohlebkín, Viljam Vasziljevics (1923-2000). = 2003. 261-262.
- Politzer, Georges (1903-1942). (Boros Zsuzsanna.) = 1978. 224-226.
- Pollak, Oskar (Oscar) (1893-1963). (Jemnitz János.) = 1996. 202-209.
- Pollitt, Harry (1890-1960). (Surányi Róbert.) = 1980. 231-234. ; (Havas Péter.) = 1990. 258-261.
- Ponsonby, Arthur (1871-1945). (Jemnitz János.) = 1996. 209-215.
- Popovic, Dusan (1884-1918). (Kővágó László.) = 1984. 230-232.
- Popp (Dworak), Adelheid (1869-1939). (Jemnitz János.) = 1997. 241-246.
- Porsnyev, Borisz Fjodorovics (1905-1972). (Vjacseszlav Kolomijec, Jemnitz János.) = 2011. 326-331.
- Postgate, Raymond William (1896-1971). (Jemnitz János.) = I. 1996. 215-217. II. 1997. 261-267.
- Posztisev, Pavel Petrovics (1887-1940). (Lakatos Árpád.) = 1987. 259-261.
- Potreszov, Alekszandr Nyikolajevics (1869-1934). (Jemnitz János.) = 1994. 245-250.
- Poget, Jean Joseph Émile (1860-1931). (Vadász Sándor.) = 1985. 244-246.
- Pradhan, Sudhi (1911-1997). (Sudeshna Chakravarty.) = 2000. 250-251.
- Preobrazsenszkij, Jevgenij Alekszejevics (1886-1937). (Krausz Tamás.) = 1986. 222-225.
- Pressemann, Adrien (1879-1929). (Jemnitz János.) = 2005. 310-314.
- Pressensé, Francis de (1853-1914). (Jemnitz János.) = 2005. 314-317.
- Prestes, Luis Carlos (1898-1990). (Horváth Gyula.) = 1992. 380-383.
- Prieto y Tuero, Indalecio (1883-1962). (Harsányi Iván.) = 1983. 251-255.
- Pritt, Denis Nowell (1887-1972). (Havas Péter.) = 1987. 261-264.; (Jemnitz János.) = 2006. 352.
- Proudhon, Pierre Joseph (1809-1965). (Vadász Sándor.) = 1984. 232-234.
- Purcell, Albert Arthur (1872-1935). (Jemnitz János.) = 1997. 246-249.
- Q**uelch, Harry (1858-1913). (Jemnitz János.) = 1983. 255-257.
- R**adek, Karl (1885-1939). (Székely Gábor.) = 1985. 246-251.
- Raffin-Dugens, Jean Pierre (1861-1946). (Jemnitz János.) = 1986. 225-227.
- Rakowski, Mieczysław (1926-2008). (Inessa Jazsborovszkaja.) = 2010. 214-318.
- Ralite, Jack (1928–2017). (Ferwagner Péter Ákos.) = 2019. 233-236.
- Ramadier, Paul (1888-1961). (Jemnitz János.) = 1988. 229-230.
- Rankovic, Aleksandar (1909-1983). (Kővágó László.) = 1985. 267-268.
- Raphael, Samuel (1935-1996). (The Guardian.) = 1998. 231.
- Rappoport, Charles (1865-1941). (Claudie Weill- Jemnitz János.) = 1991. 284-288.; (Jemnitz János.) = 2006. 352-359.
- Rebérioux, Madeleine (1920-2003). (Jacques Juillard, Jemnitz János.) = 2007. 341-347.
- Recabarren, Luis Emilio (1876-1924). (Benkő Judit.) = [1974.] 269-271.
- Reclus, Jean-Jacques (Elisée) (1830-1905). (Jemnitz János.) = 1980. 234-236.
- Reed, John (1887-1920). (Philip S. Foner.) = 1987. 264-266.
- Reimann, Max (1898-1977). (Harsányi Iván.) = 1978. 226-228.

- Reumann, Jakob (1853-1925). (Kerekes Lajos.) = 2014. 299-300.
Renaudel, Pierre (1871-1935). (Jemnitz János.) = 1996. 218-221.
Reiszer, Larissza Mihajlovna (1895-1926). (Jemnitz János.) = 1995. 260-262.
Renner, Karl (1870-1950). (Erényi Tibor.) = 1995. 262-269.
Reuter, Ernst (1889-1953). (Willy Buschak.) = 1989. 232-234.
Ridley, Frank (1897-1994). (Jemnitz János.) = 1995. 295.
Riechers, Christian (1936-1993). (Jemnitz János.) = 1995. 305-307.
Rikov, Alekszej Ivanovics (1881-1937). (Jemnitz János.) = 2011. 34-38.
Riordan, Jim (1936-2012). (SHSN.) = 2013. 313.
Ríos Urruti, Fernando de los (1879-1949). (Harsányi Iván.) = 1979. 228-230.
Ripoll, Francisco (1923-2001). (Harsányi Iván.) = 2007. 328-330.
Rivet, Paul (1876-1958). (Jemnitz János.) = 2003. 210-214.
Rjazanov, David Boriszovics (1870-1938). (Nyikita Kolpinszkij.) = 1995. 307-312.
Robeson, Paul (1898-1976). (William A. Polz.) = 2001. 241-244.; (Julij Mador.) = 2002. 231.
Roca, Blas Calderio (1908-1987). (Kukovecz György.) = 1990. 283-286.
Rocard, Michel (1930–2016). (J. Nagy László.) = 2017. 241-244.
Rochet, Waldeck (1905-1983). (Haskó Katalin.) = 1985. 268-271.
Rodinson, Maxime (1915–2004). (Ferwagner Péter Ákos.) = 2021. 284-291.
Roland Horst, Henriette (1869-1952). (Jemnitz János.) = 1994. 251-257.
Rol-Tanguy, Henri (1908-2002). (J. Nagy László.) = 2006. 385-388.
Rónai Mihály András (1913-1992). (Erényi Tibor.) = 1993. 354-355.
Rosenberg, Arthur (1889-1943). (Mario Kessler.) = I. 2014. 324-328. II. 2015. 288-292.
Rosenfeld, Oreste (1891-1964). = 2014. 300-302.
Rosmer (Griot) André, Alfred (1877-1964.) (Jemnitz János.) = 2002. 198-208.
Rosselli, Carlo (1899-1937). (Vjacseszlav Kolomijec.) = 1999. 186-187.
Rossum, Leo van (1938-1999). (Götz Langkau, Jemnitz János.) = 2002. 253-260.
Rotstein, Theodore (1871-1953). (Jemnitz János.) = 1997. 249-257.; (Julij Mador.) = 2010. 332-334.
Rovio, Gustav (Ravelin) (1887-1938). (Jemnitz János.) = 1987. 266-268.
Rubial, Ramón (1906-1999). (Harsányi Iván.) = 2003. 245-248.
Rudzutak, Jan Ernesztovics (1887-1938). (Lakatos Árpád.) = 1987. 268-269.
Rudé, George Frederick Elliot (1910-1993). (Eric Hobsbawm.) = 1994. 325- 327.
Russell, Bertrand (1872-1970). (Jemnitz János.) = 2010. 53-55.; (Önéletrajzából.) = 2011. 39-48.; (Kate Hudson.) = 2011. 49-53.
Ruthenberg, Charles E. (1882-1927). (Philip S. Foner.) = 1982. 221-223.
Ruzbeh, Hoszro (1915-1958). (Kamal Zaheri.) = 1990. 261-263.
Rühle, Otto (1874-1943). (Vadász Sándor, Jemnitz János.) = 2002. 206-213.
- Saillant, Louis (1910-1974). (Pécsi Anna.) = 1985. 251-253.
Sand, George (1804-1876). (Hável Józsefné Sziki Vilma.) = 2007. 281.
Sarat, Giuseppe (1898-1988). (Horváth Jenő.) = 1998. 218-221.
Saramago, José (1922-2010). = 2012. 349-350.
Sas Gyula (1893–1943). (Székely Gábor.) = 2018. 229-232.
Saumjan, Sztjepan Georgijevics (1878-1918). (Lakatos Árpád.) = 1978. 228-230.

- Saumoneau, Louise (1875-1950). (Jemnitz János.) = 2007. 282-286.
- Saville, John (1916-2009). (Eric Hobsbawm, John Mellroy.) = 2011. 331-341.
- Schaff, Adam (1913-2006). (Inessza Jazsborovszkaja.) = 2012. 350-354.
- Scheidemann, Philipp (1865-1939). (Jemnitz János.) = 1990. 263-266.
- Scherrer, Heinrich (1847-1919). (Marc Vuilleumier.) = 1999. 188.
- Scheu, Andreas (1844-1927). (Jemnitz János.) = 1994. 257-261.
- Schlesinger, Arthur Jr. (1917-2000). (Douglas Martin.) = 2009. 288-291.
- Schmidt, Helmut (1918-2015). = 2016. 161.
- Schumacher, Kurt (1895-1952). (Németh István.) = 1996. 221-227.; (Susanne Miller.) = 1996. 228-229.
- Scotti, Francesco (1910-1973). (Pankovits József.) = 2009. 249-251.
- Secchia, Pietro (1903-1973). (Pankovits József.) = 2007. 286-289.
- Seghers, Anna (1900-1983). (Illés László.) = 2002. 213-217.
- Séguy, Georges (1927–2016). (Harsányi Iván.) = 2017. 244-248.
- Segui i Rubinat, Salvador (1890-1923). (Harsányi Iván.) = 1990-266-269.
- Seitz, Karl (1869-1950). (Jemnitz János.) = 2010. 301-303.
- Sembat, Marcel Étienne (1862-1922). (Jemnitz János.) = 2013. 270-274.
- Sereni, Emilio (1907-1977). (Pankovits József.) = 2008. 288-290.
- Serge, Victor (1890-1947). (Jemnitz János.) = I. 1990. 269-271. II. 2012. 49-54. III. 2013. 52-57.
- Serrati, Giacinto Menotti (1872-1926). (Horváth Jenő.) = 2001. 245-250.
- Sévérac, Jean Baptiste (1879-1951). (Jemnitz János.) = 2011. 280-285.
- Sévérine, Rémy Caroline (1855-1929). (Jemnitz János.) = 2012. 317-318.
- Severing, Carl (1875-1952). (Jemnitz János.) = 2012. 318-322.
- Shaw, George Bernard (1856-1950). (Jemnitz János, Robin Cook.) = 2006. 25-34.
- Shinwell, Emanuel (1884-1986). (Surányi Róbert.) = 1988. 236-238.
- Silone, Ignazio (1900-1978). (Bruno Bongiovanni, Pankovics József, Vjacseszlav Kolomijec, Jemnitz János.) = 2006. 34-48.
- Sinclair, Upton (1878-1968). (Urbán Aladár.) = 1978. 230-232.
- Singer, Daniel (1926-2000). (Mészáros István.) = 2002. 240-241.
- Singer, Paul (1844-1911). (Vadász Sándor.) = [1974.] 272-273.
- Sipos Péter (1935–2017). (Simándi Irén.) = 2018. 263-265.
- Sírola, Yrjö Elias (1876-1936). (Szokolay Katalin.) = 1975/76. 249-251.
- Sljapnyikov, Alekszandr Gavrilovics (1893-1937). (Jemnitz János.) = 2012. 55-59.
- Skrzypczak, Henryk (1926–2017). (Günter Benser.) = 2018. 266-267.
- Slingová-Fagan, Marian (1913-2010). (David Morgan.) = 2012. 345-346.
- Slovo, Joe (1926-1995). (The Times.) = 1995. 295-297.; (Pálfi László.) = 2020. 210-219.
- Smeral, Bohumir (1880-1941). (Zdenek Solle.) = 1980. 236-239.
- Smillie, Robert (1857-1940). (Jemnitz János.) = 2015. 250-252.
- Smith, John (1938-1994). (Jemnitz János.) = 1995. 297-300.
- Sneevliet, Henk (1883-1942). (Emile Schwidder.) = 2016. 161-163.
- Snowden, Philip (1864-1937). (Jemnitz János-Surányi Róbert.) = 1989. 235-239.
- Soboul, Albert (1914-1982). (Vadász Sándor.) = 1989. 260-265.
- Solle, Zdenek (1924-2009). (Jemnitz János.) = 2011. 341.

- Sorel, George (1847-1922). (Szénási Éva.) = 1997. 185-[194.]
- Sorge, Friedrich Albert (1828-1906). (Lakatos Árpád.) = 1978. 232-234.
- Soto, Antonio (1897-1963). (Harsányi Iván.) = 1999. 188-190.
- Soukup, Frantisek (1871-1940). (Pavla Vosahliková.) = 1999. 190-192.
- Southworth, Herbert Rutledge (1908-1999). (Paul Preston, Gabriel Jackson.) = 2002. 260-268.
- Souvarine, Boris (1895-1984). (Jemnitz János.) = 1995. 269-276.
- Sozzi, Gastone (1903-1928). (Pankovits József.) = 2008. 290-292.
- Spaak, Paul-Henri (1899-1972). (Arlette Musick, Jemnitz János.) = 2002. 218-225.
- Spirano, Paolo (1925-1988). (Pankovits József.) = 1990. 304-306.
- Stadler, Karl (1913-1987). (Wolfgang Maderthaner.) = 1990. 301-302.; (Helmut Konrad.) = 302-303.; (Jemnitz János.) = 303-304.; (Harsányi Iván.) = 304.
- Stämpfer, Friedrich (1874-1957). (Jemnitz János.) = 2003. 214-218.
- Stauning, Thorvald (1873-1972). (Gerd Callesen.) = 2003. 219-224.
- Steck, Albert (1843-1899.) (Jemnitz János.) = 1993. 313-314.
- Steinberg, Hans Josef (1935-2003). (Jemnitz János.) = 2006. 396.
- Steiner, Herbert (1922-2000). (Jemnitz János, Székely Gábor.) = 2003. 269-274.
- Strachey, John (1901-1968). (Eric Hobsbawm, Jemnitz János, Steve Parsons.) = 20-29.
- Strauss, George (1901-1993). (Michael Foot.) = 1994. 285.; (Jemnitz János.) = 1994. 289.
- Suret-Canale, Jean (1921-2007). (J. Nagy László.) = 2010. 318-320.
- Sverma, Jan (1901-1944). (Szokolay Katalin.) = [1974.] 273-275.
- Svernyik, Nyikolaj Mihajlovics (1888-1970). (Székely Gábor.) = 1988. 230-231.
- Sweezy, Paul Marlor (1910-2004). (Mészáros István.) = 2005. 322-324.

- Sz**akazov, Janko (1860-1941). (Niederhauser Emil.) = 1985. 253-255.
- Szapir, Borisz (1902-1989). (Leo van Rossum, Jemnitz János.) = 1992. 402-406.
- Szárid, Joszi (1940 – 2015). (Székely Gábor.) = 2017. 220-224.
- Szokolay Katalin (1929–2020). (Mitrovits Miklós, Tálás Péter, Székely Gábor.) = 2021. 298-309.
- Szpiridonova, Marija Alekszandrovna (1884-1941). (Varga Lajos.) = 1984. 235-237.
- Sztruve, Pjotr Bergardovics (1870-1944). (Bebesi György.) = 2004. 273-279.
- Sztyekov, Jurij Mihajlovics (1873-1941). = 2014. 74-75.
- Szuhanov, Nyikolaj Nyikolajevics (1882-1940). (Francis King.) = 2007. 289-293.
- Szultan-Galijev, Mirsaet (1892-1940). (J. Nagy László.) = 2020. 185-193.
- Szun Jat-szen (1866-1925). (Pollák Erika.) = 1975/76. 251-254.
- Szuszlov, Mihail Andrejevics (1902-1982). (Lakatos Árpád.) = 1984. 257-259.
- Szühebátor, Damdini (1893-1924). (Balogh Péter.) = 2019. 237-244.
- Szverdlav, Jakov Mihajlovics (1885-1919). (Lakatos Árpád.) = 1986. 227-231.

- T**aleb Bendiab, Abderrahim (1937–1992). (J. Nagy László.) = 2018. 233-235.
- Tartakovszkij, Borisz Grigorjevics (1911-2002). (O. I. Velicsko-M. E. Orlova-Jemnitz János.) = 2006. 397-402.
- Tasca, Angelo (1892-1960). (Pankovits József.) = 2009. 251-255.; (Sergio Soave.) = 2010. 55-58.

- Tashko, Koço (1899 – 1984). (Erwin Lewin.) = 2019. 245-261.
- Taylor, Alan John Percivale (1906-1990). (Chris Wrigley, Jemnitz János, Hajdu Tibor.) = 2007. 347-357.
- Terracini, Umberto (1895-1983). (Horváth Jenő.) = 1986. 245-247.
- Thalheimer, August (1884-1948). (Székely Gábor.) = 1984. 238-241.
- Thälmann, Ernst (1886-1944). (Németh István.) = 1974. 275-277.
- Thomas, Albert (1878-1932.) (Vadász Sándor.) = 1978. 234- [235.].
- Thompson, Dorothy (1923-2011). (SHSN.) = 2013. 301.
- Thompson, Edward Palmer (1924-1993). (H. Haraszti Éva.) = 1994. 327.l.; (Christopher Hill.) = 329.; (James D. Young.) = 331.; (John Saville.) = 333-334.
- Thorne, William (1857-1946.) (Jemnitz János.) = 1982. 223-225.
- Tillet, Benjamin (1860-1943). (Jemnitz János.) = 1985. 255-258.
- Tillon, Charles (1897-1993). (J. Nagy László.) = 1995. 301-303. I
- Tito, Josip Broz (1892-1980). (Beki Ernő.) = 1982. 246-249.
- Togliatti, Palmiro (1893-1964). (Horváth Jenő.) = 1994. 262-266.
- Toller, Ernst (1893-1939). (Székely Gábor.) = 1993. 214-217.
- Tolain, Henri Louis (1828-1897). (Jemnitz János.) = 2005. 317-318.
- Toledano, Lombardo Vincente (1894-1968). (Horváth Gyula.) = 1994. 266-269.
- Tomicki, Jan (1932-1989). (Harsányi Iván.) = 1991. 289-291.
- Tomszkij, Mihail Pavlovics (1880-1936). (Jemnitz János.) = 2008. 292-298.
- Topalovic, Zivko (1886-1972). = 2014. 302-304.
- Tort, Dona (1883-1957). = 2011. 341-342.
- Tranmael, Martin (1879-1967). (Arne Kokk voll.) = 1980. 239-242.
- Tran Van Tra (1918-1996). (Philip Rawlinson.) = 1998. 231-233.
- Trevelyan, Sir Charles Philip (1870-1958). (Jemnitz János.) = 1996. 229-237.
- Treves, Claudio (1869-1933). (Horváth Jenő.) = 1994. 269-272.
- Trockij, Lev Davidovics (1879-1940). (Monty Johnstone, Pierre Brone, Jemnitz János, James D. Young, Gerd Callesen, Baján Szilvia.) = 2004. 5-21.
- Troelstra, Pieter Jelles (1860-1930). (J. M. Welcker.) = 1985. 258-260.
- Trostel, Willi (1894-1942). (Jemnitz János.) = 1996. 237-238.
- Tucovic, Dimitrije (1881-1914). (Jemnitz János.) = 1974.] 278-279.
- Tung Pi-Vu (1886-1975). (Polonyi Péter.) = 1986. 231-232.
- Tunón de Lara, Manuel (1915-1997). (Harsányi Iván, Alberto Reig Tapio.) = I. 1999. 246-249. II. 2000. 257-270.
- Turati, Filippo (1857-1932). (Horváth Jenő.) = 1987. 226-229.
- Turok-Popov, Vlagyimir Mihajlovics (1904-1981). (Koka Alekszandrovna Antonova, Claudie Weill, Jemnitz János, Julij Mador, Olga Velicsko.) = 2008. 251-284.
- Tussel, Javier (1945-2005). (Ángeles Egidio León.) = 2011. 342-347.; (Harsányi Iván.) = 2012. 363-367.
- Tych, Feliks (1929–2015). (Székely Gábor.) = 2018. 268-271.
- Ulbricht, Walter (1893-1973). (Németh István.) = 1993. 318-321.

- Vadász Sándor (1930–2017). (Búr Gábor.) = 2018. 252–256.
- Vahlteich, Julius (1839–1915). (Vadász Sándor.) = 1989. 239–240.
- Valiani, Leo (1909–1999). (Horváth Jenő, Andrea Pannaccione, Jemnitz János.) = 2001. 263–273.
- Vaillant, Marie Eduard (1840–1915). (Jemnitz János.) = 1990. 272–275.
- Vaillant-Couturier, Marie-Claude (1912–1996). (Pécsi Anna.) = 1999. 227–230.
- Vallés, Jules (1832–1885). (Bajomi Lázár Endre.) = 1982. 229–231.
- Vandervelde, Emile (1866–1938). (Jemnitz János.) = 1991. 224–230.
- Vapcarov, Nikola Jankov (1909–1942). (Niederhauser Emil.) = 1984. 241–242.
- Varga Jenő (1879–1964). (Szabó Ágnes.) = 1979. 230–232.
- Varlin, Eugène-Louis (1839–1871). (Jemnitz János.) = 1989. 240–243.
- Velázquez, Fidel (1900–1997). (Harsányi Iván–Horváth Gyula.) = 1999. 230–234.
- Vergès, Paul (1925–2016). (J. Nagy László.) = 2018. 241–243.
- Vermeersch-Thorez, Jeanette (1910–2001.) (Le Monde.) = 2003. 249–250.
- Vermorel, Auguste (1841–1871). (V. M. Dalin.) = 1991. 230–232.
- Vidali, Vittorio (1900–1983). (Pados József.) = 1986. 247–249.
- Vidiella, Rafael (1891–1982). (Gergely Imre.) = 1985. 271–275.
- Vinck, Emile (1870–1950). (Jemnitz János.) = 1996. 239–240.
- Vlahovic, Velimir Veljko (1914–1975). (A. Sajti Enikő.) = 1989. 244–247.
- Volders, Jean (1855–1896). (J. M. Welcker.) = 1980. 242. 243.
- Vollmar, Georg Heinrich (1850–1922). (Fejes Judit.) = 1975/76. 255–256.
- Voorink, Jacobus Jan (1891–1955). (Harsányi Iván–Jemnitz János.) = 1991. 232–233.
- Vorosilov, Kliment Jefremovics (1881–1969). (Gáliczky Éva.) = 1981. 251–[254.]
- Vovelle, Michel (1933 – 2018). (Kövér Lajos.) = 2020. 228–232.
- Wallisch Kálmán (1889–1934). (Csabai Imre.) = [1974.] 279–281.; (Soós Katalin.) = 1989. 247–249.
- Webb, Beatrice (1857–1934). (Robin Page Arnot.) = 2003. 251–252.
- Webb, Sidney James (1895–1947). (Pók Attila.) = 1984. 242–245.
- Wedderburn, Dorothy (1925–2012). (The Guardian.) = 2014. 328–329.
- Wehner, Herbert (1906–1990). (Németh István.) = 1992. 383–388.
- Weill, Claudie (1942–2018). (Bruno Groppo.) = 2019. 199–200.
- Weill, Kurt (1900–1950). (Baranyi Ferenc, Breuer János.) = 2002. 226–230.
- Weinert, Erich Bernhard Gustav (1890–1953). (Németh István.) = 1980. 244–[246.]
- Weinstein, James (1926–2005). (Miles Harvey.) = 2007. 358–360.
- Weydemeyer, Joseph (1818–1866). (Berczeli-Nemcsényi Alex.) = 2018. 244–251.
- Wheatley, John (1869–1930). (Jemnitz János.) = 1996. 240–242.
- Wiik, Karl Harald (1883–1946). (Pauli Kettunen.) = 1984. 245–247.
- Wilkinson, Ellen (1891–1947). (Jemnitz János–Surányi Róbert.) = 1991. 233–235.
- Willard, Marcel (1899–1956.) (Aranyossi Magda.) = 1974. 281–282.
- Wilson, James Harold (1916–1995). (Jemnitz János.) = 1996. 260–265.; (A Times megemlékezése Wilsonról) = 268–270.l.

Winarsky, Leopold (1873-1915). (Jemnitz János.) = 2001. 250-252.

Wolpe, Harold (1926-1996). (Philip Rawlinson.) = 1997. 259.

Wróblewski, Walery (1836-1908). (Szokolay Katalin.) = 1986. 233-234.

Young, James D. (1931-2012). (The Scotsman, Jemnitz János.) = 2014. 330-332.

Zangheri, Renato (1925–2015). (Pankovits József.) = 2018. 236-240.

Zápotocky, Antonín (1884-1957). (Szarka László.) = 1986. 235-237.

Zápotocky, Ladislav (1852-1916). (Niederhauser Emil.) = 1977. 216-[218.]

Zaszulics, Vera Ivanovna (1849-1919). (Jemnitz János.) = 1974. 282-284.

Zawadzki, Aleksander (1899-1964). (Szokolay Katalin.) = 1974. 284-285.

Zetkin, Clara (1857-1933). (Jemnitz János-Székely Gábor.) = 1982. 231-[236.]

Zévaes, Gustave Alexandre (1873-1953). (Jemnitz János.) = 2005. 339-347.

Zilliacus, Konni (1894-1967.) (Jemnitz János.) = 1999. 193-208.

Zinn, Howard (1923-2010). (Szűcs László.) = 2005. 339-347.; (The Guardian.) = 2015. 276-278.

Zinovjev, Grigorij Jevszejevics (1883-1936). (Székely Gábor.) = 1983. 258-262.

Zyromski, Jean (1890-1975). (Jemnitz János.) = 1996. 242-248.

Zsordanija, Noj Nyikolajevics (1870-1953). (Jemnitz János.) = 1995. 276-284.

THANKS TO THE LABOR MOVEMENT

-
- The Weekend
 - Overtime Pay
 - 8-Hour Workday
 - Minimum Wage
 - Paid Vacation
 - Sick Days
 - Safety Standards
 - Child Labor Laws
 - Health Benefits
 - Retirement Security
 - Unemployment Insurance